

ISSN 2524-0129 (Print)
ISSN 2664-5718 (Online)

*Наукове періодичне видання
Юридичного факультету
Західноукраїнського
національного університету*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства

ACTUAL PROBLEMS OF LAW

**Випуск 1 (45)
2026**

---

1. Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права.
  2. Конституційне право. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. Міжнародне право.
  3. Цивільне право і цивільний процес. Сімейне право. Трудове право. Міжнародне приватне право. Господарське право. Господарсько-процесуальне право.
  4. Кримінальне право та криминологія. Кримінально-виконавче право. Кримінальний процес та криміналістика. Судова експертиза. Оперативно-розшукова діяльність. Судоустрій. Прокуратура та адвокатура.
-

Наукове періодичне видання **Юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету**
у співпраці з **НДІ приватного права і підприємництва**
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Засноване у 2011 році
Виходить 4 рази на рік

Ідентифікатор медіа: R-30-04422 (Рішення Національної ради
України з питань телебачення і радіомовлення
від 9 травня 2024 року №1561)

ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN 2664-5718 (Online)

Видання включене до переліку фахових видань України
(категорія «Б») з юридичних наук Наказом МОН України від
28.12.2019р. № 1643 «Про затвердження рішень Атестаційної
колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених
рад»

Засновник та видавець **Західноукраїнський національний
університет**

Рекомендовано до друку Вченою радою
Західноукраїнського національного університету
(протокол № 7 від 25.03.2026 р.)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства

Випуск 1 (45) 2026

DOI: <https://doi.org/10.35774/app>

DOI: [https://doi.org/10.35774/
app2026.01](https://doi.org/10.35774/app2026.01)

INDEX COPERNICUS

INTERNATIONAL
Видання включене до міжнародної наукометричної
бази даних «Index Copernicus International» (Польща)

Доступ до наукометричної бази здійснюється
за адресою: [https://journals.indexcopernicus.com/search/
details?id=49137](https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49137)

«Актуальні проблеми правознавства» можна
знайти, скориставшись формою пошуку зверху
сторінки за індексом ISSN

Головний редактор

Слома Валентина Миколаївна, професор кафедри цивільного права і процесу, виконувач обов'язки
декана юридичного факультету Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук,
професор

Заступники головного редактора

Москалюк Надія Богданівна, професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності, заступник
декана юридичного факультету Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних
наук, професор

Колесніков Андрій Павлович, професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук, доцент

Редакційна колегія:

Банах Сергій Володимирович, професор кафедри кримінального права і процесу Західноукраїнського
національного університету, доктор юридичних наук, професор

Гречанюк Сергій Костянтинівич, ректор Пенітенціарної академії України, доктор юридичних наук,
професор

Лукашевич-Крутник Ірина Степанівна, завідувач кафедри цивільного права і процесу Західноукраїн-
ського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Мазепа Світлана Олегівна, доцент кафедри кримінального права та процесу Західноукраїнського на-
ціонального університету, кандидат юридичних наук, доцент

Соболь Євген Юрійович, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира
Винниченка, доктор юридичних наук, професор

Теремецький Владислав Іванович, завідувач сектору проблем реалізації господарського законодав-
ства відділу проблем модернізації господарського права та законодавства ДУ «ІЕПД імені В.К. Макутова
НАН України», доктор юридичних наук, професор

Чудик Наталія Олегівна, завідувач кафедри теорії права і конституціоналізму Західноукраїнського на-
ціонального університету, доктор юридичних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії

Єва Катаржина Чех, професор кафедри адміністративного права та процесу Університету Білостока
(Польща), доктор права, професор

Олівер Руппель, завідувач Науково-дослідного Центру права кліматичних змін Університету Граца
(Австрія), доктор права, професор

Ганс Шульте-Ньолке, директор Європейського інституту правових досліджень Університету Осна-
брюка (Німеччина), доктор права, професор

Грега Стрбан, завідувач кафедри трудового і соціального права Університету Любляни (Словенія), доктор права, професор

Фредерік Цоль, професор кафедри цивільного права Ягеллонського університету (Польща), завідувач кафедри європейського і польського приватного права та порівняльного правознавства Оснабрюцького університету, професор (Німеччина), доктор права, професор

Editor in Chief

Sloma Valentyna Mykolayivna, Professor of Department of Civil Law and Process, Acting Dean of Faculty of Law, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Deputy Editors in Chief

Moskalyuk Nadiya Bogdanivna, Professor of Department of Security and Law Enforcement, Vice-Dean of Faculty of Law, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Kolesnikov Andrii Pavlovuch, Professor of the Department of Theory of Law and Constitutionalism, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Editorial board

Banakh Serhii Volodymyrovych, Professor of the Department of Criminal Law and Process, West Ukrainian National University, Dean of Faculty of Law, Doctor of Law, Associate Professor

Hrechanyuk Sergii Konstantynovych, Rector of Penitentiary Academy of Ukraine, Doctor of Law, Professor

Lukasevych-Krutnyk, Iryna, Head of the Department of Civil Law and Procedure, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Mazepa Svitlana Olehivna, Associate Professor of Department of Criminal Law and Process, West Ukrainian National University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Sobol Yevgen Yuriyovych, Rector of Volodymyr Vynnychenko Central-Ukrainian State University, Doctor of Law, Professor

Teremetskii Vladislav Ivanovich, Head of the Sector for Issues of Economic Legislation Implementation, Department for Issues of Modernisation of Economic Law and Legislation, V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Problems, the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Law, Professor

Chudyk Nataliya Olehivna, Head of the Department of Theory of Law and Constitutionalism, West Ukrainian National University, Doctor of Law, Professor

Foreign members of the Editorial board

Ewa Katarzyna Czech, Professor of the Department of Administrative Law and Procedure, University of Białystok (Poland), Doctor of Law, Professor

Oliver Ruppel, Head of the Research Center for Climate Change Law (ClimLaw), University of Graz (Austria), Doctor of Law, Professor

Hans Schulte-Nölke, Director at the European Legal Studies Institute, University of Osnabrück (Germany), Doctor of Law, Professor

Grega Strban, Head of Labour and Social Law Department, University of Ljubljana (Slovenia), Doctor of Law, Professor

Fryderyk Zoll, Professor of the Department of Civil Law, Jagiellonian University (Poland), Head of the Department of European and Polish Private Law and Comparative Law, Osnabrück University (Germany), Doctor of Law, Professor

ЗМІСТ

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

Oranasiuk Nataliia

The subjective right to physical culture and sport in the system of constitutional human rights in Ukraine...6

Мудрак Роман

Інституціоналізація правових інститутів як теоретико-методологічна основа дослідження юридичних клінік.....12

2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Баран Соломія

Особливості касаційного перегляду судових рішень у справах щодо оскарження нормативно-правових актів.....17

Бова Євген, Материнко Марина

Сучасне міжнародне право: виклики війни та перспективи європейської інтеграції України.....25

Карапетян Артем

Адміністративно-правовий механізм публічних закупівель: концептуальні засади та складові елементи.....31

Колодій Анатолій, Тернавська Вікторія

Суб'єкти формування конституційно-правової політики у сфері прав людини.....37

Кравцова Тетяна, Періг Анастасія

Адміністративна відповідальність військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні: проблеми правозастосування.....44

Мехеда Владислав

Деякі питання щорічної разової грошової виплати учасникам бойових дій.....51

Самара Віталій

Правовий вимір касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві.....61

Соцька Алла, Чорна Вікторія

Перспективи законодавчої регламентації сфери державної ветеранської політики.....71

Теремецький Владислав, Бернацький Олег

Суб'єкти забезпечення екологічної безпеки в Україні.....78

Фліссак Костянтин

Правові основи та імперативи функціонування податкової системи Швейцарської Конфедерації.....89

Костюк Дмитро

Нормативно-правове регулювання обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах України.....98

Kalushka Vira

Problems of legal regulation for state language policy in Ukraine.....106

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Дуліба Євгенія, Чудик Наталія Актуальні проблеми реалізації права на компенсацію за пошкоджене чи зруйноване нерухоме майно іноземцями, які іммігрували в Україну на постійне проживання.....	111
Кириленко Максим Напрями збільшення повноважень міських рад у сфері господарських відносин.....	120
Лук'янець Володимир Поняття та ознаки службових творів.....	128
Назарчук Оксана Правовий статус платформних працівників: проблеми визначення та соціального значення.....	134
Омельченко Ольга Правове регулювання використання біотехнологій: деякі перспективи реформування законодавства.....	140
Паньківський Володимир Правове регулювання узуфрукта в законодавстві європейських країн.....	148
Поліщук Роман Проблемні аспекти застосування інститутів арбітражу та неспроможності з метою захисту прав кредиторів товариств з обмеженою відповідальністю-боржників.....	155
Суха Юлія Законодавчі обмеження здійснення корпоративних прав учасників господарського товариства в межах санкційних процедур.....	164
Фільварочний Денис Правове регулювання організованого аграрного ринку в Україні.....	171
4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА	
Карапетян Ольга, Коженювський Юрій Інституційна роль Державної служби фінансового моніторингу України в системі фінансової розвідки в контексті застосування механізмів цивільної конфіскації.....	179
Літкевич Володимир Сучасні підходи у справах про відмивання коштів: аналіз огляду рішень судів Німеччини та Суду ЄС (2025).....	185
Рогатинська Ніна Деякі особливості використання результатів допиту в умовах воєнного стану.....	198

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI: 10.35774/app2026.01.006

УДК: 342.7:796

Nataliia Opanasiuk,
PhD in Law, Associate Professor
Associate Professor, Department of Social and
Humanitarian Disciplines,
National University of Ukraine on
Physical Education and Sport
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7418-8622>

THE SUBJECTIVE RIGHT TO PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN THE SYSTEM OF CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

The article provides a comprehensive constitutional and legal analysis of the subjective right to physical culture and sport within the system of constitutional human rights in Ukraine. It is substantiated that the right to physical culture and sport has an independent meaning, while being closely interconnected with such fundamental rights as the right to health care, the right to rest, the right to education and the right to free development of the personality. The provisions of the Constitution of Ukraine, national legislation and international acts in the field of human rights that directly or indirectly enshrine the right of a person to engage in physical culture and sport have been analyzed. It has been established that the right to physical culture and sport is an independent subjective constitutional right, which is simultaneously integrated into the system of social and cultural human rights. Its legal nature is based on the provisions of the Constitution of Ukraine, in particular Articles 3, 49 and 50, as well as on special legislation in the field of physical culture and sport. This right combines an individual legal aspect, which provides an opportunity for a person to independently implement physical culture and sport, and a social and legal aspect, which provides for the state's obligations to create conditions for mass, accessible and inclusive sports. The content, signs and features of the implementation of the subjective right to physical culture and sport are determined, as well as the range of its subjects and the state's obligations to create appropriate conditions for its implementation. The social significance of the specified right in the context of modern challenges is emphasized, considering the need to ensure the health of the nation, social integration and inclusion. The conclusion is made on the expediency of further improving the constitutional and legal mechanism for guaranteeing and implementing the right to physical culture and sport in Ukraine.

Keywords: right to physical culture and sport, subjective right, constitutional human rights, physical culture, sport, human rights guarantees.

Опанасюк Н. А.

Суб'єктивне право на фізичну культуру і спорт у системі конституційних прав людини в Україні

У статті здійснено комплексний конституційно-правовий аналіз суб'єктивного права на фізичну

© Nataliia Opanasiuk, 2026

культуру і спорт у системі конституційних прав людини в Україні. Обґрунтовано, що право на фізичну культуру і спорт має самостійне значення, водночас перебуваючи у тісному взаємозв'язку з такими фундаментальними правами, як право на охорону здоров'я, право на відпочинок, право на освіту та право на вільний розвиток особистості. Проаналізовано положення Конституції України, національного законодавства та міжнародних актів у сфері прав людини, що опосередковано або безпосередньо закріплюють право особи на заняття фізичною культурою і спортом. Встановлено, що право на фізичну культуру і спорт є самостійним суб'єктивним конституційним правом, яке водночас інтегрується у систему соціальних і культурних прав людини. Його правова природа ґрунтується на положеннях Конституції України, зокрема статтях 3, 49 і 50, а також на спеціальному законодавстві у сфері фізичної культури і спорту. Це право поєднує індивідуально-правовий аспект, що забезпечує можливість особі самостійно реалізовувати заняття фізичною культурою і спортом, та соціально-правовий аспект, що передбачає обов'язки держави щодо створення умов для масового, доступного та інклюзивного спорту.

Визначено зміст, ознаки та особливості реалізації суб'єктивного права на фізичну культуру і спорт, а також коло його суб'єктів і обов'язків держави щодо створення належних умов для його реалізації. Акцентовано увагу на соціальній значущості зазначеного права в умовах сучасних викликів, зокрема з огляду на необхідність забезпечення здоров'я нації, соціальної інтеграції та інклюзії. Зроблено висновок про доцільність подальшого вдосконалення конституційно-правового механізму гарантування та реалізації права на фізичну культуру і спорт в Україні.

Ключові слова: право на фізичну культуру і спорт, суб'єктивне право, конституційні права людини, фізична культура, спорт, гарантії прав людини.

Problem Statement. The development of physical culture and sport constitutes an important prerequisite for ensuring public health, enhancing individual social activity, and achieving the state's sustainable development goals. In contemporary legal doctrine, increasing attention is being paid to determining the place of the right to physical culture and sport within the system of constitutional human rights, particularly in light of the expansion of socio-cultural rights and the strengthening of the state's role in creating conditions for their realization. The relevance of this study is conditioned by the need for a theoretical understanding of the essence of the subjective right to physical culture and sport, clarification of its constitutional origins, and identification of its substantive content.

The Constitution of Ukraine does not contain an explicit provision enshrining an individual's subjective right to physical culture and sport. At the same time, a systematic and teleological analysis of its provisions provides grounds to assert that such a right has an indirect constitutional basis and is realized through a set of inter-related fundamental human rights and freedoms.

First of all, pursuant to Article 3 of the Constitution of Ukraine, the human being, his or her life and health are recognized as the highest social value, while the affirmation and safeguarding of human rights and freedoms is defined as the primary duty of the state [1]. Physical culture and sport are among the most effective means of preserving and strengthening an individual's physical and mental health; therefore, the creation of conditions for participation in physical culture and sport emerges as a constitutionally determined obligation of the state.

This approach is consistent with international legal standards in the field of physical culture and sport. Thus, under Article 31 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, every child has the right to rest, leisure, and to engage in play and recreational activities [2]. The UNESCO International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport (2015) explicitly proclaims the right of every individual to access physical education, physical activity, and sport as an integral element of human dignity [3]. Similar approaches are reflected in the instruments of the Council of Europe, in particular in the European Sports Charter, which recognizes sport as a socially significant activity and an object of public responsibility of the state [4].

Literature Review. The issues of subjective human rights, social rights, and constitutional and legal guarantees of their realization have been comprehensively developed in the works of leading domestic legal scholars, thereby forming the necessary theoretical and methodological foundation for studying the human right to physical culture and sport as an independent subjective social right.

A significant contribution to the development of the general theoretical foundations of subjective human rights was made by P. M. Rabinovych, who focused on their conceptual nature, structure, content, and mechanisms of constitutional protection. In his works, subjective rights are interpreted as legally guaranteed opportunities of the individual, ensured through corresponding obligations of the state. These approaches constitute an important theoretical starting point for further analysis of social rights, including the right to physical culture and sport, as a right that requires an active role of the state in creating conditions for its realization [5–9]. General theoretical is-

issues concerning the concept and place of subjective rights within the legal system are also systematically presented in P. M. Rabinovych's textbook *Fundamentals of the Theory and Philosophy of Law* (2021) [10].

A substantial contribution to the study of social constitutional rights was made by O. F. Skakun, who analyzes the right to housing, health care, and social protection, formulating general approaches to the classification of social rights and the determination of their legal nature. The criteria and approaches proposed by the author make it possible to conceptually substantiate the inclusion of the right to physical culture and sport within the category of social human rights and to determine its place in the system of constitutional rights and freedoms [11].

The issue of the right to sport in constitutional law has been directly addressed in the works of A. S. Slavko. In his study *The Right to Sport in Constitutional Legislation: A Comparative Legal Aspect* (2022), the author analyzes various models of constitutional recognition of this right, emphasizing its connection with the right to health protection, the principle of equality and non-discrimination, and the overall system of human rights and freedoms [12].

A separate group of scholarly works is devoted to the guarantees of the realization of the right to sport in Ukraine. In particular, V. V. Berch, V. V. Zaborovskiy, and Yu. M. Bysaha (2023) provide a thorough analysis of the constitutional and legal guarantees of the right to sport, revealing their content, orientation, and normative framework within the current constitutional regulation. Their research allows for a deeper understanding of the legal nature of the state's obligations to ensure conditions for participation in physical culture and sport [13]. In the same context, Yu. M. Bysaha and M. V. Bielova (2023) examine the right to sport among other constitutional rights and freedoms, emphasizing the necessity of creating a favorable socio-legal environment as a key element in the realization of social human rights [14].

Certain aspects of the realization of sporting rights are also examined within the context of special legal statuses. In particular, O. O. Turianytsia (2021) analyzes the mechanisms for the realization of the rights of professional athletes within constitutional and labor law, which makes it possible to identify the specific features of sporting legal relations; however, this approach does not encompass the right to physical culture and sport as a general subjective right of every individual [15].

At the same time, domestic legal doctrine demonstrates a fragmented approach to the study of the right to physical culture and sport. In most works, it is considered either as an element of state policy in the field of physical culture or as a derivative of the right to health protection, without a comprehensive constitutional and legal understanding of it as an independent social right with its own structure and system of guarantees.

Foreign studies demonstrate a diversity of approaches to defining the legal nature of the right to sport. Thus, Jain, in the article *Towards a Human Right to Sport* (2025), argues for the recognition of sport as an independent human right based on international law and international conventions, emphasizing its integration into the universal human rights system [16]. At the same time, Simone Pearce and Jay Sanderson (2024) draw attention to the difficulties of fundamentally defining the right to sport as a separate human right, particularly in the context of creating an accessible and inclusive environment for persons with disabilities. The authors criticize the formal proclamation of a "right to sport," noting that its various interpretations may lead to segregation rather than equal participation, and propose considering sport through the prism of the principles of non-discrimination and equality [17].

In this context, M. F. Krüger (2021) analyzes the right to physical culture and sport from a human rights perspective, as well as the obligations and limitations arising in the process of its practical realization, particularly in European states. The author examines the provisions of declarations adopted by the International Olympic Committee, UNESCO, and the Council of Europe, emphasizing that the ideal of "sport for all" encounters significant legal, social, and institutional barriers [18].

Special attention should also be given to comparative legal studies on the constitutional recognition of the right to sport in European states (in particular, Italy), which demonstrate various models of incorporating sporting rights into national constitutional law and confirm the absence of a unified approach to their legal formulation.

Thus, despite the existence of a substantial body of scholarly literature, the human right to physical culture and sport has not yet received a comprehensive constitutional and legal analysis as an independent subjective social right, which determines the relevance and scientific novelty of the present study.

The purpose of the study is to conduct a comprehensive constitutional and legal analysis of the subjective right to physical culture and sport within the system of constitutional human rights in Ukraine, based on a human rights-based approach. The study aims to determine the legal nature, content, and structural elements of this right; to identify its place and role within the overall human rights protection framework; and to substantiate

directions for enhancing constitutional and legal guarantees of its effective realization, taking into account contemporary societal challenges and international human rights standards.

Presentation of the Main Research Findings. Article 49 of the Constitution of Ukraine plays a key role in the formation of the right to physical culture and sport, as it obliges the state to promote the development of physical culture and sport [1]. This provision is imperative in nature and establishes a normatively defined obligation of the state. It not only determines the general direction of state policy but also forms the constitutional basis for the emergence and realization of an individual's subjective right to engage in physical culture and sport. Constitutional law doctrine and the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine (hereinafter – the CCU) have repeatedly emphasized that the state's obligations enshrined in the Constitution in the social sphere are directly linked to ensuring and effectively realizing human rights and therefore cannot be regarded as merely programmatic or declaratory.

The aforementioned provision of Article 49 of the Constitution of Ukraine is closely and systematically connected with Article 3 of the Basic Law, according to which the human being, his or her life and health are recognized as the highest social value, and the affirmation and safeguarding of human rights and freedoms constitute the primary duty of the state. In this context, the development of physical culture and sport emerges as one of the key instruments for fulfilling the state's constitutional obligation to preserve and strengthen human health, ensure physical and mental well-being, and create conditions for the full development of the individual.

At the same time, the right to physical culture and sport correlates with Article 50 of the Constitution of Ukraine, which guarantees everyone the right to an environment that is safe for life and health. Participation in physical culture and sport objectively requires the creation of safe, healthy, and environmentally appropriate conditions, which gives rise to the state's obligation to ensure adequate infrastructure, sanitary and hygienic standards, and environmental safety within the sporting environment. In its jurisprudence, the CCU has consistently emphasized the systemic nature of constitutional rights and freedoms, as well as the necessity of interpreting them in conjunction with the obligations imposed on the state [1].

Thus, taken together, the provisions of Articles 3, 49, and 50 of the Constitution of Ukraine form an integral constitutional and legal foundation for the right to physical culture and sport, within which the constitutional obligation of the state is transformed into a legally guaranteed opportunity for the individual to realize the corresponding subjective right. This allows the right to physical culture and sport to be regarded as an important element of the system of social and cultural human rights, the ensuring of which constitutes an integral component of the modern constitutional legal order of Ukraine.

Article 24 of the Constitution of Ukraine, which guarantees equality of citizens in rights, also plays an important role in this context. This means that access to physical culture and sport must be ensured without discrimination on any grounds, except for limitations established by law and justified by objective factors, including safety requirements, health conditions, or the specific characteristics of certain sports.

Accordingly, the subjective right to physical culture and sport should be understood as a state-guaranteed opportunity for an individual to freely engage in physical culture and sport, to use relevant infrastructure, and to rely on legal mechanisms of protection for the purposes of preserving health, ensuring harmonious development, and achieving self-realization.

From a doctrinal perspective, the content of the subjective right to physical culture and sport encompasses: the individual's right to freely choose types of physical and sporting activities; the right to equal access to sports infrastructure facilities; the right to appropriate and safe conditions for engaging in sport; the right to state support and protection in the field of physical culture and sport; and the right to judicial and other legal remedies in the event of violations of the relevant rights and legitimate interests.

Thus, the right to physical culture and sport constitutes an independent subjective constitutional right that is simultaneously integrated into the system of social and cultural human rights. Its legal nature is grounded in the provisions of the Constitution of Ukraine, in particular Articles 3, 49, and 50, as well as in special legislation governing the field of physical culture and sport. This right combines an individual-law dimension, which ensures the individual's ability to independently engage in physical culture and sport, with a social-law dimension, which presupposes the state's obligations to create conditions for mass, accessible, and inclusive sport.

The main structural elements of this right include: the subject of the right (the individual), the object of the right (activities in the field of physical culture and sport, as well as access to sports infrastructure), the content of the right (participation in sport, health-oriented physical activity, and involvement in sporting events), as well as state guarantees and protection mechanisms.

The subjects of the right to physical culture and sport are all individuals present on the territory of Ukraine, including persons with disabilities and other socially vulnerable groups. In accordance with its constitutional obligations, the state creates conditions for the realization of this right, including the development and implementation of state policy in the field of physical culture and sport; the establishment and maintenance of relevant infrastructure; legislative and organizational measures ensuring access to sport; support for mass, adaptive, and professional sport; as well as educational and awareness-raising initiatives aimed at increasing the level of physical activity among the population.

The jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine (CCU) plays an important doctrinal and law-enforcement role in shaping the mechanisms for ensuring this right. The CCU has repeatedly emphasized the systemic nature of constitutional rights, the interconnection between subjective rights and state obligations, and the necessity of active state intervention to create conditions for the realization of social and cultural rights. Owing to these legal positions, the right to physical culture and sport acquires effective protection within the constitutional legal order rather than remaining a merely declaratory norm [19, 20].

The social and legal significance of the realization of this right is manifested in the improvement of public health, disease prevention, the promotion of an active lifestyle, and the strengthening of social integration and inclusion. At the same time, the legal implementation of the right to physical culture and sport enhances the effectiveness of constitutional guarantees, integrates social rights into the legal system, and contributes to sustainable development, social cohesion, and the preservation of the workforce.

Conclusions. The right to physical culture and sport should be regarded as an independent component of the system of constitutional human rights, characterized by a complex nature and grounded in the constitutional principle of recognizing the human being, his or her life and health as the highest social value (Article 3 of the Constitution of Ukraine). The realization of this right is directly linked to the protection of the right to health care (Article 49 of the Constitution of Ukraine) and the right to an environment safe for life and health (Article 50 of the Constitution of Ukraine), which determines its integration into the system of social and cultural human rights.

The effective exercise of the right to physical culture and sport requires further improvement of constitutional and legal guarantees, in particular through the development of normative regulation, clarification of the scope of the state's obligations, and strengthening of institutional mechanisms for its implementation. The study substantiates the necessity of an active role of the state in shaping and implementing a consistent and balanced policy in the field of physical culture and sport, aimed at creating accessible, safe, and inclusive conditions for the realization of this right by all categories of the population. The implementation of these approaches constitutes an important prerequisite for ensuring an adequate level of public health, social cohesion, and the sustainable development of Ukrainian society in the context of contemporary challenges.

Prospects for Further Research. Further research should focus on deepening the theoretical understanding of the right to physical culture and sport, conducting a comparative legal analysis of national and European approaches to its protection, and developing practical recommendations for improving legal regulation and mechanisms for the realization of this right.

References

1. *Constitution of Ukraine*. (1996). Law of Ukraine No. 254k/96-VR of 28 June 1996 (as amended). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in English]
2. *Convention on the Rights of the Child* (1989). United Nations. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/documents/convention-full> [in English]
3. *International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport* (1978/2015). UNESCO. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/995_350 [in English]
4. *Council of Europe*. (2021). European Sports Charter (Recommendation CM/Rec(2021)5 of the Committee of Ministers of 13 October 2021). <https://www.coe.int/en/web/sport/the-european-sports-charter> [in English]
5. Rabinovych, P. M. (2015). Do modernizatsii konstytutsiino-pravovoho statusu liudyny i hromadianyna (Lviv proposals) [On the modernization of the constitutional and legal status of the individual and the citizen; in Ukrainian]. *Publichne pravo - Public Law*, (3), 20–33. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_3_4 [in Ukrainian]
6. Rabinovych, P. (2013). Osnovopolozhni prava liudyny: sotsialno-antropna sutnist, zmistova klasyfikatsiia [Fundamental human rights: socio-anthropic essence and substantive classification; in Ukrainian]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Pravovyh Nauk Ukrainy - Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, (2), 10–16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_2_4 [in Ukrainian]

7. Rabinovych, P. (2005). Potrebovyi doslidnytskyi pidkhid – instrument ziasuvannia sotsialnoi sutnosti prav liudyny [Needs-based research approach as a tool for understanding the social essence of human rights; in Ukrainian]. *Pravo Ukrainy - Law of Ukraine*, (7), 94–97 [in Ukrainian]
8. Rabinovych, P., & Khavroniuk, M. (2004). *Prava liudyny i hromadianyna [Human and civil rights; in Ukrainian]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian]
9. Rabinovych, S. P. (2008/2009). Vzaiemozviazky pryrodnoho ta pozytyvnoho prava: metodolohichni zasady doslidzhennia [Interrelations between natural and positive law: methodological foundations of research; in Ukrainian]. *Problemy filosofii prava - Problems of Philosophy of Law*, 6–7, 64–72 [in English]
10. Rabinovych, P. M. (2021). *Osnovy teorii ta filosofii prava [Fundamentals of the theory and philosophy of law; in Ukrainian]*. Lviv: Medicine and Law Publishing House [in Ukrainian]
11. Skakun, O. F. (2021). *Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and the state; in Ukrainian]* (4th ed.). Kyiv: Alerta [in Ukrainian]
12. Slavko, A. S. (2022). Pravo na sport u konstytutsiynomu zakonodavstvi: porivnialno-pravovyi aspekt [The right to sport in constitutional legislation: a comparative legal aspect; in Ukrainian]. *Analitichno-porivnialne prevoznavstvo - Analytical and Comparative Jurisprudence*, (4), 69–74. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.12> [in Ukrainian]
13. Berch, V. V., Zaborovskyi, V. V., & Bysaha, Yu. M. (2023). Zmist, spriamovanist ta napovnenist konstytutsiino-pravovoi harantii prava na sport [Content, orientation, and substance of the constitutional and legal guarantee of the right to sport; in Ukrainian]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 77(1), 65–70. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.10> [in Ukrainian]
14. Bysaha, Yu. M., & Bielova, M. V. (2023). Pravo na sport sered inshykh konstytutsiinykh prav ta svobod liudyny i hromadianyna [The right to sport among other constitutional rights and freedoms of the individual and the citizen; in Ukrainian]. *Analitichno-porivnialne pravo - Analytical and Comparative Jurisprudence*, (2). <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.7> [in Ukrainian]
15. Turianytsia, O. O. (2021). Mekhanizm realizatsii prav profesiinykh sportsmeniv v Ukraini: konstytutsiino-pravovyi analiz [The mechanism for the realization of the rights of professional athletes in Ukraine: a constitutional and legal analysis; in Ukrainian]. *Yuruduchnyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu - Law Review of Uzhhorod National University*, 64, 13–18. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.13> [in Ukrainian]
16. Jain, S. (2025). Towards a human right to sport. *International Sports Law Journal*, 25, 141–154. <https://doi.org/10.1007/s40318-025-00311-1> [in English]
17. Pearce, S., & Sanderson, J. (2024). *The myth of a “human right to sport”: How human rights can lead to true inclusion for children with disability*, 223–246. <https://doi.org/10.1007/s40318-024-00275-8> [in English]
18. Krüger, M. F. (2021). Physical education and sport between human rights, duties, and obligations: Observations from Germany. *Societies*, 11(4), Article 127. <https://doi.org/10.3390/soc11040127> [in English]
19. Constitutional Court of Ukraine. (2021). *Legal positions of the Constitutional Court of Ukraine: Index of legal positions on human and civil rights and freedoms* [in Ukrainian]. Kyiv. Retrieved from https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/pokazhchyk_ksu_2021.pdf [in English]
20. *Constitutional Court of Ukraine* (2023). Decision of 22 March 2023 No. 3-r(II)/2023 [in Ukrainian]. Retrieved from <https://ccu.gov.ua> [in English]

Стаття надійшла 07.01.2026

Стаття прийнята до друку 18.02.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

Роман Мудрак,

здобувач ступеня доктора філософії

Західноукраїнського національного

університету.

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6614-4099>

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів до розуміння інституціоналізації правових інститутів у сучасній юридичній науці. Обґрунтовано, що інституціоналізація є складним багаторівневим процесом, який охоплює формування, нормативне закріплення, організаційне оформлення та функціональну стабілізацію соціально значущих правових практик. Визначено основні наукові підходи до інтерпретації інституціоналізації, зокрема нормативний, соціально-правовий та комплексний (інституціональний), а також проаналізовано їх евристичний потенціал для дослідження сучасних правових явищ.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному поєднанні кількох методів. Для вивчення використання юридичної термінології застосовується порівняльний метод, проводиться доктринальний аналіз сучасної наукової літератури, а окремі законодавчі положення досліджуються за допомогою методу аналізу та синтезу.

Доведено обмеженість суто нормативного підходу, який не враховує соціальної природи правових інститутів, та обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу, що дозволяє інтегрувати нормативні, організаційні та функціональні аспекти їх розвитку. Особливу увагу приділено співвідношенню формальних і неформальних компонентів інституціоналізації, що визначають ефективність функціонування правових інститутів у реальному соціальному середовищі. Встановлено, що рівень інституціоналізації залежить не лише від наявності нормативного регулювання, але й від ступеня соціального визнання, стабільності практик та інтегрованості інституту у правову систему.

Обґрунтовано доцільність застосування зазначених підходів до дослідження юридичних клінік як специфічного виду правових інститутів, що формуються на перетині правової та освітньої сфер. Зроблено висновок, що використання комплексного теоретико-методологічного підходу створює підґрунтя для подальшого порівняльно-правового аналізу інституціоналізації юридичних клінік.

Ключові слова: правовий інститут, інституціоналізація, правова система, нормативне регулювання, соціальні практики, юридичні клініки, правова освіта.

Mudrak R.

Institutionalization of Legal Institutions as a Theoretical and Methodological Basis for the Study of Legal Clinics

The article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of approaches to understanding the institutionalization of legal institutions in contemporary legal science. It is substantiated that institutionalization should be considered as a complex multi-level process that includes the formation, legal formalization, organizational structuring, and functional stabilization of socially significant legal practices. The main scientific approaches to the interpretation of institutionalization are identified, including normative, socio-legal, and comprehensive (institutional) approaches, and their heuristic potential for the study of modern legal phenomena is examined.

The research methodology is based on a complex combination of several methods. The comparative method is used to study the use of legal terminology, a doctrinal analysis of modern scientific literature is carried out, and individual legislative provisions are studied using the analysis and synthesis method.

The study demonstrates the limitations of the purely normative approach, which fails to take into account the social nature of legal institutions, and justifies the need for a comprehensive approach that integrates normative, organizational, and functional dimensions. Particular attention is paid to the relationship between formal and informal components of institutionalization, which significantly influence the effectiveness of legal institutions in practice. It is argued that the level of institutionalization depends not only on the existence of legal regulation, but also on the degree of social recognition, stability of practices, and integration into the legal system.

The applicability of these theoretical approaches to the study of legal clinics as a specific type of legal

institution operating at the intersection of legal and educational systems is substantiated. It is concluded that the use of a comprehensive methodological framework provides a solid basis for further comparative legal analysis of the institutionalization of legal clinics.

Keywords: *legal institution, institutionalization, legal system, legal regulation, social practices, legal clinics, legal education.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку правової науки характеризується переосмисленням традиційних підходів до розуміння структури правової системи та механізмів її функціонування. У цьому контексті особливого значення набуває категорія інституціоналізації, яка дозволяє розглядати правові явища не лише як сукупність норм, але як результат складних соціально-правових процесів.

Актуальність дослідження інституціоналізації правових інститутів зумовлена також необхідністю осмислення нових форм правової діяльності, зокрема юридичних клінік, які набувають поширення у сучасних правових системах. Водночас відсутність єдиного підходу до розуміння інституціоналізації ускладнює їх теоретичне осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правових інститутів та їх розвитку знайшла відображення у працях вітчизняних учених, зокрема П. Рабіновича, О. Скакун, С. Бобровник, Ю. Шемшученка та ін. У їхніх дослідженнях правовий інститут розглядається як структурний елемент правової системи, що забезпечує регулювання однорідних суспільних відносин.

Окремі аспекти інституціоналізації аналізуються у роботах О. Кузьменка, В. Журавського, О. Копиленка та І. Кресіної, які підкреслюють багатовимірний характер цього процесу та його залежність від соціального контексту.

Серед зарубіжних досліджень важливе значення мають праці П. Бергера і Т. Лукмана, Д. Норта, В. Скотта, П. ДіМаджіо та В. Пауелла, у яких інституціоналізація розглядається як процес формування стабільних соціальних структур і моделей поведінки.

Водночас слід зазначити, що комплексного дослідження інституціоналізації юридичних клінік як правового інституту в юридичній науці поки що недостатньо.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування підходів до розуміння інституціоналізації правових інститутів та визначення можливостей їх застосування для дослідження юридичних клінік.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній юридичній науці поняття правового інституту дедалі частіше розглядається не лише як сукупність правових норм, але як складне соціально-правове утворення. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування права та його взаємозв'язок із суспільством.

Як зазначається у науковій літературі, правовий інститут є формою стабілізації суспільних відносин, яка забезпечується їх нормативним закріпленням та практичною реалізацією [8, с. 45]. Водночас його становлення не є одномоментним актом, а відбувається у процесі поступового формування та закріплення відповідних практик.

Саме цей процес і позначається категорією інституціоналізації, яка в сучасних умовах набуває ключового значення для аналізу правових явищ.

У сучасній юридичній науці поняття правового інституту набуває дедалі більш комплексного змісту. Традиційне його розуміння як відносно самостійної сукупності норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин, поступово доповнюється соціально-функціональними характеристиками.

Як зазначають вітчизняні дослідники, правовий інститут не можна зводити виключно до нормативного масиву, оскільки він відображає певний тип соціальної організації та стабілізації відносин [8, с. 45]. У цьому сенсі інститут виступає не лише результатом правотворчості, а й формою впорядкування соціальної взаємодії.

Звідси випливає важливий висновок: правові інститути мають динамічну природу. Вони не виникають одномоментно разом із прийняттям нормативного акта, а формуються поступово, у процесі соціального визнання та практичного функціонування. Саме цей процес і позначається категорією інституціоналізації.

Категорія інституціоналізації походить із соціологічної традиції, однак її застосування у праві дозволяє суттєво розширити уявлення про механізми формування правових інститутів.

У загальному вигляді інституціоналізація розглядається як процес, у межах якого соціальні практики набувають стабільності, нормативного оформлення та відтворюваності. Як слушно підкреслюється у

наукових дослідженнях, йдеться про «перехід від спонтанних форм взаємодії до впорядкованих структур, що визнаються суспільством» [1, с. 23].

Класичне трактування цього процесу запропоноване П. Бергером і Т. Лукманом, які наголошують, що інституціоналізація виникає тоді, коли певні дії типізуються і сприймаються як об'єктивна реальність [Berger & Luckmann, p. 72]. Іншими словами, інститути постають як результат повторюваних практик, які з часом набувають нормативного характеру.

У правовому контексті це означає, що інституціоналізація не обмежується правотворчістю. Вона охоплює значно ширший спектр явищ, включаючи формування практик, організаційних структур та професійних стандартів.

Аналіз сучасної юридичної літератури дозволяє виокремити кілька підходів до трактування інституціоналізації.

Передусім ідеться про нормативний підхід, у межах якого акцент робиться на закріпленні відповідних відносин у правових нормах. У цьому випадку інституціоналізація фактично отожднюється з процесом правового регулювання. Однак такий підхід не враховує того, що формальне закріплення не завжди означає реальне функціонування інституту.

Більш продуктивним видається соціально-правовий підхід, який розглядає інституціоналізацію як результат взаємодії норм і практик. Як зазначається у дослідженнях, «інститут формується у процесі усталення практик, що набувають нормативного значення» [5, с. 112].

Нарешті, комплексний (інституціональний) підхід дозволяє інтегрувати різні аспекти цього явища. У його межах інституціоналізація постає як багатовимірний процес, що включає нормативні, організаційні та функціональні компоненти.

Саме цей підхід є найбільш адекватним для аналізу сучасних правових інститутів, зокрема юридичних клінік.

Сучасні дослідження дедалі частіше наголошують на багаторівневому характері інституціоналізації. Йдеться про те, що інститут не формується лише через прийняття нормативного акта, а проходить складний шлях становлення.

У науковій літературі звертається увага на те, що інституціоналізація включає процеси виникнення, закріплення та стабілізації соціальних практик [2, с. 41]. З огляду на це доцільно говорити про певну послідовність стадій, серед яких – ініціація, нормативізація, організаційне оформлення, стабілізація та легітимація.

Водночас ці стадії не є жорстко лінійними. У реальних умовах вони можуть накладатися одна на одну або навіть змінювати свою послідовність. Це особливо помітно у перехідних правових системах, де інститути нерідко виникають «знизу», а їх нормативне оформлення відбувається вже після фактичного функціонування.

Окремої уваги потребує співвідношення формальних і неформальних аспектів інституціоналізації. Формальні інститути охоплюють нормативно-правові акти, офіційні процедури та організаційні структури. Водночас неформальні – це професійні стандарти, традиції, етичні норми та усталені практики.

Д. Норт, аналізуючи інститути як «правила гри», підкреслює, що неформальні обмеження можуть мати навіть більший вплив, ніж формальні [North, p. 36]. У правовій сфері це означає, що ефективність інституту залежить не лише від законодавства, а й від практики його застосування.

Українські дослідники також наголошують, що «формальне закріплення інституту не забезпечує його повноцінного функціонування без відповідного соціального середовища» [4, с. 59]. Таким чином, інституціоналізація передбачає не лише юридичне визнання, а й укорінення інституту у соціальній практиці.

Визначення рівня інституціоналізації потребує чітких критеріїв. На основі узагальнення наукових підходів можна виділити кілька ключових показників, серед яких – нормативне закріплення, організаційна визначеність, стабільність функціонування, інтегрованість у правову систему та суспільне визнання.

Як зазначається у дослідженнях, інститут можна вважати сформованим лише за умови його комплексного включення у систему суспільних відносин [9, с. 101]. Відсутність хоча б одного з цих елементів свідчить про незавершеність процесу інституціоналізації.

Дослідження інституціоналізації правових інститутів передбачає використання комплексної методології. Зокрема, системний підхід дозволяє розглядати інститут як цілісне явище, історичний – простежити його розвиток, а порівняльно-правовий – виявити специфіку різних моделей.

Водночас структурно-функціональний аналіз дає змогу з'ясувати внутрішню організацію інституту та механізми його функціонування. Як підкреслюється у науковій літературі, саме поєднання цих методів забезпечує глибину дослідження складних правових явищ [1, с. 16].

Узагальнюючи викладене, доцільно визначити інституціоналізацію правових інститутів як багаторівневий процес, що охоплює формування, нормативне закріплення, організаційне оформлення та стабілізацію відповідних соціальних практик у межах правової системи.

Таке розуміння дозволяє відійти від вузького нормативізму та врахувати реальний механізм функціонування правових інститутів.

Висновки. Інституціоналізація правових інститутів є складним багатовимірним процесом, що поєднує нормативні, організаційні та соціальні аспекти. Її дослідження дозволяє глибше зрозуміти механізми формування та функціонування правових інститутів у сучасному суспільстві.

Встановлено, що традиційні нормативні підходи не забезпечують повного розуміння цього процесу, у зв'язку з чим доцільним є застосування комплексного (інституціонального) підходу. Такий підхід дозволяє врахувати як формальні, так і неформальні аспекти функціонування інститутів.

Отримані результати створюють теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження юридичних клінік як особливого виду правового інституту, що формується у межах взаємодії правової та освітньої систем.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. Б. Теорія держави і права : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 576 с.
2. Бобровник С. В. Правова система та її інститути: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ: Наук. думка, 2018. 312 с.
3. Головатий С. П. Верховенство права : у 3 кн. Кн. 1. Київ: Фенікс, 2017. 624 с.
4. Журавський В. С. Правові інститути в умовах трансформації суспільства. Київ: Юрид. думка, 2019. 284 с.
5. Копиленко О. Л., Кресіна І. О. Сучасні підходи до розуміння правових інститутів. *Право України*. 2020. № 3. С. 108–117. DOI: <https://doi.org/10.33498/loou-2020-03-108>.
6. Кузьменко О. В. Інституціоналізація правових відносин у сучасному суспільстві. *Юридична наука*. 2021. № 2. С. 130–138. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2021-2-15>.
7. Мельник М. І. Юридичні клініки в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 4. С. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2020-27-4-3>.
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів : Світ, 2016. 320 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Харків: Консум, 2018. 520 с.
10. Шемшученко Ю. С. (ред.) Юридична енциклопедія: у 6 т. Київ: Укр. енцикл., 2011. Т. 3. 792 с.
11. Berger, P. L., Luckmann, T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York : Anchor Books, 1966. 219 p.
12. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 152 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
13. Scott W. R. *Institutions and Organizations: Ideas, Interests, and Identities*. 4th ed. Thousand Oaks : Sage Publications, 2014. 360 p.
14. DiMaggio, P. J., Powell, W. W. The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality. *American Sociological Review*. 1983. Vol. 48, No. 2. P. 147–160. DOI: <https://doi.org/10.2307/2095101>
15. Hall P. A., Taylor R. C. R. Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*. 1996. Vol. 44, No. 5. 936–957. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.x>.

References

1. Averianov, V. B. (2014). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
2. Bobrovnyk, S. V. (2018). *Pravova systema ta yii instytuty: teoretyko-metodolohichniy analiz [Legal system and its institutions: theoretical and methodological analysis]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Holovaty, S. P. (2017). *Verkhovenstvo prava [Rule of law]* (Vol. 1). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
4. Zhuravskiy, V. S. (2019). *Pravovi instytuty v umovakh transformatsii suspilstva [Legal institutions in conditions of social transformation]*. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].

5. Kopylenko, O. L., & Kresina, I. O. (2020). Suchasni pidkhody do rozuminnia pravovykh instytutiv [Modern approaches to understanding legal institutions]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, (3), 108–117. <https://doi.org/10.33498/louu-2020-03-108> [in Ukrainian].
6. Kuzmenko, O. V. (2021). Instyutsionalizatsiia pravovykh vidnosyn u suchasnomu suspilstvi [Institutionalization of legal relations in modern society]. *Yurydychna nauka – Legal science*, 2, 130–138. <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2021-2-15> [in Ukrainian].
7. Melnyk, M. I. (2020). Yurydychni kliniky v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Legal clinics in Ukraine: current state and development prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 3–12. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2020-27-4-3> [in Ukrainian].
8. Rabinovych, P. M. (2016). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy [Fundamentals of general theory of law and state]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
9. Skakun, O. F. (2018). *Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and state]*. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].
10. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.) (2011). *Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]*, Vol. 3. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia [in Ukrainian].
11. Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
12. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
13. Scott, W. R. (2014). *Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
14. DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality. *American Sociological Review*, 48 (2), 147–160. <https://doi.org/10.2307/2095101>.
15. Hall, P. A., & Taylor, R. C. R. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies*, 44 (5), 936–957. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.x>.

Стаття надійшла 17.02.2026

Стаття прийнята до друку 20.03.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI:10.35774/app2026.01.017
УДК 342.9

Соломія Баран,

аспірантка кафедри адміністративного та
фінансового права Львівського національного
університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6069-4821>

ОСОБЛИВОСТІ КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Стаття присвячена комплексному дослідженню особливостей касаційного перегляду судових рішень у справах щодо оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві України. Акцентовано увагу на функціональному призначенні касаційної інстанції як суду права, який забезпечує перевірку правильності застосування норм матеріального та процесуального права без переоцінки фактичних обставин справи.

Обґрунтовано, що специфіка цієї категорії справ зумовлена, серед іншого, потенційним впливом судового рішення на невизначене коло осіб. Проаналізовано правові засади касаційного провадження, зокрема положення Кодексу адміністративного судочинства України щодо підстав касаційного оскарження, меж перегляду та процесуальних «фільтрів» допуску до касаційного розгляду. Особливу увагу приділено співвідношенню принципу остаточності судових рішень і завданню забезпечення правильності правозастосування у спорах щодо законності нормативно-правового регулювання. На прикладі судової практики продемонстровано, що касаційний перегляд у цій категорії справ має чітко окреслений юридичний характер і спрямований на контроль за дотриманням суб'єктами владних повноважень меж компетенції та встановленого законом способу її реалізації.

Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий методи, а також метод аналізу й узагальнення судової практики та доктринальних джерел.

Зроблено висновок, що касаційне провадження у справах про оскарження нормативно-правових актів є вагомим інструментом забезпечення єдності правозастосування та принципу правової визначеності. Його ефективність залежить від чіткого дотримання процесуальних меж перегляду, належного обґрунтування підстав касаційного оскарження та послідовності правових висновків Верховного Суду.

Ключові слова: касаційний перегляд, нормативно-правовий акт, адміністративне судочинство, Верховний Суд, правова визначеність, суд права.

Baran S.***Peculiarities of cassation review of judicial decisions in cases concerning the challenge of normative legal acts***

The article is devoted to a comprehensive study of the peculiarities of cassation review of judicial decisions in cases concerning the challenge of normative legal acts within the administrative judiciary of Ukraine. Particular attention is paid to the functional role of the cassation instance as a court of law, which ensures the review of the correct application of substantive and procedural law without re-examining the factual circumstances of the case.

It is substantiated that the specific nature of this category of cases is determined by the public character of the dispute and the potential impact of a judicial decision on an indeterminate circle of persons, which enhances the importance of legal certainty and the uniformity of judicial practice. The regulatory framework governing cassation proceedings is analysed, in particular the provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine concerning the grounds for cassation appeal, the limits of review, and the procedural «filters» for access to cassation consideration. Special attention is given to the correlation between the principle of the finality of judicial decisions and the task of ensuring the correct application of law in disputes concerning the legality of normative regulation. Drawing on judicial practice, it is demonstrated that cassation review in this category of cases has a clearly defined legal character and is aimed at ensuring that public authorities comply with the limits of their competence and the legally prescribed manner of its exercise. Furthermore, the study substantiates that the doctrinal clarification of the limits and functions of cassation review in cases concerning normative legal acts contributes to strengthening institutional trust in the judiciary and to enhancing the systemic coherence of administrative adjudication within the framework of the rule of law.

The methodological framework of the study is based on the formal-legal, systemic-structural, and comparative-legal methods, as well as the method of analysis and generalization of judicial practice and doctrinal sources.

The article concludes that cassation proceedings in cases challenging normative legal acts constitute a key instrument for ensuring the uniform application of law and the stability of normative regulation. Their effectiveness depends on strict compliance with the procedural limits of review, the proper substantiation of the grounds for cassation appeal, and the consistency of the legal positions of the Supreme Court, which is of fundamental importance for guaranteeing effective judicial protection in the sphere of public-law relations.

Keywords: *cassation review, normative legal act, administrative judicial proceedings, the Supreme Court, legal certainty, court of law.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток адміністративного судочинства в Україні зумовлює підвищену увагу до механізмів судового контролю за законністю нормативно-правових актів. У зв'язку з активною нормотворчою діяльністю суб'єктів владних повноважень та ускладненням публічно-правових відносин зростає значення касаційного перегляду судових рішень у справах про оскарження нормативно-правових актів як інструменту забезпечення якості нормативно-правового регулювання, однакового застосування норм права та формування усталеної судової практики.

Специфіка цієї категорії справ полягає, серед іншого, у потенційному впливі судового рішення на невизначене коло осіб. Це обумовлює необхідність чіткого визначення меж касаційного перегляду, стандартів оцінки правильності застосування норм матеріального і процесуального права, а також особливостей формулювання правових висновків суду касаційної інстанції.

За таких умов постає об'єктивна потреба у комплексному науковому осмисленні особливостей касаційного перегляду судових рішень у справах про оскарження нормативно-правових актів, визначенні його функціонального призначення, меж і стандартів здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі спостерігається зростання інтересу до проблематики касаційного перегляду судових рішень в адміністративному судочинстві. Водночас більшість досліджень залишаються загальнотеоретичними і лише частково торкаються особливостей касаційного перегляду у справах про оскарження нормативно-правових актів, що підкреслює актуальність обраної теми.

Науковці В. В. Решота та М. І. Труш [9] підкреслюють відмінність касаційного провадження від апеляційного та його спрямованість на перевірку правильності застосування норм матеріального і процесуального права без переоцінки фактичних обставин справи, а також значення підстав касаційного оскарження і процесуальних «фільтрів» допуску до касації. Інші автори, як-от В. С. Самара [10], К. В. Стафійчук [13] та Н. В. Ткачук [14], аналізують правову природу касаційного провадження, роль Верховного Суду у формуванні єдності судової практики та процесуальні наслідки недотримання вимог до касаційних скарг. Стаття Є. О. Сорочко [12] присвячена історичному становленню та розвитку інституту оскарження в

адміністративно-деліктному процесі України. М. М. Ульмер [15] досліджує сутність і значення касаційного провадження в адміністративному судочинстві України.

Загальний аналіз свідчить, що питання касаційного перегляду саме у справах про оскарження нормативно-правових актів потребує більш комплексного висвітлення.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні особливостей касаційного перегляду судових рішень у справах щодо оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві України, з'ясуванні його функціонального призначення та процесуальних меж.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві України забезпечується перевірка правильності застосування норм матеріального та процесуального права. У справах щодо оскарження нормативно-правових актів касаційний перегляд набуває особливого значення, зокрема, з огляду на предмет таких позовів, коло суб'єктів та підстави оскарження нормативно-правових актів.

Щодо касаційного перегляду судових рішень у справах про перевірку законності (крім питань конституційності) постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України (за винятком рішень, визначених частиною першою статті 266¹ Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України)), постанов Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також щодо перевірки законності й відповідності актам вищої юридичної сили нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень, наділених правотворчими повноваженнями, слід зазначити, що такий перегляд здійснюється в загальному порядку, встановленому КАС України і для інших категорій справ.

У свою чергу, стосовно судових рішень у справах, що стосуються законності постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України, актів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України застосовуються правила, передбачені частинами 5 та 6 статті 266 КАС України. Вказаними приписами статті 266 КАС України передбачено, що «судом апеляційної інстанції у справах, визначених частиною другою цієї статті, є Велика Палата Верховного Суду. Судове рішення Верховного Суду у таких справах набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги судове рішення Верховного Суду, якщо його не скасовано, набирає законної сили після набрання законної сили рішенням Великої Палати Верховного Суду за наслідками апеляційного перегляду» [1]. Виходячи із викладеного, законодавець фактично передбачив спеціальний порядок розгляду таких справ, в якому функції апеляційного перегляду здійснює Велика Палата Верховного Суду. Таким чином, касаційний перегляд для цієї категорії справ відсутній, оскільки остаточне рішення Верховного Суду за наслідками апеляційного перегляду Великої Палати є обов'язковим і набирає законної сили після його прийняття Великою Палатою.

На нашу думку, законодавець передбачив такий порядок розгляду справ щодо законності зазначених актів враховуючи, серед іншого, їхню суспільну значущість. Такий підхід мав би гарантувати стабільність правового регулювання, високий рівень правової визначеності та прискорювати прийняття остаточних судових рішень, уникнувши ситуацій, коли законність і якість нормативного регулювання залишаються під сумнівом. Попри те, що у такому випадку касаційний перегляд фактично не застосовується, авторитет Великої Палати, яка виступає судом апеляційної інстанції, має забезпечувати вагомість і обов'язковість прийнятих рішень для всієї судової системи.

Враховуючи особливий порядок розгляду цих справ і відсутність касаційного перегляду стосовно деяких нормативно-правових актів, важливо розглянути загальні принципи та межі касаційного оскарження, що застосовуються у справах про оскарження нормативно-правових актів у випадках, коли такий касаційний перегляд передбачений законодавством.

На підставі системного аналізу статей 264, 327–360 КАС України слід зазначити, що у справах про оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві України касаційне оскарження становить самостійну та виключну стадію судового провадження, яка не передбачає повторного розгляду справи по суті, а спрямована на перевірку правильності застосування адміністративними судами норм матеріального та процесуального права з урахуванням особливого публічного значення спорів цієї категорії.

Варто погодитись із міркуваннями Решоти В. В. та Труш М. І., які вказують, що «на відміну від апеляційного перегляду судових рішень касаційне провадження здійснюється щодо тих судових рішень, які вже набрали законної сили. Єдиним судом касаційної інстанції є Верховний Суд. Водночас повноваження касаційного суду та межі його перегляду є більш обмеженими, ніж для суду апеляційної інстанції, адже у

касаційному порядку переглядається справа на підставі встановлених фактичних обставин справи. Тобто суд перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права без можливості перевірки фактичних обставин і дослідження нових доказів. Водночас визначальним для перегляду судового рішення у касаційному порядку є підстави касаційного оскарження судових рішень. Відсутність чіткого обґрунтування підстав для касаційного оскарження у касаційній скарзі унеможливує відкриття касаційного провадження Верховним Судом. Взагалі не підлягають касаційному перегляду справи, які в порядку апеляційного провадження розглядалися Великою Палатою Верховного Суду, а також судові рішення у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження за певними винятками, обґрунтування яких є досить непростим завданням, адже потребує довести, що касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики або, що справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу чи іншу виняткову обставину, визначену у ст. 328 КАС України». [9, с. 345]

Наукові підходи, висловлені В. В. Решотою та М. І. Труш, акцентують увагу на функціональних межах касаційного перегляду, який спрямований на перевірку правильності застосування норм матеріального та процесуального права за встановлених судами попередніх інстанцій фактичних обставин, що узгоджується з роллю Верховного Суду як суду права. Водночас проаналізовані авторами законодавчі умови доступу до касаційного провадження та особливості обґрунтування виключних підстав касаційного оскарження свідчать про нормативне закріплення механізмів процесуального відбору справ на цій стадії судового розгляду.

Викладене узгоджується із позицією Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, ЄСПЛ у пункті 40 рішення від 3 квітня 2008 року у справі «Пономарьов проти України» зазначив: «Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип наголошує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення. Повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію, а сама можливість існування двох точок зору на один предмет не є підставою для нового розгляду. Винятки із цього принципу можуть мати місце лише за наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру» [11].

У контексті касаційного перегляду у справах щодо оскарження нормативно-правових актів варто зазначити, що така позиція ЄСПЛ набуває додаткового виміру. З одного боку, принцип юридичної визначеності та повага до *res judicata* однаково поширюються і на цю категорію справ: остаточність судового рішення щодо законності нормативно-правового акта має особливе значення для стабільності правового регулювання та передбачуваності правозастосування. З іншого боку, саме вплив результатів вирішення такого спору судом на невизначене коло осіб обумовлює підвищені вимоги до правильності правозастосування у цій категорії судових справ. У цьому контексті касаційний перегляд виконує не лише функцію виправлення помилок судів першої та апеляційної інстанцій, а й функцію гарантування єдності підходів до оцінки законності нормативно-правових актів.

Виходячи із зазначеного, на наш погляд, обмеження касаційного втручання, про які говорить ЄСПЛ, не заперечують, а навпаки підсилюють аргумент про те, що суд касаційної інстанції у таких справах повинен діяти як суд права, втручаючись у правову оцінку, надану судами попередніх інстанцій, лише за наявності істотних порушень норм матеріального чи процесуального права. Таким чином, серед іншого, забезпечується і стабільність нормативно-правового регулювання у державі.

У цьому контексті особливого значення набувають чітко визначені підстави для касаційного оскарження. Саме вони регламентують випадки, у яких Верховний Суд вправі втручатися у правову оцінку судів нижчих інстанцій, забезпечуючи єдність і правильність застосування норм права. Підставами касаційного оскарження судових рішень, зокрема у справах про оскарження нормативно-правових актів, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках: «1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку; 2) якщо скаржник вмотивовано обґрунтував необхідність

відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; 3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах; 4) якщо судові рішення оскаржуються з підстав, передбачених частинами другою і третьою статті 353 цього Кодексу»[1].

Відповідно до статті 341 КАС України, суд касаційної інстанції здійснює перевірку судових рішень виключно в межах доводів і вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, та на підставі встановлених судами попередніх інстанцій фактичних обставин справи. При цьому суд касаційної інстанції позбавлений повноважень щодо встановлення нових фактичних обставин, переоцінки доказів або прийняття нових доказів, що зумовлює чітко виражений юридичний, а не фактичний характер касаційного перегляду. Важливо наголосити на тому, що у справах цієї категорії з'ясування фактичних обставин в ході розгляду справи, як правило, має обмежене значення або здійснюється переважно у формалізованому вимірі у судах всіх інстанцій. Вказане зумовлюється тим, що предметом судового контролю є насамперед не індивідуальна життєва ситуація та дотримання вимог законодавства у її межах, а юридична природа відповідного нормативно-правового регулювання, його відповідність вимогам законності. Тож, для цієї категорії справ, встановлення меж касаційного розгляду у вигляді відсутності повноважень щодо встановлення нових фактичних обставин справи проявляються не так істотно, як у більшості інших категорій справ у межах адміністративного судочинства.

За результатами касаційного розгляду Верховний Суд наділений широким спектром повноважень, що включають залишення судових рішень без змін, їхнього скасування з ухваленням нового рішення, направлення справи на новий розгляд або закриття провадження у справі (статті 349–354 КАС України). Рішення суду касаційної інстанції, в тому числі, у справах про оскарження нормативно-правових актів, є остаточними та такими, що набирають законної сили з моменту їх ухвалення. Вказане підкреслює завершальний характер розгляду справи судом касаційної стадії, що для цієї категорії справ має особливе значення в частині забезпечення стабільності правового регулювання та принципу правової визначеності.

У цьому контексті варто згадати правові позиції сформульовані у таких справах Верховним Судом. Наприклад, справу №1340/4921/18, у якій Верховний Суд виніс постанову від 01 квітня 2025 року. У цій справі позивач оскаржував окремі пункти постанов Кабінету Міністрів України № 103 від 21.02.2018 та № 804 від 14.08.2019, ставлячи за мету їхнє визнання протиправними та нечинними з моменту прийняття. У своїй постанові у цій справі Верховний Суд зазначив: «Під час розгляду касаційної скарги колегія суддів враховує приписи частин 1-2 статті 341 КАС України, відповідно до яких суд касаційної інстанції переглядає судові рішення в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, та на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази. Частиною 2 статті 19 Конституції України встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»[2].

Подібні висновки сформульовано Верховним Судом у постановях від 13 жовтня 2020 року у справі №240/4052/19 [3], від 17 жовтня 2024 року у справі №240/20727/23 [4], від 10 жовтня 2024 року у справі № 160/13042/22 [5], від 15 грудня 2021 року у справі №816/2282/17 [6], від 3 квітня 2025 року у справі №160/18416/23[7], від 29 вересня 2021 року у справі №826/9419/17 [8].

Наведена правова позиція Верховного Суду ще раз акцентує увагу на межах касаційного перегляду у справах про оскарження нормативно-правових актів та підтверджує його принципово юридичний, а не фактичний характер. Посилання суду касаційної інстанції на приписи статті 341 КАС України у поєднанні з положеннями частини другої статті 19 Конституції України, на наш погляд, свідчить про те, що під час касаційного розгляду ключовим є з'ясування не доцільності чи соціальної обґрунтованості нормативно-правового акта, а саме дотримання суб'єктом владних повноважень меж наданої йому компетенції та встановленого законом способу її реалізації.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна констатувати, що касаційний перегляд судових рішень у справах щодо оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві України має чітко визначений юридичний характер і виконує низку важливих функцій. Так, касаційне

провадження забезпечує контроль за правильністю застосування норм матеріального та процесуального права судами першої та апеляційної інстанцій, не передбачаючи повторного дослідження фактичних обставин справи або прийняття нових доказів. Особливості досліджуваної категорії справ визначаються, серед іншого, потенційним впливом судового рішення на невизначене коло осіб. Це обумовлює підвищені вимоги до обґрунтованості касаційних скарг та чітко дотримання підстав касаційного оскарження

Аналіз законодавства та судової практики свідчить, що касаційне провадження у справах про оскарження нормативно-правових актів реалізується у межах чітко визначених підстав. Ці підстави забезпечують баланс між принципом остаточності судових рішень та завданням виправлення порушень та помилок судів першої та апеляційної інстанції.

У свою чергу, спеціальний порядок розгляду справ щодо законності постанов Верховної Ради України, указів та розпоряджень Президента, актів Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, де апеляційні функції виконує Велика Палата Верховного Суду, а касаційний перегляд відсутній, демонструє прагнення законодавця забезпечити правову визначеність.

Отже, касаційний перегляд у справах про оскарження нормативно-правових актів є вагомим інструментом забезпечення єдності правозастосування, правової визначеності та стабільності правового регулювання. Його ефективність залежить від дотримання встановлених процесуальних меж, правильного обґрунтування підстав касаційного оскарження та послідовності правових висновків Верховного Суду.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 10.02.2026).
2. Постанова Верховного Суду від 09.04.2025 у справі № 826/17907/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126485547> (дата звернення: 16.02.2026).
3. Постанова Верховного Суду від 13 жовтня 2020 року у справі №240/4052/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173230> (дата звернення: 10.02.2026).
4. Постанова Верховного Суду від 17 жовтня 2024 року у справі №240/20727/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122403871> (дата звернення: 17.02.2026).
5. Постанова Верховного Суду від 10 жовтня 2024 року у справі №160/13042/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122226546> (дата звернення: 17.02.2026).
6. Постанова Верховного Суду від 15 грудня 2021 року у справі № 816/2282/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101923103> (дата звернення: 17.02.2026).
7. Постанова Верховного Суду від 3 квітня 2025 року у справі № 160/18416/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126377618> (дата звернення: 12.02.2026).
8. Постанова Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі № 826/9419/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100010543> (дата звернення: 14.02.2026).
9. Решота В. В., Труш М. І. Перегляд судових рішень в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 344–346. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/76> (дата звернення: 14.02.2026).
10. Самара В. С. Поняття та правова сутність принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 610–615. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.94> (дата звернення: 17.02.2026).
11. Справа «Пономарьов проти України» (заява № 3236/03) : Рішення Європейського суду з прав людини від 03.04.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text (дата звернення: 12.02.2026).
12. Сорочко Є. О. Історичні аспекти формування і розвитку інституту оскарження в адміністративно-деліктному процесі України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 1(10). С. 72–76.
13. Стафійчук К. В. Правова природа касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 317–319. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/78> (дата звернення: 14.02.2026).
14. Ткачук Н. В. Необґрунтованість вимог касаційної скарги як підстава для обмеження її допустимості в адміністративному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70), № 1. С. 149–154. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.1/27> (дата звернення: 17.02.2026).

15. Ульмер М. М. Сутність та значення касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 135–137.

References

1. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV: stanom na 1 sich. 2026 r. [Code of Administrative Justice of Ukraine: Code of Ukraine of July 06, 2005 No. 2747-IV: as of January 1, 2026]* (2005). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
2. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 09.04.2025 u spravi № 826/17907/18 [Resolution of the Supreme Court of April 09, 2025 in case No. 826/17907/18]*. (2025). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126485547> [in Ukrainian].
3. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 13 zhovtnia 2020 roku u spravi № 240/4052/19 [Resolution of the Supreme Court of October 13, 2020 in case No. 240/4052/19]*. (2020). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173230> [in Ukrainian].
4. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 17 zhovtnia 2024 roku u spravi № 240/20727/23 [Resolution of the Supreme Court of October 17, 2024 in case No. 240/20727/23]*. (2024). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122403871> [in Ukrainian].
5. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 10 zhovtnia 2024 roku u spravi № 160/13042/22 [Resolution of the Supreme Court of October 10, 2024 in case No. 160/13042/22]*. (2024). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122226546> [in Ukrainian].
6. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 15 hrudnia 2021 roku u spravi № 816/2282/17 [Resolution of the Supreme Court of December 15, 2021 in case No. 816/2282/17]*. (2021). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101923103> [in Ukrainian].
7. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 3 kvitnia 2025 roku u spravi № 160/18416/23 [Resolution of the Supreme Court of April 3, 2025 in case No. 160/18416/23]*. (2025). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126377618> [in Ukrainian].
8. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 29 veresnia 2021 roku u spravi № 826/9419/17 [Resolution of the Supreme Court of September 29, 2021 in case No. 826/9419/17]*. (2021). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100010543> [in Ukrainian].
9. Reshota, V. V., & Trush, M. I. (2022). Perehliad sudovykh rishen v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [Review of court decisions in administrative justice of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal Scientific Electronic Journal*, (8), 344–346. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/76> [in Ukrainian].
10. Samara, V. S. (2024). Poniattia ta pravova sutnist pryntsypu kasatsiinoho oskarzhennia v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [Concept and legal essence of the principle of cassation appeal in administrative justice of Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5, 610–615. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.94> [in Ukrainian].
11. *Sprava «Ponomariov proty Ukrainy» (zaiava № 3236/03): Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 03.04.2008 [Case of Ponomaryov v. Ukraine (application No. 3236/03): Judgment of the European Court of Human Rights of April 03, 2008]*. (2008). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text [in Ukrainian].
12. Sorochko, Ye. O. (2012). Istorychni aspekty formuvannia i rozvytku instytutu oskarzhennia v administratyvno-deliktному protsesi Ukrainy [Historical aspects of the formation and development of the institute of appeal in the administrative-tort process of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy - Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1, 72–76 [in Ukrainian].
13. Stafichuk, K. V. (2020). Pravova pryroda kasatsiinoho provadzhennia v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [Legal nature of cassation proceedings in administrative justice of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal Scientific Electronic Journal*, 8, 317–319. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/78> [in Ukrainian].
14. Tkachuk, N. V. (2020). Neobgruntovanist vymoh kasatsiinoi skarhy yak pidstava dlia obmezhennia yii dopustymosti v administratyvnomu sudochynstvi [Unfoundedness of the requirements of a cassation appeal as a ground for limiting its admissibility in administrative justice]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Yurydychni nauky - Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences*, 31(70), 1, 149–154. Retrieved from <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.1/27> [in Ukrainian].

15. Ulmer, M. M. (2013). Sutnist ta zachennia kasatsiinoho provadzhennia v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [Essence and significance of cassation proceedings in administrative justice of Ukraine]. *Naukovi pratsi MAUP = Scientific Works of IAPM*, 4, 135–137 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 25.02.2026
Стаття прийнята до друку 24.02.2026
Стаття опублікована 30.04.2026.

DOI: 10.35774/app2026.01.025
УДК 341.241:341.232

Євген Бова,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
правознавства та фінансів Полтавського
інституту економіки і права Відкритого
міжнародного університету розвитку
людини «Україна».

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5270-1525>

Марина Материнко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
підприємництва і права Полтавського
державного аграрного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0426-5818>

СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано вплив сучасного міжнародного права на процес європейської інтеграції України в умовах збройної агресії. Досліджено взаємозв'язок між імплементацією *acquis* ЄС та застосуванням норм міжнародного гуманітарного й міжнародного кримінального права під час воєнних дій в Україні. Обґрунтовано, що виконання міжнародно-правових зобов'язань у сфері захисту прав людини, відповідальності за воєнні злочини та забезпечення верховенства права є ключовою передумовою успішного просування на шляху до членства в ЄС. Проаналізовано правову основу євроінтеграційного курсу України. Узагальнено досвід окремих держав – членів ЄС щодо імплементації міжнародно-правових стандартів у процесі приєднання та визначено уроки, релевантні для України з урахуванням воєнного контексту. Виявлено позитивні та ризикові фактори впливу міжнародного права на євроінтеграційні перспективи України. Запропоновано модель поєднання євроінтеграційних реформ і безпекових потреб, що ґрунтується на юридично-інституційному, оперативному-безпековому та міжнародно-коопераційному напрямках. Обґрунтовано, що адаптована імплементація *acquis*, ефективна співпраця з міжнародними інституціями та контрольоване застосування надзвичайних заходів створюють підґрунтя для сталого просування України до членства в ЄС.

Ключові слова: міжнародне право, європейська інтеграція, міжнародно-правові зобов'язання, міжнародно-правові стандарти, воєнний стан, законність.

Bova E., Materynko M.

Modern international law: challenges of war and prospects of Ukraine's European integration

The article examines the impact of contemporary international law on Ukraine's European integration process under conditions of armed aggression. Particular attention is paid to the interaction between the implementation of the EU *acquis communautaire* and the application of international humanitarian law and international criminal law during wartime. The study substantiates that compliance with international legal obligations in the fields of human rights protection, accountability for war crimes, and the rule of law constitutes not only a source of international legitimacy for Ukraine, but also a fundamental prerequisite for sustainable progress toward EU membership.

The article analyzes the legal framework of Ukraine's European integration course, including the Association Agreement with the European Union, constitutional provisions, and sectoral legislation in the areas of justice and anti-corruption policy. The experience of selected EU Member States in implementing international legal standards during the accession process is summarized, and key lessons relevant to Ukraine are identified, taking into account the specific challenges caused by the ongoing armed conflict.

The research highlights both positive and risk-related factors influencing Ukraine's EU accession prospects in the context of the application of international law. Based on the conducted analysis, the article proposes a three-track model for reconciling European integration reforms with national security imperatives.

The article concludes that an adaptive and prioritized implementation of the EU *acquis*, combined with effective international cooperation and controlled emergency measures, can preserve the trust of international partners and provide a stable foundation for Ukraine's gradual and credible integration into the European Union, even under conditions of ongoing armed conflict.

© Євген Бова, Марина Материнко, 2026

Keywords: *international law, European integration, international legal obligations, international legal standards, martial law, legality.*

Постановка проблеми. Сучасне міжнародне право зазнає інтенсивної трансформації під впливом посилення ролі верховенства права та викликів, спричинених міжнародними збройними конфліктами. Для України це проявляється у двох вимірах: адаптації національного права до стандартів і практик ЄС у процесі підготовки до членства та застосуванні норм міжнародного гуманітарного й кримінального права в умовах тривалої агресії. Значущість проблеми полягає в тому, що ефективне поєднання цих процесів визначає темпи євроінтеграції України, притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, захист цивільного населення й відновлення верховенства права після конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки породили чисельні дослідження, що торкаються трьох суміжних напрямків: а) адаптації національного права до *acquis communautaire* у процесах приєднання до ЄС; б) застосування МГП і міжнародного кримінального права в контексті збройного конфлікту в Україні; в) ролі міжнародних інституцій (ЄС, Рада Європи, Міжнародний кримінальний суд, ООН) у захисті прав людини й притягненні до відповідальності. Зазначені питання висвітлені у наукових працях авторів Басистої І. [13], Буланої О. [14], Дір І. Ю. [1], Криворучко Л. С. [3], колективу авторів Петришин О. В., Кагановська Т. Є., Передерій О. С. [4], Петренко Ю. В. [5], Петруненко Я. [6] та ін.

Європейська комісія у щорічних звітах з питання розширення та оцінки прогресу України детально описує прогрес у наближенні національного законодавства та судової практики до стандартів ЄС і ставить наголос на верховенстві права, боротьбі з корупцією та реформах судової системи. Останні звіти підкреслюють і специфіку виконання реформ в умовах війни, що створює особливі виклики для впровадження *acquis* [15]. У галузі МГП та відповідальності за міжнародні злочини опубліковано низку аналітичних матеріалів від Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Офісу Верховного комісара ООН з прав людини та наукових журналів, які висвітлюють як застосовність Женевських конвенцій і принципів міжнародного гуманітарного права до українського конфлікту, так і питання кваліфікації окремих дій як воєнних злочинів чи злочинів проти людяності [16]. Окремий пласт досліджень – оцінка ролі міжнародних трибуналів та Міжнародного кримінального суду (МКС) у контексті України, наслідків ухвалення окремих рішень/розслідувань та їх практичної здійсненості. Дискусії торкаються юрисдикційних меж, механізмів екстрадиції/арешту осіб та кооперації держав-членів міжнародних інститутів [13]. Автори спираються на вказані праці, а також на державні й міждержавні звіти, але присвячує статтю саме виявленню тих аспектів, які раніше не були предметом узагальнених досліджень: наскрізний механізм поєднання імплементації *acquis* з обов'язками щодо забезпечення оперативного реагування у період воєнних дій, та правові інструменти, що дозволяють поєднати притягнення до відповідальності за воєнні злочини з вимогами ЄС щодо верховенства права.

Мета дослідження – систематизувати досвід окремих держав-членів ЄС у впровадженні міжнародно-правових стандартів під час процесу приєднання; проаналізувати взаємозв'язок між процесом вступу України до ЄС і діями міжнародного права (зокрема МГП і міжнародного кримінального права) під час воєнних дій; запропонувати практично орієнтовані рекомендації для української правової та інституційної трансформації, які б дозволили поєднати вимоги *acquis* з вимогами до національної безпеки та відповідальності за міжнародні злочини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова основа інтеграції України до Європейського Союзу ґрунтується на комплексі міжнародних та національних нормативних актів, що визначають стратегічний курс держави на набуття членства в ЄС та адаптацію законодавства до стандартів *acquis communautaire*. Базовим міжнародно-правовим документом є Угода про асоціацію між Україною та ЄС [12], яка встановлює рамки політичної асоціації та економічної інтеграції, а також прямо зобов'язує Україну гармонізувати законодавство в сферах конкуренції, державних закупівель, енергетики, правосуддя, транспорту та інших політик ЄС. Внутрішньодержавне закріплення євроінтеграційного курсу міститься в Конституції України [2], а також у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [8], який визначає членство в ЄС як одну з пріоритетних стратегічних цілей держави. Процес адаптації законодавства до вимог ЄС суттєво трансформує національну правову систему, зумовлюючи модернізацію ключових інституцій та норм. Законом України «Про засади державної регуляторної політики» [8] та Законом «Про міжнародні договори України» [9] встановлено процедури імплементації міжнародних зобов'язань, що забезпечують узгодження внутрішнього права з правом ЄС. Значущі зміни відбулися у сферах правосуддя та верховенства права: ухвалення Закону «Про судоустрій і статус суддів» [11], відновлення конкурсу до Вищої кваліфікаційної

комісії суддів та перезапуск Вищої ради правосуддя відповідають рекомендаціям Єврокомісії (2022–2023). У сфері антикорупційної політики Україна імплементувала вимоги ЄС шляхом створення НАБУ, САП, ВАКС та ухвалення Закону «Про запобігання корупції» [7]. Відповідно до Угоди про асоціацію, оновлено законодавство у сферах захисту персональних даних, державних закупівель – Закон «Про публічні закупівлі» [10], енергетичного ринку та цифрової економіки. Таким чином, правова основа євроінтеграції не лише визначає стратегічний напрямок розвитку України, а й системно перебудовує національне законодавство відповідно до правових стандартів та цінностей ЄС.

Важливим також є аналіз досвіду країн ЄС у сфері імплементації міжнародного права під час євроінтеграції. Польща є типовим прикладом успішної адвокації та превентивної імплементації *acquis*: перед вступом до ЄС у країні активно проводилася гармонізація законодавства, створення інституцій для контролю верховенства права, посилення антикорупційних механізмів і модернізація судової системи. Польський досвід демонструє значення раннього початку адаптаційних процесів та застосування поетапних національних програм, що дозволило знизити трансакційні витрати адаптації після набуття статусу кандидата і при вступі [14]. Балтійські держави (Естонія, Литва, Латвія) поєднали швидку судову та адміністративну трансформацію зі створенням дієвих механізмів контролю за дотриманням прав людини у національному законодавстві. Особливість їхнього шляху – висока інституційна дисципліна, чітка дорожня карта реформ та активне міжнародне партнерство у сфері побудови адміністративної спроможності. Румунія та Болгарія показали, що формальне ухвалення законів без ефективної реалізації й незалежного нагляду призводить до тривалих перешкод у відносинах з ЄС після вступу – приклади реверсаційних процесів щодо верховенства права і необхідності активного поствступного моніторингу. Це підкреслює, що не лише законодавча імплементація, але і сталість інституцій є вирішальними [14]. З цього робимо висновок, що раннє стартування імплементації, поетапні національні програми, інституційна спроможність та зовнішній моніторинг – ключі до успіху. Для України ці уроки мають адаптуватися з огляду на воєнний контекст.

Процес вступу до ЄС базується не лише на політичній волі, але й на критеріях Маастрихта/Копенгагена, серед яких – стабільні інститути, що гарантують демократичність, верховенство права, захист прав людини та повага до меншин. Імплементація *acquis* включає й ті частини, що пов'язані безпосередньо з міжнародним правом: права біженців, основні свободи, боротьба з торгівлею людьми, захист персональних даних, а також гарантування дотримання міжнародних зобов'язань у галузях зовнішньої політики та правосуддя. Останній пакет оцінок ЄС щодо прогресу України підкреслює необхідність стабільного просування реформ у галузі правосуддя і верховенства права навіть у умовах війни, оскільки відсутність таких гарантій може стати предметом політичних сумнівів у низки держав-членів [15]. Крім того, міжнародне право створює нормативну матрицю, у рамках якої відбуваються фактичні інституційні трансформації: наприклад, створення національних підрозділів для розслідування воєнних злочинів, реформи кримінального процесу з урахуванням міжнародних стандартів доказування воєнних злочинів, співпраця з МКС та іншими міжнародними кримінальними органами. Належна імплементація цих стандартів є одночасно підтвердженням відповідності принципам правової держави – критерію, значною мірою враховуваного в процесі наближення до ЄС.

З початку масштабної агресії 24 лютого 2022 року правова характеристика ситуації визнає наявність міжнародного збройного конфлікту між державами, що тягне за собою безпосередню застосовність норм міжнародного гуманітарного права, а також загальні міжнародно-правові норми щодо заборони агресії і захисту суверенітету. Офіційні аналітичні документи ОБСЄ детально фіксують правові обов'язки сторін щодо захисту цивільних, утримання військовополонених, заборони атак по цивільній інфраструктурі та застосування засобів/методів ведення війни [16]. При цьому, як зазначає Петренко Ю.В., одним із визначальних чинників європейської інтеграції стало прагнення трансформувати Європу з «континенту війни» на «континент миру», що зумовило потребу докорінного перегляду та модернізації механізмів міждержавної взаємодії [5, с. 202].

Застосування міжнародного кримінального права впливає на поведінку сторін через механізми перспективи притягнення до відповідальності: розслідування воєнних злочинів, оголошення ордерів МКС, підготовка національних кейсів про злочини проти людяності. Ці процеси мають двоякий ефект: вони створюють інструменти стримування й потенційного покарання за найтяжчі порушення, однак також вимагають від держав-учасниць серйозної кооперації (екстрадиція, видача доказів, виконання ордерів). У випадку України це проявляється у створенні спеціалізованих слідчих підрозділів, міжнародній співпраці й поданні доказових матеріалів до міжнародних інституцій [13].

Введення надзвичайного стану та інших вимушених заходів у державі, що зазнає агресії, має відповідати міжнародним зобов'язанням у сфері прав людини. Європейські й міжнародні інструменти підкреслюють наявність неперехідних прав, обов'язкових до дотримання навіть у воєнний час, а міжнародні інституції наголошують на неприпустимості перетворення тимчасових обмежень на постійні, що суперечить критеріям ЄС і впливає на оцінку готовності України до євроінтеграції [15].

Аналіз впливу застосування міжнародного права під час війни на перспективи вступу України до ЄС [4; 6] виявив наявність як позитивних, так і негативних факторів (факторів ризику). Серед позитивних ефектів слід виділити: 1) підвищення легітимності реформ; 2) покращення співпраці з міжнародними інституціями: кооперація з МКС та іншими інституціями демонструє спроможність України працювати у відповідності до міжнародних процедур. Тобто, європейська інтеграція України виступає дієвим інструментом модернізації національної системи нормативно-правового захисту прав людини. Це сприятиме розвитку й трансформації громадянського суспільства, а також прискорить формування в державі сучасної моделі правового забезпечення прав людини [3, с. 83].

Негативні (ризикові) фактори наступні: ресурсні обмеження в умовах війни – відволікання фінансових і кадрових ресурсів від реформ може сповільнити імплементацію *acquis*; політична чутливість у державах-членах ЄС; невизначеність міжнародних рішень.

Виходячи з проведеного аналізу пропонуємо модель, що базується на трьох паралельних напрямках.

Юридично-інституційний – продовження судової та антикорупційної реформ, створення підрозділів із розслідування воєнних злочинів і пріоритетна імплементація *acquis*.

Оперативно-безпековий – тимчасові й прозорі безпекові заходи для забезпечення обороноздатності з гарантіями базових прав.

Міжнародно-коопераційний – поглиблена співпраця з ЄС, ООН, МКС, Радою Європи та донорами з метою технічної допомоги й обміну експертизою.

Для практичної імплементації моделі та узгодження воєнних потреб із євроінтеграційними зобов'язаннями України доцільно зосередитися на таких кроках [1; 15]: створенні єдиної національної системи документування воєнних злочинів за стандартами МКС і ООН; паралельній імплементації ключових елементів *acquis* у сфері верховенства права й судової незалежності із застосуванням гнучкої технічної допомоги; забезпеченні прозорості надзвичайних заходів через чіткі часові межі та механізми контролю; посиленні міжнародної адвокації на рівні інституцій ЄС для донесення прогресу реформ в умовах війни.

Висновки. Сучасне міжнародне право, зокрема норми міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, суттєво впливає на практичні й політичні аспекти євроінтеграції України. Вимоги ЄС щодо верховенства права та прав людини тісно пов'язані з міжнародними зобов'язаннями України перед гуманітарними й кримінально-правовими інституціями. Досвід держав – членів ЄС (Польщі та країн Балтії) підтверджує ефективність ранньої імплементації *acquis*, інституційного зміцнення та зовнішнього моніторингу, однак в умовах збройної агресії ці підходи потребують адаптації. Оптимальним є застосування моделі «двох швидкостей», яка поєднує пріоритетне впровадження ключових реформ із чітко обмеженими та контрольованими надзвичайними заходами, що сприяє збереженню довіри міжнародних партнерів і стабільності євроінтеграційного процесу.

Міжнародні розслідування та співпраця з МКС і ООН не лише сприяють відновленню справедливості, а й зміцнюють міжнародний імідж України як держави, відданої дотриманню міжнародних стандартів, що посилює політичну підтримку її інтеграційних прагнень. Водночас реалізація цього потенціалу потребує посилення інституційної спроможності, захисту свідків і системної судової реформи. Гармонізація національної правової системи з *acquis* ЄС зумовлює необхідність формування цілісної державної політики, спрямованої на ефективну імплементацію міжнародно-правових стандартів у сферах прав людини, міжнародної безпеки та гуманітарного права. Важливу роль у цьому відіграє координація між органами державної влади та інституціями ЄС, що підвищує правову визначеність і довіру до правової системи України.

Зміцнення правових інститутів має ґрунтуватися на аналізі практики міжнародних судових органів, розвитку інституційного потенціалу та адаптації законодавства до стандартів міжнародного гуманітарного права, зокрема у сфері документування й переслідування воєнних злочинів. Подальший розвиток міжнародно-правової компетентності державних органів, професійної підготовки та міжнародної співпраці створює підґрунтя для виконання критеріїв вступу до ЄС і забезпечення стабільності, демократії та дотримання міжнародно-правових зобов'язань. Перспективи подальших розвідок полягають у практичних

дослідженнях щодо законодавчих механізмів, які дозволяють зберігати обороноздатність та одночасно гарантувати мінімальні стандарти прав людини і правосуддя.

Список використаних джерел

1. Дір І. Ю. Євроінтеграція України на сучасному етапі: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2022. №2-4. С. 179–183.
2. Конституція України від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
3. Криворучко Л. С. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового забезпечення запровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини в умовах європейської інтеграції України. *Правова позиція*. 2024. № 3 (44). С.80–83.
4. Петришин О. В., Кагановська Т. Є., Передерій О. С. Трансформація в Україні правової культури суспільства під впливом процесів європейської інтеграції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. №3. С. 89–107.
5. Петренко Ю.В., Трагнюк О.Я., Бойчук Д.С. Деякі питання правової регламентації інтертеграції України в ЄС контексті трансформації безпекового середовища. *Журнал східноєвропейського права*. 2025. № 140. С. 195–204.
6. Петруненко Я. Правовий вимір європейської інтеграції України у контексті економічного співробітництва. *Економіка та суспільство*. 2025. №75. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6220/6163> (дата звернення: 02.12.2025).
7. Про запобігання корупції: Закон України від 12.09.2025 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
8. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 30.08.2025 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 01.12.2025).
9. Про міжнародні договори України: Закон України від 15.03.2022 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
10. Про публічні закупівлі: Закон України від 31.10.2025 р. №922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 04.06.2025 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 03.12.2025).
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 04.12.2025).
13. Basysta I., Drozdov O., Drozdova O. Social and legal consequences of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Social and legal studios*. URL: https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-8-2-2025/sotsialno-pravovi-naslidki-ratifikatsiyi-ukrayinoyu-rimskogo-statutu-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.12.2025).
14. Bulana O., Diachenko S., Naumenko D. The institutional model of EU accession negotiations: lessons for Ukraine. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/eng_institutional-model-of-eu-accession-negotiation-lessons-for-ukraine_web.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.12.2025).
15. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the Committee of regions. *Enlargement package: Report on Ukraine*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine+Report+2024.pdf&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.12.2025).
16. The legal framework applicable to the armed conflict in Ukraine. URL: https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/d/4/548614.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 07.12.2025).

References

1. Dir, I. Yu. (2022). Yevrointehratsiia Ukrainy na suchasnomu etapi: postanovka problemy [European Integration of Ukraine at the Present Stage: Problem Statement]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 2-4, 179–183 [in Ukrainian].
2. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]* vid 01 sich. 2020 r. № 254k/96-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Kryvoruchko, L. S. (2024). Shliakhy vdoskonalennia administratyvno-pravovoho zabezpechennia zaprovadzhennia mizhnarodnykh standartiv u sferi zabezpechennia zakhystu prav liudyny v umovakh yevropeiskoi intehtatsii Ukrainy [Ways to improve administrative and legal support for the implementation of international standards in the field of ensuring the protection of human rights in the context of Ukraine's European integration]. *Pravova pozytsiia – Legal position*, 3 (44), 80–83 [in Ukrainian].
4. Petryshyn, O. V., Kahanovska, T. Ye., & Perederii, O. S. (2022). Transformatsiia v Ukraini pravovoi kultury suspilstva pid vplyvom protsesiv yevropeiskoi intehtatsii [Transformation of the legal culture of society in Ukraine under the influence of European integration processes]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29 (3), 89–107 [in Ukrainian].
5. Petrenko, Yu. V., Trahniuk, O. Ya., & Boichuk, D. S. (2025). Deiaki pytannia pravovoi rehlementatsii interhtatsii Ukrainy v YeS konteksti transformatsii bezpekovoho seredovyshcha [Some issues of legal regulation of Ukraine's integration into the EU in the context of the transformation of the security environment]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava – Journal of Eastern European Law*, 140, 195–204 [in Ukrainian].
6. Petrunenko, Ya. (2025). Pravovyi vymir yevropeiskoi intehtatsii Ukrainy u konteksti ekonomichnoho spivrobitnytstva [The legal dimension of Ukraine's European integration in the context of economic cooperation]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 75. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6220/6163> [in Ukrainian].
7. *Zakon Ukrainy Pro zapobihannia koruptsii: pryiniaty 12 veres. 2025 roku № 1700-VII [Law of Ukraine on Prevention of Corruption from September 12, 2025, № 1700-VII]*. (2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].
8. *Zakon Ukrainy Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky: pryiniaty 30 serp. 2025 roku № 2411-VI [Law of Ukraine on the Principles of Domestic and Foreign Policy from August 30, 2025, № 2411-VI]*. (2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> [in Ukrainian].
9. *Zakon Ukrainy Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy: pryiniaty 15 berez. 2022 roku № 1906-IV [Law of Ukraine on International Treaties of Ukraine from March 15, 2022, № 1906-IV]*. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> [in Ukrainian].
10. *Zakon Ukrainy Pro publichni zakupivli: pryiniaty 31 zhovt. 2025 roku № 922-VIII [Law of Ukraine on Public Procurement from October 31, 2025, № 922-VIII]*. (2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> [in Ukrainian].
11. *Zakon Ukrainy Pro sudoustrii i status suddiv: pryiniaty 4 cherv. 2025 roku № 1402-VIII [Law of Ukraine on the Judiciary and the Status of Judges from June 4, 2025, № 1402-VIII]*. (2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
12. *Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]*. (2014). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].
13. Basysta, I., Drozdov, O., & Drozdova, O. (2025). Social and legal consequences of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Social and legal studios*. Retrieved from https://sfs-journal.com.ua/en/journals/tom-8-2-2025/sotsialno-pravovi-naslidki-ratifikatsiyi-ukrayinoyu-rimskogo-statutu-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu?utm_source=chatgpt.com [in English].
14. Bulana, O., Diachenko, S., & Naumenko, D. (2024). The institutional model of EU accession negotiations: lessons for Ukraine. Retrieved from https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/eng_institutional-model-of-eu-accession-negotiation-lessons-for-ukraine_web.pdf?utm_source=chatgpt.com [in English].
15. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the Committee of regions. *Enlargement package: Report on Ukraine*. Retrieved from https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine+Report+2024.pdf&utm_source=chatgpt.com [in English].
16. *The legal framework applicable to the armed conflict in Ukraine*. Retrieved from https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/d/4/548614.pdf?utm_source=chatgpt.com [in English].

Стаття надійшла 20.12.2025

Стаття прийнята до друку 25.01.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

DOI: 10.35774/app2026.01.031
УДК 342.9:351.712

Артем Карапетян,

помічник судді, Козівський районний суд
Тернопільської області.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7692-1024>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ

У цій статті проведено всебічний теоретичний та правовий аналіз адміністративно-правового механізму публічних закупівель, який є інтегрованою системою забезпечення загальних інтересів у сфері використання бюджетних коштів. Окреслено концептуальні основи цього механізму, враховуючи норми Конституції України та Закону України «Про публічні закупівлі», а також сучасні підходи в адміністративному праві. Доведено, що адміністративно-правовий механізм публічних закупівель представляє собою складну структуру, що об'єднує нормативні, інституційні, процесуальні, фінансові, цифрові та контрольні елементи.

Вивчені елементи механізму, серед яких є інституційна полі центричність процедур, цифровізація управлінських дій, інтегрований контроль та спрямованість на боротьбу з корупцією. Особлива увага зосереджена на функціонуванні електронної системи ProZorro, яка виступає як складова, що змінює адміністративну дискрецію та свою прозорість у процесах закупівель.

Доведено, що адміністративно-правовий механізм публічних закупівель потрібно розглядати не тільки як набір правових норм і процесів, а як динамічну систему адміністративного забезпечення публічних фінансів, де поєднуються регуляторні, контрольні та технологічні інструменти управління державою.

Методологія дослідження полягає в поєднанні загальнонаукових та спеціально-правових методів, серед яких обов'язково застосовуються діалектичний метод, системний аналіз та синтез. Окрім цього, щоб забезпечити вивчення державних закупівель використовуються порівняльно-правовий та функціональний методи.

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм; публічні закупівлі; публічний інтерес; адміністративне регулювання; цифровізація; антикорупційна політика; фінансовий контроль; електронна система закупівель.

Karapetian A.

Administrative and legal mechanism of public procurement: conceptual principles and component elements

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the administrative-legal mechanism of public procurement as a holistic system aimed at ensuring public interests in the management of budgetary resources. The conceptual foundations of the mechanism are considered in the light of the provisions of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On Public Procurement», as well as modern doctrinal approaches in the theory of administrative law. It is substantiated that the administrative-legal mechanism of public procurement is a multi-level regulatory structure that combines regulatory, institutional, procedural, financial, digital and supervisory elements into a single functional system. Within the framework of the general theory of administrative law, such a mechanism is understood as a structured complex of legal means, organizational forms, procedural algorithms and institutional subjects aimed at regulating a certain sphere of public relations. In the field of public procurement, this mechanism acquires particular complexity due to its intersection with public finance management, competition policy, anti-corruption guarantees and digital management.

Particular attention is paid to the transition to digitalization in the field of public procurement, in particular through the use of the electronic procurement system ProZorro. This system serves as a mechanism for digital processes, where legally important actions are performed using electronic procedures based on algorithms. The transition to digital technologies changes administrative judgments, increases transparency, strengthens competition and introduces automated tools that signal potential risks as preventive measures against corruption.

The study also highlights the emphasis on combating corruption within the framework of the mechanism, which affects all its components. Preventive measures, monitoring tools, administrative review processes and accountability mechanisms together create a compliance-oriented governance model. In the context of European integration, the mechanism operates under several layers of regulatory influence, which requires alignment with EU procurement recommendations, especially in terms of transparency, fairness and effective legal response.

The research methodology consists of a combination of general scientific and special legal methods, among

which the dialectical method, system analysis and synthesis are necessarily used. In addition, to ensure the study of public procurement, comparative legal and functional methods are used.

Keywords: *administrative and legal mechanism; public procurement; public interest; administrative regulation; digitalization; anti-corruption safeguards; financial control; public finance governance; electronic procurement system.*

Постановка проблеми. З розвитком правової держави, публічні закупівлі стають складним багатоплановим адміністративно-правовим явищем. Воно включає в себе такі елементи, як діяльність, пов'язана з владою та організацією, контроль фінансів та антикорупційні заходи. Від їх продуктивної роботи залежить, наскільки добре задовольняються потреби держави і місцевих громад. Це покращення міст і сіл, створення мережі шкіл, лікарень, доріг і комунальних підприємств, що відповідає використанню потенціалу публічної влади. Адміністративно-правовий механізм публічних закупівель – це організована система правових норм, інститутів, процедур і засобів, які реалізують публічну владу і спрямовані на досягнення суспільного інтересу в управлінському бюджеті та іншими державними коштами. Саме тому, дане питання потребує уваги та вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага до питання адміністративно-правового механізму публічних закупівель зростає через зміни в управлінні публічними фінансами, цифровізації адмінпроцесів та посилення вимог проти корупції у використанні бюджетних ресурсів. Інтерес до цієї теми стає ще більшим через євроінтеграційні процеси, впровадження умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і потребу узгоджувати національні закони з нормами права Європейського Союзу в галузі публічних закупівель. Дослідження адміністративно-правових основ діяльності публічних закупівель значно підтримали такі вчені, як Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Битяк Ю. П., Коломоєць Т. О., Кузьменко О. В., Мельник Р. С., Пухтецька А. А., Смокович М. І. та інші.

Наукові роботи розглядають теми, пов'язані з правовою природою публічних закупівель у рамках адміністративного права, особливості регулювання процесу закупівель, взаємозв'язок публічних і приватних складових у договірних стосунках, методи оскарження рішень замовників, а також антикорупційні механізми в цій сфері. Проте деякі питання залишаються вивченими лише частково, як, наприклад, системна характеристика адміністративно-правового механізму публічних закупівель як єдиної конструкції з низьких рівнів, співпраця його регуляторних, інституційних, процедурних та цифрових елементів, а також аналіз його ефективності в умовах військового стану та після встановлення. Питання впливу процедур електронізації на зміни в повноваженнях дисків органів влади і балансу між швидкістю закупівель та принципами прозорості і конкуренції також недостатньо досліджені. Тому подальші дослідження адміністративно-правового механізму публічних закупівель є кількістю для покращення національної системи управління публічними фінансами, зниження корупційних ризиків та підвищення ефективності витрат бюджетних ресурсів.

Мета дослідження. Це дослідження має на меті зрозуміти теорію та основні складові механізму адміністративного права у сфері державних закупівель, яка є частиною системи публічного управління фінансами країни. У рамках цього дослідження буде вивчено юридичну природу вашого механізму, а також помічено його правила, установи, процеси, фінансові аспекти, цифрові елементи та контрольні складові. Крім того, аналізувати, як ці елементи взаємодіють для забезпечення законності, прозорості, чесної конкуренції та ефективності. Окрему увагу буде приділено ролі електронної системи закупівель як ідеального цифрового управління та інструменту запобігання корупції в процесі державних закупівель.

Методи дослідження. В цьому дослідженні використовувався діалектичний метод для вивчення розвитку адміністративного регулювання у сфері державних закупівель; формально-правовий метод – вивчити правила національного законодавства в цій сфері; порівняльно-правовий метод – для порівняння національної моделі з європейськими підходами. Також застосовувалися методи аналізу, синтезу та узагальнення, що дало можливість всебічно характеризувати адміністративний механізм державних закупівель як єдину систему правових та організаційних засобів для задоволення публічних інтересів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У темі організації та роботи публічних закупівель важливою є категорія адміністративно-правового механізму. У науковій літературі його бачать як ключовий інструмент для інтегрованого правового регулювання соціальних відносин. Ю. Битяк, В. Гарашук, О. Дьяченко описують адміністративно-правовий механізм у публічних закупівлях «... як набір юридичних засобів, процедур та інститутів, призначених для забезпечення взаємодії та регулювання дій учасників у процесі організації та проведення закупівель. Він підкреслює, що цей механізм дозволяє безперешкодно

співпрацювати з усіма учасниками економічної системи та досягти прозорості, ефективності та відповідності законодавству в процесі державних закупівель» [1].

Таке розуміння відповідає принципам адміністративного права, де механізм розглядається як набір спеціальних правових інструментів, методів і дій, що спрямовані на організацію та упорядкування суспільних і правових відносин у певній сфері державного управління.

Окрім цього, Юрій Битяк зазначив, що механізм адміністративного регулювання складається з:

- 1) правових норм;
- 2) адміністративних відносин;
- 3) актів впровадження норм;
- 4) активи застосування права;
- 5) адміністративних примусових заходів [1].

У теорії адміністративного права механізм правового регулювання традиційно сприймається як складна структура. Віктор Авер'янов зазначив, що: «адміністративно-правове регулювання є способом організації відновлювальної діяльності держави, в якому правові інструменти функціонують не ізольовано, а в єдиній системі. Тому механізм у сфері публічних закупівель не обмежується лише законодавчою базою; він включає організаційні зв'язки, процедурні схеми, інституційні гарантії та примусові заходи» [2].

У сфері публічних закупівель кожен з цих елементів має свої особливості. Норми правила і принципи; правовідносини забезпечує між замовниками, учасниками та контролюючими органами; акти реалізації втілюються в тендерній документації та рішеннях щодо переможців; акти застосування права відображаються у рішеннях органу оскарження; заходи примусу – у притягненні до адміністративної чи фінансової відповідальності.

Поглиблюючи теоретичну базу, важливо врахувати думку Володимира Колпакова, який підкреслював, що: «адміністративно-правовий механізм служить інструментом для забезпечення законності в роботі публічної адміністрації. У сфері закупівель це означає, що цей механізм має не тільки регуляторну, а й превентивну функцію, що зменшує ризики зловживань і корупції» [3].

Важливе значення має принципова складова механізму. Основою є Закон України «Про публічні закупівлі», що встановлює принципи чесної конкуренції, відкритості, прозорості та недискримінації. Однак у теорії ці принципи служать нормативно-ціннісними орієнтирами, які надають рамки для дій адміністративних органів [5].

В умовах цифрових змін у державному управлінні адміністративно-правовий механізм публічних закупівель отримує нові характеристики [6]. Робота електронної системи ProZorro вказує на створення цифрово-процесурного підмеханізму, де частина важливих дій виконується через алгоритмізовані електронні процедури. Це змінює суть адміністративної дискреції, оскільки технічна структура системи стає додатковим регулятором для учасників [7].

У контексті процесів євроінтеграції важливо врахувати вплив стандартів Європейського Союзу, реалізувати положення Директиви ЄС у сфері публічних закупівель, що вимагає узгодження принципів прозорості, пропорційності та ефективного захисту в суді. Таким чином, адміністративно-правовий механізм публічних закупівель працює в умовах багатоаспектного нормативного впливу – як національного, так і наднаціонального [8].

Системний аналіз дозволяє виділити такі основні риси механізму:

- наявність кількох суб'єктів з розподілом елементів повноваженнями;
- формалізовані та стандартизовані процедури;
- використання цифрових алгоритмів для керування діями;
- інтегрований контроль на різних етапах (попередньому, поточному, наступному);
- орієнтація на боротьбу з корупцією;
- співпраця з фінансовими моніторинговими системами та державним аудитом.

Однак у наукових роботах часто використовується обмежене тлумачення адміністративно-правового механізму публічних закупівель лише як набір норм і процедур. Менш дослідженим залишається його функціонування як змінної системи, що забезпечує публічний інтерес, де поєднуються правові, організаційні, цифрові та контрольні елементи.

З огляду на особливості публічних закупівель, адміністративно-правовий механізм містить лише традиційні елементи правового регулювання, але й процедурні, організаційні та технологічні інструменти, такі як електронні системи (електронні аукціони та закупівлі), що сприяє інтеграції сучасного адміністративного регулювання.

Адміністративно-правовий механізм публічних закупівель представляє собою систематично інтегрований, нормативно визначений та цифровий шляхом підтримки сукупності адміністративно-правових засобів, інституційних структур, алгоритмів процедур і контрольних інструментів, за допомогою яких реалізується публічний інтерес у сфері ефективного, конкурентного та прозорого ринку бюджетних ресурсів.

Таким чином, адміністративно-правовий механізм публічних закупівель варто розглядати не лише як набір процедурних норм, а також як динамічну систему адміністративного управління публічними фінансами, в які поєднуються регуляторні, контрольні та цифрові інструменти державного управління. Саме цей підхід дає можливість побудувати цілісну теоретичну структуру, що стане основою для подальшого розвитку теорії та практики вдосконалення закупівельної системи в Україні (рис. 1).

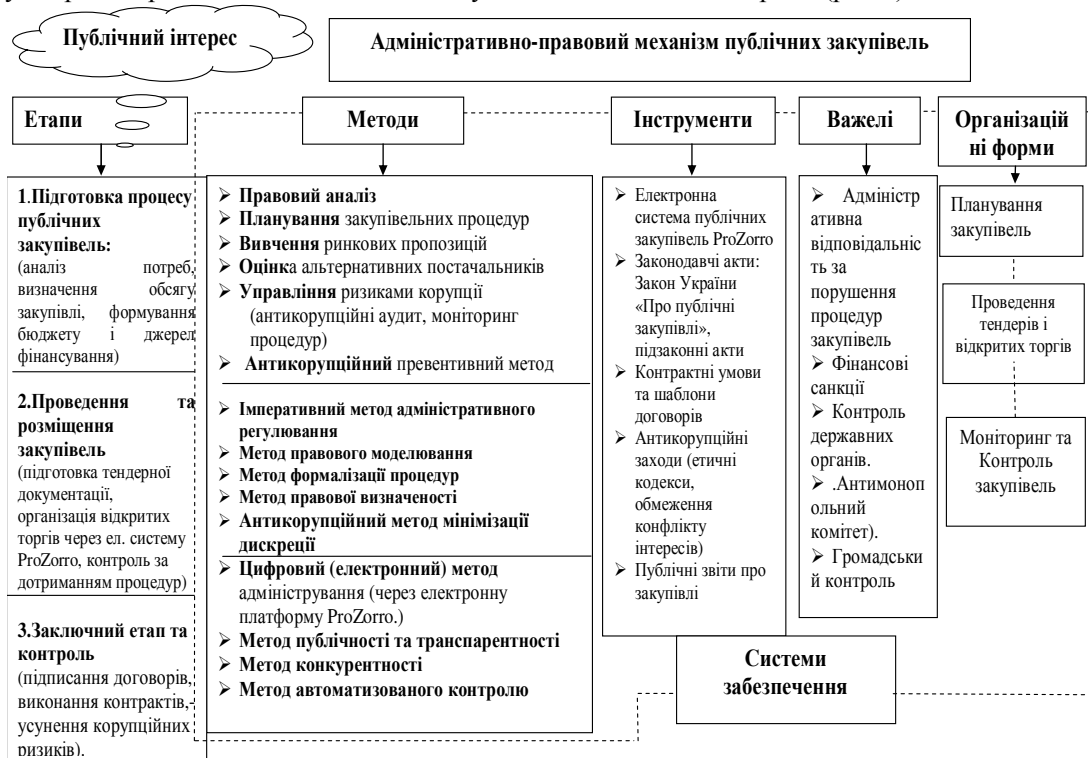

Рис. 1. Структурно-логічна схема побудови адміністративно-правового механізму публічних закупівель в Україні (авторська розробка)

Концептуальні засади механізму базуються на кількох правових принципах, які формують ціннісний та нормотворчий підґрунтя публічних закупівель. Українська доктрина виділяє основні принципи чесної конкуренції, досягнення найвищої економічної перспективи, прозорості та відкритості, недискримінації, об'єктивності та непередбачуваності, а також сучасний принцип цифровізації, що забезпечує широке використання інформаційних технологій на всіх етапах процесу закупівель. Реалізація цих принципів служить орієнтиром для механізму, спрямованого на реалізацію державної політики у сфері прозорого та ефективного використання державних ресурсів [9].

Адміністративно-правовий механізм публічних закупівель складається з низки взаємозалежних компонентів. Правова база є основною частиною, яка формує праву рамку механізму. До неї входять Конституція України, окремі закони (зокрема Закону України «Про публічні закупівлі»), підзаконні акти, що регулюють порядок здійснення процедур, критерії участі та оцінювання заявок, а також система відповідальності за порушення норм законодавства. Процедурно-організаційні елементи відображаються в алгоритмах дій замовників та учасників: планування закупівель, створення та публікація тендерної документації, проведення конкурсних процедур, укладення та виконання договорів, базуючись на сукупності адміністративних процесів у публічних закупівлях, які забезпечують відповідність дій учасників вимогам законодавства [10].

Інституційний аспект механізму формують учасників, які беруть участь у реалізації закупівельної політики: замовники (органи державної влади, комунальні служби), ринкові учасники (постачальники товарів, робіт і послуг), а також контрольні та наглядові органи (Антимонопольний комітет України, Ра-

хункова палата, органи державного фінансового контролю). Їх діяльність здійснюється в межах правового поля, що розроблено нормативно-правовими, і реалізується через процедурні норми та адміністративні процеси, що забезпечують конкурентоспроможність, рівень умов участі та ефективного використання бюджетних коштів.

Значну роль відіграють системи контролю та виконання законів, які забезпечують правову ясність, відповідність процесів законам та швидке реагування на порушення. До таких систем відносяться механізми оскарження рішень, контролю та перевірки закупівель, а також санкції для порушників, які сприяють впровадженню принципу верховенства права в державних закупівлях.

Усі ці елементи формують єдиний, прозорий і функціонально інтегрований адміністративно-правовий механізм, що реалізує політику у сфері закупівель, дотримуючись законності, ефективності та відповідності сучасним технологічним стандартам. Впровадження таких механізмів створює правову базу для стійкого економічного розвитку, покращення використання державних ресурсів та зменшення ризиків корупції в Україні.

Державні закупівлі, як частина публічного управління, становлять складний набір правових відносин, що забезпечується під час розподілу та використання бюджетних коштів для задоволення потреб суспільства. У цьому контексті адміністративно-правовий механізм державних закупівель є не лише інструментом регулювання придбання товарів, робіт і послуг, але й системною формою реалізації публічних інтересів у сфері управління державними фінансами. Вивчення цього механізму вимагає дослідження категорій адміністративного права та застосування системного, функціонального та інституційного підходів.

У загальному теоретичному контексті адміністративно-правовий механізм слід розглядати як упорядковану сукупність правових засобів, організаційних форм, процедур та інституцій, об'єднаних спільнотою розподілу певної сфери суспільних відносин. Особливістю механізму у сфері державних закупівель є його багаторівнева та інтегрована структура: він об'єднує нормативне регулювання, управлінську діяльність, фінансовий контроль, цифрову інфраструктуру та антикорупційні засоби в одній функціональній системі [11].

Теоретичною основою механізму є положення Конституції України, яке закріплює принципи права верховенства, зобов'язує державу забезпечити ефективне використання публічних ресурсів та контроль за діяльністю органів влади. Конкретизація цих положень здійснюється через спеціальне законодавство, насамперед через Закон України «Про публічні закупівлі», який встановлює юридичні основи для планування, організації та реалізації закупівель. Нормативні механізми формують правову матрицю його роботи, забезпечуючи єдність у правозастосуванні та передбачуваність управлінських елементів.

Висновки. Таким чином, адміністративно-правовий механізм публічних закупівель стає як складна система правових засобів, організаційних структур та процедур, яка має на меті забезпечити ефективне, прозоре та конкурентне використання державних фінансів. Його робота базується на поєднанні законодавства, дій уповноважених осіб, цифрових інструментів управління та контрольних механізмів, що разом створюють цільну модель державного управління у сфері закупівель. Оцифрування процесів, посилення корупційних заходів і прийняття національних законів у відповідність з європейськими стандартами сприяють подальшому розвитку цього механізму, який орієнтований на підвищення довіри до уряду, укріплення дисципліни та забезпечення балансу між публічними фінансами та правами учасників закупок.

Список використаних джерел

1. Битяк Ю. П., Гарашук В. М., Дьяченко О. В. Адміністративне право України: підручник. Харків: Право, 2012. 656 с.
2. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України: академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
3. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 808 с.
4. Андрійко О. Ф. Публічний інтерес в адміністративному праві: теоретико-правові засади. Київ: Наукова думка, 2010. 312 с.
5. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89.
6. Державна аудиторська служба України: правовий статус та повноваження: монографія / за ред. І. Б. Коліушка. Київ: Факт, 2018. 240 с.
7. Антимонопольний комітет України: організаційно-правові засади діяльності: монографія / за ред. О. В. Кузьменко. Київ: Юридична думка, 2019. 276 с.

8. Публічні закупівлі в Україні: теорія і практика: монографія / за ред. О. П. Рябченко. Харків: Право, 2019. 392 с.
9. Мельник Р. С. Адміністративне право Європейського Союзу: підручник. Київ: Алерта, 2018. 416 с.
10. Тимошук В. П. Адміністративна процедура в Україні: науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру». Київ: Юридична думка, 2024. 512 с.
11. Стеценко С. Г. Адміністративне право України в умовах європейської інтеграції: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2025. 640 с.
12. Кравцова Т. М. Адміністративно-правове забезпечення запобігання корупції у сфері публічних закупівель: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 356 с.
13. Директива 2014/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року про державні закупівлі та скасування Директиви 2004/18/ЄС. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2014. L 94. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/24/oj/eng>
14. Прозорро: правові та організаційні засади функціонування електронної системи закупівель: аналітична доповідь. Київ: Міністерство економіки України, 2023. 78 с.
15. OECD. *Public Procurement for Innovation: Good Practices and Strategies*. Paris: OECD Publishing, 2017. 220 p.

References

1. Bytiak, Yu. P., Harashchuk, V. M., & Diachenko, O. V. (2012). *Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Averianov, V. B. (2004). *Administratyvne pravo Ukrainy: akademichniy kurs [Administrative Law of Ukraine: Academic Course]* (Vol. 1). Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].
3. Kolpakov, V. K., & Kuzmenko, O. V. (2011). *Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
4. Andriiko, O. F. (2010). *Publichnyi interes v administratyvnomu pravi [Public Interest in Administrative Law]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. *Pro publichni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 No. 922-VIII [On Public Procurement: Law of Ukraine dated 25 December 2015 No. 922-VIII]* [in Ukrainian].
6. Koliushko, I. B. (Ed.) (2018). *Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy: pravovyi status ta povnovazhennia [State Audit Service of Ukraine: Legal Status and Powers]*. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
7. Kuzmenko, O. V. (Ed.) (2019). *Antymonopolnyi komitet Ukrainy: orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti [Antimonopoly Committee of Ukraine: Organizational and Legal Foundations of Activity]*. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].
8. Riabchenko, O. P. (Ed.) (2019). *Publichni zakupivli v Ukraini: teoriia i praktyka [Public Procurement in Ukraine: Theory and Practice]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Melnyk, R. S. (2018). *Administratyvne pravo Yevropeiskoho Soiuzu [Administrative Law of the European Union]*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
10. Tymoshchuk, V. P. (2024). *Administratyvna protsedura v Ukraini: naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro administratyvnu protseduru» [Administrative Procedure in Ukraine: Scientific and Practical Commentary on the Law of Ukraine «On Administrative Procedure»]*. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].
11. Stetsenko, S. H. (2025). *Administratyvne pravo Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehtatsii [Administrative Law of Ukraine in the Context of European Integration]*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
12. Kravtsova, T. M. (2020). *Administratyvno-pravove zabezpechennia antykoruptsiinoi polityky u sferi publichnykh zakupivel [Administrative and Legal Support of Anti-Corruption Policy in Public Procurement]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
13. *Dyrektyva 2014/24/EU Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 26 liutoho 2014 roku pro publichni zakupivli. [Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement]*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/24/oj/eng>.
14. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy (2023). *Prozorro: pravovi ta orhanizatsiini zasady funktsionuvannia. Kyiv: Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Prozorro: Legal and Organizational Framework]* [in Ukrainian].
15. OECD (2017). *Public Procurement for Innovation: Good Practices and Strategies*. Paris: OECD Publishing.

Стаття надійшла 20.01.2026

Стаття прийнята до друку 24.02.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

DOI: 10.35774/app2026.01.037
УДК 340.134:342 (477)

Анатолій Колодій,

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6647-700X>

Вікторія Тернавська,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2102-619X>

СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Конституційно-правова політика є продуктом науково обґрунтованої правотворчої діяльності, яка виконує важливу соціальну роль, спрямовану на унормування певної сфери суспільних відносин з метою забезпечення прав та законних інтересів учасників суспільних відносин. У статті персоніфіковано коло учасників правотворчої діяльності, визначених у Законі України «Про правотворчу діяльність», які є суб'єктами формування конституційно-правової політики у сфері прав людини, а також визначено їх статус та повноваження відповідно до положень чинного законодавства. Використання сукупно діалектичного підходу, методів системно-структурного, дедукції та індукції, аналізу та синтезу, дозволило сформулювати основні межі дослідження проблеми, а також здійснити відповідний пошук ідей та висновків щодо особливостей конституційно-правової політики у сфері прав людини та суб'єктів її формування.

На основі аналізу доктринальних та нормативних джерел авторами висновується, що конституційно-правова політика у сфері прав людини – це діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо продукування правових ідей стратегічного характеру за участю інституцій громадянського суспільства, які втілені у правові акти, спрямовані на удосконалення механізму конституційно-правового регулювання та охорони суспільних відносин у сфері прав людини. Системна, скоординована діяльність суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини є запорукою якості цієї політики та ефективності правореалізаційної практики.

Ключові слова: конституційно-правова політика, права людини, правотворча діяльність, суб'єкт правотворчої діяльності, суб'єкт правотворчої ініціативи, суб'єкт забезпечення правотворчої діяльності, заінтересовані особи.

Kolodiy A., Ternavska V.

Subjects of forming the constitutional and legal policy in the field of human rights.

The priority direction of the constitutional and legal policy of the state is the establishment, provision and guarantee of human and citizen rights and freedoms at the legislative level. However, law-implementing practice demonstrates the existing formal and legal shortcomings of the current legislation and the declarative nature of the provisions of the current Constitution of Ukraine. The problem of efficiency of law-implementing practice is mostly caused by not always high-quality content of legal policy, which is mediated by the systematic and coordinated activity of the subjects of forming the constitutional and legal policy in the field of human rights. Taking this into account, the purpose of this study is to identify the participants of lawmaking activity who directly form the constitutional and legal policy in the field of human rights. There applied the provisions of the dialectical approach, methods of systemic-structural, deduction and induction, analysis and synthesis, the combined use of which made it possible to formulate the main boundaries of the study of the issue, as well as to carry out an appropriate search for ideas and conclusions regarding the features of constitutional and legal policy in the field of human rights and the subjects of its formation.

© Анатолій Колодій, Вікторія Тернавська, 2026

Based on the analysis of doctrinal and normative sources, the authors conclude that constitutional and legal policy in the field of human rights is the activity of state authorities and local self-government bodies to produce legal ideas of a strategic nature by the participation of civil society institutions, which are embodied in legal acts aimed at improving the mechanism of constitutional and legal regulation and protection of social relations in the field of human rights. Systematic, coordinated activity of subjects of forming the constitutional and legal policy in the field of human rights is the key to the quality of this policy and the efficiency of law-implementing practice.

Keywords: constitutional and legal policy, human rights, lawmaking activity, subject of lawmaking activity, subject of lawmaking initiative, subject of ensuring a lawmaking activity, interested persons.

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Основним Законом держави, є пріоритетним напрямом конституційно-правової політики кожної демократичної, правової держави у сучасному світі. Конституція України проголошує в статті 3, що права і свободи людини, як найвищі соціальні цінності, визначають зміст і спрямованість діяльності держави щодо їх належного утвердження, забезпечення і гарантування [1]. Розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» в цілому є основоположним для формування конституційно-правової політики у сфері прав людини. Однак правореалізаційна практика демонструє наявно існуючі формально-юридичні недоліки чинного законодавства та декларативність положень чинної Конституції України. Проблема ефективності правореалізаційної практики зумовлена у більшості не завжди якісним змістом правової політики, яка опосередковується системністю та скоординованістю діяльності суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини. Дане питання набуває сьогодні особливої актуальності у загальному контексті процесів адаптації національного законодавства до стандартів міжнародного права та права ЄС у сфері прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нормативного закріплення прав і свобод людини і громадянина відповідно до стандартів міжнародного права та права ЄС, а також їх практичної реалізації стало предметом дослідження українських правознавців як у площині загальної теорії права, так галузевих юридичних наук. Праці таких відомих українських правознавців, як О. Дзери, М. Козюбри, В. Копейчикова, П. Рабіновича, М. Панова, В. Тація, Ю. Тодики, Ю. Шемшученка вже давно стали частиною національної правової доктрини. Зокрема, П. Рабінович зазначав, що специфіку прав людини, що зумовлена різноманітністю класифікації стандартів прав людини, «належить неодмінно враховувати при конструюванні та використанні юридичних інструментів забезпечення (тобто сприяння реалізації, охороні й захисту) прав та свобод людини [2, с. 25]. Водночас, малодослідженим залишається питання суб'єктів, уповноважених державою формувати конституційно-правову політику у сфері прав людини, діяльність яких безпосередньо зумовлює якість цієї політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська держава уповноважує органи публічної влади на формування та реалізацію конституційно-правової політики, яка спрямована на утвердження, забезпечення і гарантування прав і свобод людини і громадянина. Досліджуючи суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини, насамперед, хотілося б наголосити, що нормативно-правове, тобто базове, основоположне визначення термінів «державна політика», «правова політика», «конституційно-правова політика» відсутнє. Саме тому для пізнання сутності цих термінів логічно звернутися до близьких за змістом нормативно-правових актів, доктринальних джерел. Так, у статті 1 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 9 липня 2022 року № 2389-IX визначено поняття «державна регіональна політика», що являє собою систему цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності [3]. У частині першій статті 4 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року № 2834-IX декларується мета державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, яка полягає у досягненні єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина [4]. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII визначає спрямованість державної політики у сферах

національної безпеки і оборони на захист: людини і громадянина – життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності людини; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій; української мови як державної; національної пам'яті Українського народу та культурної спадщини [5].

У «Політологічному словнику» визначено, що «державна політика – свідомо діяльність владних структур та органів державного управління, спрямована на регулювання суспільних відносин; спосіб суспільного врядування, що передбачає вироблення і здійснення політичних курсів і програм економічного, соціального та культурного розвитку» [6, с. 15]. Тобто, державна політика – це система заходів, засобів та узгоджених дій уповноважених суб'єктів для досягнення певної мети, для суб'єктів якої, у будь-якій сфері, зокрема і у сфері прав людини, характерним є широкий спектр повноважень, форм та методів діяльності. Якщо вести мову про права та свободи, то це їх регламентація, сприяння фактичному втіленню, реалізація, охорона, захист, відновлення у разі порушення, моніторинг дотримання, подальший розвиток та удосконалення, а не тільки здійснення чогось одного із перерахованих сфер суспільної діяльності, наприклад, тільки контролю за дотриманням прав людини.

Принагідно зауважимо, що «правова політика – системна, науково обґрунтована діяльність державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, спрямована на вироблення стратегії правового розвитку суспільства, створення ефективного механізму правового регулювання, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, формування правової державності» [7, с. 492]. Важливість формалізації правових ідей у сфері конституційного будівництва є очевидною: саме конституційно-правова політика є необхідним стрижнем формування правової системи, оскільки саме цей вид правової політики найближче знаходиться до загальнодержавної політики, яка ґрунтується на Конституції України, де закріплені стратегічні ідеї та цілі розвитку України як правової держави [8, с. 22]. Крім того, в умовах правової глобалізації відбувається як активна інтернаціоналізація національних правових систем в першу чергу на конституційному рівні, так і конституціоналізація міжнародного права [9, с. 10-12]. У цілому, конституційно-правова політика є різновидом загальнодержавної правової політики, що являє собою сукупність правових ідей стратегічного характеру, які продуковані органами державної влади та органами місцевого самоврядування у процесі їх професійної діяльності за участю інституцій громадянського суспільства і втілені у правові акти, котрі передбачають удосконалення механізму конституційно-правового регулювання та охорони суспільних відносин [10, с. 75].

Конституційно-правова політика є продуктом науково обґрунтованої правотворчої діяльності, що здійснюється «спеціально уповноваженими органами, із формулювання, зміни або скасування правових норм, в основі яких лежать потреби та інтереси людей» [11, с. 192]. Відповідно до положень статті 2 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX правотворчою діяльністю є діяльність, що здійснюється з метою планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; розроблення проєктів нормативно-правових актів; прийняття (видання) нормативно-правових актів; ведення обліку нормативно-правових актів; здійснення правового моніторингу [12]. Виходячи з положень статті 4 цього Закону України участь у правотворчій діяльності (учасники) беруть: 1) суб'єкт правотворчої діяльності; 2) суб'єкт правотворчої ініціативи; 3) суб'єкт забезпечення правотворчої діяльності; 4) заінтересовані особи [12].

Суб'єкти правотворчої діяльності чітко визначені в частині другій статті 4 Закону України «Про правотворчу діяльність», а саме: Український народ на всеукраїнському референдумі; Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; міністерства; інші органи державної влади та інші суб'єкти публічного права, які згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України; Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, міністерства Автономної Республіки Крим; голови місцевих державних адміністрацій та керівники структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій; територіальна громада на місцевому референдумі; органи місцевого самоврядування.

До суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини у процесі правотворчої діяльності Конституція України відносить Верховну Раду України, яка, відповідно до частини першої статті 92 Конституції України, виключно законами України визначає: 1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; 2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства; 3) права корінних народів і національних меншин; 4) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайня-

тості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки [1].

До суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини належить Президент України, який відповідно до частини другої статті 102 Конституції України є гарантом прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до пункту 26 частини першої статті 106 Конституції України глава держави приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні [1].

Переконані, що до суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини необхідно відносити Кабінет Міністрів України, який згідно з пунктом другим частини першої статті 116 Конституції України вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а ґрунтуючись на пункті третьому частини першої статті 116 Конституції України, забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування [1].

До суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини можна віднести Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України (Мінсоцполітики). Річ у тім, що пункт перший Положення про Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 р. № 904, встановлює, що Мінсоцполітики, як центральний орган виконавчої влади, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, внутрішньо переміщених осіб, запобігання та протидії всіх форм насильства, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, соціальної та професійної адаптації представників різних соціальних груп, а також з інших визначених законодавством питань [13].

Суб'єктами правотворчої ініціативи відповідно до частини третьої статті 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX виступають: органи державної влади, інші державні органи, їхні посадові особи, інші уповноважені суб'єкти, які відповідно до положень чинного законодавства мають право вносити на розгляд суб'єкта правотворчої діяльності проект нормативно-правового акта для його ухвалення (видання) у порядку, установленому законом [12]. Персоніфікуючи категорію «суб'єкти правотворчої ініціативи», слід зазначити, перш за все, суб'єктів законодавчої ініціативи, які на підставі статті 93 Конституції України мають право внесення до Верховної Ради України офіційної пропозиції про ухвалення, зміну або скасування законодавчого акта, а саме Президент України, народні депутати України та Кабінет Міністрів України [1]. Водночас, поняття «суб'єкт правотворчої ініціативи» є ширшим, ніж поняття «суб'єкт законодавчої ініціативи», саме тому законодавець відносить до цих суб'єктів не тільки органи державної влади, інші державні органи та їх посадові особи, але й надає право іншим уповноваженим суб'єктам вносити на розгляд суб'єкта правотворчої діяльності проект нормативно-правового акта для його ухвалення (видання) у порядку, установленому законом.

Суб'єктами забезпечення правотворчої діяльності відповідно до частини четвертої статті 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX виступають допоміжні органи суб'єктів правотворчої діяльності та особи, які виконують завдання наукового, юридичного, експертного, консультативного, технічного та інших видів забезпечення правотворчого процесу [12].

Заінтересованими особами відповідно до частини п'ятої статті 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX виступають фізичні та юридичні особи (резиденти і нерезиденти), прав, свобод, інтересів чи обов'язків яких стосується відповідний нормативно-правовий акт, які також можуть ініціювати підготовку проекту нормативно-правового акта перед суб'єктом правотворчої ініціативи на підставі положень Конституції України і законів щодо публічних консультацій, лобізму та лобістської діяльності, а також інших законів України [12].

У контексті питання суб'єктів конституційно-правової політики у сфері прав людини важливу роль відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Однак, виходячи з аналізу положень статті 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX, Уповноважений не належить до суб'єктів правотворчої діяльності. Так, частина третя статті 55 Конституції України дає підстави віднести інституцію Уповноваженого до провідних організаційно-правових гарантій захисту прав людини в Україні, який здійснює також парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина на підставі статті 101 Конституції України [1].

Аналіз вищезазначених прав Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, викладених, насамперед, у Конституції України та статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР, переконує, що серед них відсутнє право формувати конституційно-правову політику у сфері прав людини. Не проглядається таке право і у статті 3 «Мета парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина», статті 4 «Правовий статус Уповноваженого», статті 14 «Обов'язки Уповноваженого», статті 18 «Щорічні та спеціальні доповіді Уповноваженого», статті 19 «Участь Уповноваженого у міжнародному співробітництві» та інших статтях Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР [14].

Інтерпретуючи зазначені конституційні та законодавчі положення, можна стверджувати, що Конституція України передбачає правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як правозахисного органу, що здійснює лише парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина. Водночас, враховуючи положення уже цитованої частини другої статті 3 Конституції України, можна однозначно стверджувати, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може і повинен брати участь у формуванні конституційно-правової політики у сфері прав людини. Адже Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право: давати рекомендації; готувати щорічні та спеціальні доповіді; аналізувати економічні, політичні, соціальні та інші процеси, що відбуваються в країні і за її межами, стосовно захисту прав і свобод людини; готувати відповідні пропозиції щодо розробки законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів, необхідних для запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню; готувати проекти конституційних подань та подань Уповноваженого до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб щодо порушень положень Конституції України, законів України, міжнародних договорів тощо.

Уповноважений з прав людини активно допомагає органам державної влади щодо приведення національного законодавства у галузі прав людини до міжнародних стандартів, поширюючи під час своїх доповідей з питання стану додержання прав людини в Україні знання, одержані у процесі своєї співпраці з міжнародними організаціями. Більше того, сьогодні органи державної влади самі проявляють ініціативу, звертаючись до Уповноваженого з прав людини з питань проведення правової експертизи проектів законів, які розробляються з метою приведення національного законодавства до міжнародно-правових стандартів та стандартів права ЄС, що впливає з зобов'язань України як держави-кандидата на вступ в ЄС. Уповноважений з прав людини насамперед здійснює правовий моніторинг у плідній співпраці з профільними міністерствами за програмою «Пульс Угоди» щодо реалізації Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106 [15]. Зокрема, Уповноважений з прав людини має повноваження здійснювати правовий моніторинг з питання удосконалення законодавства про захист персональних даних з метою приведення його у відповідність з Регламентом (ЄС) 2016/679, що визначено статтею 15 Угоди про асоціацію та передбачає: 1) розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо внесення відповідних змін до Закону України «Про захист персональних даних»; 2) опрацювання законопроекту з експертами ЄС; 3) забезпечення супроводження розгляду Верховною Радою України законопроекту; 4) ресурсне забезпечення впровадження Закону України; 5) посилення інституційної спроможності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як незалежного інституту з нагляду за дотриманням законодавства про захист персональних даних [15]. Уповноважений з прав людини здійснює також моніторинг виконання Дорожньої карти з питань верховенства права, Дорожньої карти з питань функціонування демократичних інституцій, Дорожньої карти з питань реформи державного управління та плану заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України.

Висновки. Вищевикладене дає підстави сформулювати наступні висновки.

1. Конституційно-правова політика у сфері прав людини – це діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо продукації правових ідей стратегічного характеру за участю інституцій громадянського суспільства, які втілені у правові акти, спрямовані на удосконалення механізму конституційно-правового регулювання та охорони суспільних відносин у сфері прав людини.

2. До суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини є правозахисним органом, що здійснює лише парламентський контроль за додержанням конституційних прав людини і може брати

участь (бути учасником) у формуванні конституційно-правової політики у сфері прав людини як суб'єкт забезпечення правотворчої діяльності чи навіть як суб'єкт правотворчої ініціативи.

3. Системна, скоординована діяльність суб'єктів формування конституційно-правової політики у сфері прав людини є запорукою якості цієї політики та ефективності правореалізаційної практики.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1 (84). С. 19-29.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09.07.2022 р. № 2389-ІХ. *Голос України*. 26.07.2022. № 152.
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 46. Ст. 116.
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
6. Політологічний словник / автори-укладачі: д.іст.н., проф. кафедри історії України та філософії ВНАУ Левчук К.І.; к.іст.н., доц. кафедри історії України та філософії Богатчук С.С. Вінниця, 2015. 40 с.
7. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. Харків: Право, 2017. 952 с.
8. Минькович-Слободяник О. В. Види правової політики України. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 21-24.
9. Schwartz, Herman. The Internationalization of Constitutional Law. *Human Rights Brief*. 2003. Volume 10. № 2. P. 10-12. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1402&context=hrbrief> (дата звернення: 5.02.2026)
10. Тернавська В. М. Категорія «конституційно-правова політика» (теоретико-правовий аналіз). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. Випуск 6. Том 1. С. 74-77.
11. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
12. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.
13. Положення про Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 р. № 904. *Урядовий кур'єр*. 21.07.2025. № 146.
14. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
15. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106. *Урядовий кур'єр*. 17.03.2018. № 52.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Rabinovych, P. M. (2016). Mizhnarodni standarty prav liudyny: vlastyvosti, zahalne poniattia, klasyfikatsiia [International standards of human rights: properties, general concept, classification]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (84), 19-29 [in Ukrainian].
3. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoi rehionalnoi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorii [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Principles of State Regional Policy and the Policy of Reconstruction of Regions and Territories]*: Zakon Ukrainy vid 09.07.2022. № 2389-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> [in Ukrainian].
4. *Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti [On the basic principles of state policy in the field of strengthening Ukrainian national and*

- civic identity*]: Закон України від 13.12.2022. № 2834-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].
5. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018. № 2469-VIII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
  6. Bohatchuk, S. S. (2015). *Politolohichniy slovnyk [Political science dictionary]*. [in Ukrainian].
  7. Petryshyn, O. V. (2017). *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia : u 20 t. T.3: Zahalna teoriia prava [Great Ukrainian Legal Encyclopedia: in 20 volumes. Vol. 3: General Theory of Law]* [in Ukrainian].
  8. Mynkovych-Slobodianyk, O. V. (2012). *Vydy pravovoi polityky Ukrainy [Types of legal policy of Ukraine]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Law Review of Kyiv University of Law, 2, 21-24* [in Ukrainian].
  9. Schwartz, Herman. (2003). *The Internationalization of Constitutional Law. Human Rights Brief, 10 (2), 10-12*. Retrieved from <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1402&context=hrbrief> [in English].
  10. Ternavska V. M. (2018). *Katehoriia «konstytutsiino-pravova polityka» (teoretyko-pravovyi analiz) [Category «constitutional and legal policy» (theoretical and legal analysis)]. Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii – Actual problems of native jurisprudence, 6 (1), 74-77* [in Ukrainian].
  11. Koziubra, M. I. (2015). *Zahalna teoriia prava: Pidruchnyk [General Theory of Law: Textbook]* [in Ukrainian].
  12. *Pro pravotvorochu diialnist [On Lawmaking Activity]: Zakon Ukrainy vid 24.08.2023. № 3354-IX*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> [in Ukrainian].
  13. *Polozhennia pro Ministerstvo sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy [Regulations on the Ministry of Social Policy, Family and Unity of Ukraine]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.07.2025. № 904*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/687/e2e/2a4/687e2e2a47124415633520.pdf> [in Ukrainian].
  14. *Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [On the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 23.12.1997. № 776/97-VR*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
  15. *Pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovaryystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [On the implementation of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.10.2017. № 1106*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 20.02.2026

Стаття прийнята до друку 24.03.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

Тетяна Кравцова,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-
правових дисциплін Навчально-наукового
інституту права та правоохоронної
діяльності, Львівський державний
університет внутрішніх справ.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2148-6906>

Анастасія Періг,

здобувач вищої освіти Навчально-правового
інституту права та правоохоронної
діяльності, Львівський державний
університет внутрішніх справ.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3295-543X>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Проаналізовано особливості правового регулювання та практики притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану з урахуванням їх спеціального адміністративно-правового статусу. Показано, що адміністративна відповідальність військовослужбовців ґрунтується на поєднанні норм адміністративного та військового законодавства і передбачає пріоритет дисциплінарної відповідальності за одночасного збереження можливості притягнення до адміністративної відповідальності у судовому порядку у визначених законом випадках. Особливу увагу приділено проблемам правозастосування, пов'язаним із розмежуванням адміністративної та дисциплінарної відповідальності, а також застосуванню принципу *non bis in idem* як гарантії недопущення повторного притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності за ті самі фактичні обставини. З урахуванням практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини обґрунтовано, що пріоритет дисциплінарної відповідальності не звільняє державу від обов'язку отримання стандартів справедливого провадження та забезпечення ефективного захисту прав людини в умовах воєнного стану.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий методи, а також аналіз судової практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: адміністративне провадження, спеціальні гарантії, військовослужбовці, дисциплінарна відповідальність, адміністративна юрисдикція, КУпАП, принцип «*non bis in idem*», права людини, судова практика, воєнний стан.

Kravtsova T., Perig M.-A.

Administrative liability of military personnel under martial law in Ukraine: problems of law enforcement

The article examines the peculiarities of legal regulation and practice of bringing military personnel to administrative responsibility under martial law in Ukraine, taking into account their special administrative and legal status. The interaction of the norms of administrative and military legislation, which provides for the priority of disciplinary liability while maintaining the possibility of bringing military personnel to administrative responsibility in court in cases provided for by law, is analyzed. Particular attention is paid to the problems of law enforcement related to the distinction between disciplinary and administrative liability, in particular in cases where different types of legal liability are applied for the same act, which contradicts the principle of *non bis in idem* and constitutional guarantees. It has been established that the principle of *non bis in idem* performs the function of a procedural safeguard against repeated and excessive punishment, but does not exempt military personnel from legal liability. The paper analyzes the judicial practice of the Supreme Court and the European Court of Human Rights, which demonstrates the need to comply with procedural guarantees, ensure the right to defense, as well as compliance with special rules for administrative

detention and medical examination for intoxication. Systemic problems of the application of administrative responsibility of military personnel are considered, in particular, conflicts between the norms of the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine, difficulties in law enforcement and limited access to participation in court hearings in connection with the performance of combat missions. The need to introduce clear criteria for determining the corpus delicti, specialized mechanisms of legal assistance, digitalization of procedural procedures and integration of military registration systems with court registers was emphasized. The conclusions of the article confirm that the priority of disciplinary liability does not exempt the state from the obligation to ensure the standards of fair conduct and protection of human rights under martial law, and compliance with the principle of non bis in idem is key to the legality and effectiveness of administrative and jurisdictional proceedings against military personnel.

The methodological basis of the study is made up of general scientific and special legal methods of cognition, in particular formal legal, system-structural, comparative legal methods, as well as the analysis of the judicial practice of the Supreme Court and the European Court of Human Rights.

Keywords: *administrative proceedings, special guarantees, military personnel, disciplinary liability, administrative jurisdiction, the Code of Administrative Offenses, the principle of «non bis in idem», human rights, judicial practice, martial law.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України та функціонування правової системи в режимі воєнного стану питання юридичної відповідальності військовослужбовців набуває особливої значущості. Суттєве зростання чисельності Збройних Сил України та інших військових формувань, зумовлене потребами оборони держави, призвело до розширення кола правовідносин, пов'язаних із дотриманням військової дисципліни, порядку проходження служби та застосуванням заходів державного примусу в межах адміністративної юрисдикції.

Адміністративно-юрисдикційне провадження щодо військовослужбовців є складним за своєю природою, оскільки здійснюється на перетині норм адміністративного та військового права і потребує поєднання вимог забезпечення військової дисципліни з дотриманням основоположних прав і свобод людини. У правозастосовній практиці це зумовлює низку проблем, пов'язаних із недосконалістю нормативного регулювання, колізіями між положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення та Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, а також труднощами розмежування дисциплінарної й адміністративної відповідальності. Особливо проблемними є ситуації, коли за одне й те саме діяння до військовослужбовця застосовуються різні види юридичної відповідальності, що суперечить конституційному принципу заборони подвійного покарання та впливає на справедливість адміністративного провадження. У зв'язку з цим актуалізується наукова проблема визначення чітких меж адміністративної та дисциплінарної юрисдикції щодо військовослужбовців в умовах воєнного стану з урахуванням принципу заборони подвійного покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового статусу військовослужбовців, особливостей реалізації їхніх прав і свобод, а також застосування заходів юридичної відповідальності традиційно перебуває у фокусі уваги вітчизняної юридичної науки та розглядається у тісному взаємозв'язку з еволюцією уявлень про права людини, принцип верховенства права і стандарти належної правової процедури. Наукові підходи до дослідження адміністративно-правових аспектів відповідальності військовослужбовців формувалися в межах загальної теорії адміністративного та військового права з урахуванням специфіки публічно-службових правовідносин.

Значний теоретичний внесок у розроблення категорії адміністративного правопорушення здійснено у працях В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, Б. П. Битяка, В. В. Галунька, І. П. Голосніченка, Є. В. Додіна, А. П. Ключніченка, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, Т. О. Коломoeць, О. І. Остапенка, І. М. Пахомова, В. В. Середи, О. В. Фесенка та інших науковців. Водночас питання поняття та класифікації військових адміністративних правопорушень отримали подальший розвиток у дослідженнях С. І. Дячука, В. О. Заросила, В. В. Забарського, М. І. Карпенка, В. Ф. Кириченка, С. С. Корольова, О. І. Остапенка.

У контексті спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовців М. С. Моїсєєв обґрунтовує доцільність диференціації правових засад їх адміністративної відповідальності на загальні та спеціальні. Загальні засади визначають конституційний обов'язок захисту держави та проходження військової служби, тоді як спеціальні спрямовані на регламентацію видів військових адміністративних правопорушень, меж адміністративної відповідальності та її правових наслідків, зокрема у нормах КУпАП [1]. Розвиваючи цей підхід, О. С. Полякова зазначає, що адміністративна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України регулюється нормами КУпАП у поєднанні з положеннями Дисциплінарного ста-

туту, який не підміняє адміністративну відповідальність, а визначає особливості її реалізації з урахуванням специфіки військової служби [2].

Подальший розвиток наукових підходів, на думку Л. Чистоклетова, пов'язується з необхідністю інституційного та інформаційного вдосконалення механізмів розгляду справ про військові адміністративні правопорушення. Зокрема, автор обґрунтовує доцільність створення єдиного реєстру військових правопорушень і запровадження спеціалізованих механізмів судового розгляду, здатних урахувати особливості військової служби та умови воєнного стану [3]. Актуальність таких підходів підтверджується висновками П.М. Фівкіна про наявність істотних процесуальних труднощів у застосуванні статей 172-20 та 266-1 КУпАП, зумовлених недосконалістю нормативного регулювання процедури огляду на стан сп'яніння, обмеженою доступністю уповноважених закладів охорони здоров'я та специфікою виконання бойових завдань в умовах воєнного стану, що негативно впливає на єдність правозастосовної практики та ефективність адміністративної юрисдикції [4].

Таким чином, проведений аналіз наукових досліджень свідчить про наявність усталених теоретичних підходів до визначення правових засад адміністративної відповідальності військовослужбовців, водночас виявляє низку дискусійних та недостатньо врегульованих питань, пов'язаних із особливостями її реалізації в умовах воєнного стану, розмежуванням адміністративної та дисциплінарної відповідальності, а також забезпеченням належних процесуальних гарантій. Зазначене зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження правового регулювання та практики застосування адміністративної відповідальності військовослужбовців у сучасних умовах.

Метою статті є дослідження правового регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців та виявлення проблем її правозастосування в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до положень Конституції України, на державу покладається обов'язок забезпечення та гарантування прав і свобод людини і громадянина, у тому числі осіб, які проходять військову службу. Статтею 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [5]. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком.

Реалізація конституційних положень у сфері військової служби зумовлює врахування особливого адміністративно-правового статусу військовослужбовців, який поєднує загальногромадянські права з додатковими обмеженнями та підвищеною відповідальністю і безпосередньо впливає на порядок адміністративно-юрисдикційного провадження. Відповідно до статті 15 КУпАП для цієї категорії осіб закріплено принцип пріоритету дисциплінарної відповідальності, водночас Кодекс передбачає окрему групу військових адміністративних правопорушень (статті 172-10–172-20), що посягають на порядок несення військової служби та є близькими за змістом до дисциплінарних проступків [6]. Важливим елементом правового статусу військовослужбовців є також обмеження щодо застосування окремих видів адміністративних стягнень, зокрема виправних робіт та адміністративного арешту, що зумовлено їх несумісністю з режимом військової служби та спрямовано на забезпечення балансу між адміністративною відповідальністю і вимогами військової дисципліни.

Зазначені особливості адміністративно-правового статусу військовослужбовців обумовлюють необхідність установа спеціальних процесуальних гарантій у межах адміністративно-юрисдикційного провадження, спрямованих на обмеження застосування заходів адміністративного примусу з урахуванням умов проходження військової служби. Однією з таких гарантій є спеціальний порядок адміністративного затримання, який відповідно до статті 262 КУпАП допускає застосування цього заходу до осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, виключно у виняткових випадках та за наявності передбачених законом підстав [6]. Запровадження такого підходу зумовлене необхідністю забезпечення безперервності виконання військовослужбовцями службових обов'язків і недопущення необґрунтованого втручання у проходження військової служби, що відповідає завданню збереження балансу між інтересами публічної безпеки та гарантіями прав особи.

Важливим елементом процесуальних гарантій у справах про адміністративні правопорушення щодо військовослужбовців є забезпечення права на захист, реалізація якого в умовах воєнного стану істотно ускладнюється виконанням бойових завдань та перебуванням у районах активних бойових дій. Неможливість особистої участі у судових засіданнях зумовлює обов'язок судів уживати заходів для забезпечення реальної участі особи у розгляді справи, зокрема шляхом проведення засідань у режимі відеоконференції

або забезпечення участі захисника, тоді як ігнорування належним чином обґрунтованих клопотань про відкладення розгляду справи визнається істотним порушенням права на захист і є підставою для скасування постанови. Додаткові труднощі пов'язані з обмеженим доступом до інформації про проходження служби, виконання бойових завдань чи стан здоров'я військовослужбовців унаслідок режиму секретності, нестабільного зв'язку та постійних переміщень військових частин, що ускладнює належне представництво їхніх інтересів і зумовлює необхідність подальшого нормативного й організаційного вдосконалення механізмів отримання такої інформації, зокрема через інститут адвокатського запиту [7].

Окремою проблемою у справах про притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності за ст. 172-20 КУпАП є дотримання встановленої процедури медичного огляду на стан сп'яніння, з огляду на те, що відмова від його проходження сама по собі утворює склад адміністративного правопорушення незалежно від фактичного підтвердження стану сп'яніння. Водночас проведення огляду та фіксація відмови мають здійснюватися з неухильним дотриманням вимог ст. 266-1 КУпАП і Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2023 № 32 [8]. Судова практика свідчить, що порушення процедури є підставою для скасування постанов, тоді як її належне дотримання, зокрема фіксація відмови в присутності двох свідків, забезпечує доведеність складу правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 172-20 КУпАП (постанова Херсонського міського суду Херсонської області від 19 червня 2024 року у справі № 766/7998/24) [9]. Таким чином, притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності зумовлюється не самим фактом підозри у сп'янінні, а дотриманням установлених законом процесуальних вимог.

Поряд із дотриманням процесуальних вимог під час документування адміністративних проступків на практиці актуалізується проблема меж застосування принципу *non bis in idem*, зміст якого полягає не лише у забороні повторного покарання, а й у недопущенні повторного державного реагування карального характеру щодо однієї особи за ідентичні фактичні обставини правопорушення. Зазначений принцип закріплений у статті 61 Конституції України та статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5; 10], а в практиці Європейського суду з прав людини застосовується з урахуванням автономного підходу до його тлумачення, відповідно до якого вирішальним критерієм оцінки дотримання цього принципу є не формальна юридична кваліфікація діяння, а фактична тотожність обставин, що стали підставою для притягнення особи до відповідальності.

Так, у справі «Сергій Золотухін проти Росії» (2007 р., Велика палата ЄСПЛ) Суд встановив порушення статті 4 Протоколу № 7 у зв'язку з тим, що заявника було спочатку притягнуто до адміністративної, а згодом – до кримінальної відповідальності за дії, які ґрунтувалися на тих самих фактичних обставинах, наголосивши, що різна формальна кваліфікація проваджень не усуває заборони повторного переслідування за умови їх фактичної тотожності [11]. Водночас у справі «Іванов проти України» (2006 р.) ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність порушення принципу *non bis in idem*, оскільки адміністративне та кримінальне провадження стосувалися різних за змістом фактичних обставин, а відтак не відповідали критерію їх ідентичності [12].

Аналогічні проблеми дотримання принципу *non bis in idem* виникають і в національній правозастосовній практиці, зокрема у справах про адміністративні правопорушення щодо військовослужбовців, особливий правовий статус яких зумовлює одночасне застосування норм адміністративного, дисциплінарного та військового законодавства і підвищує ризик подвійного державного реагування. Верховний Суд послідовно виходить із того, що притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності за правопорушення, не пов'язане з виконанням службових обов'язків, унеможливує подальше застосування до нього додаткових заходів карального характеру за ті самі фактичні обставини, зокрема у формі обмежень майнового характеру, що фактично становить подвійну відповідальність і суперечить принципу *non bis in idem* та конституційним гарантіям (постанова Верховного Суду від 20 березня 2024 року у справі № 560/7178/22) [13]. Отже, аналіз практики ЄСПЛ і Верховного Суду свідчить, що принцип *non bis in idem* виконує функцію процесуального запобіжника від повторного та надмірного покарання, не звільняючи військовослужбовців від юридичної відповідальності, що узгоджується з автономним тлумаченням поняття «кримінальне обвинувачення» у практиці ЄСПЛ.

Попри наявність позитивних тенденцій у судовій практиці, у сфері адміністративної відповідальності військовослужбовців зберігається низка системних проблем, зумовлених недосконалістю нормативного регулювання та складнощами правозастосування. Однією з ключових проблем залишається розмежування грубих дисциплінарних проступків і військових адміністративних правопорушень, оскільки відсутність чітких законодавчих критеріїв та обмежений рівень спеціальної юридичної підготовки окремих

командирів призводять до непропорційного застосування заходів відповідальності та порушення єдності правозастосовної практики. У зв'язку з цим актуальною є потреба законодавчого уточнення складів правопорушень, зокрема шляхом запровадження об'єктивних критеріїв оцінки шкоди або ступеня тяжкості наслідків діяння.

Окремою проблемою є колізія повноважень між органами Національної поліції та Військовою службою правопорядку, що на практиці призводить до порушення спеціальних процедур і скасування постанов судами. Додаткові труднощі для реалізації права на захист виникають у зв'язку з виконанням військовослужбовцями бойових завдань, що унеможлиблює їх особисту участь у судових засіданнях і обмежує доступ до дистанційних форм участі. У цьому контексті обґрунтованою є необхідність запровадження спеціалізованих механізмів правової допомоги та зупинення процесуальних строків на період виконання бойових завдань. Важливим напрямом удосконалення адміністративно-юрисдикційного провадження також є цифровізація процесуальних процедур і інтеграція систем військового обліку із судовими та виконавчими реєстрами з метою забезпечення оперативності та правової визначеності.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні характеризується особливим правовим режимом, зумовленим їх спеціальним адміністративно-правовим статусом і поєднанням норм адміністративного та військового законодавства, що передбачає пріоритет дисциплінарної відповідальності відповідно до статті 15 КУпАП за одночасного збереження можливості притягнення до адміністративної відповідальності у судовому порядку у визначених законом випадках. Виявлено, що в умовах воєнного стану до основних проблем правозастосування належать складність розмежування дисциплінарної та адміністративної відповідальності, ризик повторного притягнення до відповідальності за ті самі фактичні обставини та недотримання спеціальних процесуальних гарантій, у зв'язку з чим дотримання принципу non bis in idem є необхідною умовою забезпечення законності адміністративно-юрисдикційного провадження.

Список використаних джерел

1. Моїсєєв М. С. Адміністративна відповідальність військовослужбовців у контексті правового статусу та норм КУпАП. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 237–243. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/3_2024/37.pdf (дата звернення: 21.12.2025).
2. Полякова О. С. Адміністративна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 9–2. Т. 1. С. 264–268. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9-2/part_1/29.pdf (дата звернення: 22.12.2025).
3. Чистоклетов Л. До питання розгляду справ про військові адміністративні правопорушення в умовах російської агресії. *Академічні візії*. 2025. № 39. URL: <https://zenodo.org/records/15210506> (дата звернення: 22.12.2025). DOI: 10.5281/zenodo.15210506.
4. Фівкін П. М. Проблемні питання у застосуванні на практиці статей 172-20, 266-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення при притягненні військовослужбовців до адміністративної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С.264-270. URL: http://lsej.org.ua/6_2024/67.pdf (дата звернення: 21.12.2025).
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.12.2025).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 14.12.2025).
7. Курта Д. Право на захист військовослужбовців, правозастосування від час війни. *Юридична газета*. 2025. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/pravo-na-zahist-viyskovosluzhbovciv-pravozastosuvannya-pid-chas-viyni.html> (дата звернення: 17.12.2025).
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку направлення військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, а також військовослужбовців Збройних Сил для огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, та проведення такого огляду» від 12 січня 2024 р. №32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-2024-%D0%BF> (дата звернення: 15.12.2025).
9. Постанова Херсонського міського суду від 19 червня 2024 року у справі №766/7998/24. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119825184/> (дата звернення: 16.12.2025).

10. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод №994_804 (ратифікований Законом України від 17 липня 1997 р. №475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text (дата звернення: 17.12.2025).
11. Справа «Сергій Золотухін проти Росії» (Sergey Zolotukhin v. Russia): рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2009 р. Заява №14939/03. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-1693&filename=002-1693.pdf&TID=thkbhnilzk> (дата звернення: 14.12.2025).
12. Справа «Іванов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 7 грудня 2006 р. Заява №15007/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_136#Text (дата звернення: 14.12.2025).
13. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2024 року №560/7178/22. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/117799546> (дата звернення: 16.12.2025).

References

1. Moisyeyev, M. S. (2024). Pravovi zasady administrativnoyi vidpovidalnosti viyskovosluzhbovtiv v Ukrayini [Legal principles of administrative liability of military personnel in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 3, 237-243. Retrieved from http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/3_2024/37.pdf [in Ukrainian].
2. Polyakova, O. S. (2014). Administrativna vidpovidalnist viyskovosluzhbovtiv Zbroinykh syl Ukrayiny [Administrative responsibility of military personnel of the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, Series: Jurisprudence*, 9(1), 264–268. Retrieved from https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9-2/part_1/29.pdf [in Ukrainian].
3. Chystokletov, L. (2025). Do pytannya roz-hlyadu sprav pro viyskovi administrativni pravoporushennya v umovakh rosiyskoyi ahresii [On the issue of considering cases of military administrative offenses in the context of Russian aggression]. *Akademichni vizyiv – Academic Visions*, 39. Retrieved from <https://zenodo.org/records/15210506> [in Ukrainian] DOI: 10.5281/zenodo.15210506.
4. Fivkin, P. M. (2024). Problemni pytannya u zastosuvanni na praktytsi statey 172-20, 266-1 Kodeksu Ukrayiny pro administrativni pravoporushennya pry prytyahenni viyskovosluzhbovtiv do administrativnoyi vidpovidalnosti. [Problematic issues in the practical application of articles 172-20, 266-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses when bringing military personnel to administrative responsibility]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 264-270. Retrieved from http://lsej.org.ua/6_2024/67.pdf [in Ukrainian].
5. *Konstitutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine (1996). Law of Ukraine № 254k/96-VR]* (1996, June 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
6. *Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia: Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 1984 № 8073-X [Code of Ukraine on Administrative Offenses. Law of Ukraine №8073-X]* (1984, December 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> [in Ukrainian].
7. Kurta, D. (2025). Pravo na zakhyst viyskovosluzhbovtiv, pravozastosuvannya vid chas viyny [The right to protection of military personnel, law enforcement during war]. *Yurydychna hazeta – Yurydychna gazeta*. Retrieved from <https://jur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/pravo-na-zahist-viyskovosluzhbovtiv-pravozastosuvannya-pid-chas-viyni.html> [in Ukrainian].
8. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro zatverdzhniia Poriadku napravlennia viiskovozobov`iazanykh ta rezervistiv pid chas prokhodzhenia zboriv, a takozh viyskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl dlia ohlyadu na stan alkoholnoho, narkotychnoho chy inshoho spyanninnya abo shchodo perebuвання pid vplyvom likarskykh preparativ, shcho znyzhuyut yikh uvahu ta shvydkist reaktsiyi, ta provedennya takoho ohlyadu» vid 12 sichnia 2024 №32 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Procedure for Sending Conscripts and Reservists During Training Camps, as well as Servicemen of the Armed Forces for Examination for Alcoholic, Narcotic or Other Intoxication or Under the Influence of Drugs That Reduce Nhair Attention and Reaction Speed, and Conducting Such an Examination» № 32]* (2024, January 12). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-2024-%D0%BF> [in Ukrainian].
9. *Postanova Khersonskoho miskoho sudu u spravi № 766/7998/24 vid 19 chervnia 2024 roku [Resolution of the Kherson City Court in case №766/7998/24]* (2024, June 19). Retrieved from <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119825184/> [in Ukrainian].

10. *Protokol № 7 do Konventsiyi pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod №994_804 (ratyfikovanyi Zakonom Ukrayiny vid 17 lypnya 1997 № 475/97-VR) [Protocol №7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms №994_804]* (ratified by the Law of Ukraine of 1997, July 17 №475/97-VR). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text [in Ukrainian].
11. *Sprava «Serhiy Zolotukhin proty Rosiyi» (Sergey Zolotukhin v. Russia): rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny Zayava № 14939/03 vid 10 liutoho 2009 [Case of Sergey Zolotukhin v. Russia: judgment of the European Court of Human Rights. Application №14939/03]* (2009, February 10). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-1693&filename=002-1693.pdf&TID=thkbhnilzk> [in Ukrainian].
12. *Sprava «Ivanov proty Ukrayiny»: rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny. Zayava №15007/02 vid 7 hrudnya 2006 [Case «Ivanov v. Ukraine»: decision of the European Court of Human Rights. Application №15007/02]* (2006, December 7). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_136#Text [in Ukrainian].
13. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 bereznya 2024 roku №560/7178/22. [Resolution of the Supreme Court №560/7178/22]* (2024, March 20). Retrieved from <https://zakononline.ua/court-decisions/show/117799546> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.01.2026

Стаття прийнята до друку 24.02.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

DOI: 10.35774/app2026.01.051
УДК 349.3

Владислав Мехеда,

кандидат юридичних наук, заступник
начальника кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Військового інституту танкових
військ Національного технічного
університету «Харківський політехнічний
інститут» .

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2160-3738>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОРІЧНОЇ РАЗОВОЇ ГРОШОВОЇ ВИПЛАТИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ

Метою статті є аналіз проблемних питань щодо виду, мети, функцій, порядку призначення, розміру щорічної разової грошової виплати до Дня Незалежності України учасникам бойових дій та винесення пропозицій щодо їх вирішення.

Методологія дослідження базується на поєднанні системного, порівняльно-правового та формально-юридичного аналізу, спрямованого на виявлення змісту, виду, мети та функцій соціальних допомог в системі соціального захисту ветеранів війни.

В роботі відзначається, що щорічна разова грошова виплата учасникам бойових дій за своєю правовою природою є соціальною допомогою допоміжного характеру, метою якої є забезпечення комфортних умов їх життєдіяльності.

Щорічна разова грошова виплата виконує компенсаційну функцію, яка полягає у компенсації фізичних та моральних напружень у зв'язку з виконанням обов'язків у особливо небезпечних умовах.

За результатами проведеного дослідження зроблено висновок про те, що доцільно цій виплаті присвятити окрему статтю в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ, в якій визначити правову природу, мету, функції та фіксований розмір в залежності від мінімальних пенсій за віком. Такі пропозиції відповідатимуть принципу реалістичності, визначеному у «Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року», схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р.

Автором висловлено думку про те, що соціальна справедливість та вдячність суспільства за внесок ветеранів у збереження української державності має стати частиною політики держави. Саме тому слушною є думка суддів Конституційного Суду України, викладена у Рішенні від 27 лютого 2020 року № 3-р/2020 про те, що «...невиконання державою соціальних зобов'язань щодо ветеранів війни, осіб, на яких поширюється чинність Закону № 3551, підриває довіру до держави... Обмеження або скасування пільг для ветеранів війни, осіб, на яких поширюється чинність Закону № 3551, без рівноцінної їх заміни чи компенсації є порушенням зобов'язань держави щодо соціального захисту осіб, які захищали Вітчизну, та членів їхніх сімей».

Ключові слова: соціальний захист, щорічна разова грошова виплата, соціальна допомога, учасники бойових дій, соціальний захист, ветерани війни.

Mekheda V.

Some issues of annual lump sum payments to combatants

The purpose of the article is to analyze problematic issues regarding the type, purpose, functions, procedure for appointment, and amount of the annual one-time cash payment for the Independence Day of Ukraine to participants in hostilities and to make proposals for their resolution.

The research methodology is based on a combination of systemic, comparative legal, and formal legal analysis aimed at identifying the content, type, purpose, and functions of social benefits in the system of social protection for war veterans.

The work notes that the annual one-time cash payment to combatants, by its legal nature, is social assistance of an auxiliary nature, the purpose of which is to ensure comfortable conditions for their livelihoods.

The annual lump sum payment performs a compensatory function, which consists in compensating for physical and moral stress associated with performing duties in particularly dangerous conditions.

Based on the results of the study, it was concluded that it is advisable to devote a separate article to this payment

© Владислав Мехеда, 2026

in the Law of Ukraine «On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection» dated October 22, 1993 No. 3551-XII, which would determine the legal nature, purpose, functions and fixed amount depending on the minimum pensions by age. Such proposals would comply with the principle of realism defined in the Strategy of Veteran Policy for the Period Until 2030 Strategy of Veteran Policy for the Period Until 2030, approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 29, 2024 No. 1209-p.

The author expresses the opinion that social justice and gratitude of society for the contribution of veterans to preserving Ukrainian statehood should become part of state policy. That is why the opinion of the judges of the Constitutional Court of Ukraine, set out in the Decision of February 27, 2020 No. 3-r/2020, that «...the state's failure to fulfill social obligations towards war veterans, persons covered by Law No. 3551, undermines trust in the state... Limiting or canceling benefits for war veterans, persons covered by Law No. 3551, without their equivalent replacement or compensation is a violation of the state's obligations regarding the social protection of persons who defended the Fatherland and their family members, is correct».

Keywords: social protection, short one-time penny payment, social assistance, combat participants, social protection, veterans of the war.

Постановка проблеми. Відповідно ст. 17 Конституції України [1] – «держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей». Виходячи з норм спеціального законодавства, а саме, ч.1 ст.1-1 Закону України Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII [2] (далі – Закон № 3551-XII) – «державна політика соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України – цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства».

Стаття 4 вказаного Закону № 3551-XII визначає, що ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни.

Таким чином, визнання внеску в безпеку та оборону країни учасників бойових дій (далі – УБД), яких віднесено до ветеранів війни, є одним із основних обов'язків держави.

Однією із організаційно-правових форм соціального захисту ветеранів війни є щорічна разова грошова виплата до Дня Незалежності України (далі – ЩРГВ). Право на таку виплату належить учасникам бойових дій та особам, прирівняним до них (ст.12 Закону 3551-XII), особам з інвалідністю внаслідок війни (ст.13 Закону 3551-XII), учасникам війни (ст.14 Закону 3551-XII), сім'ям загиблих (померлих) ветеранів війни, Захисників і Захисниць України (ст.15 Закону 3551-XII). Для перелічених категорій встановлено різний розмір таких виплат, при цьому, слід зауважити про те, що:

По-перше, дана ЩРГВ міститься у перелічених статтях Закону 3551-XII, які у своїй назві мають перше слово – «Пільги», тобто така виплата законодавцем віднесена до пільг. Проте, у Тлумачному словнику української мови «пільга» визначається як повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків [3]. У цьому зв'язку слушною є думка Г. А. Трунової, яка вважає, що «... законодавець підмінює права ветеранів війни на соціальний захист у вигляді соціальної допомоги, соціальних послуг та інших складників права на соціальне забезпечення виключно категорією «пільга» [4, с.26].

По-друге, в законодавстві не визначений вид ЩРГВ саме як соціальної допомоги, а у переліках державних соціальних допомог, які містяться у підзаконних нормативно-правових актах [5; 6] вона відсутня саме як «соціальна допомога» і мабуть (?) міститься в категоріях під назвою «пільги та компенсаційні виплати». Проте, у Методичних рекомендаціях «Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки» міститься положення про те, що «...визначення термінів повинне відповідати їхньому змісту, що міститься в офіційній діловій мові, спеціальних науках та чинному законодавстві, а також має бути однаковим у всьому тексті закону. Якщо термінологія закону не відповідає загально-вживаному її розумінню і обмежується лише певним законом, то у проєкті дається відповідне застереження [7].

По-третє, на сьогодні склалася ситуація, коли держава, визнавши особливий правовий статус ветеранів та наділивши їх пільгами, гарантіями, компенсаціями, фактично не в змозі забезпечити їх повну ре-

алізацію, виходячи із відсутності фінансових можливостей, вимагаючи при цьому неухильного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків.

Таким чином, проблематика теми наукового дослідження викликана відсутністю термінологічної єдності в законодавстві; складною, неструктурованою системою соціальних допомог; питаннями щодо правової природи ЩРГВ, порядку встановлення її розмірів і, як наслідок, виникненням багаточисельних спорів, про що свідчить судова практика та звернення до Конституційного суду України [8; 9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемним питанням соціального захисту військовослужбовців приділяли увагу такі учені-науковці, як В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, М. І. Бондарук, С. Я. Вавженчук, І. О. Гуменюк, М. І. Іншин, В. В. Жернаков, М. М. Клемпарський, К. Ю. Мельник, О. В. Москаленко, Д. І. Сіроха, С. М. Синчук, А. О. Сидоренко, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, О. В. Тищенко, Г. А. Трунова, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, М. М. Шумило, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін. Окремі аспекти функціонування системи державних соціальних допомог, зокрема в умовах воєнного стану, досліджено такими науковцями, як: І. С. Андрієнко, Д. В. Божко, К. В. Ігнатенко, О. О. Конопельцевою, Т. В. Перегудовою, Я. В. Свічкарьовою, Ю. В. Труфановою та ін. Втім, на сьогодні бракує досліджень щодо правових питань, пов'язаних з виплатами соціальних допомог ветеранам, особливо в умовах воєнного стану.

При написанні статті автор ставить за **мету**: проаналізувати проблемні питання щодо виду, мети, функцій, порядку призначення, розміру щорічної разової грошової виплати до Дня Незалежності України учасникам бойових дій та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше ЩРГВ УБД була запроваджена Законом України від 25 грудня 1998 року N 367-XIV «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [10]. Так, відповідно вказаного закону, ст.12 Закону № 3551-XII була доповнена частиною четвертою такого змісту: «Щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі п'яти мінімальних пенсій за віком». Отже, ЩРГВ мала назву «грошова допомога», була приурочена до 5 травня, її розмір був фіксований, виходячи із такого соціального стандарту, як мінімальна пенсія за віком.

Вже через рік законодавець намагався зробити спробу щодо змін у порядку встановлення і розмірах ЩРГВ, шляхом визначення у п. 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України положення про те, що норми і положення статей 12, 13, 14, 15 та 16 Закону № 3551-XII застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Однак, 27 лютого 2020 року Конституційним Судом України було розглянуто справу за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та винесено рішення про невідповідність вказаного вище положення Бюджетного кодексу України Конституції України. Крім того, у цьому рішенні було звернено увагу на те, що «...у разі зміни правового регулювання набуті вказаними особами пільги чи інші гарантії соціального захисту повинні бути збережені із забезпеченням можливості їх реалізації. Обмеження або скасування таких пільг, інших гарантій соціального захисту можливе лише у разі запровадження рівноцінних або більш сприятливих умов соціального захисту (абз. 2, 3 п.5 мотивувальної частини Рішення від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018)» [11].

Згодом, ст. 12 Закону № 3551-XII зазнавала неодноразових змін, а остання її редакція відбулася у 2023 році у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо разової грошової виплати ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань» від 20 березня 2023 року №2983-IX (далі – Закон №2983-XI) [12].

Відтепер ч.4 ст.12 передбачає положення про те, що «... Щороку до Дня Незалежності України учасникам бойових дій виплачується разова грошова виплата у порядку та розмірах, визначених Кабінетом Міністрів України в межах відповідних бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України».

Таким чином, зазначена разова виплата УБД змінила назву – з «разова грошова допомога (до 5 травня)» на «разову грошову виплату (до Дня незалежності)»; був змінений порядок її надання та суттєво зменшені розміри – так, у 2025 році Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2025 р. № 486 «Про встановлення розмірів разової грошової виплати до Дня Незалежності України, передбаченої За-

конами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань» у 2025 році» [13] розмір такої допомоги учасникам бойових дій складав 1 000 гривень.

Таке суттєве зменшення розміру виплати до Дня незалежності викликало багато звернень до судових органів та Конституційного Суду України. На сьогодні розглянута так звана «зразкова справа» (№ 440/14216/23) [14] з приводу зазначених питань, в рішенні якої судді Великої Палати Верховного Суду визначили правову природу ЩРГВ. Так, на їх думку, складовими державного соціального забезпечення є: 1) державне пенсійне забезпечення; 2) державна соціальна допомога; 3) державне соціальне обслуговування; 4) заходи соціальної підтримки.

Соціальна допомога – це періодичні, одноразові виплати за рахунок бюджетних коштів певному колу осіб з метою надання соціальної підтримки у випадках та на умовах, передбачених відповідними нормативно-правовими актами, таки чином, соціальна допомога виплачується громадянам у будь-якому віці залежно від їхньої соціальної потреби та матеріального стану.

Щорічна разова грошова виплата – є однією із складових державної соціальної допомоги. Порівнюючи редакції Закону № 3551-ХІІ до внесення змін Законом № 2983-ІХ та після цього, можна простежити, що як разова грошова виплата до Дня Незалежності України, так і разова грошова допомога до 5 травня є щорічними; мають разовий характер; поширюються на певне коло осіб та виплачуються за рахунок коштів Державного бюджету України. Отже, запроваджена Законом № 2983-ІХ разова грошова виплата до Дня Незалежності України за своїм змістом та ознаками (щорічна періодичність; разовий характер; обов'язковість виплати; коло осіб, на яких поширюється) є аналогічною разовій грошовій допомозі до 5 травня. Крім того, приурочення ЩРГВ до іншої дати не змінює і не може змінювати її природи саме як грошової допомоги, оскільки мета її не змінилася – надання матеріальної підтримки УБД, вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, сприяння подальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві.

Отже, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що «... що за правовою природою грошову виплату до Дня Незалежності України не можна вважати новим видом соціального забезпечення... оскільки вона, хоча і відрізняється за назвою, порядком визначення розміру виплати, втім по суті є щорічною разовою грошовою допомогою певним суб'єктам...», а приурочення її виплати до іншої дати і зміна порядку визначення її розміру не змінюють її природи саме як одного з видів соціальної допомоги – періодичної, одноразової виплати (допомоги) за рахунок бюджетних коштів певному колу осіб. Крім того, ЩРГВ є «... додатковою державною допомогою, має допоміжний та стимулюючий характер і не є основним джерелом для існування громадян» [14].

Виходячи із змісту вказаної Постанови, ЩРГВ є однією із видів державної соціальної допомоги, однак її призначення є не зовсім зрозумілим: в одному абзаці йдеться про «надання матеріальної підтримки УБД, вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, сприяння подальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві», в іншому – йдеться про «допоміжний та стимулюючий характер».

В контексті цього дослідження, вважаємо за доцільне проаналізувати правову категорію «соціальна допомога» з науково-теоретичної точки зору.

Зауважимо, що на сьогодні «заплутаність» в чинному законодавстві у сфері соціального забезпечення викликана тим, що «... доволі часто у правових актах одне й те саме соціально-забезпечувальне надання позначають різними термінами, або ж навпаки одним і тим самим терміном позначають різні соціально-забезпечувальні надання» [15, с. 171]. Стосовно соціальних допомог – у законодавстві наявні різні терміни: «державна соціальна допомога» (наприклад, Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «державна допомога» (наприклад, Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»), «соціальна допомога» (наприклад, Інструкція щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги), «соціальна виплата» (наприклад, Методика обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї для надання соціальних послуг), «грошова допомога» (наприклад, Порядок надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії закладу охорони здоров'я потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею), «винагорода» (наприклад, Порядок виплати одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня»).

У цьому зв'язку цікавою є позиція В. В. Буященка, який розглядаючи соціальну допомогу у гуманітарно-філософському аспекті, стверджує, що її покликання полягає у тому, щоб «... допомогти людині мобілізувати, примножити й реалізувати свої можливості у подоланні життєвих труднощів» [16, с. 169].

Аналізуючи соціальну допомогу як суспільне явище, вказаний автор зазначає, що така допомога є «...сверідною моделлю підтримки, яку суспільство реалізує у конкретний історичний період відповідно до особливостей національно-культурного та соціально-політичного розвитку. Окрім того, соціальна допомога у своєму функціональному аспекті при рішенні певних проблем виходить за межі державності і не визнає кордонів, що набуває особливого значення у зв'язку з глобалізаційними змінами, оскільки вона виконує найважливішу для людини функцію стабілізації та гармонізації основ її життєдіяльності. Іншими словами, це механізм спрямований на рішення соціальних, економічних та психологічних проблем у суспільстві, на створення умов, сприятливих для відновлення і покращення здатності людей до соціального функціонування [16, с.165].

Серед фахівців в галузі права соціального забезпечення існують різні погляди щодо визначення, змісту та видів допомоги. Так, на думку С. Г. Кузьменко, «державна допомога» у широкому значенні – це «цілеспрямована діяльність всіх владних органів, що забезпечує надання гарантованої державної соціальної допомоги, субсидій, компенсацій, пільг, життєво необхідних товарів, а також соціальних послуг громадянам, які потрапили у важку життєву ситуацію, в тому числі викликану бідністю, у вузькому значенні – це державна соціальна допомога за бідністю, здійснювана з метою підтримки рівня життя незаможних людей, а також незаможних самотніх громадян, середній грошовий дохід яких нижчий за величину прожиткового мінімуму» [17, с. 2]. Інші вчені вважають, що у широкому значенні – це, фактично, всі види соціально-забезпечувального надання, за винятком пенсій: грошові виплати, соціальні послуги, соціальні пільги, соціальне житло, соціальні товари. У вузькому значенні – це виключно грошова виплата [15, с.171], В. В. Жернаков вважає, що соціальні допомоги – це грошові одноразові чи періодичні виплати, що виплачуються громадянам за рахунок коштів Державного бюджету та не залежать від майнового стану чи попередньої трудової діяльності [18, с. 90], а С. М. Синчук під терміном «соціальна допомога» розуміє всі види соціального забезпечення у формі грошових виплат, окрім пенсій [19, с. 397].

Слід погодитись з думкою науковців про те, що соціальні допомоги є видом соціального забезпечення у формі грошових виплат та являють собою «...надання коштів за рахунок державного та місцевих бюджетів, страхових і нестрахових фондів, а також інших джерел матеріального забезпечення у разі настання визначених законодавством соціальних ризиків» [20, с. 267].

Грошові виплати залежать від соціального ризику, при настанні якого особі надається соціальний захист, і можуть надаватися в рамках: а) загальнообов'язкового державного соціального страхування (страхові). Видами таких виплат є пенсії, страхові допомоги (одноразові або періодичні); компенсаційні виплати, призначенням яких є компенсація особі втраченого заробітку або додаткова підтримка громадян у випадку настання страхового соціального ризику за рахунок коштів соціальних страхових фондів; б) державної соціальної допомоги (нестрахові). Такі виплати можуть надаватися тим особам, які не приймають участь в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, у вигляді нестрахових (державних) допомог (одноразових або періодичних), які фінансуються з Державного або місцевих бюджетів. Цим допомогам притаманні такі ознаки: вони мають аліментарний характер, оскільки призначаються безоплатно і не пов'язані з трудовою діяльністю особи чи сплатою нею страхових внесків; основним джерелом їх виплати є кошти державного чи місцевого бюджетів.

Отже, ЩРГВ УБД є одним із видів державної соціальної допомоги. Щодо мети її надання, як значалося вище, Верховний Суд вказує на «матеріальну підтримку, вшанування мужності та патріотизму, сприяння зміцненню патріотичного духу у суспільстві». У цьому зв'язку, вважаємо за необхідне проаналізувати призначення такої виплати виходячи із функцій пільг, оскільки ЩРГВ міститься в самі статтях Закону № 3551-ХІІ під назвою «Пільги». Так, досліджуючи функції пільг, О. В. Левада виділяє наступні: компенсаційну, стимулюючу, забезпечувальну, виховну, мотиваційну, орієнтаційну, попереджувальну, стабілізаційну, захисну, інтегративну, регулятивну та функцію соціального контролю [21, с. 86–91].

На думку вказаної авторки, орієнтаційна функція полягає в «...націлюванні осіб на позитивні законодавчі установки, на здійснення правомірних дій або утримання від неправомірних, тобто вона формує в суб'єктів такі установки, завдяки яким визначається напрямок їх необхідної поведінки. Зміст цієї функції зводиться до того, що вона формує систему орієнтирів особи через призму свідомості. Інакше кажучи, пільги орієнтують суб'єкта до соціально бажаної поведінки або до сумлінного виконання його громадянського чи конституційного обов'язку. Закріплюючи пільги для військових, законодавець в особі держави орієнтує громадян до вступу на військову службу» [21, с. 89–90]. На нашу думку, в ситуації, коли законодавець пішов шляхом зменшення розміру ЩРГВ (передав повноваження встановлювати порядок та розмір

Кабінету Міністрів України), навряд чи можна стверджувати, що особа, знаючи, що розмір виплат в будь-який час може змінитися в сторону зменшення буде прагнути до соціально-бажаної поведінки.

Крім того, видається сумнівним стимулюючий характер ЩРГВ, оскільки коло суб'єктів, яким виплачується така допомога згідно Закону № 3551-ХІІ достатньо широке: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, сім'ї загиблих (померлих) ветеранів війни тощо. Тому ми поділяємо думку О. Конопельцевої та Я. Свічкарьової про те, що «...основною метою стимулювання завжди буде спонукання учасників праводіносин до конкретної поведінки для досягнення цілей» [22, с. 48]. Авторки, спираючись на позицію С. Венедіктова, який розглядає стимулювання як процес безперервний, що спрямовується на більш загальний кінцевий результат, роблять висновки про те, що «...правові засоби стимулювання направлені на майбутню бажану поведінку суб'єктів, а у нашому випадку, така «бажана» поведінка вже була у минулому, тому така грошова допомога має допоміжний характер та є «знаком додаткової уваги до ветеранів, проявом пошани, що виражена у грошовому еквіваленті» [22, с. 48].

З приводу компенсаційної функції, цікавою є точка зору О.В. Левади, яка вважає, що «...обов'язковою умовою встановлення пільг є попереднє обтяження особи певним соціально значущим навантаженням (виконання службових обов'язків певного виду за рахунок особистого часу, здійснення діяльності особливої суспільної значущості, несення збитків від подій надзвичайного характеру). Зміст пільг вказує на їх компенсаторний характер, що обумовлюється особливим професійним чи іншим соціальним статусом осіб (особи), для яких (якої) вони встановлені. Завдяки компенсаторному потенціалу пільг, у суспільстві досягається підвищення рівня «життєіснування» особи як учасника суспільних відносин. Встановлюючи пільги, законодавець створює умови для переведення процесу задоволення їх інтересів у найбільш сприятливий режим на рівні з загальноновстановленим для інших членів соціуму [23, с. 193].

На нашу думку, ЩРГВ УБВ виконує компенсаційну функцію, тобто учасники бойових дій попередньо були обтяжені виконанням обов'язків в особливо небезпечних умовах.

Висновки. Виходячи з викладеного вище, на нашу думку, ЩРГВ УБД являє собою соціальну допомогу допоміжного характеру, метою якої є забезпечення комфортних умов їх життєдіяльності.

ЩРГВ виконує компенсаційну функцію, яка полягає у компенсації фізичних та моральних напружень у зв'язку з виконанням обов'язків у особливо небезпечних умовах.

Вважаємо за доцільне цій виплаті присвятити окрему статтю в Законі № 3551-ХІІ, в якій визначити її правову природу, мету та функції. Такі пропозиції відповідатимуть принципу реалістичності, визначеному у Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року (далі – Стратегія), згідно якому «...державна підтримка повинна бути спрямована на швидке відновлення цивільного добробуту ветеранів/ветеранок та членів їх сімей, забезпечуючи їм відповідні можливості та ресурси для успішної інтеграції в цивільне життя, спираючись на реальні ресурси держави» [24].

Разом з тим, словосполучення «спираючись на реальні ресурси держави» виявляється не зовсім коректним, оскільки у «Загальних положеннях» Стратегії визначено, що «...українські воїни заслуговують на найвищий рівень визнання та підтримки в українському суспільстві. Державна політика щодо ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України повинна гарантувати гідний та безпечний життєвий рівень, надавати перевагу на всіх етапах соціальної підтримки».

Таким чином, соціальна справедливість та вдячність суспільства за внесок ветеранів у збереження української державності має стати частиною політики держави. Саме тому слушною є думка суддів Конституційного Суду України про те, що «...невиконання державою соціальних зобов'язань щодо ветеранів війни, осіб, на яких поширюється чинність Закону № 3551, підриває довіру до держави... Обмеження або скасування пільг для ветеранів війни, осіб, на яких поширюється чинність Закону № 3551, без рівноцінної їх заміни чи компенсації є порушенням зобов'язань держави щодо соціального захисту осіб, які захищали Вітчизну, та членів їхніх сімей. У разі зміни правового регулювання набуті вказаними особами пільги чи інші гарантії соціального захисту повинні бути збережені із забезпеченням можливості їх реалізації. Обмеження або скасування таких пільг, інших гарантій соціального захисту можливе лише у разі запровадження рівноцінних або більш сприятливих умов соціального захисту» [11].

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

3. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 6. С. 535. URL: http://ukrlit.org/slovnky/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh12.02.2026).
4. Трунова Г.А. Гарантії соціального захисту ветеранів війни: необхідність модернізації законодавства. *Нове українське право*. 2025. № 4. С. 23-30. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.2>.
5. Інструкція щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги: затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 19 вересня 2006 року № 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1098-06#Text> (дата звернення: 19.02.2026).
6. Методика обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї для надання соціальних послуг: затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 17 травня 2022 року № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0639-22#Text> (дата звернення: 15.02.2026).
7. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки : методичні рекомендації. Апарат Верховної Ради; Правила, Рекомендації від 01.06.2006. Видання четверте, виправлене і доповнене. Київ. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06?find=1&text=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2> (дата звернення: 19.02.2026).
8. Конституційна скарга Писаренка Миколи Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини п'ятої статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ, підпункту 2 пункту 1 розділу І Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо разової грошової виплати ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань» від 20 березня 2023 року № 2983-ІХ. URL: <https://ccu.gov.ua/povyna/konstytuciyuni-skargy-0> (дата звернення: 19.02.2026).
9. Конституційна скарга Нагаєва Ігоря Сергійовича щодо відповідності статті 8, частині третій статті 22, статтям 46, 48, 64, пункту 1 частини першої статті 92 Конституції України (конституційність) частини п'ятої статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо разової грошової виплати ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань» від 20 березня 2023 року № 2983-ІХ. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/28-sichnya-kolegiya-suddiv-vidkryla-konstytuciyne-provazhennyu-u-spravi-za-konstytuciyuouu> (дата звернення: 18.02.2026).
10. Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: Закон України від 25.12.1998 р. N 367-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-14#Text> (дата звернення: 19.02.2026).
11. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України від 27 лютого 2020 року № 3-р/2020 Справа № 1-247/2018(3393/18) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#Text> (дата звернення: 19.02.2026).
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо разової грошової виплати ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань: Закон України від 20.03.2023 р. №2983-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2983-20#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
13. Про встановлення розмірів разової грошової виплати до Дня Незалежності України, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань» у 2025 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2025 р. № 486. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 травня 2025 року у справі № 440/14216/23 (провадження № 11-673ai24). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/apel_zrazk_spravi_vs_vp/postanova_velykoyi_palaty_440_14216_23 (дата звернення: 19.02.2026).
15. Бук М.О., Буряк В.Я. Соціальні допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: особливості правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С.171-174. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/42>.
16. Буященко В. В. Соціальна допомога в контексті повсякденності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 39. С. 161-173. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Буященко_2009.pdf (дата звернення: 19.02.2026).
17. Кузьменко С.Г. Соціальна допомога в системі державних органів управління. *Теорія та практика державного управління*. 2011. № 3. С. 1–5. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.

- exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21CO M=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%96724 81%2F2011%2F3 (дата звернення: 19.02.2026).
18. Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипко, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 367 с.
  19. Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 422 с.
  20. Актуальні проблеми теорії трудового права та права соціального забезпечення : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., чл.- кор. НАПрН України Г. І. Чанишевої; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 312 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e4c5ac3f-8fbb-4551-9260-b58147858158/content> (дата звернення: 18.02.2026).
  21. Левада О. В. Пільги й обмеження в праві: загальнотеоретична характеристика : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 175 с.
  22. Конопельцева О.О., Свічкарьова Я.В. Щодо правової природи щорічної разової грошової допомоги особам з інвалідністю внаслідок війни та практичних аспектів визначання її розміру. *Наукові записки. Серія: Право*. 2025. № 19. С.44-51. DOI:10.36550/2522-9230-2025-19-44-51.
  23. Левада О. Пільги і обмеження як складові правового статусу особи. *Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. 2017. Випуск 23. С. 193-195. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/9752/9275> (дата звернення: 19.02.2026).
  24. Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2026).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28 June 1996 No. 254k/96-VR] (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 141 [in Ukrainian].
2. *Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu: Zakon Ukrainy vid 22.10.1993 r. № 3551-XII [On the status of war veterans and guarantees of their social protection: Law of Ukraine No. 3551-XII of 22 October 1993]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> [in Ukrainian].
3. *Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. Instytut movoznavstva [Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 volumes] / AN URSR.; za red. I. K. Bilodida*. Kyiv: Naukova dumka, 1970-1980, T. 6. Retrieved from http://ukrlit.org/slovnnyk/slovnnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0 [in Ukrainian].
4. Trunova, H. A. (2025). Harantii sotsialnoho zakhystu veteraniv viiny: neobkhdnist modernizatsii zakonodavstva [Guarantees of social protection for war veterans: the need to modernise legislation]. *Nove ukrainske pravo – New Ukrainian Law*, 4, 23-30. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.2> [in Ukrainian].
5. *Instruktsiia shchodo poriadku oformlennia i vedennia osobovykh sprav otrymuвачiv usikh vydiv sotsialnoi dopomohy: zatv. nakazom Ministerstva pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy vid 19 veresnia 2006 roku № 345 [Instructions on the procedure for registering and maintaining personal files of recipients of all types of social assistance: approved by Order of the Ministry of Labour and Social Policy of Ukraine No. 345 of 19 September 2006]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1098-06#Text> [in Ukrainian].
6. *Metodyka obchyslennia serednomisiachnoho sukupnoho dokhodu simi dlia nadannia sotsialnykh posluh [Methodology for calculating the average monthly total family income for the provision of social services]: zatv. nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 17 travnia 2022 roku № 150*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0639-22#Text> [in Ukrainian].
7. *Pravyla oformlennia proektiv zakoniv ta osnovni vymohy zakonodavchoi tekhniki: metodychni rekomendatsii [Rules for drafting laws and basic requirements of legislative technique: methodological recommendations]*. Aparat Verkhovnoi Rady; Pravyla, Rekomendatsii vid 01.06.2006. Vydannia chetverte, vypravlene i dopovnene. Kyiv. 2014. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06?find=1&text=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2> [in Ukrainian].
8. *Konstytutsiina skarha Pysarenka Mykoly Oleksandrovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny piatoi statii 13 Zakonu Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh*

sotsialnoho zakhystu» vid 22 zhovtnia 1993 roku № 3551-KhII, pidpunktu 2 punktu 1 rozdil I Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo razovoi hroshovoi vyplaty veteranam viiny ta zhertvam natsyystskykh peresliduvan» vid 20 bereznia 2023 roku № 2983-IKh [Constitutional complaint by Mykola Oleksandrovych Pysarenko regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of part five of Article 13 of the Law of Ukraine 'On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection' dated 22 October 1993 No. 3551-XII, subparagraph 2 of paragraph 1 of Section I of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding One-Time Cash Payments to War Veterans and Victims of Nazi Persecution» dated 20 March 2023 No. 2983-IX]. Retrieved from <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-skargy-0> [in Ukrainian].

9. *Konstytutsiina skarha Nahaieva Ihoria Serhiiovycha shchodo vidpovidnosti statti 8, chastyni tretii statti 22, stattiam 46, 48, 64, punktu 1 chastyny pershoi statti 92 Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinist) chastyny piatoi statti 13 Zakonu Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» vid 22 zhovtnia 1993 roku № 3551-XII u redaktsii Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo razovoi hroshovoi vyplaty veteranam viiny ta zhertvam natsyystskykh peresliduvan» vid 20 bereznia 2023 roku № 2983-IKh [Constitutional complaint by Igor Serhiyovych Nagayev regarding the compliance of Article 8, Part Three of Article 22, Articles 46, 48, 64, Paragraph 1 of Part One of Article 92 of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with Part Five of Article 13 of the Law of Ukraine «On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection» dated 22 October 1993 No. 3551-XII, as amended by the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding One-Time Cash Payments to War Veterans and Victims of Nazi Persecution» dated 20 March 2023 No. 2983-IX]. Retrieved from <https://ccu.gov.ua/novyna/28-sichnya-kolegiya-suddiv-vidkryla-konstytuciyne-provadhennya-u-spravi-za-konstytuciynoyu> [in Ukrainian].*
10. *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» [On Amendments to the Law of Ukraine «On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection»]: Zakon Ukrainy vid 25.12.1998 r. N 367-XIV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-14#Text> [in Ukrainian].*
11. *Rishennia KSU u spravi za konstytutsiinym podanniam 46 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremoho polozhennia punktu 26 rozdil VI «Prykintsevi ta perekhidni polozhennia» Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy vid 27 liutoho 2020 roku № 3-r/2020 Sprava № 1-247/2018(3393/18) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional submission of 46 People's Deputies of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of a separate provision of paragraph 26 of Section VI 'Final and Transitional Provisions' of the Budget Code of Ukraine dated 27 February 2020 No. 3-r/2020 Case No. 1-247/2018(3393/18)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#Text> [in Ukrainian].*
12. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo razovoi hroshovoi vyplaty veteranam viiny ta zhertvam natsyystskykh peresliduvan: Zakon Ukrainy vid 20.03.2023 r. №2983-IX [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding One-Time Cash Payments to War Veterans and Victims of Nazi Persecution: Law of Ukraine dated 20 March 2023 No. 2983-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2983-20#Text> [in Ukrainian].*
13. *Pro vstanovlennia rozmiriv razovoi hroshovoi vyplaty do Dnia Nezalezhnosti Ukrainy, peredbachenoї Zakonomy Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» i «Pro zhertvy natsyystskykh peresliduvan» u 2025 rotsi: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2025 r. № 486 [On establishing the amount of a one-time cash payment for Ukraine's Independence Day, as provided for by the Laws of Ukraine 'On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection' and 'On Victims of Nazi Persecution' in 2025: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 486 of 29 April 2025]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-2025-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].*
14. *Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 14 travnia 2025 roku u spravi № 440/14216/23 (provadhennia № 11-67zai24) [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of 14 May 2025 in case No. 440/14216/23 (proceedings No. 11-67zai24)]. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/apel_zrazk_spravi_vs_vp/postanova_velykoyi_palaty_440_14216_23 [in Ukrainian].*
15. Buk, M. O. & Buriak, V. Ya. (2023). Sotsialni dopomohy dlia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: osoblyvosti pravovoho rehuliuвання [Social assistance for orphans and children deprived of parental care: features of legal regulation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal Scientific Electronic Journal*, 12, 171-174. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/42> [in Ukrainian].

16. Buiashchenko, V. V. (2009). Sotsialna dopomoha v konteksti povsiakdennosti [Social assistance in the context of everyday life]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii - Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhia State Engineering Academy*, 39, 161-173. Retrieved from https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Buyashenko_2009.pdf [in Ukrainian].
17. Kuzmenko, S. H. (2011). Sotsialna dopomoha v systemi derzhavnykh orhaniv upravlinnia [Social assistance in the system of state management bodies]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia - Theory and practice of public administration*, 3, 1-5. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9672481%2F2011%2F3 [in Ukrainian].
18. *Pravo sotsialnoho zabezpechennia: navch. posib. [Social Security Law: Textbook]* (2013) / avt.: S. M. Prylypko, H. S. Honcharova, V. V. Yurovska, O. O. Konopeltseva; za zah. red. V. V. Zhernakova. Kharkiv: Nats. un-t «Iuryd. akad. Ukraïny im. Yaroslava Mudroho» [in Ukrainian].
19. Synchuk, S. M. (2015). *Pravovidnosyny sotsialnoho zabezpechennia: subiekty, zmist, obiekty: monohrafiia [Legal Relations in Social Security: Subjects, Content, Objects: Monograph]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
20. *Aktualni problemy teorii trudovoho prava ta prava sotsialnoho zabezpechennia: monohrafiia [Current Issues in Labour Law and Social Security Law: Monograph]* / za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof., chl.- kor. NAPrN Ukrainy H. I. Chanyshevoi; NU «Odeska yurydychna akademiia». Odesa: Feniks. Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e4c5ac3f-8fbb-4551-9260-b58147858158/content> [in Ukrainian].
21. Levada, O. V. (2019). *Pilhy y obmezhenia v pravi: zahalnoteoretychna kharakterystyka [Privileges and restrictions in law: general theoretical characteristics]: dys. ... kand. yuryd. nauk*. Kharkiv [in Ukrainian].
22. Konopeltseva, O. O. & Svichkarova, Ya. V. (2025). Shchodo pravovoi pryrody shchorichnoi razovoi hroshovoi dopomohy osobam z invalidnistiu vnaslidok viiny ta praktychnykh aspektiv vyznachannia yii rozmiru [On the legal nature of annual one-time cash assistance to persons with disabilities due to war and practical aspects of determining its amount]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo - Scientific notes. Series: Law*, 19, 44-51. DOI:10.36550/2522-9230-2025-19-44-51 [in Ukrainian].
23. Levada, O. (2017). Pilhy i obmezhenia yak skladovi pravovoho statusu osoby [Benefits and restrictions as components of a person's legal status]. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina Serii «PRAVO» - Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Series «LAW»*, 23, 193-195. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/9752/9275> [in Ukrainian].
24. *Stratehiia veteranskoi polityky na period do 2030 roku: skhvalena Rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 lystopada 2024 r. № 1209-r [Veterans Policy Strategy for the period up to 2030: approved by Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 29 November 2024 No. 1209-r]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 25.02.2026

Стаття прийнята до друку 27.03.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

Віталій Самара,

аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0159-0742>

ПРАВОВИЙ ВИМІР КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ ТА ПОСТАНОВ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена детальному аналізу правового виміру касаційного оскарження рішень судів першої та апеляційної інстанцій в адміністративному судочинстві України. Автор розглядає роль касаційного оскарження в забезпеченні законності та справедливості судового процесу, а також підкреслює важливість ефективного правового регулювання цього інституту в умовах змін у законодавстві та судовій практиці. Зокрема, висвітлюються основні принципи касаційного оскарження, такі як верховенство права, правова визначеність, доступність правосуддя та пропорційність, що сприяють створенню стабільної та передбачуваної правозастосовної практики. Дослідження також аналізує ключові проблеми, що виникають у процесі касаційного оскарження, зокрема обмеженість повноважень касаційного суду, проблеми з ефективністю касаційного процесу, тривалість розгляду скарг та нерівний доступ до правосуддя. У статті також розглянуто питання щодо реалізації принципу касаційного оскарження в малозначних справах, де застосовуються «касаційні фільтри», що ускладнюють процес. Завдяки аналізу практичних аспектів, стаття пропонує шляхи вдосконалення процесуальних норм та процедур, спрямованих на покращення функціонування касаційного контролю в адміністративному судочинстві. Особлива увага приділяється аналізу європейського досвіду регулювання касаційного провадження та можливостям його імплементації в українську правову систему.

У дослідженні використовується міждисциплінарний методологічний підхід, що поєднує порівняльно-правовий аналіз, систематичний аналіз чинного законодавства та вивчення судової практики. У дослідженні використовуються формально-логічні методи для аналізу правових концепцій та інститутів, порівняльна методологія для оцінки міжнародного досвіду касаційного провадження та емпіричний аналіз судових рішень для виявлення практичних проблем та тенденцій.

Результати дослідження можуть бути використані для подальшого реформування адміністративного судочинства України.

Ключові слова: касаційне оскарження, адміністративне судочинство, касаційні фільтри, процедура, судовий розгляд, прийнятність скарги.

Samara V.

Legal measures of a cassational appeal against decisions of the court of first instance and decisions of the court of appeal in administrative proceedings

Relevance. The legal dimension of cassational appeal in Ukrainian administrative proceedings requires comprehensive analysis in the context of ongoing judicial reforms and European integration. Contemporary challenges include the need for effective judicial control mechanisms, uniform application of legal norms, and implementation of «cassational filters» that impact access to justice. Recent amendments to procedural legislation and evolving judicial practice necessitate examination of cassational procedures to ensure compliance with European standards of justice.

Research objective. This study aims to analyze the legal dimension of cassational appeal procedures for first instance and appellate court decisions in Ukrainian administrative proceedings. The research evaluates the role of cassational courts in ensuring justice and legality while examining fundamental principles including the rule of law, legal certainty, and access to justice. The study identifies existing gaps in legislation and judicial practice, proposing solutions for enhancing cassational control mechanisms.

Research methodology. The research employs a multidisciplinary methodological approach combining comparative legal analysis, systematic analysis of current legislation, and examination of judicial practice. The study utilizes formal-logical methods for analyzing legal concepts and institutions, comparative methodology for evaluating international experience in cassational proceedings, and empirical analysis of court decisions to identify practical

challenges and trends. The research also incorporates elements of sociological and statistical analysis to assess the effectiveness of cassational procedures and their impact on access to justice.

Research results. The study reveals significant challenges in the current system of cassational appeals in administrative proceedings, including limitations in cassational court powers, procedural inefficiencies, prolonged case review periods, and unequal access to justice. The analysis demonstrates that the implementation of cassational filters in minor cases, while intended to reduce judicial workload, has created additional barriers to effective legal protection. The research identifies key areas requiring legislative and procedural improvements, including enhanced clarity in cassational grounds, streamlined procedures for case admission, and better integration of European standards of judicial review. The findings contribute to the development of recommendations for reforming administrative court proceedings and improving the overall effectiveness of judicial control mechanisms in Ukraine.

Keywords: *cassation appeal, administrative proceedings, cassation filters, procedure, judicial review, admissibility of the complaint.*

Постановка проблеми. У разі адміністративних спорів, де часто мова йде про інтереси держави, підприємств або громадян у відносинах із органами влади, важливість правильного та справедливого розгляду справ на всіх етапах судового процесу неможливо переоцінити. Касаційний суд має бути гарантом законності, забезпечуючи рівність перед законом і однакове застосування норм права. Змінювані процесуальні норми та практична діяльність суддів касаційної інстанції вимагають чіткої правової регламентації цього інституту, а також узгодженості судової практики з актуальними вимогами європейських стандартів правосуддя. В умовах, коли відбуваються зміни в процесуальних кодексах і судовій практиці, правова оцінка касаційного оскарження та його ефективності набуває особливої важливості для правильного розвитку адміністративного судочинства в Україні. Актуальність цієї теми також зумовлена необхідністю забезпечення ефективного та оперативного механізму оскарження судових рішень, адже саме касаційне оскарження є запобіжним заходом проти неправосудних рішень, що можуть вплинути на права та інтереси сторін.

Касаційне оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції є важливим елементом адміністративного судочинства, який гарантує забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Касаційний контроль в Україні є необхідним механізмом для забезпечення правильного застосування норм права та запобігання помилок суддів на нижчих інстанціях, що може призвести до неправосудних рішень.

Здійснення касаційного оскарження має на меті виправлення можливих порушень норм матеріального та процесуального права, усунення правових помилок, що виникли під час розгляду справи в судах першої та апеляційної інстанцій, а також забезпечення єдності судової практики. В умовах сучасної правової реформи, коли відбуваються суттєві зміни у законодавстві, роль касаційного оскарження стає ще більш значущою для розвитку судової системи та забезпечення прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання касаційного оскарження в адміністративному судочинстві привертає увагу багатьох вітчизняних науковців та практиків, що зумовлено важливістю цього інституту для забезпечення ефективного правосуддя та захисту прав учасників адміністративних правовідносин.

Фундаментальні основи касаційного перегляду судових рішень досліджувалися К. В. Гусаровим [4], який у своїй монографії комплексно проаналізував процедури перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух. Теоретичні засади касаційного оскарження як конституційної засади перевірки судових рішень розглянуто у дисертаційному дослідженні С. В. Глуценка [3]. Принципові аспекти забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду висвітлено у роботах В. А. Кройтора [10], І. Берегового [16] та М. Вербіцької [17].

Специфіку касаційного провадження в адміністративному судочинстві досліджували К. В. Стафійчук [14], яка розкрила правову природу касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. Сучасні проблемні питання касаційного розгляду адміністративних справ висвітлено у роботі М.В. Колесніковою [9].

Особливої актуальності набули дослідження інституту касаційних «фільтрів». А. Монаєнко [12] розглянув практичні аспекти застосування касаційних фільтрів, їх вплив на доступність правосуддя. Ю. Дорохіна [5] детально проаналізувала передумови касаційного оскарження в адміністративному судочинстві, їх зміст, види та особливості застосування. Д. Луспенник [11] дослідив проблемні питання

судового правотлумачення та правозастосування касаційних фільтрів у цивільних справах. Н.В. Ткачук [15] оцінила ефективність механізму фільтрів касаційної скарги в практичній діяльності.

Порівняльні аспекти касаційного провадження у різних видах судочинства досліджувалися І. І. Смельяною [7], Н. Р. Бобечко [1] та А. М. Євміним [6]. Інститут касаційного перегляду у справах про адміністративні правопорушення розглянуто А.В. Богословом [2].

Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання правового виміру касаційного оскарження в контексті сучасних викликів адміністративного судочинства, зокрема в умовах впровадження касаційних фільтрів та адаптації до європейських стандартів правосуддя, потребує подальшого комплексного дослідження.

Метою статті є аналіз правового виміру касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві, з урахуванням змін у процесуальному законодавстві України, а також визначення його ролі в забезпеченні справедливості, законності та ефективності судового процесу. Зокрема, мета полягає у: вивченні основних аспектів касаційного оскарження в адміністративному судочинстві; оцінці ролі касаційного суду як інстанції, що забезпечує належний правовий захист громадян, органів влади та інших учасників адміністративних процесів; аналізі практичних аспектів застосування норм процесуального права, що регулюють касаційне оскарження; визначенні основних проблем і прогалин в існуючому законодавстві, а також шляхів їх вирішення для підвищення ефективності судового контролю в адміністративному процесі. Дослідження спрямоване на покращення правозастосовчої практики і вдосконалення законодавчих та процедурних норм, що регулюють касаційне оскарження в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова концепція касаційного оскарження в адміністративному судочинстві характеризується комплексним та багаторівневим характером. Вона орієнтована на гарантування справедливості та правомірності у процесі судового розгляду адміністративних справ. Проте істотною передумовою результативності касаційного оскарження є неухильне дотримання норм та процедур, які забезпечують права учасників на неупереджений судовий процес та утвердження верховенства права в адміністративному судочинстві.

Інститут касаційного оскарження становить фундаментальний елемент судово-процесуальної системи, призначений для здійснення контролю за правильністю застосування правових норм через механізм перевірки остаточних судових актів за визначеними законом підставами. У сфері адміністративного судочинства даний інститут функціонує як процесуальний засіб, що надає учасникам адміністративних правовідносин можливість ініціювати перевірку правомірності та належної обґрунтованості судових актів першої та апеляційної інстанцій у найвищій судовій інстанції. Доктринальне осмислення касаційного провадження в адміністративному процесі включає комплекс взаємопов'язаних елементів, що характеризують його природу, цільове призначення, нормативні основи та специфічні процедурні характеристики.

Касаційне оскарження є правом та інструментом для перегляду судових рішень вищою судовою інстанцією (касаційним судом), щоб переконатися в правильності застосування права, а також перевірити факти та доказову базу, яка була підставою для ухвалення рішення. В адміністративному судочинстві касаційна інстанція перевіряє законність рішень, що ухвалені судом першої та апеляційної інстанції, однак її завданням не є повторний розгляд справи по суті [8].

Центральною метою касаційного провадження виступає гарантування уніфікованості та незмінності судово-правозастосовної діяльності, ліквідація порушень у сфері застосування права та забезпечення адекватної інтерпретації правових приписів. Касаційний суд уповноважений відмінити або модифікувати постанови судових органів нижчого рівня у разі їх невідповідності законодавчим приписам. Водночас функціональне призначення касаційного провадження полягає у гарантуванні правомірних інтересів процесуальних учасників, створенні ефективного механізму правового захисту у ситуаціях, коли судові органи попередніх інстанцій прийняли протиправні рішення, що завдають шкоди правовому статусу фізичних осіб, корпоративних суб'єктів або органів державної влади.

Нормативно-правові засади касаційного провадження у сфері адміністративної юстиції України комплексно визначаються положеннями Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ). Відповідно до приписів КАСУ, касаційне провадження є процесуально доступним для суб'єктів, правовий статус яких було порушено актами судів першої та апеляційної ланок, за наявності законодавчо встановлених підстав для судового перегляду. Так, згідно ч.4 ст. 328 КАС України:

«Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частині першій цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами другою і третьою статті 353 цього Кодексу.

Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частинах другій і третій цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права» [12].

Правова концепція касаційного провадження ґрунтується на комплексі фундаментальних засад, що гарантують справедливий та результативний характер даної процедури. До найбільш значущих належать:

1. Принцип верховенства права. Касаційне провадження покликане забезпечувати найвищий рівень контролю за належним втіленням законодавчих приписів та нормативних положень з метою утвердження правової верховенства. Судовий орган касаційної ланки зобов'язаний здійснювати ґрунтовну перевірку судових актів нижчестоящих інстанцій щодо їх узгодженості з матеріально-правовими та процедурними нормами.

2. Принцип правової визначеності. Касаційне провадження сприяє утвердженню правової передбачуваності, оскільки вищі судові інстанції покликані формувати уніфіковану практику правозастосування. У такий спосіб судова діяльність касаційних органів має гарантувати незмінність у правозастосовній практиці.

3. Принцип доступності правосуддя. Можливість касаційного провадження має бути забезпечена для кожної особи, яка переконана у порушенні її правомочностей внаслідок протиправного рішення судових органів попередніх інстанцій. Це передбачає відсутність необґрунтованих перешкод для звернення до касаційної інстанції.

4. Принцип пропорційності. Касаційне провадження має функціонувати як інструмент гарантування справедливості та збалансованості, запобігаючи надмірному навантаженню судової системи та унеможливаючи зловживання процесуальними правами.

Провадження касаційного перегляду в адміністративній юстиції становить ключовий компонент судово-правової системи, що забезпечує можливість верифікації правомірності та належної мотивованості судових актів попередніх інстанцій. Дана процедура врегульовується конкретними правовими приписами, які встановлюють часові межі подання касаційної скарги, алгоритм її розгляду та компетенційні межі касаційного суду. Однією з провідних ознак касаційного провадження є його функціональне призначення як інструменту правового контролю за судовими рішеннями, що набули остаточного характеру. Відповідно до загальноустановленого правила, скарга щодо судового рішення подається впродовж тридцятиденного терміну з моменту набуття рішенням юридичної сили. Водночас слід враховувати, що за певних обставин даний строк може зазнавати модифікації у бік збільшення або зменшення, що зумовлюється специфічними умовами справи або судовим рішенням [4, с. 78].

Механізм касаційного провадження незаперечно відіграє роль у процесі адаптації вітчизняної юридичної системи до європейських правових стандартів, зокрема у сфері гарантування основоположних прав людини. Це набуває особливої актуальності в рамках євроінтеграційного курсу України, адже касаційне провадження функціонує як інструмент імплементації концепцій неупередженого правосуддя та правової стабільності, що становлять фундаментальні елементи демократичної правової держави.

Касаційний суд, як ключова інстанція, що здійснює перевірку рішень нижчих судів, має кілька основних функцій, що сприяють захисту прав громадян та забезпеченню правосуддя.

Перевірка законності рішень: Касаційний суд здійснює детальну перевірку рішень нижчих судів на предмет правильності застосування норм матеріального та процесуального права. Це дозволяє виправляти помилки, що можуть бути допущені в процесі розгляду справи, і забезпечувати правильне застосування

законодавства. Така перевірка є важливою для підтримки стабільності та єдності правової системи, адже навіть одне неправильно ухвалене рішення може призвести до значних правових наслідків.

Гарантія єдності судової практики: Однією з основних задач касаційного суду є формування єдиної судової практики, що сприяє стабільності та передбачуваності правового поля. Це дуже важливо для забезпечення рівності перед законом, оскільки всі громадяни повинні мати однакові умови для захисту своїх прав. Створення єдиної судової практики дозволяє уникати ситуацій, коли одна і та ж норма застосовується різними судами по-різному, що може призвести до правової невизначеності.

Захист прав і свобод осіб. Касаційний суд виступає останньою інстанцією в судовій системі, що забезпечує можливість перевірки законності рішень, котрі не підлягають оскарженню в інших судових інстанціях. Таким чином, касаційне оскарження є важливим механізмом для захисту прав і свобод осіб, зокрема в тих випадках, коли інші суди не змогли належним чином забезпечити право на справедливий суд або порушили принципи справедливості, законності чи прав людини.

Запобігання правовим помилкам. Касаційний суд, як остаточна інстанція, має важливу роль у запобіганні правовим помилкам, котрі можуть бути допущені нижчими судами. Якщо рішення суду першої чи апеляційної інстанції є неправильним, касаційний суд має право переглянути його і в разі необхідності скасувати, що значно знижує ризик неправосудних рішень.

Підвищення правової культури. Оскільки рішення касаційного суду мають великий вплив на розвиток правозастосовної практики, вони сприяють формуванню правової культури серед суддів та інших учасників судового процесу. Це дає змогу забезпечити більш якісне і об'єктивне розглядання справ у всіх інстанціях судової системи.

Таким чином, касаційне оскарження в адміністративному судочинстві виконує не лише функцію перевірки рішень судів нижчих інстанцій, але й сприяє розвитку правової системи в цілому, забезпечуючи більшу правову визначеність, захист прав громадян та гармонізацію українського правопорядку з європейськими стандартами [3, с. 11].

Проте доктринальні засади касаційного провадження не позбавлені суперечливих аспектів та складнощів, до яких варто віднести:

- множинність інтерпретацій процесуальних норм касаційного провадження, що зумовлює варіативність правозастосовної практики у судових органах;
- обмежений характер юрисдикційних повноважень касаційного суду, який полягає у неможливості повторного дослідження фактичних обставин, що потенційно можуть впливати на вирішення спору;
- недоліки результативності касаційного механізму через підвищені вимоги до аргументованості касаційної скарги, що може спричинити неналежний рівень захисту суб'єктивних прав осіб.

Відтак, доктринальні основи касаційного провадження в адміністративній юстиції охоплюють дослідження нормативних передумов, функціонального призначення, процедурних приписів та ролі цього інституту у забезпеченні правосуддя. Їх глибоке осмислення сприяє підвищенню результативності функціонування адміністративного судочинства, гарантуванню адекватного захисту прав та свобод особистості, а також удосконаленню судової практики.

Одним з найсуттєвіших проблематичних аспектів касаційного провадження виступає обмеженість компетенції касаційної інстанції, що, відповідно, зменшує ефективність правового захисту осіб та справедливість судового розгляду.

Обмеження щодо повторного розгляду фактичних обставин справи: касаційна інстанція, на противагу судовим органам першого та апеляційного рівня, позбавлена можливості здійснювати повторну оцінку фактичних елементів справи, ініціювати додаткові дослідження доказової бази або заслуховувати показання свідків. Касаційний орган уповноважений виключно на верифікацію правомірності застосування правових норм і процедур, без права коригування фактологічних даних. Така ситуація може спричинити випадки, коли суди попередніх інстанцій приймають протиправні рішення, проте касаційна інстанція виявляється неспроможною відновити справедливість через обмеженість виключно правовими питаннями.

Невизначеність стосовно правових наслідків рішення касаційного суду: Касаційний суд володіє повноваженнями не лише щодо відміни рішення нижчестоящего суду, але й його модифікації. Проте у випадку ухвалення рішення про скасування судового акта та передачу справи на повторний розгляд, часто бракує чіткості щодо того, які саме судові органи мають бути задіяні у новому провадженні (первинна інстанція чи апеляційний рівень). Це може спричинювати пролонгацію процесу вирішення спору та створювати додаткове процесуальне навантаження на суди нижчого рівня [13, с. 611].

Пролонгованість провадження у касаційних справах: значущою проблематикою виступає тривалість процедури розгляду касаційних скарг, що часто перешкоджає реалізації оперативного правосуддя. Судова система, попри реформаторські зусилля, продовжує характеризуватися значним накопиченням справ, що спричиняє уповільнення процесу розгляду касаційних звернень. Затягування у прийнятті постанови касаційною інстанцією може зумовлювати тривалу процесуальну невизначеність для учасників спору, що порушує принцип своєчасного правового захисту.

Нерівний доступ до правосуддя: Затримки судового розгляду та складнощі у процедурі подання касаційного звернення можуть мати особливо негативні наслідки для осіб, позбавлених достатньої правової підготовки чи матеріальних можливостей для своєчасного оформлення скарги у визначені терміни. Це створює обмеження у доступі до правосуддя для значних категорій населення та формує асиметрію у процесі реалізації правового захисту.

Брак уніфікованості судово-правозастосовної практики. Незважаючи на те, що центральним завданням касаційної інстанції є гарантування єдності правозастосовної діяльності, подеколи касаційні постанови не створюють чітких орієнтирів для правозастосування. Це може спричинити варіативне тлумачення ідентичних правових норм у різних судових органах, що ускладнює правову передбачуваність.

Наявні також складнощі у процедурно-технічних аспектах подання касаційних звернень:

– недосконалість механізму електронного подання: Попри розвиток системи електронного правосуддя в Україні, численні процесуальні елементи, що стосуються подання касаційного звернення та супутніх документів, потребують суттєвого удосконалення. Брак належного технічного забезпечення або інструментарію може спричинити затримки у поданні та опрацюванні касаційних звернень;

– критерії аргументованості скарги: Касаційна скарга має бути не тільки подана у встановлені терміни, але й належним чином мотивована. Це створює додаткові труднощі для осіб, що не володіють правничими компетенціями або відповідною кваліфікацією для належного оформлення звернення, що може спричинити його відхилення за формальними підставами [14, с. 318].

Процедура касаційного оскарження передбачає кілька етапів:

– подання касаційної скарги. Скарга подається до Вищого адміністративного суду України (до його ліквідації ця інстанція відігравала важливу роль, а тепер її функції виконуються Верховним Судом України) або іншої касаційної інстанції залежно від характеру справи;

– розгляд скарги на прийнятність. Суд перевіряє, чи відповідає скарга вимогам щодо її прийнятності. Якщо скарга не відповідає встановленим вимогам або є необґрунтованою, вона може бути повернена або відхилена;

– засідання касаційного суду. Якщо скарга прийнята, суд розглядає її по суті, перевіряючи законність та обґрунтованість рішення нижчих судів. Рішення суду касаційної інстанції може бути скасовано або змінено;

– висновок та ухвалення рішення. Після розгляду касаційного оскарження суд ухвалює рішення, яке може бути остаточним або ж передбачати повторний розгляд справи в іншій судовій інстанції.

Серед суттєвих проблематичних аспектів виступає втілення засади касаційного оскарження у малозначних справах або провадженнях, що розглядаються за спрощеною процедурою. Дослідження приписів КАС України, які регламентують дане питання, демонструє, що при зверненні до касаційної інстанції з метою оскарження постанов, ухвалених у справах простого характеру та інших провадженнях, що розглядаються за спрощеною судовою процедурою, заявник зобов'язаний засвідчити у касаційному зверненні наявність одного чи декількох критеріїв, визначених у пунктах а-г зазначеної норми. Водночас, з правозастосовної практики Верховного суду випливає, що критерії, закріплені у ч. 4 ст. 328 КАСУ стосовно підстав касаційного провадження, мають універсальний характер і розповсюджуються на всі ситуації касаційного оскарження, тобто мають дотримуватися також при оскарженні постанов у справах незначної складності. Як наслідок, при подачі касаційного звернення щодо судової постанови у справі незначної складності або іншій, що розглядалася за спрощеною процедурою, спостерігається використання «подвійних» касаційних фільтрів, що значно ускладнює реалізацію принципу касаційного провадження в адміністративному судочинстві [12].

Загалом, існування «касаційних фільтрів» може видаватися обґрунтованим з урахуванням перенавантаженості судових органів провадженнями. Проте поточні формулювання КАСУ породжують численні питання щодо можливості гарантування уніфікованого підходу у застосуванні таких фільтрів та спроможності результативного функціонування Верховного Суду як касаційної інстанції, що забезпечило б дотримання гарантій єдності правозастосовних підходів на всіх судових рівнях.

Водночас, якщо особа все ж пройшла ці фільтри, постає наступне питання – необхідність відповідності критеріям касаційної скарги. Первинною і фундаментальною передумовою реалізації права на касаційне провадження в адміністративному судочинстві є дотримання критеріїв, що висуваються до касаційного звернення, які регламентовані КАС України. У випадку наявності недоліків касаційної скарги або певних обставин, настають правові наслідки, які умовно можна класифікувати на 2 категорії: недолік, який підлягає усуненню шляхом коригування (це може спричинити відкриття провадження щодо розгляду справи. Наприклад, несплачений судовий збір за подання звернення. У таких ситуаціях касаційна інстанція залишає звернення без руху та встановлює заявникові термін для ліквідації недоліків. Відповідно, якщо скаржник не усуне недоліки протягом встановленого судом періоду, то касаційна інстанція повертає касаційне звернення та не приймає його до провадження); недоліки та обставини, що перешкоджають відкриттю провадження щодо скасування та спричиняють повернення звернень про скасування або відмову у провадженні щодо скасування.

Крім того, положеннями КАС України визначено й інші підстави для повернення касаційної скарги. Вони закріплені у ч. 5 ст. 332 КАС України та охоплюють такі випадки:

- касаційна скарга подана суб'єктом, який не володіє адміністративною процесуальною дієздатністю, не має підпису або підписане особою, яка не уповноважена його підписувати, або підписане особою, службове положення якої не зазначено;
- касаційна скарга подана у спосіб, відмінний від подання до Верховного Суду;
- скаржник відізвав касаційну скаргу до направлення ухвали про відкриття касаційного провадження;
- касаційна скарга не містить підстав для оскарження судового рішення у касаційному порядку, що встановлені КАС України [7].

Стосовно відмови у відкритті касаційного провадження, то це безальтернативний випадок, що застосовується у ситуаціях, коли касаційне провадження об'єктивно неможливо ініціювати. Такий випадок не утворює порушення ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, яка забезпечує право на доступ до правосуддя. Таким чином, згідно з ст. 333 КАС України, касаційна інстанція відмовляє у відкритті касаційного провадження у відповідних ситуаціях.

1. Касаційну скаргу подано щодо судового рішення, яке не підлягає оскарженню у касаційному порядку. Це один із найпоширеніших випадків відмови у відкритті касаційного провадження після запровадження «касаційних фільтрів» у січні 2020 року.

2. Коли наявна ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданого касаційного звернення цієї ж особи на це ж судове рішення. Цей пункт стосується ситуацій, коли попередньо скаржник у касаційному провадженні відмовився від поданого ним звернення і така відмова була прийнята Верховним Судом, внаслідок чого касаційне провадження припиняється, а надалі така особа втрачає можливість повторно звертатися з касаційним зверненням у цій справі.

3. Випадки наявності постанови про залишення касаційного звернення цієї ж особи без задоволення або ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційним зверненням цієї особи на це саме судове рішення.

4. Скаржник не подав заяви про поновлення строку на касаційне оскарження або наведені ним підстави для поновлення такого строку визнано судом неповажними.

5. Судовий орган дійшов висновку щодо відсутності обґрунтування касаційного звернення у таких ситуаціях, як: а) при оскарженні ухвали (крім ухвали, що завершує провадження у справі), якщо правильне застосування правової норми є безсумнівним і не викликає виправданих сумнівів стосовно її застосування чи тлумачення. б) суд відхиляє відкриття касаційного провадження стосовно перегляду ухвали про повернення заяви позивачеві (заявникові), а також судових рішень у конкретних категоріях справ, зокрема у провадженнях за адміністративними позовами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо встановлення обмежень стосовно реалізації права на свободу мирних зібрань, у провадженнях за адміністративними позовами про ліквідацію перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань, у провадженнях щодо рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця та у провадженнях за адміністративними позовами стосовно примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України, якщо постанова касаційної інстанції за підсумками розгляду такого звернення не може мати значення для створення єдиної правозастосовної практики.

6. Верховний Суд вже висловлював позицію щодо використання правової норми у подібних правовідносинах, піднятого у касаційному зверненні на рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи та/або постанову апеляційної інстанції повністю або частково, і апеляційна інстанція здійснила перегляд судового рішення згідно з таким висновком (крім випадку існування постанови Верховного Суду про відхід від такого висновку або коли Верховний Суд визнає за доцільне відступити від висновку щодо використання правової норми у подібних правовідносинах) [5, с. 69].

Для гарантування ширшого доступу до касаційного провадження необхідно створити інструментарій, що уможливило б громадянам без суттєвих обмежень звертатися до касаційної інстанції. Доцільним видається зниження критеріїв доказування порушень правових норм на апеляційному рівні та розширення підстав для касаційного оскарження. Потребує чіткого визначення система критеріїв для касаційного оскарження, що дозволить мінімізувати правову невизначеність та підвищити прогнозованість судових рішень. Це сприятиме утвердженню правової передбачуваності та зменшенню елементів суб'єктивізму у судових рішеннях.

Важливим напрямом розвитку касаційного оскарження є зниження фінансових перешкод для громадян. Це може бути реалізовано через коригування структури судових витрат та запровадження пільг для осіб з низьким рівнем доходів, або через впровадження механізмів спрощення судового процесу.

Для підвищення якості касаційного розгляду необхідно забезпечити належну професійну підготовку суддів та посилити їхню відповідальність за ухвалення рішень. Крім того, розширення застосування електронного судочинства та автоматизації процедур може сприяти мінімізації людського чинника та прискоренню провадження у справах.

З метою удосконалення механізмів касаційного оскарження доцільно розвивати практику судового нагляду, включаючи модифікацію підходів до аналізу правомірності рішень судів попередніх інстанцій. Прогрес у цьому напрямку дозволить мінімізувати ризик суддівських помилок і забезпечити більш справедливе правосуддя для громадян [11].

Загалом, проблеми касаційного оскарження в адміністративному судочинстві є різноманітними та мають як законодавчий, так і процедурний характер. Для удосконалення цього інституту необхідно продовжити роботу над усуненням суперечностей у процесуальних нормах, розширити повноваження касаційної інстанції, покращити доступність правосуддя для всіх верств населення, а також підвищити ефективність та якість судових рішень. Тільки в такому разі можна буде забезпечити належний рівень правової визначеності та справедливості в адміністративному судочинстві.

Висновки. Відтак, правова концепція касаційного оскарження щодо рішень судів першої інстанції та постанов апеляційних судів становить істотний елемент адміністративного судочинства в Україні. Касаційне провадження створює можливості для виправлення помилок судових органів попередніх інстанцій, що відповідно сприяє втіленню принципів правосуддя, рівності перед законом та справедливості.

Проте наявні проблематичні аспекти, зокрема недостатня визначеність законодавчих приписів та обмежений характер повноважень касаційної інстанції, вимагають удосконалення для більш результативного функціонування інституту касаційного провадження у перспективі.

Список використаних джерел

1. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2016. 498 с.
2. Богослов А. В. Інститут касаційного перегляду судових рішень у справах про адміністративні правопорушення. *Історико-правовий часопис*. 2025. №1. С. 42-52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2025-1/6>.
3. Глущенко С. В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень.: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
4. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках: монографія. Харків: Право, 2010. с. 254.
5. Дорохіна Ю. Передумови («фільтри») касаційного оскарження в адміністративному судочинстві: зміст, види, особливості, порядок застосування. *Law. State. Technology*. 2021. №3. С. 67–77.
6. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія прокуратури. Київ, 2016. 215 с.
7. Ємельянова І. І. Теоретичні та практичні аспекти апеляційного і касаційного перегляду судових рішень у цивільному судочинстві. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1699 (дата звернення: 31.01.2026).

8. Кодекс адміністративного судочинства. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35–36. Ст. 446.
9. Колеснікова М. В. Деякі проблемні питання сучасного стану касаційного розгляду адміністративних справ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 330–333.
10. Кройтор В. А. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 198–205.
11. Луспенник Д. Касаційні фільтри у цивільних справах: проблемні питання судового правотлумачення та правозастосування. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/954084/> (дата звернення: 31.01.2026).
12. Монаєнко А. Касаційні «фільтри». *Юридична Газета online*. 2018. № 29-30 (631-632). URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/kasaciyni-filtri.html> (дата звернення: 25.01.2026).
13. Самара В. С. Поняття та правова сутність принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 5. С. 610–615.
14. Стафійчук К. В. Правова природа касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 317–319.
15. Ткачук Н. В. Фільтри касаційної скарги в дії: ефективність механізму. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 89. С. 104–112.
16. Береговий І. Правові відмови від апеляційної скарги у цивільному судочинстві України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. №4. С. 72–79. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2025.04.072>.
17. Вербіцька М. Укладення мирових угод в апеляційному, касаційному провадженнях у господарському процесі та на стадії виконання судових рішень. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. №1. С. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2018.01.124>.

References

1. Bobechko, N. R. (2016). *Apeliatsine ta kasatsiine provadzhennia u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [Appellate and cassational proceedings in criminal proceedings of Ukraine]*. (Doctor's thesis). Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, Lviv [in Ukrainian].
2. Bohoslov, A. V. (2025). Instytut kasatsiinoho perehliadu sudovykh rishen u spravakh pro administratyvni pravoporushennia [Institute of cassational review of court decisions in cases of administrative offenses]. *Istoryko-pravovyi chasopys – Historical and Legal Journal*, 1, 42-52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2025-1/6> [in Ukrainian].
3. Hlushchenko, S. V. (2010). *Kasatsiine oskarzhennia yak konstytutsiina zasada perevirky sudovykh rishen [Cassational appeal as a constitutional principle for reviewing court decisions]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
4. Husarov, K. V. (2010). *Perehliad sudovykh rishen v apeliatsiinomu ta kasatsiinomu poriadkakh: monohrafiia [Review of court decisions in appellate and cassation procedures: monograph]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Dorokhina, Yu. (2021). Peredumovy («filtry») kasatsiinoho oskarzhennia v administratyvnomu sudochynstvi: zmist, vydy, osoblyvosti, poriadok zastosuvannia [Prerequisites («filters») of cassational appeal in administrative proceedings: content, types, features, procedure of application], *Law. State. Technology*, 3, 67-77 [in Ukrainian].
6. Yevmin, A. M. (2016). *Kasatsiine oskarzhennia sudovykh rishen u kryminalnomu provadzhennia [Cassational appeal of court decisions in criminal proceedings]*. (Candidate's thesis). Natsionalna akademiia prokuratury, Kyiv [in Ukrainian].
7. Yemelianova, I. I. (n.d.). *Teoretychni ta praktychni aspekty apeliatsiinoho i kasatsiinoho perehliadu sudovykh rishen u tsyvilnomu sudochynstvi [Theoretical and practical aspects of appellate and cassational review of court decisions in civil proceedings]*. Retrieved from https://minjust.gov.ua/m/str_1699 [in Ukrainian].
8. Kodeks administratyvnoho sudochynstva [Code of Administrative Proceedings]. (2005). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 35-36, Art. 446 [in Ukrainian].
9. Kolesnikova, M. V. (2023). Deiaki problemni pytannia suchasnoho stanu kasatsiinoho rozgliadu administratyvnykh sprav [Some problematic issues of the current state of cassational review of administrative cases]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 2, 330-333 [in Ukrainian].

10. Kroitor, V.A. (2009). Pryntsyp zabezpechennia apeliatsiinoho ta kasatsiinoho oskarzhennia rishennia sudu [The principle of ensuring appellate and cassational appeal of court decisions]. *Pravo i Bezpeka – Law and Security*, 1, 198-205 [in Ukrainian].
11. Luspenyk, D. (n.d.). Kasatsiini filtry u tsyvilnykh spravakh: problemni pytannia sudovoho pravotlumachennia ta pravozastosuvannia [Cassational filters in civil cases: problematic issues of judicial interpretation and law application]. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/954084/> [in Ukrainian].
12. Monaenko, A. (2018). Kasatsiini «filtry» [Cassational «filters»]. *Yurydychna Hazeta online – Legal Gazette Online*, 29-30(631-632). Retrieved from <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/kasaciyni-filtri.html> [in Ukrainian].
13. Samara, V. S. (2024). Poniattia ta pravova sutnist pryntsypu kasatsiinoho oskarzhennia v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [The concept and legal essence of the principle of cassational appeal in administrative proceedings of Ukraine]. *Elektronne naukove vydannia «Analytychno-porivnialne pravoznavstvo» – Electronic Scientific Publication «Analytical and Comparative Law»*, 5, 610-615 [in Ukrainian].
14. Stafichuk, K. V. (2020). Pravova pryroda kasatsiinoho provadzhennia v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [Legal nature of cassational proceedings in administrative proceedings of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 8, 317-319 [in Ukrainian].
15. Tkachuk, N. V. (2021). Filtry kasatsiinoi skarhy v dii: efektyvnist mekhanizmu [Cassational complaint filters in action: mechanism effectiveness]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current Problems of State and Law*, 89, 104-112 [in Ukrainian].
16. Berehovi, I. (2025). Pravovi vidmovy vid apeliatsijnoi skarhy u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy [Legal refusals from appeal complaints in civil proceedings of Ukraine]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Law*, 4, 72-79. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2025.04.072> [in Ukrainian].
17. Verbitska, M. (2018). Ukladennia myrovykh uhod v apeliatsijnomu, kasatsijnomu provadzhennjakh u hospodarskomu protsesi ta na stadii vykonannja sudovykh rishen [Conclusion of settlement agreements in appellate and cassation proceedings in commercial process and at the stage of enforcement of court decisions]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Law*, 1, 124-129. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2018.01.124> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.01.2026

Стаття прийнята до друку 24.02.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

DOI: 10.35774/app2026.01.071
УДК 342.9:351.84:364.4

Алла Соцька,

доктор юридичних наук, доцент кафедри
ПВНЗ «Європейський університет».
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6633-9192>

Вікторія Чорна,

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6072-0283>

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СФЕРИ ДЕРЖАВНОЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Статтю присвячено аналізу проєкту Кодексу України про захист державності, незалежності та статусу захисників держави (реєстр. № 14265-1). Актуальність дослідження зумовлена зростанням чисельності ветеранів ветеранок війни в умовах збройної агресії проти України та необхідністю створення ефективного нормативно-правового механізму забезпечення їх правового статусу і соціального та правового захисту. Наголошено, що законодавча база є основою публічного адміністрування у сфері ветеранської політики у зв'язку з тим, що нею визначаються ключові гарантії, механізми підтримки та підходи до оцінки внеску ветеранів/ветеранок у захист держави. У роботі здійснено критичний аналіз концептуальних засад і змісту проєкту Кодексу № 14265-1. Обґрунтовано дискусійність кодифікації державної ветеранської політики як однорідної сфери суспільних відносин, що суперечить сутності кодифікації. Виявлено низку недоліків, зокрема надмірну деталізацію положень, які мають регулюватися підзаконними актами, наявність правової невизначеності, невідповідність вимогам нормопроектувальної техніки та нечіткість формулювань. Проаналізовано проблемні аспекти визначення правового статусу ветеранів і членів їх сімей, обмеження цинних соціальних гарантій, запровадження трирічного «періоду відновлення», а також звуження обсягу державних зобов'язань щодо забезпечення прав ветеранів. Особливу увагу приділено ризикам дискримінаційного підходу до надання державної підтримки залежно від фінансово-майнового стану, виключенню окремих категорій осіб із системи ветеранської політики тощо. Зроблено висновок, що проєкт Кодексу № 14265-1 у запропонованій редакції не забезпечує належного рівня правового захисту ветеранів та потребує суттєвого доопрацювання з урахуванням принципів правової визначеності, стабільності законодавства та гарантування державою прав ветеранів/ветеранок.

Ключові слова: кодекс, ветеран/ветеранка, ветеранська політика, ветеранська інфраструктура, період відновлення, правотворча діяльність, права, потреби, соціальний захист, правовий захист, фінансово-майновий стан.

Sotska A., Chorna V.

Prospects of legislative regulation in the sphere of state veteran policy

The article is devoted to the analysis of the draft Code of Ukraine on the Protection of Statehood, Independence, and the Status of Defenders of the State (reg. № 14265-1). The relevance of the study is due to the growing number of war veterans in the context of armed aggression against Ukraine and the need to create an effective regulatory and legal mechanism to ensure their legal status and social and legal protection. It is emphasized that the legislative framework is the basis for public administration in the field of veteran policy, as it defines key guarantees, support mechanisms, and approaches to assessing the contribution of veterans to the defense of the state. The paper provides a critical analysis of the conceptual foundations and content of Draft Code № 14265-1. The controversy surrounding the codification of state veteran policy as a homogeneous sphere of social relations, which contradicts the essence of codification, has been substantiated. A number of shortcomings have been identified, including excessive detail in provisions that should be regulated by subordinate legislation, legal uncertainty, non-compliance with the requirements of regulatory drafting techniques, and unclear wording. The problematic aspects of determining the legal status of veterans and their families, restrictions on existing social guarantees, the introduction of a three-year «recovery period», and the narrowing of

© Алла Соцька, Вікторія Чорна, 2026

the scope of state obligations to ensure the rights of veterans are analyzed. Particular attention is paid to the risks of a discriminatory approach to the provision of state support depending on financial and property status, the exclusion of certain categories of persons from the veteran policy system, etc. It is concluded that Draft Code № 14265-1, in its proposed form, does not provide an adequate level of legal protection for veterans and requires substantial revision, taking into account the principles of legal certainty, stability of legislation, and state guarantees of the rights of veterans.

The purpose of the scientific article is to determine the prospects for legislative regulation of state veterans' policy in Ukraine, analyze the existing regulatory framework and develop proposals for its improvement, taking into account international experience, as well as modern socio-economic challenges. This study aims to create theoretical and practical recommendations for the formation of an effective state policy of support for veterans, which will contribute to the improvement of their social, economic and legal situation, as well as to increase the level of integration of veterans into society.

The research methodology is based on a combination of general scientific and special methods that allow for a comprehensive study of the problem of state veterans' policy. In particular, the methods used in the work include: analysis of regulatory acts - a detailed analysis of existing laws, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, by-laws and international treaties regulating issues of veterans' policy in Ukraine, in order to identify gaps and contradictions in legal regulation.

Comparative legal method – comparison of the national legal system with the international experience of other countries regarding the legislative provision of veterans' rights, which will allow identifying best practices and adapting them to Ukrainian realities. Historical and legal method – study of the evolution of state policy on supporting veterans in Ukraine, noting the stages of development of legislation and the influence of social and political processes on this area. Systemic approach – study of state veterans' policy as a complex socio-legal mechanism, which includes the interaction of state bodies, social institutions and veterans themselves, and determining the role of each element in the overall system. Data analysis – use of statistical and empirical data to analyze the effectiveness of existing veterans' support programs and identify the main problems that need to be solved. Forecasting and model forecasting – based on the results obtained, building models that allow predicting the effectiveness of future changes in the legislative regulation of state veterans' policy, as well as assessing the possible social, economic and legal consequences of implementing certain initiatives.

Keywords: code, veteran, veteran policy, veteran infrastructure, recovery period, law-making activity, rights, needs, social protection, legal protection, financial and property status.

Постановка проблеми. Першоосновою публічного адміністрування будь-якої сфери суспільних відносин є законодавча база. Саме нормами й положеннями нормативно-правових актів регламентуються відповідні механізми, визначаються ключові аспекти становлення, функціонування і розвитку тих чи інших правовідносин та правових інститутів тощо. У контексті зазначеного та з урахуванням українських воєнних реалій особливої уваги потребує сфера державної ветеранської політики, адже чисельність ветеранів війни щоденно зростає, відповідно збільшується потреба в заходах, пов'язаних з їх підтримкою.

Останнім часом серед науковців, нормотворців та в колі громадянського суспільства прослідковується підвищення уваги до теми державної ветеранської політики загалом та її вдосконалення зокрема. Підтверджується зазначене численними проектами законодавчих актів, зареєстрованими у Верховній Раді України та ініційованими як Кабінетом Міністрів України, так і народними депутатами України. Особливу увагу викликає проект Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (далі – проект Кодексу № 14265-1), який характеризується певним рівнем перспективності в контексті ймовірності прийняття у зв'язку зі створенням при Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів робочої групи з напрацювання доопрацьованого проекту Кодексу на основі проекту Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (реєстр. № 14265) та проекту Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (реєстр. № 14265-1). На його аналізі зупинимося нижче.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державної ветеранської політики, її нормативно-правового забезпечення, соціального захисту та реінтеграції ветеранів уже стала предметом уваги українських учених, однак досі досліджується переважно фрагментарно – через окремі аспекти соціального захисту, професійної адаптації, адміністративно-правового забезпечення чи діяльності суб'єктів публічної влади. Зокрема, у сучасному науковому дискурсі слід відзначити праці: М. Карпи, Г. Дем'янчика, І. Тимочка «Особливості реалізації ветеранської політики органами публічної влади України: безпековий аспект» [5]; С. Єгоричевої, М. Лахижі «Реінтеграція ветеранів війни в Україні: управлінські та економічні аспекти» [6]; Г. Трунової «Гарантії соціального захисту ветеранів війни: необхідність

модернізації законодавства» [7]; С. Сівкова «Проблеми та перспективи економічної реінтеграції ветеранів війни: адміністративно-правовий підхід» та «Органи місцевого самоврядування як суб'єкти реінтеграції ветеранів війни в умовах особливого періоду» [8; 9; 13; 15]; М. Яковина, М. Фіщенко «Теоретичні основи державної соціальної підтримки ветеранів у системі соціальної політики» [10]; І. Сингаївської, В. Бузової «Особливості реінтеграції ветеранів війни в професійну діяльність» [11]; А. Колоска, І. Цимбалюк «Соціальний захист ветеранів війни» [12]; Р. Пінчука, О. Письменної «Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни» [14]. У названих дослідженнях розкрито важливі питання правового статусу ветеранів, гарантій їх соціального захисту, механізмів реінтеграції, ролі органів публічної влади й місцевого самоврядування, а також необхідності оновлення чинного законодавства. Водночас комплексне дослідження саме перспектив законодавчої регламентації сфери державної ветеранської політики як цілісного напрямку публічно-правового регулювання все ще відсутнє, що й зумовлює актуальність обраної теми.

З урахуванням зазначеного **цю статтю підготовлено з метою** здійснення аналізу спірних положень проекту Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (далі – проект Кодексу № 14265-1) [1] і, відповідно, підходів до формування державної ветеранської політики й оцінки владними інституціями внеску ветеранів/ветеранок у незалежність та свободу України, конвертованими у державні гарантії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Верховній Раді України 17 грудня 2025 р. було зареєстровано проект Кодексу України № 14265-1 [1]. Він є альтернативним Урядовому проекту Кодексу про захист державності, незалежності та статус захисників держави, зареєстрованому в Парламенті України 28 листопада 2025 р. за № 14265 [2].

Проект Кодексу № 14265-1, на нашу думку, характеризується великою кількістю спірних положень, на аналізі яких зупинимося нижче.

Передусім що стосується розробки та прийняття проекту кодифікованого акту про державну ветеранську політику. Так, відповідно до статті 11 Закону України «Про правотворчу діяльність» кодекс – це закон, який створений шляхом систематизації норм права, містить загальні засади, на підставі яких комплексно регулює однорідну сферу суспільних відносин, забезпечуючи стабільність правового регулювання [3]. Ключовим вважаємо акцент на «однорідній сфері суспільних відносин». Такими сферами прийнято вважати економічну, адміністративну, трудову, соціальну, майнову тощо. З урахуванням зазначеного вкрай спірним є віднесення державної ветеранської політики, дотичної до значної кількості сфер життєдіяльності, як однорідних сфер суспільних відносин.

Черговим зауваженням до аналізованого законопроекту є те, що в ньому надмірно деталізовано питання, які повинні бути предметом регулювання підзаконних нормативно-правових актів. Приміром, стаття 5 присвячена Єдиному державному реєстру ветеранів війни. У ній до найменших деталей вписано механізм функціонування цього публічного електронного реєстру: від, але не виключно, мети створення, вичерпних повноважень його Держателя та Адміністратора, до реєстрових даних та особливостей захисту персональних даних.

Значна кількість положень проекту Кодексу № 14265-1 характеризуються правовою невизначеністю. Так, приміром, у статті 28 зазначено таке: «Законодавством можуть бути встановлені особливості щодо надання та реалізації прав, гарантій і пільг ветерана/ветеранки, які є особами з інвалідністю.» [1]. На нашу думку, із процитованого формулювання залишається незрозумілим, про що йдеться. Ба більше, зазначене несе суттєві ризики, пов'язані зі зменшенням обсягу прав ветеранів/ветеранок з інвалідністю.

І на завершення теми, пов'язаної з формулюванням змісту проекту Кодексу № 14265-1, акцентуємо на тому, що значна кількість його положень не відповідає вимогам нормопроектувальної техніки, адже в них не дотримано офіційно-ділового стилю, як того вимагає Закон України «Про правотворчу діяльність» [3]. Зокрема пропонуємо звернути увагу на частини другу та третю статті 4 «Відповідальність за порушення законодавства та захист прав осіб, на яких поширюється дія цього Кодексу»: «2. Особи, на яких поширюється дія цього Кодексу, мають право звертатися до суду для захисту своїх прав і свобод. 3. Держава гарантує ефективні механізми оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів влади у сфері ветеранської політики.» [1]. Ще одним прикладом може бути частина друга статті 14 «Стратегічні документи державної ветеранської політики»: «2. Під час розроблення стратегічних документів державної ветеранської політики щодо ветеранів війни до проголошення незалежності України, ветеранів/ветеранок враховуються положення щорічних та позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, інших документів стратегічного характеру, що схвалюються Президентом України, положення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, міжнародних договорів України,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, положення Рекомендацій парламентських слухань про стан реалізації державної ветеранської політики». [1].

Що стосується правового статусу ветеранів та ветеранок, на яких пропонується поширити дію проєкту Кодексу № 14265-1 в разі його прийняття. Насамперед вважаємо дискусійним підхід стосовно постановки на перше місце в проєкті Кодексу № 14265-1 положень про підстави для відмови в наданні статусу ветерана/ветеранки та позбавлення права на державну підтримку. Зазначений підхід не узгоджується з озвучуваною позицією стосовно спрямованості державної політики на посилення соціального захисту цієї категорії населення.

Крім того, проєкт Кодексу № 14265-1 не поширюється на учасників Революції Гідності. Тобто, цю категорію осіб виключають з числа ветеранів/ветеранок.

Також документом пропонується фактично скасувати чинний статус члена сім'ї ветерана/ветеранки. Запроваджується механізм, коли ветеран/ветеранка сам обирає особу/особ, яка/які вважатиметься/муться членом/членами сім'ї та на яку/яких поширюватимуться відповідні гарантії. Так, за змістом статті 30 «Члени сім'ї ветеранів та отримувачі державної підтримки»: «1. Для цілей цього Кодексу членами сім'ї ветерана або ветеранки визнаються особи, які перебувають із ним або нею у сімейних відносинах у розумінні Сімейного кодексу України. Належність особи до членів сім'ї ветерана або ветеранки сама по собі не є підставою для автоматичного набуття права на пільги, гарантії, соціальні виплати чи інші заходи державної підтримки... 5. У разі відсутності волевиявлення військовослужбовця державна підтримка, соціальні гарантії та виплати надаються одному члену сім'ї, визначеному у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з урахуванням ступеня споріднення, фактичних сімейних зв'язків, спільного проживання, перебування на утриманні, а також інтересів неповнолітніх або непрацездатних осіб.» [1].

Аналізованим законопроектом запроваджується категорія «ветерани війн до проголошення незалежності України» (особи, які до 24 серпня 1991 р. брали участь у війнах чи в бойових діях із захисту Батьківщини). Однак такі особи не визначені суб'єктами державної ветеранської політики. Зокрема, відповідно до статті 8 «Мета державної ветеранської політики» «метою державної ветеранської політики є гідне визнання внеску ветеранів/ветеранок у захист Батьківщини, забезпечення комплексної державної підтримки для відновлення їх добробуту з урахуванням впливу бойового досвіду, добробуту членів їх сімей та кроссекторальної допомоги протягом усього життя відповідно до виявлених потреб кожного та кожної, а також сприяння зміцненню обороноздатності держави шляхом підвищення престижності військової служби та визнання ключової ролі ветеранів та ветеранок, зокрема під час проходження служби у військовому резерві, а також їх потенціалу для забезпечення економічного розвитку країни». [1].

Також за проєктом Кодексу № 14265-1 ветеранська інфраструктура не стосуватиметься ветеранів/ветеранок, які набули відповідних правових статусів за чинним на сьогодні Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4]. Зокрема відповідно до статті 1 «ветеран/ветеранка – особа, яка після проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) брала безпосередню участь у бойових діях з метою захисту Батьківщини, а також військовослужбовець, поліцейський чи інша особа, направлена у складі національного контингенту або персоналу України, направленою для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у порядку, встановленому Конституцією та законами України» [1]. Своєю чергою в зазначеній статті йдеться про те, що «ветеранська інфраструктура – сукупність організаційних, інституційних, матеріально-технічних, інформаційних та цифрових елементів, закладів, установ, служб, програм і механізмів, незалежно від форми власності, що функціонують на державному, регіональному та місцевому рівнях і забезпечують реалізацію прав, соціальних гарантій, медичної, психологічної, реабілітаційної, освітньої, житлової, професійної, правової та іншої підтримки ветеранів/ветеранок, а також членів їхніх сімей» [1].

Проєктом Кодексу № 14265-1 не передбачаються статус учасника бойових дій та учасника війни, пільги із зубопротезування, переважне право на залишення на роботі, транспортні пільги, право на безоплатне забезпечення автомобілем та першочерговість в цьому питанні для ветеранів (натомість передбачається компенсація витрат на придбання або переобладнання (адаптацію) автомобіля) на період після періоду відновлення тощо.

У контексті згаданого періоду відновлення звертаємо увагу, що одним із найбільш суттєвих недоліків нового підходу до державної підтримки ветеранів/ветеранок є намір запровадити «період відновлення». Це – «строк, протягом якого держава забезпечує посилену підтримку ветеранів/ветеранок через комплекс заходів, спрямований на відновлення фізичного, психологічного, соціального, професійного та побутового

функціонування ветеранів/ветеранок, та який починається щоразу з моменту їх звільнення з військової служби (служби) та триває три роки» [1].

Значне коло пільг, якими сьогодні наділено ветеранів/ветеранок, обмежується періодом відновлення, який триває 3 роки (йдеться про проїзд, медичні обстеження тощо).

Крім того, у контексті права на житло виписано іпотеку і ще незначні гарантії. Зазначено, що коло гарантій не обмежується зазначеним, але вважаємо, що має бути виписано чинні гарантії в проєкт Кодексу як спеціальний нормативно-правовий акт у сфері прав ветеранів.

За змістом багатьох положень проєкту Кодексу 14265-1 прослідковується підхід, за якого держава не бере на себе зобов'язання щодо забезпечення прав ветеранів. Натомість йдеться про підтримку, тобто про те, що такі особи самі все робитимуть, а держава, можливо, підтримає. У завданнях взагалі не йдеться про реальну підтримку ветеранів, а лише про популяризацію, ідентифікацію та ефемерну підтримку. Наприклад, за статтею 10 «Основні завдання державної ветеранської політики»: «Підтримка осіб, на яких поширюється дія цього Кодексу, в реалізації їх соціально-економічного потенціалу, у тому числі для вирішення житлових питань, питань соціальної підтримки, професійного розвитку, працевлаштування, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб» [1].

Не забезпечено конкретизацію повноважень суб'єктів формування державної ветеранської політики, включно з центральними органами виконавчої влади. Приміром, закріплено таке формулювання: «Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну ветеранську політику, визначає пріоритетні напрями своєї діяльності» [1] (від авт., тобто, орган сам визначає собі завдання за наявності кодифікованого нормативно-правового акту). Такий підхід не дозволить вимагати здійснення відповідних очевидних, проте законодавчо не визначених, заходів для забезпечення прав ветеранів/ветеранок.

Передбачається, що пільги на проїзд надаються з використанням електронного квитка, який видається на безплатній основі. У цьому контексті виникає питання стосовно того, як реалізувати відповідні права за відсутності такого квитка? На сьогодні зазначеним правом можна скористатися також на підставі паперового чи електронного посвідчення, який підтверджує відповідний правовий статус особи.

Передбачено можливість застосування до правопорушників обмеженого кола видів відповідальності. Так, відповідно до статті 4 «Відповідальність за порушення законодавства та захист прав осіб, на яких поширюється дія цього Кодексу»: «1. Особи, винні в порушенні законодавства у сфері державної ветеранської політики, несуть цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства» [1].

У проєкті Кодексу № 14265-1 передбачено дискримінаційні положення: «Державна підтримка ... надається з урахуванням потреб і фінансово-майнового стану». Водночас не конкретизується механізм визначення потреб і рівень фінансово-майнового стану, за якого можна розраховувати на підтримку. Єдине, що написано: «Види, обсяг та тривалість заходів посиленої соціальної підтримки, передбаченої статтею 49 цього Кодексу, в період після відновлення визначаються з урахуванням критеріїв, встановлених Кабінетом Міністрів України» [1]. Тобто, за наявності Кодексу визначення критично важливих критеріїв доручається Уряду, що несе загрозу встановлення значних обмежень.

У прикінцевих та перехідних передбачено, що «ветерани та ветеранки, а також інші особи, на яких поширюється дія цього Кодексу, яким відповідний статус було надано до дня набрання чинності цим Кодексом, мають право за власним вибором продовжувати користуватися пільгами, гарантіями та заходами державної підтримки відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у редакції, що діяла на момент набуття відповідного статусу; або перейти на отримання пільг, гарантій та державної підтримки в обсязі та порядку, визначених цим Кодексом. Реалізація такого вибору не може бути підставою для звуження змісту та обсягу прав і гарантій, набуті особою до набрання чинності цим Кодексом. Порядок реалізації та зміни обраного режиму державної підтримки визначається Кабінетом Міністрів України» [1]. Виникає питання: як уникнути звуження, якщо проєктом Кодексу № 14265-1 скасовується значне коло гарантій державної підтримки?

Насамкінець варто зазначити, що перелічені зауваження не є вичерпними. Відтак проєкт Кодексу № 14265-1 не може бути прийнятий у пропонованій редакції. Доцільність його розробки та подальшого розгляду – вкрай спірне питання.

Висновки. Резюмуючи зазначене, ми дійшли висновку стосовно того, що проєкт Кодексу № 14265-1 містить низку концептуальних і змістовних спірних положень, які ставлять під сумнів доцільність його прийняття в запропонованій редакції, починаючи від ідеї кодифікації державної ветеранської політики та завершуючи звуженням обсягу державних гарантій для ветеранів/ветеранок, що суперечить статті 22 Кон-

ституції України. У сукупності це свідчить про необхідність суттєвого доопрацювання аналізованого законопроекту з метою забезпечення правової визначеності, стабільності законодавства та належного рівня гарантування прав ветеранів/ветеранок відповідно до принципів правової та соціальної держави та з урахуванням їх потреб і заслуг.

Список використаних джерел

1. Проект Кодексу про захист державності, незалежності та статус захисників держави : реєстр. № 14265-1 від 17 груд. 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59385>.
2. Проект Кодексу про захист державності, незалежності та статус захисників держави : реєстр. № 14265 від 28 листопада 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59012>.
3. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Карпа М., Дем'янчик Г., & Тимочко І. Особливості реалізації ветеранської політики органами публічної влади України: безпековий аспект. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. №11. С. 59–69. URL: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-11-59-69>.
6. Сторичева С., Лахижа М. Реінтеграція ветеранів війни в Україні: управлінські та економічні аспекти. *Науковий журнал «Розвиток міста»*. №2. 2024. С.55-62. DOI 10.32782/city-development.2024.2-7.
7. Трунова Г. Гарантії соціального захисту ветеранів війни: необхідність модернізації законодавства. *Нове українське право*. 2025. №4. С. 23-30. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.2>.
8. Сівков С.В. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти реінтеграції ветеранів війни в умовах особливого періоду. *Київський часопис права*. 2025. №1. С.34-40. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.5> <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/558/530>.
9. Сівков С.В. Проблеми та перспективи економічної реінтеграції ветеранів війни: адміністративно-правовий підхід. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №5. Ч.2. С. 299–305. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.45>.
10. Яковин М. М., & Фіщенко М. В. Теоретичні основи державної соціальної підтримки ветеранів у системі соціальної політики. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. №19. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15865462>.
11. Сингаївська, І., & Бузова, В. 2025. Особливості реінтеграції ветеранів війни в професійну діяльність. *Вчені записки Університету «КРОК»*. № 4(80). 2025. С. 371–379. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-80-371-379>.
12. Колосок А., & Цимбалюк І. Соціальний захист ветеранів війни. *Ввічливість*. Humanitas. №3. 2024. С. 187–196. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.26>.
13. Сівков С.В. Напрямки удосконалення реінтеграції ветеранів війни в умовах особливого періоду. *Актуальні питання в сучасній науці*. 2025. №10(40). С. 568–578. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-568-578](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-568-578).
14. Пінчук Р. С. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 83 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2019. – С. 175–183.*
15. Сівков С.В. Органи державної влади як суб'єкти реінтеграції ветеранів війни в умовах особливого періоду. *Наукові перспективи*. 2025. №3(57). С.508-519. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-508-519](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-508-519).

Reference

1. Proiect Kodeksu pro zakhyst derzhavnosti, nezalezhnosti ta status zakhysnykiv derzhavy [Draft Code on the Protection of Statehood, Independence and the Status of Defenders of the State]: reiestr. No 142651 vid 17 hrudnia 2025 r. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59385> [in Ukrainian].
2. Proiect Kodeksu pro zakhyst derzhavnosti, nezalezhnosti ta status zakhysnykiv derzhavy [Draft Code on the Protection of Statehood, Independence and the Status of Defenders of the State]: reiestr. No 14265 vid 28 lystopada 2025 r. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59012> [in Ukrainian].
3. Pro pravotvorchu diialnist' [On LawMaking Activity]: Zakon Ukrainy vid 24 serp. 2023 r. No 3354IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335420#Text> [in Ukrainian].

4. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsial'noho zakhystu [On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection]: Zakon Ukrainy vid 22 zhovt. 1993 r. No 3551XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96vr#Text> [in Ukrainian].
5. Karpa, M., Demianchuk, H., & Tymochko, I. (2025) Osoblyvosti realizatsii veteranskoi polityky orhanamy publichnoi vlady Ukrainy: bezpekovyi aspekt [Peculiarities of implementation of veterans policy by public authorities of Ukraine: security aspect]. Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia - Public Administration: Concepts, Paradigm, Development, Improvement. № 11. S. 59–69. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-11-59-69> [in Ukrainian].
6. Yehorycheva, S., & Lakhlyzha, M. (2024) Reintehratsiia veteraniv viiny v Ukraini: upravlinski ta ekonomichni aspekty [Reintegration of war veterans in Ukraine: managerial and economic aspects]. Naukovyi zhurnal «Rozvytok mista» - Scientific Journal “City Development”. № 2. S. 55–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/city-development.2024.2-7> [in Ukrainian].
7. Trunova, H. (2024) Harantii sotsialnoho zakhystu veteraniv viiny: neobkhdnist modernizatsii zakonodavstva [Guarantees of social protection of war veterans: the need to modernize legislation]. Nove ukrainske pravo - New Ukrainian Law. № 4. S. 23–30. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.2> [in Ukrainian].
8. Sivkov, S. V. (2025) Orhany mistsevoho samovriaduvannia yak subiekty reintehratsii veteraniv viiny v umovakh osoblyvoho periodu [Local self-government bodies as subjects of reintegration of war veterans under the conditions of a special period]. Kyivskiy chasopys prava - Kyiv Law Journal. № 1. S. 34–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.5>. Retrieved from <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/558/530> [in Ukrainian].
9. Sivkov, S. V. (2025) Problemy ta perspektyvy ekonomichnoi reintehratsii veteraniv viiny: administratyvno-pravovyi pidkhdid [Problems and prospects of economic reintegration of war veterans: administrative and legal approach]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and Comparative Jurisprudence. № 5. Ch. 2. S. 299–305. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.45> [in Ukrainian].
10. Yakovyn, M. M., & Fishchenko, M. V. (2024) Teoretychni osnovy derzhavnoi sotsialnoi pidtrymky veteraniv u systemi sotsialnoi polityky [Theoretical foundations of state social support for veterans in the system of social policy]. Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii - Economic Achievements: Prospects and Innovations. № 19. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15865462> [in Ukrainian].
11. Synhaivska, I., & Buzova, V. (2025) Osoblyvosti reintehratsii veteraniv viiny v profesiinu diialnist [Peculiarities of reintegration of war veterans into professional activity]. Vcheni zapysky Universytetu «KROK» - Scientific Notes of KROK University. № 4(80). S. 371–379. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-80-371-379> [in Ukrainian].
12. Kolosok A., & Tsymbaliuk I. (2024) Sotsialnyi zakhyst veteraniv viiny [Social protection of war veterans]. Humanitas. № 3. S. 187–196. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.26> [in Ukrainian].
13. Sivkov, S. V. (2025) Napriamky udoskonalennia reintehratsii veteraniv viiny v umovakh osoblyvoho periodu [Directions for improving the reintegration of war veterans under the conditions of a special period]. Aktualni pytannia v suchasni nauki - Current Issues in Modern Science. № 10(40). S. 568–578. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-568-578](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-568-578) [in Ukrainian].
14. Pinchuk, R. S. (2019) Pravovyi zakhyst uchasnykiv boiovykh dii ta veteraniv viiny [Legal protection of combatants and war veterans]. Aktualni problemy derzhavy i prava - Current Problems of State and Law. Vyp. 83. S. 175–183 [in Ukrainian].
15. Sivkov S. V. (2025) Orhany derzhavnoi vlady yak subiekty reintehratsii veteraniv viiny v umovakh osoblyvoho periodu [State authorities as subjects of reintegration of war veterans under the conditions of a special period]. Naukovi perspektyvy - Scientific Perspectives. № 3(57). S. 508–519. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-508-519](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-508-519) [in Ukrainian].

Стаття опублікована 30.04.2026.

Владислав Теремецький,

доктор юридичних наук, професор, завідувач
сектору проблем реалізації господарського
законодавства відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства
Державної установи «Інститут економіко-
правових досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України».
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2667-5167>

Олег Бернацький,

кандидат юридичних наук, керівник
юридичної фірми «Адвокат і Закон», м. Київ.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3133-9034>

СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Авторами статті здійснено комплексне дослідження суб'єктів, відповідальних за забезпечення екологічної безпеки в Україні, крізь призму публічно-владної діяльності органів державної влади та адміністративно-правових механізмів, що реалізуються у сфері охорони навколишнього середовища. Актуальність обраної теми зумовлена посиленням екологічних загроз за сучасних умов, зокрема внаслідок тривалої антропогенної діяльності, структурних дисбалансів у сфері використання природних ресурсів, а також наслідків масштабної збройної агресії проти України, яка завдала значної шкоди природним ресурсам, об'єктам інфраструктури та екосистемам загалом. У цьому контексті екологічна безпека є не лише складовою державної екологічної політики, а й важливим елементом національної безпеки, що потребує ефективного адміністративно-правового забезпечення.

Методологічну основу дослідження становлять системно-структурний і функціональний підходи, застосування яких дало змогу виокремити та обґрунтувати трирівневу модель суб'єктів забезпечення екологічної безпеки. Формально-юридичний метод використано для аналізу нормативного закріплення компетенції відповідних суб'єктів і процедур адміністративно-юрисдикційного реагування у сфері охорони довкілля. Методи аналізу, синтезу та узагальнення застосовано з метою виявлення проблем узгодженості повноважень суб'єктів публічного управління та формулювання практичних рекомендацій щодо вдосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки.

Обґрунтовано, що система забезпечення екологічної безпеки в Україні має складний, багаторівневий і поліфункціональний характер та охоплює широке коло суб'єктів, наділених різними за обсягом і змістом повноваженнями. До цієї системи належать органи загальної компетенції, спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади, органи державного нагляду (контролю), органи місцевого самоврядування, а також інші суб'єкти публічної адміністрації, які реалізують контрольні, наглядові, дозвільні та адміністративно-юрисдикційні функції у сфері охорони довкілля. Наголошено, що саме суб'єкти владних повноважень відіграють ключову роль у формуванні та реалізації механізмів екологічної безпеки, оскільки вони уповноважені не лише запобігати екологічним правопорушенням, а й застосовувати заходи адміністративного примусу та забезпечувати притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності.

Доведено, що ефективність забезпечення екологічної безпеки значною мірою залежить від чіткості нормативного закріплення компетенції відповідних суб'єктів, узгодженості форм і методів їх діяльності, а також відсутності дублювання або прогалин у правовому регулюванні. Особливу увагу приділено формам і методам адміністративно-юрисдикційної діяльності, зокрема державному екологічному нагляду, провадженню у справах про адміністративні правопорушення та застосуванню санкцій.

Окремо проаналізовано особливості реалізації владних повноважень в умовах воєнного стану та у повоєнний період. Вказано, що держава формує спеціальні методики обрахунку шкоди, завданої довкілтю внаслідок збройної агресії, що свідчить про інституціоналізацію «воєнного» напрямку екологічної безпеки.

Практичне значення результатів полягає у можливості використання запропонованого функціонального розмежування суб'єктів і їх інструментів для удосконалення процедур контролю, документування порушень

і підготовки юридично стійких матеріалів у справах про адміністративні екологічні правопорушення.

Ключові слова: екологічна безпека, охорона довкілля, екологічна політика, екологічні правопорушення, державний екологічний нагляд (контроль), природні ресурси, природокористування, охорона довкілля, відшкодування екологічних збитків, суб'єкти владних повноважень.

Teremetskiy V., Bernatskiy O.

Subjects Ensuring Environmental Safety in Ukraine

The article provides a comprehensive study of entities responsible for environmental safety in Ukraine through the prism of public authority activities and administrative and legal mechanisms implemented in the field of environmental protection. The relevance of the chosen topic is due to the intensification of environmental threats under current conditions, in particular as a result of prolonged anthropogenic activity, structural imbalances in the sphere of natural resource use, as well as the consequences of large-scale armed aggression against Ukraine, which has caused significant damage to natural resources, infrastructure facilities and ecosystems in general. In this context, environmental security is not only a component of state environmental policy, but also an important element of national security that requires effective administrative and legal support.

The methodological basis of the study consists of systemic-structural and functional approaches, the application of which made it possible to identify and substantiate a three-level model of entities ensuring environmental security. The formal-legal method was used to analyze the regulatory framework governing the competence of the respective entities and the procedures for administrative-jurisdictional response in the field of environmental protection. Methods of analysis, synthesis, and generalization were applied to identify inconsistencies in the powers of public administration entities and to formulate practical recommendations for improving the administrative-legal mechanism for ensuring environmental security.

It is substantiated that the system for ensuring environmental safety in Ukraine is complex, multi-level, and multifunctional, encompassing a wide range of actors with different scopes and content of powers. This system includes general-competence authorities, specially authorized central executive bodies, state supervision (control) bodies, local self-government authorities, and other subjects of public administration that perform control, supervisory, permitting, and administrative-jurisdictional functions in the environmental sphere. The article demonstrates that public authorities play a key role in shaping and implementing environmental safety mechanisms, as they are empowered not only to prevent environmental offenses but also to apply measures of administrative coercion and to ensure that offenders are brought to administrative liability.

The study proves that the effectiveness of ensuring environmental safety largely depends on the clear normative delineation of competences, the coherence of forms and methods of activity, and the absence of duplication or gaps in legal regulation. Particular attention is paid to the forms and methods of administrative-jurisdictional activity, including state environmental supervision (control), proceedings in cases of administrative environmental offenses, and the application of sanctions. The article also analyzes the peculiarities of exercising public authority under martial law and in the post-war period, showing that the state is developing special methodologies for calculating environmental damage caused by armed aggression, which indicates the institutionalization of the "wartime" dimension of environmental safety.

The practical significance of the results lies in the possibility of using the proposed functional differentiation of subjects and their instruments to improve control procedures, documentation of violations, and the preparation of legally robust materials in cases of administrative environmental offenses.

Keywords: environmental security, environmental protection, environmental policy, environmental offenses, state environmental supervision (control), natural resources, nature management, environmental protection, compensation for environmental damages, subjects of public authorities.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української держави характеризується істотним ускладненням екологічної ситуації, що зумовлено поєднанням тривалого антропогенного впливу, структурних дисбалансів у сфері природокористування та наслідків збройної агресії проти України. Масштабне руйнування промислових об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, забруднення земель, водних ресурсів і атмосферного повітря об'єктивно актуалізують питання екологічної безпеки не лише як складової державної екологічної політики, а й як одного з ключових елементів національної безпеки загалом.

В умовах воєнного стану екологічні загрози набувають системного характеру та потребують оперативного, скоординованого адміністративно-правового реагування з боку держави. Водночас ефективність такого реагування значною мірою залежить від належного функціонування системи суб'єктів забезпечення екологічної безпеки, насамперед суб'єктів владних повноважень, уповноважених здійснювати державний контроль і нагляд, а також адміністративно-юрисдикційну діяльність у цій сфері. Недостатня узгодженість їх компетенції, фрагментарність нормативного регулювання та процесуальні дефекти оформлення матері-

алів контролю негативно позначаються на рівні захищеності довкілля та реальній реалізації екологічних прав громадян.

За таких умов особливої актуальності набуває наукове осмислення системи суб'єктів забезпечення екологічної безпеки в Україні, форм і методів реалізації ними владних повноважень, а також пошук шляхів удосконалення адміністративно-правових механізмів у період дії воєнного стану та у повоєнний час. Практичний вимір окресленої проблематики посилюється тим, що у правозастосовній діяльності регулярно виникають спори щодо меж компетенції суб'єктів публічної адміністрації у сфері екологічної безпеки та юридичної природи актів їх реагування (зокрема щодо правомірності проведення контрольного заходу, належності повноважень посадової особи, визначеності й мотивованості вимог та подальших наслідків для адресата).

Зокрема, у судовій практиці актуальним залишається питання співвідношення контрольних (наглядних) повноважень і адміністративно-юрисдикційних механізмів: чи є припис самостійною санкцією, чи виключно інструментом усунення порушення, а також які правові наслідки спричиняє його невиконання. Позиції адміністративних судів, у тому числі Верховного Суду, свідчать про сформовану тенденцію до розмежування припису як обов'язкової вимоги щодо усунення порушень і санкційних заходів, що можуть застосовуватися виключно у випадках і порядку, прямо передбачених законом [1].

Додаткову складність створює повномасштабна збройна агресія, під час якої екологічні ризики пов'язані не лише з традиційними порушеннями природоохоронного законодавства, а й з наслідками руйнування промислових, інфраструктурних та природних об'єктів. За таких умов ключового значення набуває не лише реагування на правопорушення, а й належна процесуальна фіксація обставин, що формує доказову базу для подальшого провадження: якість актів/протоколів, повнота встановлення фактичних даних, допустимість доказів, коректність процедур та визначеність вимог до адресата. Саме на цьому етапі часто закладаються підстави для подальшого оскарження рішень і нівелювання результатів реагування.

У науковій доктрині обґрунтовується необхідність удосконалення підходів до фіксації екологічних збитків, а також чіткого визначення кола уповноважених суб'єктів, спроможних здійснювати таку фіксацію в умовах збройного конфлікту та безпосередньо після завершення бойових дій. На нормативному рівні держава формує спеціальні методики обрахунку шкоди та збитків, завданих довкіллю внаслідок збройної агресії, що свідчить про інституціоналізацію «воєнного» напрямку екологічної безпеки та створює підґрунтя для подальшої адміністративно-юрисдикційної практики у сфері притягнення винних осіб до відповідальності та відшкодування екологічних збитків [2]. Водночас у практичній площині істотно зростає значення стандартів доказування, процедурної коректності та використання сучасних технічних і цифрових засобів фіксації екологічної шкоди, на чому акцентують увагу і профільні органи державного екологічного контролю [3].

У такий спосіб контрольні органи та посадові особи виступають ключовими суб'єктами, які поєднують екологічне управління з юрисдикційним механізмом відповідальності, забезпечуючи перехід від виявлення порушення до юридично значущого рішення у справі.

Метою статті є визначення системи суб'єктів забезпечення екологічної безпеки в Україні та з'ясування особливостей реалізації ними владних повноважень у сфері адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення. Для досягнення поставленої мети у статті здійснюється аналіз наукових підходів до розуміння екологічної безпеки як об'єкта публічно-правового регулювання, надається характеристика системи суб'єктів її забезпечення, визначаються форми і методи адміністративно-юрисдикційної діяльності відповідних органів, а також виявляються особливості реалізації владних повноважень в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення екологічної безпеки в Україні традиційно розглядається у вітчизняній правовій доктрині як комплексна проблема, що охоплює екологічно-правові, адміністративно-управлінські та інституційні аспекти. Значний науковий доробок присвячено визначенню екологічної безпеки, її місцю в системі екологічного права, співвідношенню з екологічними правами людини та функціями держави у сфері охорони довкілля.

Окресленій проблематиці присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Г. І. Балюк, С. Б. Гавриш, А. П. Гетьман, А. С. Євстігнєєв, О. С. Заржицький, А. Б. Качинський, Т. Г. Ковальчук, С. М. Кравченко, М. В. Краснова, Ю. А. Краснова, Ю. О. Легеза, Н. Р. Малишева, В. Л. Мунтян, В. П. Тихий, М. І. Хилько, Ю. С. Шемшученко, О. І. Шкуратов, М. В. Шульга та інші.

Особливе значення для формування теоретичних засад правового забезпечення екологічної безпеки мають праці, в яких екологічна безпека обґрунтовується як самостійна юридична категорія та водночас як

складова національної й транснаціональної безпеки. У науковій дискусії звертається увага на проблемність чинної законодавчої дефініції (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4]) та необхідність більш чіткого розкриття її змістовних ознак. Зокрема, підкреслюється обмеженість законодавчого визначення (яке зводить екологічну безпеку переважно до запобігання небезпеці для здоров'я людини та ускладнює визначення «межі якості» природного середовища), що обґрунтовує потребу доктринального уточнення категорії «екологічна безпека» [5, с. 210].

На рівні систематизації та узагальнення інститутів екологічного права і публічного управління суттєву методологічну роль відіграють навчальні та наукові видання, у яких комплексно висвітлюються питання державного управління природокористуванням, екологічного контролю та нагляду, а також правових інструментів забезпечення екологічної безпеки.

У сучасній навчально-науковій літературі з екологічної безпеки всебічно висвітлено мету та завдання державного нагляду (контролю), принципи його здійснення, процедурні вимоги до проведення контрольних заходів, а також структуру й ключові елементи інституційного механізму контролю у відповідній сфері, що формує належне доктринальне підґрунтя для подальшого аналізу системи суб'єктів забезпечення екологічної безпеки [6, с. 139].

Окремий напрям наукових досліджень пов'язаний з організаційно-правовими засадами екологічної безпеки та інституційними моделями публічного управління у цій сфері.

На думку М. В. Сокол та А. О. Богданової, за умов воєнного стану екологічна безпека фактично перетворюється на пріоритетний напрям національної безпеки, що вимагає посилення інституційної спроможності публічної влади, міжвідомчої координації та активнішого залучення експертного середовища й міжнародних партнерів [7, с. 42]. Н. А. Макаренко та О. Ю. Макаренко розглядають правове забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану як комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію екологічних ризиків, належну фіксацію шкоди, а також формування правових підстав для її подальшого відшкодування у національних та міжнародних процедурах [8, с. 203].

Для адміністративно-правового аналізу важливими є дослідження адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення, яку в науково-навчальних джерелах визначають як застосування адміністративних стягнень за діяння, що порушують встановлений порядок природокористування, охорони довкілля та екологічної безпеки [6, с. 187].

Водночас у працях Т. К. Оверковської та Н. М. Опольської систематизовано підходи до юридичної відповідальності за екологічні правопорушення загалом і, зокрема, розкрито функції юридичної відповідальності (компенсаційну, превентивну, каральну, стимулюючу, виховну), що має значення для оцінки практичної дієвості санкцій у природоохоронній сфері [9, с. 14].

Незважаючи на наявні дослідження у доктрині бракує комплексного аналізу суб'єктів забезпечення екологічної безпеки з погляду їх адміністративно-юрисдикційних повноважень у воєнний і повоєнний періоди, що визначає актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна безпека у правовому вимірі виступає складною міжгалузевою категорією, що поєднує екологічно-правові та адміністративно-правові інструменти регулювання. Законодавча дефініція екологічної безпеки закріплена у ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4] як такий стан довкілля, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Зазначена дефініція є базовою для подальшого розуміння функцій держави щодо гарантування безпечного довкілля і формування системи суб'єктів, які забезпечують її практичну реалізацію.

У доктрині підхід до «системи екологічної безпеки» часто пов'язується з її структурними елементами: об'єкти, суб'єкти, загрози, екологічна політика, принципи та форми забезпечення. У цьому сенсі показовою є позиція, відповідно до якої система забезпечення екологічної безпеки охоплює об'єкти екологічної безпеки, суб'єкти, загрози, екологічну політику та принципи і форми забезпечення. При цьому до суб'єктів забезпечення екологічної безпеки віднесено: Президента України, державні та місцеві органи влади; правоохоронні органи та військові формування; громадян та їх об'єднання [10, с. 13]. Наведена класифікація дає змогу розрізнити широке коло учасників екологічних правовідносин, однак для адміністративно-правового аналізу доцільно деталізувати саме суб'єктів владних повноважень, оскільки вони здійснюють контроль, нагляд і адміністративно-юрисдикційне реагування.

У межах публічно-правового підходу доцільно окреслити склад суб'єктів забезпечення екологічної безпеки як широку систему учасників, у якій ключовими є суб'єкти владних повноважень, що формують політику, здійснюють управління та забезпечують контроль/юрисдикційне реагування. З огляду на те, що

екологічна безпека в сучасних умовах дедалі виразніше розглядається як складова національної безпеки, важливо враховувати, що чинне законодавство про національну безпеку визначає сектор безпеки і оборони як систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, а також громадян і громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

З огляду на предмет дослідження, систему суб'єктів забезпечення екологічної безпеки доцільно розглядати як багаторівневу модель публічної адміністрації, у якій можна умовно виокремити три блоки:

1. **Суб'єкти стратегічного рівня** (органи, які визначають державну політику та задають загальні пріоритети). Забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги розглядаються як конституційний обов'язок держави, що формує рамку для розподілу функцій між органами влади [11, с. 124]. Стратегічний рівень включає органи, які формують екологічну політику та визначають її пріоритети. Зокрема, стратегічні пріоритети екологічної політики визначені Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [12], а екологічна політика спрямована на забезпечення конституційного права на безпечне довкілля і відшкодування шкоди. Додатково слід враховувати, що у 2025 році було схвалено стратегічні документи, спрямовані на реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони довкілля на період до 2029 року та затверджено операційний план заходів на 2025–2027 роки, що підсилює інституційну складову забезпечення екологічної безпеки [13].

2. **Суб'єкти управлінсько-регуляторного рівня** (органи, що реалізують політику через дозвольні, координаційні та інформаційні механізми). Це ті органи, що забезпечують реалізацію екологічної політики через нормативно-адміністративні інструменти: дозвольні процедури, погодження, облік, реєстри, інформаційні системи, стандарти і правила.

У системі забезпечення екологічної безпеки значну роль відіграє державний управлінський компонент, який має чітко виражені інститути й механізми на різних територіальних рівнях (національному, регіональному, місцевому) [10, с. 15]. При цьому інституційна архітектура суб'єктів управлінського рівня є динамічною: зміни у структурі центральних органів виконавчої влади та їх компетенції безпосередньо впливають на розподіл функцій у сфері довкілля [14]. У доктрині адміністративно-правового регулювання підкреслюється, що управління у сфері екологічної безпеки реалізується через поєднання нормотворчих, дозвольних, контрольних і координаційних інструментів публічної адміністрації, а ефективність цієї системи прямо залежить від чіткості компетенційного розмежування та процедурної визначеності управлінських рішень [15, с. 21].

3. **Суб'єкти контрольного й адміністративно-юрисдикційного рівня** охоплюють органи й посадових осіб, які здійснюють державний нагляд (контроль), фіксацію виявлених порушень у процесуальній формі, ініціюють та забезпечують провадження у справах про адміністративні правопорушення, а також застосовують адміністративні стягнення та інші заходи впливу. Саме цей блок має визначальне значення для реалізації адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення, оскільки забезпечує дієвість правового режиму екологічної безпеки через своєчасне, належне та невідворотне реагування на порушення.

Актуальність реформування цього блоку підтверджується також урядовими документами 2025 року, які прямо вказують на потребу переходу до сучасної, прозорої та проєвропейської системи державного екологічного контролю [13].

Запропонований поділ суб'єктів забезпечення екологічної безпеки на стратегічний, управлінсько-регуляторний та контрольний/адміністративно-юрисдикційний блоки ґрунтується на адміністративно-правових критеріях: обсязі та характері компетенції (нормотворча й політико-стратегічна; управлінсько-дозвольна й координаційна; контрольна та юрисдикційна), переважних інструментах реалізації повноважень (стратегії, програми, акти планування; дозволи, погодження, реєстри, моніторинг; перевірки, приписи, протоколи, постанови у справах про адміністративні правопорушення), а також юридичному результаті реагування – тобто правових наслідках актів діяльності відповідних суб'єктів для адресатів.

Такий підхід дає змогу не лише формально окреслити коло учасників системи, а й показати її як ієрархію суб'єктів владних повноважень, у межах якої стратегічні рішення трансформуються в управлінські процедури, а їх дотримання гарантується контрольними та адміністративно-юрисдикційними механізмами.

Змістовне наповнення кожного з виокремлених блоків зумовлене не лише їх функціональним призначенням, а й конкретним колом суб'єктів, компетенція яких закріплена в законодавчих та підзаконних

актах. До суб'єктів стратегічного рівня належать органи, що визначають державні пріоритети та рамки екологічної політики: Верховна Рада України (законодавче встановлення екологічних стандартів і засад політики), Президент України (формування загальнодержавних пріоритетів і безпекового виміру), Кабінет Міністрів України (державні програми, стратегії та організаційні рішення), а також інші суб'єкти державної політики, які формують нормативну основу екологічної безпеки. У межах цього блоку важливо враховувати, що стратегічні документи задають орієнтири для всієї системи суб'єктів і визначають вектор реформування державного екологічного контролю та координації у сфері довкілля.

До стратегічного рівня доцільно також віднести Раду національної безпеки і оборони України, яка забезпечує координацію та узгодження безпекових пріоритетів, зокрема щодо реагування на екологічні загрози загальнодержавного характеру.

З огляду на безпековий вимір екологічної безпеки цей рівень передбачає взаємодію із суб'єктами сектору безпеки і оборони, які в межах компетенції залучаються до запобігання та реагування на екологічні ризики, пов'язані з надзвичайними ситуаціями та наслідками воєнних дій. Таким чином, стратегічний блок формує не лише нормативно-політичні орієнтири, а й координаційні передумови для узгодженого функціонування управлінсько-регуляторного та контрольного/адміністративно-юрисдикційного рівнів.

Управлінсько-регуляторний блок охоплює суб'єктів публічної адміністрації, що забезпечують реалізацію екологічної політики через дозвольні, регуляторні, інформаційні та координаційні інструменти. До нього належать спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади у сфері довкілля та природних ресурсів, їх територіальні органи, а також органи, що здійснюють погодження, ведення реєстрів, організацію моніторингу і планування відновлювальних заходів.

Органи місцевого самоврядування у межах делегованих і власних повноважень виконують важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки на територіальному рівні (організація заходів з охорони довкілля, участь у реагуванні на локальні екологічні ризики, взаємодія з контролюючими органами, ініціювання фіксації шкоди довкіллю). Водночас саме суб'єкти контрольного й адміністративно-юрисдикційного рівня, насамперед органи державного екологічного нагляду (контролю) та уповноважені посадові особи, забезпечують практичну дієвість режиму екологічної безпеки, оскільки здійснюють перевірки, фіксують порушення, складають процесуальні документи й ініціюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, формуючи доказову базу для притягнення винних осіб до відповідальності. Тож система суб'єктів екологічної безпеки функціонує як взаємопов'язаний ланцюг: стратегічні рішення задають правила й стандарти, управлінсько-регуляторні органи реалізують їх у процедурах, а контрольні та юрисдикційні суб'єкти гарантують дотримання через невідворотне реагування.

Водночас слід враховувати, що екологічна безпека в законодавстві та науковій доктрині трактується не лише як умова збереження життя і здоров'я людини, а й як комплексний правовий режим, який охоплює різні сфери діяльності, у тому числі пов'язані з обороною. Наголошується, що вимоги екологічної безпеки поширюються на військові й оборонні об'єкти та підлягають дотриманню під час дислокації військових частин, а також переміщення військ і техніки [11, с. 124].

Окремої уваги потребує той факт, що в сучасних умовах забезпечення екологічної безпеки в Україні вимагає системної координації дій держави з інститутами громадянського суспільства та міжнародними партнерами. В умовах воєнного стану до розв'язання екологічних проблем активно залучаються політичні партії, громадські організації, незалежні експерти, наукові установи та міжнародні інституції.

Така взаємодія посилює спроможність держави щодо фіксації шкоди, завданої довкіллю, документування екологічних правопорушень, а також формування комплексної політики відновлення. Водночас це зумовлює необхідність чіткого визначення компетенції, процедур і відповідальності кожного учасника з метою запобігання дублюванню функцій і «розмиванню» відповідальності.

Адміністративно-юрисдикційна діяльність у сфері екологічної безпеки є різновидом публічно-владної діяльності, спрямованої на виявлення та процесуальне документування правопорушень, розгляд справ і застосування передбачених законом заходів впливу. Вона реалізується як послідовний ланцюг дій: контроль (нагляд) → фіксація порушення → оформлення матеріалів → розгляд справи → санкційне реагування → контроль виконання та/або оскарження. Базовою (первинною) формою виступає державний екологічний нагляд (контроль). Його завдання полягає у забезпеченні дотримання вимог законодавства про охорону довкілля та екологічну безпеку всіма державними органами, підприємствами, установами, організаціями та громадянами [6, с. 189]. При цьому наголошується, що нагляд за додержанням і застосуванням законів у сфері екологічної безпеки є врегульованою нормами діяльністю органів влади, спрямованою на запобігання і припинення порушень та захист прав громадян і інтересів держави. Саме контроль/нагляд

забезпечує доказову базу для подальшої адміністративної юрисдикції, що без належної фіксації фактів застосування адміністративних стягнень стає процесуально вразливим.

Для правильного розуміння компетенції суб'єктів контрольного й адміністративно-юрисдикційного рівня принциповим є розмежування актів реагування та санкційних заходів. Зокрема, припис органу державного екологічного нагляду (контролю) слід розглядати як владну вимогу щодо усунення виявлених порушень і відновлення стану законності, тобто як інструмент припинення правопорушення та превенції його повторення, тоді як адміністративне стягнення (штраф та інші заходи впливу) є формою реалізації адміністративної відповідальності й може застосовуватися лише за наявності складу правопорушення та з дотриманням установленної процедури. Такий підхід узгоджується із судовою практикою. Так, у постанові Верховного Суду від 31.01.2025 у справі № 420/7880/19 підкреслено тенденцію до розмежування припису як обов'язкової вимоги щодо усунення порушень і санкційних заходів, які можуть застосовуватися виключно у випадках і порядку, прямо передбачених законом [1]. Відповідно, саме від процесуальної коректності дій суб'єкта контролю (встановлення факту порушення, належне документування, дотримання процедури) залежить, чи зможе система перейти від контрольного реагування до юрисдикційного притягнення винної особи до відповідальності.

У такий спосіб контрольні органи та посадові особи виступають ключовими суб'єктами, які поєднують екологічне управління з юрисдикційним механізмом відповідальності, забезпечуючи перехід від виявлення порушення до юридично значущого рішення у справі.

Методи адміністративно-юрисдикційної діяльності доцільно згрупувати таким чином:

1) превентивно-контрольні. До них належать контрольні заходи та моніторинг, проведення вимірювань і перевірок, аналіз документації, встановлення причин і умов правопорушень, а також застосування актів реагування з метою припинення порушень. Контроль у природоохоронній сфері має системний характер і здійснюється з дотриманням визначених принципів, процедурних вимог та організаційних засад [6, с. 125];

2) процесуально-юрисдикційні. Це методи забезпечують формування юридично значущих матеріалів (документування проступку, складання протоколу, збір доказів, розгляд справи уповноваженим органом/судом). Важливо, що адміністративна відповідальність в екологічній сфері застосовується в адміністративному та судовому порядку. При цьому розрахунок збитків не є обов'язковою умовою притягнення до адміністративної відповідальності [6, с. 187]. Така особливість є водночас і перевагою (оперативність реагування), і ризиком (потреба ретельного дотримання процедури та доведення складу проступку);

3) санкційно-примусові. До цієї групи належать адміністративні стягнення та інші заходи адміністративного впливу, що застосовуються у разі вчинення винних і протиправних діянь, які посягають на встановлений порядок використання природних ресурсів, охорону довкілля, забезпечення екологічної безпеки та екологічні права громадян. Перелік таких адміністративних правопорушень передбачений главою 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення [16].

Застосування адміністративної відповідальності в екологічній сфері має важливе значення для відмежування її від кримінальної відповідальності. Таке розмежування здійснюється з урахуванням ступеня суспільної небезпеки діяння та тяжкості заподіяних наслідків. За відсутності істотної шкоди порушення вимог природоохоронного законодавства тягне адміністративну відповідальність відповідно до норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, тоді як заподіяння істотної шкоди довкіллю є підставою для кримінально-правової оцінки відповідного діяння за Кримінальним кодексом України [17].

У межах адміністративно-юрисдикційної діяльності суттєве значення має взаємозв'язок екологічної відповідальності з механізмами компенсації заподіяної шкоди. Повноваження щодо відшкодування збитків і втрат, завданих порушенням екологічного законодавства, здійснюються спеціально уповноваженими органами державного управління у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів відповідно до статей 20 – 20-2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4]. Поряд із цим законодавством передбачено право громадських природоохоронних організацій звертатися до суду з позовами про відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля [9, с. 78].

Наведене доводить, що система реагування на екологічні правопорушення є змішаною: адміністративні стягнення забезпечують швидке припинення та покарання, тоді як механізми відшкодування шкоди реалізуються також у цивільно-правовому та судовому порядку [18, с. 196].

Водночас проблемним аспектом практики є те, що результативність адміністративно-юрисдикційної діяльності залежить від якості контрольного етапу: якщо правопорушення зафіксовано неналежним

чином, подальше провадження стає вразливим і може бути нівельоване оскарженням. Саме тому ключовим напрямом удосконалення є не лише підвищення розмірів штрафів, а й стандартизація доказування та процесуального оформлення матеріалів.

В умовах воєнного стану відбулася суттєва трансформація екологічних ризиків і управлінських пріоритетів: екологічна безпека дедалі чіткіше сприймається не лише як напрям екологічної політики, а як складова національної безпеки. Відповідно держава визначає захист довкілля серед пріоритетів безпекової політики, формуючи належну нормативно-правову основу, інституційну систему органів виконавчої влади та механізми підтримки і реагування.

По-перше, змінюється характер загроз і, відповідно, коло об'єктів адміністративного реагування. Поряд із традиційними порушеннями природоохоронного законодавства (недотримання правил водокористування, порушення вимог поведінки з відходами, незаконна порубка тощо) постають наслідки бойових дій: руйнування промислових об'єктів, забруднення ґрунтів і водних ресурсів, пожежі, мінування територій, деградація та пошкодження природних екосистем. Це зумовлює потребу переорієнтації діяльності суб'єктів владних повноважень від переважно «класичного» контролю за господарською діяльністю до оперативного реагування на воєнно зумовлені екологічні наслідки.

По-друге, трансформуються інструменти й процедури публічного управління у сфері екологічної безпеки, а в окремих випадках контрольна діяльність зазнає тимчасових обмежень. Показовим є нормативне врегулювання припинення (обмеження) заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану, зокрема постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» [19]. Це свідчить про те, що в умовах воєнного стану держава була змушена поєднувати потребу у здійсненні контролю з об'єктивними обмеженнями, зумовленими безпековою ситуацією та особливостями функціонування інституцій. У результаті відбулося зміщення пріоритетів: від систематичного нагляду за діяльністю суб'єктів господарювання до оперативної фіксації та документування шкоди довкіллю, завданої військовими діями, і формування підґрунтя для її подальшого відшкодування.

По-третє, фіксація шкоди довкіллю виокремлюється як самостійний «воєнний» напрям адміністративно-правової діяльності. Н. А. Макаренко та О. Ю. Макаренко наголошують на потребі належного документування збитків і формування доказової бази, придатної для національних і міжнародних процедур, пропонуючи розробити спеціальну методiku їх встановлення [8, с. 202] та прийняти окремий закон, який визначив би порядок фіксації й коло уповноважених суб'єктів. Також підтримується ідея покладення на органи місцевого самоврядування обов'язку проводити екологічний аудит на безпечних територіях або одразу після завершення бойових дій для оперативної фіксації шкоди та ідентифікації її заподіявачів.

По-четверте, формується інституційна інфраструктура «воєнної екологічної безпеки». Прикладом є організаційні рішення щодо упорядкування інформації про збитки: створення оперативного штабу для фіксації та систематизації інформації щодо спричинених збитків і наповнення реєстру, зокрема із залученням представника Державної екологічної інспекції України [20]. Така інституціоналізація підсилює адміністративну спроможність держави, оскільки реєстри й координаційні механізми утворюють організаційну основу для подальших юридичних процедур.

По-п'яте, повоєнний період вимагає переходу від «фіксації шкоди» до «відновлення й відповідальності». Після завершення активної фази бойових дій екологічна безпека набуде відновлювального характеру: першочерговими будуть рекультивація пошкоджених територій, відновлення водних ресурсів, лісів, природно-заповідного фонду, а також удосконалення механізмів контролю та юрисдикційного реагування, щоб забезпечити невідворотність юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. У цьому аспекті важливим є поєднання адміністративних та судових інструментів з механізмами відшкодування шкоди, адже законодавство передбачає можливість реалізації вимог про компенсацію збитків уповноваженими органами та звернення до суду природоохоронних організацій.

Отже, специфіка воєнного та повоєнного періодів полягає у зміні акцентів у діяльності суб'єктів владних повноважень: від здійснення «звичайного» екологічного контролю – до фіксації шкоди довкіллю та формування належної доказової бази, а в подальшому – до відновлення довкілля, відшкодування збитків і посилення адміністративно-юрисдикційних механізмів. Така трансформація вимагає більш чіткого нормативного визначення компетенції уповноважених суб'єктів, узгодження процедур і стандартизації доказування, що є необхідною умовою ефективного публічно-правового захисту довкілля.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що система суб'єктів забезпечення екологічної безпеки в Україні має розглядатися як цілісний механізм публічного управління, упорядкований за функціями та

повноваженнями. Її трирівнева структура (стратегічний, управлінсько-регуляторний, контрольний/адміністративно-юрисдикційний блоки) розкриває логіку переходу від формування екополітики до її реалізації та забезпечення відповідальності за порушення. Критеріями поділу виступають компетенція суб'єктів, інструменти діяльності та юридичний результат реагування для адресатів. Визначальною для дієвості режиму екологічної безпеки є роль контрольного рівня, який поєднує екологічне управління з юрисдикційним механізмом відповідальності та забезпечує перехід від фіксації порушення до рішення у справі.

Для правозастосування принциповим є розмежування припису як вимоги усунення порушення та стягнення як санкційної форми відповідальності, що відповідає підходу Верховного Суду. Подальше вдосконалення має бути спрямоване на узгодження компетенцій і процедур між суб'єктами, стандартизацію документування та посилення інституційної спроможності в умовах воєнних і повоєнних викликів.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 31 січня 2025 р. у справі № 420/7880/19. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=124846986> (дата звернення: 13.02.2026).
2. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.10.2022 № 424: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1416-22#Text> (дата звернення: 13.02.2026).
3. Методики розрахунку розмірів шкоди, внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану: офіційна інформація Державної екологічної інспекції України. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/2309> (дата звернення: 13.02.2026).
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 13.02.2026).
5. Мельник П. В., Климович А. О. До питання визначення екологічної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 2. С. 209-214.
6. Забезпечення екологічної безпеки : підручник / авт. кол.: М. В. Сарапіна, В. А. Андронов, С. Р. Артем'єв, О. В. Бригада, О. В. Рибалова. Харків, 2019. 249 с.
7. Сокол М. В., Богданова А. О. Забезпечення екологічної безпеки в Україні в умовах воєнного стану. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. *Серія: юридичні науки*. 2025. Т. 36 (75). № 1. С. 42-47.
8. Макаренко Н. А., Макаренко О. Ю. Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. *Серія: Право*. 2024. Вип. 82, ч. 2. С. 201-209.
9. Оверковська Т. К., Опольська Н. М. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення : навч. посіб. Вінниця, 2019. 254 с.
10. Буканов Г. М. Система забезпечення екологічної безпеки України. Журнал східноєвропейського права. 2018. № 56. С. 12-19.
11. Корнеєв Ю. В. Поняття та правове регулювання екологічної безпеки в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. *Серія: Юриспруденція*. 2021 № 49. С. 122-125.
12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
13. Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2025 № 625-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.02.2026).
14. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо діяльності Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2025 № 1653. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1653-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.02.2026).
15. Ємець Л. О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2019. 42 с.
16. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 11.02.2026)

17. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
18. Якимець О. І. Інститут юридичної відповідальності в екологічному праві України: сучасні теоретико-правові проблеми. Актуальні проблеми держави і права. 2023. Вип. 97. С. 196–202.
19. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.02.2026).
20. Про створення оперативного штабу для фіксації, упорядкування інформації та формування єдиного реєстру збитків, заподіяних довкіллю внаслідок вторгнення Російської Федерації на територію України : наказ Державної екологічної інспекції України від 01.03.2022 № 73. URL: <https://www.dei.gov.ua/posts/2243> (дата звернення: 15.02.2026).

References

1. *Verkhovnyi Sud (31 Sichnia 2025). Postanova u spravi № 420/7880/19 [Suprem Court (2025, January 31). Judgment in case No. 420/7880/19].* Retrieved from <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=124846986> [in Ukrainian].
2. *Ministerstvo zakhystu dovykillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy (2022, October 13). Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh terytoriiam ta ob'ektam pryrodno-zapovidnoho fondu vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: nakaz № 424 [On approval of the Methodology for determining damage and losses caused to territories and objects of the nature reserve fund as a result of the armed aggression of the Russian Federation: Order No. 424].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1416-22#Text> [in Ukrainian].
3. *Derzhavna ekolohichna inspektsiia Ukrainy. Metodyky rozrakhunku rozmiriv shkody, vnaslidok nadvychaynykh sytuatsii ta/abo pid chas dii voiennoho stanu [Methodologies for calculating the amount of damage as a result of emergencies and/or during martial law] (2026).* Retrieved from <https://www.dei.gov.ua/post/2309> [in Ukrainian].
4. *Verkhovna Rada Ukrainy. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy № 1264-XII [On Environmental Protection: Law of Ukraine No. 1264-XII]. (1991, June 25).* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].
5. Melnyk, P. V. & Klymovych, A. O. (2025). Do pytannia vyznachennia ekolohichnoi bezpeky [On the issue of defining environmental security]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal - Legal Science Electronic Journal*, 2, 209-214 [in Ukrainian].
6. Sarapina, M. V., Andronov, V. A., Artemiev, S. R., Bryhada, O. V. & Rybalova, O. V. (2019). *Zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky [Ensuring environmental security].* Kharkiv [in Ukrainian].
7. Sokol, M. V. & Bohdanova, A. O. (2025). Zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Ensuring environmental security in Ukraine under martial law]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky – Scientific Papers of V. I. Vernadsky Ternopil National University. Series: Legal Sciences*, 36(75), 1, 42–47 [in Ukrainian].
8. Makarenko, N. A. & Makarenko, O. Yu. (2024). Pravove zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu [Legal support of environmental security under martial law]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 82(2), 201–209 [in Ukrainian].
9. Overkovska, T. K. & Opolska, N. M. (2019). *Yurydychna vidpovidalnist za ekolohichni pravoporushennia [Legal liability for environmental offenses].* Vinnytsia [in Ukrainian].
10. Bukanov, H. M. (2018). Systema zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky Ukrainy [The system of ensuring environmental security in Ukraine]. *Zhurnal skhidnoieuropeiskoho prava – Journal of Eastern European Law*, 56, 12–19 [in Ukrainian].
11. Kornieiev, Yu. V. (2021). Poniattia ta pravove rehuliuвання ekolohichnoi bezpeky v Ukraini [Concept and legal regulation of environmental security in Ukraine]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurydsprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Law*, 49, 122–125 [in Ukrainian].
12. *Verkhovna Rada Ukrainy. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy № 2697-VIII [On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental*

- Policy of Ukraine until 2030: Law of Ukraine No. 2697-VIII*. (2019, February 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> [in Ukrainian].
13. *Kabinet Ministriv Ukrainy. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy derzhavnogo nahliadu (kontroliu) u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha, ratsionalnoho vykorystannia, vidtvorennia i okhorony pryrodnykh resursiv na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh: rozporiadzhennia № 625-r* [On approval of the Strategy for reforming the system of state supervision (control) in the field of environmental protection, rational use, reproduction and protection of natural resources until 2029 and approval of the operational action plan for its implementation in 2025–2027: Order No. 625-r] (2025, June 25). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
  14. *Kabinet Ministriv Ukrainy. Pro vnesennia zmin do deiakykh aktiv Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo diialnosti Ministerstva ekonomiky, dokillia ta silskoho hospodarstva: postanova № 1653* [On amendments to certain acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the activities of the Ministry of Economy, Environment and Agriculture: Resolution No. 1653] (2025, December 10). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1653-2025-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
  15. Yemets, L. O. (2019). *Administratyvno-pravovi zasady upravlinnia u sferi zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky derzhavy* [Administrative and legal principles of governance in the field of environmental security of the state]: Doctoral dissertation abstract. Kharkiv [in Ukrainian].
  16. *Verkhovna Rada Ukrainy. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia* [Supreme Council of Ukraine. Code of Ukraine on Administrative Offenses] (1984, December 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> [in Ukrainian].
  17. *Verkhovna Rada Ukrainy. Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine] (2001, April 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
  18. Yakymets, O. I. (2023). *Instytut yurydychnoi vidpovidalnosti v ekolohichnomu pravi Ukrainy: suchasni teoretyko-pravovi problemy* [The institution of legal liability in environmental law of Ukraine: modern theoretical and legal problems]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problem of state and law*, 97, 196–202 [in Ukrainian].
  19. *Kabinet Ministriv Ukrainy. Pro pryypynennia zakhodiv derzhavnogo nahliadu (kontroliu) v umovakh voiennoho stanu: postanova № 303* [Rabinet of Ministers of Ukraine. On termination of state supervision (control) measures during martial law: Resolution No. 303] (2022, March 13). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
  20. *Derzhavna ekolohichna inspektsiia Ukrainy. Pro stvorennia operatyvnoho shtabu dlia fiksatsii, uporiadkuvannia informatsii ta formuvannia yedynoho reiestru zbytkiv, zapodiianykh dokilliu vnaslidok vtornennia Rosiiskoi Federatsii na terytoriiu Ukrainy: nakaz № 73* [State ecological inspection of Ukraine. On the establishment of an operational headquarters for recording, systematizing information and forming a unified register of environmental damage caused by the invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine: Order No. 73] (2022, March 1). Retrieved from <https://www.dei.gov.ua/posts/2243> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 07.02.2026

Стаття прийнята до друку 10.03.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

DOI: 10.35774/app2026.01.089
UDC 336.02 (494):342.25

Костянтин Фліссак,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародного та
європейського права Західноукраїнського
національного університету.
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0980-2398>

ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ІМПЕРАТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ

Acknowledgements

This work was supported by the Erasmus+ program of the European Union (project 101239881 - EUROWUNU - ERASMUS-JMO-2025-HEI-TCH-RSCH «Jean Monnet Chair of European Integration at West Ukrainian National University») (EUROWUNU). The European Commission support for the publication of this article does not constitute an endorsement of the contents, which reflects the views of the authors only, and the Commission cannot be held responsible for any use, which may be made of the information contained therein.

Ця стаття підготовлена за підтримки програми Еразмус+ Європейського Союзу (проект 101239881 - EUROWUNU - ERASMUS-JMO-2025-HEI-TCH-RSCH «Кафедра Жана Моне з європейської інтеграції в ЗУНУ») (EUROWUNU). Проте підтримка Європейською Комісією публікації цієї статті не є автоматичною підтримкою її змісту, який відображає лише погляди автора. Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що наведена в статті.

Актуальність. В умовах посилення глобалізації фінансових відносин, зростання мобільності капіталу та розширення міжнародної економічної взаємодії правове регулювання податкових систем набуває не лише фіскального, а й конституційного значення. У федеративних державах питання розподілу податкової юрисдикції між різними рівнями державної влади стає особливо складним, вимагаючи балансу між фінансовою автономією територіальних утворень та єдністю національної податкової політики. Швейцарська Конфедерація являє собою самобутню модель податкового федералізму, в якій податковий суверенітет конституційно розподілений між Федерацією, кантонами та комунами.

Метою дослідження є аналіз правових основ та конституційних імперативів функціонування податкової системи Швейцарської Конфедерації, з особливою увагою до концепції податкового суверенітету як механізму розподілу податкової юрисдикції та забезпечення узгодженості федеральної податкової системи.

Методологія. Дослідження базується на поєднанні порівняльно-правових, формально-правових та системних методів. Конституційно-правовий аналіз застосовується для вивчення розподілу податкового суверенітету між рівнями державної влади. Для оцінки механізмів гармонізації податків та конституційної заборони міжкантонального подвійного оподаткування використовуються доктринальний аналіз швейцарського податкового права та аналіз судової практики рішень Федерального верховного суду. Для оцінки ширшого правового значення швейцарської моделі використовуються елементи порівняльного фінансового права.

Результати. Дослідження демонструє, що у Швейцарії податковий суверенітет функціонує як конституційна категорія публічної влади, а не просто як технічний розподіл компетенцій. Механізми гармонізації податків, конституційна заборона міжкантонального подвійного оподаткування та судове тлумачення відіграють вирішальну роль у збереженні цілісності національної податкової системи, зберігаючи при цьому суттєву фінансову автономію кантонів та комун. Швейцарська модель податкового федералізму ілюструє, як регуляторна координація та конституційні обмеження можуть запобігти фрагментації податкової юрисдикції. У дослідженні також підкреслюється, що функціонування швейцарської податкової системи тісно пов'язане з міжнародними податковими зобов'язаннями, включаючи впровадження стандартів ОЕСР та укладання угод про уникнення подвійного оподаткування. Результати дослідження підтверджують актуальність швейцарського досвіду для порівняльного фінансового права та його потенційне значення для вдосконалення правового регулювання податкових відносин в Україні.

Ключові слова: Швейцарська Конфедерація; податковий суверенітет; податкова юрисдикція; податковий федералізм; податкова гармонізація; міжнародне економічне право.

© Костянтин Фліссак, 2026

Flissak K.

Legal Foundations and Imperatives of the Functioning of the Swiss Confederation's Tax System

Relevance. *In the context of increasing globalization of financial relations, growing capital mobility and the expansion of international economic interactions, the legal regulation of tax systems acquires not only fiscal but also constitutional significance. In federal states, the issue of allocating tax jurisdiction between different levels of public authority becomes particularly complex, requiring a balance between financial autonomy of territorial entities and the unity of national tax policy. The Swiss Confederation represents a distinctive model of tax federalism in which tax sovereignty is constitutionally distributed among the Federation, cantons and communes.*

Purpose. *The purpose of the study is to analyse the legal foundations and constitutional imperatives of the functioning of the tax system of the Swiss Confederation, with particular attention to the concept of tax sovereignty as a mechanism for allocating tax jurisdiction and ensuring coherence of the federal tax system.*

Methodology. *The research is based on a combination of comparative legal, formal legal and systemic methods. Constitutional-legal analysis is applied to examine the distribution of tax sovereignty between levels of public authority. Doctrinal analysis of Swiss tax law scholarship and case-law analysis of the Federal Supreme Court's decisions are used to assess the mechanisms of tax harmonization and the constitutional prohibition of inter-cantonal double taxation. Elements of comparative financial law are employed to evaluate the broader legal significance of the Swiss model.*

Results. *The study demonstrates that in Switzerland tax sovereignty functions as a constitutional category of public authority rather than merely a technical distribution of competences. The mechanisms of tax harmonization, the constitutional prohibition of inter-cantonal double taxation, and judicial interpretation play a decisive role in preserving the integrity of the national tax system while maintaining substantial financial autonomy of cantons and communes. The Swiss model of tax federalism illustrates how regulatory coordination and constitutional constraints can prevent fragmentation of tax jurisdiction. The research also highlights that the functioning of the Swiss tax system is closely connected with international tax obligations, including the implementation of OECD standards and the conclusion of double taxation agreements. The findings confirm the relevance of the Swiss experience for comparative financial law and its potential significance for improving the legal regulation of tax relations in Ukraine.*

Keywords: *Swiss Confederation; tax sovereignty; tax jurisdiction; tax federalism; tax harmonization; international economic law.*

Постановка проблеми. Повноцінне та ефективне функціонування держави, виконання покладених на неї головних функцій, забезпечення необхідного соціально-економічного розвитку в інтересах власного населення в умовах різних суспільно-політичних та економічних устроїв, незалежно від рівня ринкового статусу економіки є можливим за умов наявності власної доходної бази для забезпечення фінансування видатків як загальнодержавного, так і локального значення. У сучасних умовах трансформації публічних фінансів, зростання мобільності капіталу та ускладнення міжнародних економічних зв'язків питання нормативно-правового забезпечення податкової системи виходить за межі суто фіскальної проблематики та набуває виміру конституційної організації влади, розподілу компетенцій і забезпечення балансу між фінансовою автономією територіальних утворень і єдністю державної політики.

Першоосновою доходної бази є податкова система країни. Її відповідність національним інтересам країни проявляється, передусім, в ефективності функціонування, в оптимальності побудови, структуризації та організації, в оптимізації оподаткування та мінімізації негативного впливу на діяльність як національних, так і працюючих на території держави іноземних суб'єктів підприємництва.

Актуальність даної проблематики посилюється в умовах розвитку глобалізаційних процесів, кризових явищ та проявів міжнародного конфлікту інтересів конкурентного середовища, які періодично виникають. В таких умовах вдається успішно відстоювати національні інтереси тим країнам, які мають в розпорядженні достатні обсяги фінансових ресурсів, акумуляція яких забезпечується функціонуванням національної податкової системи.

Особливе місце і первинна роль в організації системи оподаткування в країні та функціонуванні її податкової системи належить нормативно-правовому забезпеченню та відповідності чинним правовим імперативам даної сфери. У федеративних державах зазначена проблема ускладнюється необхідністю чіткого розмежування податкової юрисдикції між різними рівнями публічної влади, що актуалізує категорію податкового суверенітету як правового інструменту розподілу компетенцій та забезпечення фінансової самостійності суб'єктів федерації. Не останню роль у забезпеченні ефективності побудови та функціонування податкової системи відіграє врахування особливостей державного устрою країн, зокрема федеративного чи унітарного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики правового регламентування і забезпечення функціонування податкових систем держав в контексті ефективного акумулювання фінансових ресурсів з метою реалізації програм їх соціально-економічного розвитку, забезпечення життєдіяльності на всіх рівнях державного устрою країни, надання фінансового сприяння сектору реальної економіки у відстоюванні конкурентних позицій у сфері зовнішньоекономічної діяльності підтверджують їх необхідність і актуальність. Особливе місце серед податкових систем європейських федеративних держав посідає Швейцарська Конфедерація, у якій історично сформувалася модель розподілу податкових повноважень між федеральним рівнем, кантонами та общинами. У цьому контексті постає наукове питання: яким чином конституційно закріплений податковий суверенітет та механізми податкової гармонізації забезпечують функціональну цілісність податкової системи федеративної держави без нівелювання фінансової автономії її суб'єктів. Швейцарський досвід може представляти інтерес в питаннях оптимізації оподаткування, мінімізації впливу на підприємницькі структури в плані порушення їх економічних інтересів та отримання певних негативних результатів. Особливий інтерес становлять питання гармонізації податкових відносин між центром, інститутами центральної влади і регіональними та місцевими органами влади – кантонами і общинами в умовах Конфедерації. Результати дослідження даної проблематики під кутом зору нормативного забезпечення та правового регулювання представлені в публікаціях таких вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, як Й. Альторфер (J. Altorfer) [1], Г. Баумгофф (H. Baumhoff) [2], М. Бойш (M. Beusch) [3], В. Грובה [4], П. Гонглер (P. Hongler) [5], С. Гунцікер (S. Hunziker), Г. Казанова (H. Casanova) [3], Д. Лібхен (D. Liebchen) [2], П. Лохер (P. Locher), А. Марантеллі (A. Marantelli) [6], М. Оертлі (M. Oertli) [7], С.Онищук [8], А. Опель (A. Opel) [6], М. Райх (M. Reich) [9], Ф. Реглі (F. Regli) [10], О.А. Юссеф (O.A. Youssef) [1], М. Цвайфель (M. Zweifel) [3], К.Шмідгейни (K.Schmidheiny) [11]. У працях зазначених авторів ґрунтовно розкриваються питання гармонізації прямих податків, міжкантонального податкового права, судової практики Федерального суду Швейцарії, а також особливості імплементації міжнародних податкових стандартів у національну систему. Окремі аспекти економічної складової швейцарського законодавства розглядалися раніше і нами [12]. Водночас акцент досліджень переважно зосереджений на окремих галузевих або прикладних аспектах, тоді як комплексний аналіз податкового суверенітету як конституційної категорії залишається фрагментарним. Водночас, у вітчизняній науковій літературі питання конституційної природи податкового суверенітету Швейцарської Конфедерації, співвідношення федеральної та кантональної податкової юрисдикції, а також механізмів податкової гармонізації в умовах федералізму не отримали комплексного теоретико-правового осмислення. Разом з тим, дана тематика до цього часу залишається поза увагою українських науковців, хоча може представляти науковий інтерес насамперед в контексті порівняльного права та інтеграції нормативно-правових механізмів податкового права України з нормами міжнародного права. З огляду на зазначене, наше дослідження спрямоване на послідовний аналіз конституційних засад податкового суверенітету Швейцарської Конфедерації, механізмів розмежування податкової юрисдикції між рівнями публічної влади та інструментів податкової гармонізації як елементів забезпечення цілісності федеративної податкової системи.

Метою статті є з'ясування правової природи податкового суверенітету Швейцарської Конфедерації та визначення його ролі у формуванні збалансованої моделі податкового федералізму, що поєднує фінансову автономію кантонів і общин із забезпеченням єдності податкового простору держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз нормативно-правового забезпечення системи оподаткування Швейцарської Конфедерації насамперед слід розпочинати з розгляду основних рис та особливостей податкової системи країни та виділення основних позицій, які потребують окремої уваги.

Першою особливістю швейцарської податкової системи є історичний характер її становлення та розвитку, що є відображенням федеральної державної структури Конфедерації. При цьому кожен із 26 кантонів має власне податкове законодавство і по-різному оподатковує доходи та майно, чистий прибуток та капітал, спадщину, приріст капіталу і землі та інші об'єкти оподаткування. Близько 2120 общин (у Швейцарії їх називають комунами – фр.: *communaute*) наділені повноваженнями або стягувати муніципальні податки, або в рамках кантональних базових тарифів та / або тарифів на комунальні послуги, визначати надбавки до належних кантональних податків [13, р. 6]. Федеральний уряд також оподатковує доходи, хоча отримує свої податкові надходження переважно з інших джерел, насамперед з податку на додану вартість (ПДВ), трансфертного податку, митних зборів та спеціальних акцизних зборів (наприклад, податку на тютюн або податку на нафту).

Оскільки податкова практика Швейцарії передбачає справляння податків як федеральною владою, так і кантонами та общинами, то другою особливістю податкової системи Конфедерації є практичне

застосування категорії «податковий суверенітет» (Steuerhoheit), сутність та головне призначення якого у закріпленні конституційних прав щодо податкової діяльності на різних рівнях державно-територіального устрою країни.

Основні принципи федералістичного ладу викладені в статті 3 Федеральної конституції Швейцарської Конфедерації щодо регулювання відносин між Конфедерацією і кантонами, яка гласить, що «Кантони є суверенними, оскільки їх суверенітет не обмежений федеральною конституцією; вони користуються всіма правами, які не закріплені за Конфедерацією» [14]. Стосовно до податків цей розподіл компетенцій означає наступне: Конфедерація (Федеральний уряд) може стягувати лише податки, прямо дозволені Федеральною конституцією. З іншого боку, кантони в принципі вільні у виборі своїх податків, якщо Федеральна конституція прямо не забороняє їм справляння певних податків або не залишає їх за федеральною владою. Тобто, відповідно до зазначеної конституційної норми про розподіл субсидіарної компетенції кантони мають право стягувати ті податки, які прямо не призначені федеральному уряду, а також можуть передавати податкові повноваження общинам [7]. Таким чином, податковий суверенітет у Швейцарії має багаторівневу конструкцію, в якій первинна компетенція кантонів поєднується з конституційно визначеними межами федерального втручання, що формує баланс між фінансовою автономією суб'єктів федерації та єдністю податкового простору держави.

Той факт, що Федеральна конституція дає Конфедерації право стягувати податок, не виключає, однак, права кантонів стягувати аналогічний податок. Для цього була б потрібна явна заборона. Такого не існує для прямих податків. В зв'язку з тим, що як федеральні, так і кантональні органи наділені конституційним правом стягувати прямі податки (наприклад, податок на прибуток), то між цими рівнями існує певна конкуренція у даному сегменті, яка потребує необхідної гармонізації [1]. Податкова конкуренція між рівнями публічної влади у такій моделі не заперечує податкового суверенітету, а виступає його функціональним проявом у межах принципу федералізму, потребуючи водночас нормативних обмежень для недопущення фрагментації податкової системи.

Особливістю податкового суверенітету стосовно общин є те, що вони можуть стягувати податки лише відповідно до повноважень, наданих їм кантоном. Це право їм надається оскільки общини, як автономні органи самоврядування, мають надзвичайно вагоме значення в соціальній структурі країни. При цьому право общин стягувати податки, однак, обмежене Федеральною конституцією Конфедерації. Вона так розподіляє відповідні податкові повноваження, щоб, з одного боку, общини не перешкождали одна одній, а з іншого боку, щоб не допускати надмірного навантаження на платників податків. На відміну від початкового податкового суверенітету, яким наділені Федеральні органи та кантони, стосовно общин йдеться про похідний або делегований податковий суверенітет, який поряд з Федеральною та кантональною юрисдикціями є важливим елементом швейцарської податкової системи [13, р. 11].

На рівні низових ланок адміністративно-територіального устрою Швейцарії завдання податкової системи корелюються із завданнями щодо фінансового забезпечення виконання основних функцій органів місцевого самоврядування. Окрім завдань, які покладаються на общини (наприклад, утилізація відходів), на них значною мірою покладено завдання, які в інших країнах належать до компетенції вищого державного рівня, такі як початкова освіта чи соціальне забезпечення. Хоча у Швейцарії ці завдання частково виконуються під наглядом уряду та за фінансової підтримки держави, відшкодування понесених в результаті витрат в основному залишається на вирішення територіальних общин. Звідси виникає необхідність в тому, щоб общини брали участь у використанні наявних фінансових джерел. Таким чином паралельно з функціональною автономією общин реалізується і їх фінансова самостійність.

Податки, що стягуються у Швейцарії, поділяються на прямі податки (наприклад, податок на прибуток та податок на майно фізичних осіб, податки на прибуток і капітал юридичних осіб), а також непрямі податки (акцизи і податки на майно або витрати). При цьому існує кілька способів розмежування прямих і непрямих податків. У разі прямих податків платник податків (суб'єкт оподаткування) та носій податків (економічно обтяжена особа), а відповідно об'єкт оподаткування та податкова розрахункова база є ідентичними. Так є, наприклад, з податком на прибуток.

Значення нормативно-правового регламентування системи оподаткування в контексті забезпечення максимального виконання податками своїх функцій ґрунтується, в тому числі, на вагомості та частці відповідних податків у формуванні доходної бази як на федеральному, так і на кантональному та общинному рівнях. Згідно даних Федеральної статистики в загальній сумі отриманих за рік доходів податкові надходження федерального рівня становлять в межах 45%, кантонів – понад 33% і общин (комун) – понад 20% [13, р. 12]. Найбільшим джерелом доходів для федерального уряду є податки на споживання (непрямі

податки), серед яких найбільшу частку дає податок на додану вартість (ПДВ). Прямі податки становлять дещо більше третини федеральних фіскальних надходжень. Тут, з позиції середньої доходності, найбільшу вагу мають прямі федеральні податки. Інша картина складається в кантонах і общинах. Основними податковими доходами в них є податок на прибуток та майно фізичних осіб і податок на прибуток та капітал юридичних осіб. Так, наприклад, у 2022 р. вказані податки в кантонах і общинах становили 86,6% від загального обсягу податкових надходжень [13, р. 12].

Податковий суверенітет у Швейцарській Конфедерації, закріплений необхідною податковою юрисдикцією, ґрунтується на відповідних конституційних принципах. При цьому податкова юрисдикція розглядає податковий суверенітет як юридичну і фактичну можливість держави стягувати податки. При реалізації податкового суверенітету Федеральна конституція Швейцарської Конфедерації формально вимагає, щоб кожен податок мав правову основу, тобто щоб дотримувався принцип законності або легальності, зокрема: «структура податків, у тому числі коло платників податків, предмет оподаткування та їх обчислення, регулюється в основних рисах самим законом» (ст.127 абз.1 Федеральної конституції) [14]. Зміст даної правової норми в тому, що для можливості справляння податку повинні існувати податкові правовідносини. Вона включає кілька елементів, які повинні бути врегульовані Федеральною конституцією або відповідним законом, включаючи, передусім суб'єкт оподаткування та об'єкт оподаткування. Суб'єкт оподаткування (як правило, фізична або юридична особа) стикається у податкових правовідносинах з державою, що володіє податковою юрисдикцією. З іншого боку, об'єкт оподаткування (наприклад, дохід або продаж товарів всередині країни) позначає предмет податкового зобов'язання.

Швейцарське податкове законодавство повинно дотримуватися наступних принципів і заборон, закріплених у Федеральній конституції щодо структури податкового суверенітету:

- 1) принцип правової рівності;
- 2) принцип економічної свободи;
- 3) принцип гарантії власності;
- 4) принцип свободи віри і совісті;
- 5) заборони на міжкантональне подвійне оподаткування;
- 6) заборони на необґрунтовані податкові пільги.

Сукупність зазначених принципів і заборон формує матеріально-правові межі реалізації податкового суверенітету, трансформуючи його з абсолютної компетенції у конституційно обмежену публічну владу.

Наповнення першого принципу означає, що кантони в своєму податковому законодавстві повинні дотримуватися закріпленого у статті 8 Федеральної конституції принципу рівності прав, в діях що підлягають виконанню в судовому порядку, а також в зборі податків та в податковій юрисдикції. Порушенням правової рівності є порушення заборони на фактично необґрунтоване нерівне поводження в застосуванні закону. Принцип рівності прав конкретизований у податковому праві основними конституційними нормами загальності та рівності оподаткування, а також оподаткування відповідно до економічної дієздатності платників податків (стаття 27 абз. 2 Федеральної конституції) [14].

У забезпеченні податкового суверенітету податкові норми і заходи не повинні перешкоджати економічній свободі (статті 27 і 94-107 Федеральної конституції) [14]. Порушення економічної свободи може бути оскаржене в суді. Таким чином, кантональний законодавець не повинен втручатися у вільні дії економічної конкуренції шляхом введення спеціальних податків на підприємства, прагнучи знизити конкурентоспроможність певних видів діяльності за допомогою спеціальних видів податків.

Принцип гарантії власності порушується, коли податкове навантаження набуває конфіскаційного, тобто характеру експропріації (стаття 26 Федеральної конституції). Ідея про те, що гарантія власності є обмеженням для оподаткування, сьогодні визнана як доктринаю, так і прецедентним правом [9].

Ще одним обмеженням в складі податкового суверенітету для оподаткування є свобода віросповідання та совісті (Стаття 15 Федеральної конституції). З цієї конституційної норми випливає, що церковні податки не можуть стягуватися з осіб, які не належать до відповідної релігійної громади. Судова практика Федерального суду стверджує, що лише фізичні (але не юридичні) особи можуть посилалися на це конституційне положення [15].

Важливо підкреслити, що податковий суверенітет передбачає податкову гармонізацію, яка є ще одним ключовим елементом Швейцарської податкової системи. Важливість і вагомість податкової гармонізації обумовлюється таким неприпустимим явищем як подвійне оподаткування, що може мати місце при виникненні наступних обставин чи умов:

1) розходженням між правовими нормами, що регулюють правові відносини податкової системи двох або більше кантонів;

- 2) ідентичністю суб'єктів оподаткування;
- 3) ідентичністю об'єктів оподаткування;
- 4) ідентичністю отримувача податків;
- 5) ідентичністю податкового періоду [7, р. 4].

При цьому податками, стосовно яких поширюється заборона на подвійне оподаткування, в Швейцарії вважаються:

- податки на прибуток та майно, а також податки на прибуток та капітал;
- податки на персонал;
- церковний податок;
- податки на спадщину та подарунки;
- податки на ручну обробку та гербові збори [7, р. 4].

Подвійне оподаткування також може виникати між суверенними державами. В даному випадку запобігання такому міжнародному подвійному оподаткуванню регулюється міжурядовими угодами про уникнення подвійного оподаткування. На даний час Швейцарія підписала понад 100 таких міждержавних угод відповідно до міжнародних стандартів [16].

Федеральною конституцією Швейцарської Конфедерації встановлена правова норма (стаття 127 абз. 3), яка гласить, що: «Міжкантональне подвійне оподаткування заборонено. Федеральний уряд вживає необхідних заходів» [14]. Це означає, що одна і та ж оподатковувана особа за одним і тим же об'єктом оподаткування (наприклад, заробітна плата) не може обкладатися однаковими податками впродовж одного періоду кількома кантонами. Норма Федеральної конституції зобов'язує Федеральний уряд вживати необхідних заходів проти подвійного оподаткування.

Виконуючи конституційне доручення, прийняте у 1977 р. (стаття 129 Федеральної конституції) щодо гармонізації податків на доходи та майно, і, відповідно, на прибуток та капітал, парламент прийняв 14 грудня 1990 р. Федеральний закон про узгодження прямих податків кантонів та общин [17]. По суті - це рамковий закон. Він призначений для законодавців в кантонах та общинах і визначає їм принципи розробки порядку оподаткування щодо податкових зобов'язань, предмету і термінів, процесуального права і податкового кримінального права (стаття 129, абз. 2 Федеральної конституції). Згідно з Конституційним дорученням (стаття 129 абз. 2 Федеральної конституції) Федеральний закон про узгодження прямих податків кантонів та общин уточнює (стаття 1 абз. 3), що визначення податкових тарифів, ставок та пільг залишається за кантонами. При цьому у законі відсутні принципові положення про організацію органів влади. Це залишається за кантонами, оскільки кожен з них має свої особливості у своєму державному та адміністративно-правовому устрої.

Федеральний закон про узгодження прямих податків кантонів та общин набув чинності 1 січня 1993 року. Після закінчення восьмирічного перехідного періоду кантонів федеральне законодавство тепер застосовується безпосередньо, якщо воно суперечить кантональному податковому законодавству (ст. 72, п. 1 і 2 вказаного Федерального закону) [17]. Слід відзначити, що з моменту вступу в силу розглядуваний Федеральний закон знов зазнав численних переглядів, зокрема, за період з 14 грудня 1990 р. і до 1 січня 2025 р. в нього було внесено близько 280 змін і доповнень.

Різні циркулярні листи, аналітичні матеріали та інформаційні бюлетені Швейцарської податкової конференції також спрямовані на запобігання міжкантональному подвійному оподаткуванню (Schweizerische Steuerkonferenz – Швейцарська податкова конференція (SSK) – це об'єднання 26 кантональних податкових органів та Федеральної податкової адміністрації (ESTV). SSK прагне до уніфікації податкової практики, особливо в питаннях, що мають міжкантональне значення, і сприяє обміну досвідом між кантонами і ESTV).

Оскільки на даний час не прийнятий Федеральний закон і федеральне законодавство про заборону подвійного оподаткування між кантонами відсутнє, то врегулювання можливих фактів міжкантонального подвійного оподаткування покладається на Федеральний суд Швейцарської Конфедерації. Ця заборона застосовується лише у випадку конкуруючих вимог двох або більше кантонів, але не у відносинах між Конфедерацією та кантоном. Федеральний суд, однак, конкретизував заборону на подвійне оподаткування у своїй багаторічній судовій практиці, заснованій безпосередньо на конституційних нормах, і встановив правила, що дозволяють уникнути подвійного оподаткування. Ось чому сьогодні міжкантональне Податкове право по суті є так званим «Правом судді» [7]. Така судова конкретизація конституційної

заборони подвійного оподаткування свідчить про вагомий роль судової влади у формуванні стабільності федеративного податкового простору та забезпеченні узгодженості податкових юрисдикцій.

В числі принципів податкового суверенітету Швейцарії є заборони на необґрунтовані податкові пільги. Як свідчить практика, через податкову конкуренцію кантони мали певну спокусу залучити заможних, переважно іноземних осіб шляхом надання фактично необґрунтованих податкових пільг. В порядку превентивного впливу Федеральна конституція (стаття 129 абз. 3) надає Конфедерації право на підставі принципу рівності прав вживати законних заходів проти зловживань такого роду [14].

Особливу позицію у Швейцарській податковій системі, її побудові, організації та функціонуванні займає так званий «Фінансовий порядок» (Finanzordnung), який можна розглядати (в контексті його змісту та характеру і наповнення щодо визначених положень і питань) як своєрідний податковий кодекс або регламент. Оскільки дана категорія охоплює комплекс правових, організаційних, управлінських та фінансових норм і представляє собою об'єкт самостійного та окремого розгляду, обмежимось тут констатацією того, що в цілому «Фінансовий порядок» Швейцарії забезпечує регулювання розподілу податкових повноважень між федеральним урядом, кантонами та общинами. Зокрема прийнятий за результатами референдуму у 2019 р. «Новий фінансовий порядок 2021 р.» дозволяє Федеральному уряду збирати важливі податки до певної дати (наприклад, до 2035 р.). Відповідно до нього податкова юрисдикція Швейцарії регулює розподіл податкових повноважень між федеральним урядом, кантонами та общинами [18]. Отже, «Фінансовий порядок» виступає інструментом періодичного конституційного оновлення податкової компетенції Федерації, що дозволяє адаптувати податкову систему до сучасних фінансових викликів без руйнування засад федералізму.

Розвиток Швейцарської податкової системи передбачає врахування особливостей функціонування нормативно-правових вимог і регламентів міжнародного рівня. Особливе значення має врахування динаміки юрисдикції сфери оподаткування в рамках Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). При цьому зростає актуальність і посилення уваги до виникнення складних проблем, пов'язаних з динамікою міжнародного економічного та правового становища, зростаючого міждержавного обміну інформацією, а також новими явищами оподаткування цифрової економіки з необхідністю мінімізації оподаткування.

Висновки. Дослідження нормативно-правового забезпечення податкової системи Швейцарської Конфедерації в контексті порівняльного фінансового права щодо потенційно можливого врахування швейцарського досвіду правового забезпечення взаємовідносин інститутів федерального та регіонального і локального рівня (кантонів і общин) у сфері справляння податків стало підставою для ряду висновків.

1. Оскільки податкова практика Швейцарії передбачає справляння податків як федеральною владою, так і кантонами та общинами, то суттєвою особливістю податкової системи Конфедерації є практичне застосування категорії «податковий суверенітет», сутність та головне призначення якого у закріпленні конституційних прав щодо податкової діяльності на різних рівнях державно-територіального устрою країни. У цьому контексті податковий суверенітет виступає не лише розподілом компетенцій, а й механізмом забезпечення інституційної рівноваги між рівнями публічної влади у сфері формування доходної бази держави.

2. Значення правового регламентування і регулювання системи оподаткування в плані забезпечення максимального виконання податками своїх функцій ґрунтується, перед усім, на вагомості та частці відповідних податків у формуванні доходної бази як на федеральному, так і на кантональному та общинному рівнях.

3. Податковий суверенітет у Швейцарській Конфедерації, зафіксований необхідною податковою юрисдикцією, ґрунтується на відповідних принципах та заборонах, закріплених у Федеральній конституції щодо його структури, в числі яких принципи правової рівності, економічної свободи, гарантії власності, свободи віри і совісті, а також заборони на міжкантональне подвійне оподаткування та на необґрунтовані податкові пільги. Встановлені Конституцією принципи та обмеження свідчать про те, що реалізація податкового суверенітету має публічно-правовий характер і здійснюється в межах конституційно визначених гарантій прав людини та економічної свободи.

4. На рівні низових ланок адміністративно-територіального устрою Швейцарії завдання податкової системи корелюються із завданнями щодо фінансового забезпечення виконання основних функцій органів місцевого самоврядування. Окрім завдань, які покладаються на общини, на них значною мірою покладено завдання, які в інших країнах належать до компетенції вищого державного рівня, такі як початкова освіта чи соціальне забезпечення. Таким чином, швейцарська модель податкового федералізму демонструє

можливість поєднання широкої фінансової автономії кантонів і общин із забезпеченням цілісності податкового простору держави через механізми конституційного розмежування компетенцій, гармонізації та судового контролю. Досвід Швейцарської Конфедерації свідчить про те, що ефективність податкової системи федеративної держави визначається не стільки рівнем централізації, скільки збалансованістю правових інструментів координації податкової юрисдикції. Водночас функціонування зазначеної моделі відбувається у взаємодії з міжнародними податковими зобов'язаннями Швейцарської Конфедерації, зокрема у сфері уникнення подвійного оподаткування та імплементації стандартів Організації економічного співробітництва і розвитку, що зумовлює необхідність узгодження внутрішнього податкового суверенітету з нормами міжнародного економічного права. У цьому аспекті швейцарський досвід може становити інтерес для України як приклад поєднання конституційно закріпленої фінансової автономії територіальних утворень із дотриманням міжнародних зобов'язань у сфері оподаткування.

Список використаних джерел

1. Youssef O.A, Altorfer J. Bundesgesetz über die Harmonisierung der direkten Steuern der Kantone und Gemeinden. Helbing & Lichtenhahn Verlag AG (CH) & Co. KG, München (D), ZN Basel. 2022. 2116 S.
2. Baumhoff H., Liebchen D., in: Jörg Manfred Mössner (Hrsg.), Steuerrecht international tätiger Unternehmen, 5. Aufl., Köln. 2018.
3. Zweifel M., Casanova H., Beusch M., Hunziker S. Schweizerisches Steuerverfahrensrecht, Direkte Steuern, 2. Aufl., Zürich. 2018.
4. Грובה В. Щодо особливостей розвитку місцевого самоврядування: досвід Швейцарії. Юридичний вісник. 2016. № 2. С. 177–183.
5. Hongler P. Steuergerechtigkeit im internationalen Steuerrecht – eine überflüssige Diskussion? Internationales Steuerrecht. 2018. P. 756-764. URL: <https://www.alexandria.unisg.ch/handle/20.500.14171/101254> (дата звернення: 20.01.2026).
6. Locher P., Marantelli A., Opel A. Einführung in das internationale Steuerrecht der Schweiz, 4. Aufl. Bern. 2019.
7. Oertli M. Interkantones Steuerrecht. 2021. URL: <https://steuerportal.ch/wp-content/uploads/2022/01/Steuer-kompakt-Oertli-interkantones-Steuerrecht-Update-2021.pdf> (дата звернення: 20.01.2026).
8. Онищук С. Перспективи використання зарубіжного досвіду у сфері зміцнення фінансового потенціалу територіальних громад. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій, 2025, 4(18), С. 200-210. <https://doi.org/10.32750/2025-0417>.
9. Reich M. Steuerrecht. 3. Auflage, Zürich. 2020. URL: https://www.uzh.ch/dam/jcr:a28608f2-a092-4223-8e45-cb538ee04292/Prospekt_Reich_Steuerrecht_A4_2S_D.pdf (дата звернення: 15.01.2026).
10. Regli F. Grundlagen für die Konzernbesteuerung im schweizerischen Steuerrecht, Diss. St. Gallen, Schriftenreihe Finanzwissenschaft und Finanzrecht, Bd. 109, 2. Aufl., Bern 2021.
11. Schmidheiny K. Emerging lessons from half a century of fiscal federalism in Switzerland. Swiss Journal of Economics and Statistics. 2017. Vol. 153. Iss. 2. P. 73-101. URL: <https://doi.org/10.1007/BF03399435> (дата звернення: 12.01.2026).
12. Flissak K. International and National Law in Ensuring the Foreign Economic Activity of the Swiss Confederation. Актуальні проблеми правознавства. 2024. № 3. С. 48-55. <https://doi.org/10.35774/app2024.03.048>.
13. Das schweizerische Steuersystem. – Schweizerische Steuerkonferenz. Ausgabe 2025. Eidgenössische Steuerverwaltung. Hauptabteilung Steuerpolitik, 25 p.
14. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999 (Stand am 3. März 2024). URL: <https://www.lexfind.ch/fe/de/tol/24724/de> (дата звернення: 17.01.2026).
15. Bundesgericht der Schweizerischen Eidgenossenschaft. URL: <https://www.ch-info.swiss/de/edition-2022/die-gerichte-des-bundes/bundesgericht> (дата звернення: 20.01.2026).
16. Schweizerische Doppelbesteuerungsabkommen. Stand vom 1. Januar 2026. - Eidgenössisches Finanzdepartement EFD Staatssekretariat für internationale Finanzfragen SIF. URL: <https://www.sif.admin.ch/de/doppelbesteuerungsabkommen-dba> (дата звернення: 18.01.2026).
17. Bundesgesetz über die Harmonisierung der direkten Steuern der Kantone und Gemeinden vom 14. Dezember 1990 (Stand am 1. Januar 2025). – <https://www.fedlex.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/oc/2017/547/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-oc-2017-547-de-pdf-a-1.pdf> (дата звернення: 20.01.2026).

18. Neue Finanzordnung 2021. Dokumentation und Steuerinformation / ESTV Bern, 2019. URL: <https://www.estv2.admin.ch/stp/ds/b-neue-finanzordnung-de.pdf> (дата звернення: 19.01.2026).

References

1. Youssef, O. A. & Altorfer J. (2022). Bundesgesetz über die Harmonisierung der direkten Steuern der Kantone und Gemeinden. Helbing & Lichtenhahn Verlag AG (CH) & Co. KG, München (D), ZN Basel [in German].
2. Baumhoff, H. & Liebchen D. (2018) in: Jörg Manfred Mössner (Hrsg.), Steuerrecht international tätiger Unternehmen, 5. Aufl., Köln [in German].
3. Zweifel, M., Casanova H., Beusch M. & Hunziker S. (2018). Schweizerisches Steuerverfahrensrecht, Direkte Steuern, 2. Aufl., Zürich. [in German].
4. Hrobova, V. (2016). Schodo osoblyvostej rozvytku mistzevogo samovryaduvannya: dosvod Schvejtzariji [Regarding the specifics of local government development: the experience of Switzerland] Yurydychnyj visnyk – Law Review, 2, 177-183 [in Ukrainian].
5. Hongler, P. (2018) Steuergerechtigkeit im internationalen Steuerrecht – eine überflüssige Diskussion? Internationales Steuerrecht, 756-764. Retrieved from <https://www.alexandria.unisg.ch/handle/20.500.14171/101254> [in German].
6. Locher, P., Marantelli A. & Opel A. (2019). Einführung in das internationale Steuerrecht der Schweiz, 4. Aufl. Bern [in German].
7. Oertli, M. (2021). Interkantonaes Steuerrecht. Retrieved from <https://steuerportal.ch/wp-content/uploads/2022/01/Steuern-kompakt-Oertli-interkantonaes-Steuerrecht-Update-2021.pdf> [in German].
8. Onyshchuk, S. (2025). Perspektyvy vykorystannia zarubizhnoho dosvidu u sferi zmitsnennia finansovoho potentsialu terytorialnykh hromad. [Prospects for using foreign experience in strengthening the financial potential of territorial communities]. Yevropeyskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsiy – European Journal of Economic and Financial Innovations, 4 (18), p. 200-210. <https://doi.org/10.32750/2025-0417> [in Ukrainian].
9. Reich, M. (2020). Steuerrecht. 3. Auflage. Zürich. Retrieved from https://www.uzh.ch/dam/jcr:a28608f2-a092-4223-8e45-cb538ee04292/Prospekt_Reich_Steuerrecht_A4_2S_D.pdf [in German].
10. Regli, F. (2021). Grundlagen für die Konzernbesteuerung im schweizerischen Steuerrecht, Diss. St. Gallen, Schriftenreihe Finanzwissenschaft und Finanzrecht, Bd. 109, 2. Aufl. Bern [in German].
11. Schmidheiny, K. (2017). Emerging lessons from half a century of fiscal federalism in Switzerland. Swiss Journal of Economics and Statistics, 153(2), 73-101. <https://doi.org/10.1007/BF03399435> [in English].
12. Flissak, K. (2024). International and National Law in Ensuring the Foreign Economic Activity of the Swiss Confederation. Aktualni problemy pravoznavstva – Current problems of law, 3, 48-55. <https://doi.org/10.35774/app2024.03.048> [in English].
13. Das schweizerische Steuersystem – Schweizerische Steuerkonferenz. Ausgabe 2025. Eidgenössische Steuerverwaltung. Hauptabteilung Steuerpolitik [in German].
14. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999 (Stand am 3. März 2024). Retrieved from <https://www.lexfind.ch/fe/de/tol/24724/de> [in German].
15. Bundesgericht der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Retrieved from <https://www.ch-info.swiss/de/edition-2022/die-gerichte-des-bundes/bundesgericht> [in German].
16. Schweizerische Doppelbesteuerungsabkommen. Stand vom 1. Januar 2026. Eidgenössisches Finanzdepartement EFD Staatssekretariat für internationale Finanzfragen SIF. Retrieved from <https://www.sif.admin.ch/de/doppelbesteuerungsabkommen-dba> [in German].
17. Bundesgesetz über die Harmonisierung der direkten Steuern der Kantone und Gemeinden vom 14. Dezember 1990 (Stand am 1. Januar 2025). Retrieved from <https://www.fedlex.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/oc/2017/547/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-oc-2017-547-de-pdf-a-1.pdf> [in German].
18. Neue Finanzordnung 2021. Dokumentation und Steuerinformation. ESTV Bern, 2019. Retrieved from <https://www.estv2.admin.ch/stp/ds/b-neue-finanzordnung-de.pdf> [in German].

Стаття надійшла 05.02.2026

Стаття прийнята до друку 07.03.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

Дмитро Костюк,

аспірант НДІ приватного права і підприємництва імені академіка

Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9507-1993>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПУБЛІЧНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕЄСТРАХ УКРАЇНИ

У статті досліджено нормативно-правове регулювання обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах України в умовах інтенсивної цифрової трансформації публічного управління та євроінтеграційного курсу держави. Встановлено, що публічні електронні реєстри є одними з найбільших операторів персональних даних у сучасній державі, а їхнє функціонування породжує правові колізії між принципами відкритості реєстрових даних та вимогами захисту права на приватність. Проаналізовано багаторівневу систему нормативно-правового регулювання у відповідній сфері, що охоплює конституційні гарантії, спеціальне законодавство, зокрема закони України «Про захист персональних даних» та «Про публічні електронні реєстри», галузеві нормативні акти й підзаконне регулювання.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний і порівняльно-правовий, використані для аналізу нормативно-правового регулювання захисту персональних даних у публічних електронних реєстрах, виявлення прогалин законодавства та формулювання пропозицій щодо його вдосконалення.

Розглянуто такі ключові принципи обробки персональних даних у реєстрових системах, як: законність, функціональна достатність, цільова обмеженість, точності та безпека даних. Виявлено, що практика агрегування реєстрових даних через інтегровані портали електронних послуг суттєво ускладнює дотримання принципу мінімізації даних і створює додаткові ризики для конфіденційності персональної інформації громадян. Досліджено стандарти Загального регламенту про захист даних ЄС (GDPR) та практику Суду справедливості ЄС як ключові орієнтири для гармонізації національного законодавства.

Визначено основні прогалини чинного законодавства: надмірно широкий суб'єктний склад осіб, що мають право спеціального доступу до реєстрових даних; відсутність законодавчо закріпленого принципу «конфіденційність за замовчуванням»; фрагментарність регулювання транскордонного переміщення реєстрових даних. Сформульовано пропозиції щодо диференціації правових режимів доступу до реєстрових даних, кодифікації інформаційного законодавства та посилення заходів кібербезпеки на нормативному рівні.

Ключові слова: персональні дані, публічні електронні реєстри, захист персональних даних, GDPR, цифрова трансформація, право на приватність, доступ до реєстрових даних, принципи обробки персональних даних

Kostiuk D.

Regulatory and Legal Framework for Personal Data Processing in Ukraine's Public Electronic Registries

The article examines the legal regulation of personal data processing in public electronic registers of Ukraine in the context of intensive digital transformation of public administration and the country's European integration course. It is established that public electronic registers are among the largest personal data operators in the modern state, and their functioning gives rise to legal conflicts between the principles of openness of registry data and the requirements for the protection of the right to privacy. The article analyses the multi-level system of legal regulation in this sphere, encompassing constitutional guarantees, special legislation – in particular the Laws of Ukraine «On Personal Data Protection» and «On Public Electronic Registers» – sectoral normative acts and subordinate legislation.

The methodological framework of the study is based on general scientific and special legal methods, in particular the dialectical, formal-legal, systemic-structural, and comparative-legal methods, which were used to analyze the legal regulation of personal data protection in public electronic registers, identify legislative gaps, and formulate proposals for its improvement.

The key principles of personal data processing in registry systems are examined: lawfulness, functional sufficiency, purpose limitation, accuracy and data security. It is revealed that the practice of aggregating registry data through integrated electronic service portals significantly complicates compliance with the data minimisation principle

and creates additional risks to the confidentiality of citizens' personal information. The standards of the EU General Data Protection Regulation (GDPR) and the case law of the Court of Justice of the European Union are examined as key reference points for the harmonisation of national legislation.

The main gaps in the current legislation are identified: an excessively broad range of persons entitled to special access to registry data; the absence of a legislatively enshrined «privacy by default» principle; and the fragmented regulation of cross-border transfers of registry data. Proposals are formulated regarding the differentiation of legal access regimes for registry data, the codification of information legislation, and the strengthening of cybersecurity measures at the normative level.

Keywords: personal data, public electronic registers, personal data protection, GDPR, digital transformation, right to privacy, access to registry data, personal data processing principles.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивної цифрової трансформації публічного управління персональні дані громадян набули значення одного з найбільш цінних інформаційних ресурсів держави. Публічні електронні реєстри акумулюють значні масиви відомостей про фізичних осіб – від даних про майновий і цивільний стан до відомостей про підприємницьку та освітню діяльність. Ці дані забезпечують функціонування механізмів державного управління, надання адміністративних послуг, здійснення судочинства та реалізацію права на захист прав та свобод громадян.

Водночас відкритість реєстрових систем і розширення доступу до них породжують правові проблеми, пов'язані із забезпеченням конфіденційності персональних даних, запобіганням їх несанкціонованому використанню та дотриманням міжнародних стандартів у цій сфері. Особливої гостроти ці питання набувають в умовах воєнного стану, коли ризики кіберагресії проти державних інформаційних систем суттєво зростають, а витік персональних даних може становити безпосередню загрозу як для окремих громадян, так і для цифрового суверенітету держави загалом [1].

Актуальність теми підсилюється і зовнішньополітичним контекстом: курс України на євроінтеграцію зумовлює необхідність гармонізації національного законодавства у сфері захисту персональних даних із правом Європейського Союзу (далі – ЄС), зокрема з Загальним регламентом про захист даних (GDPR) та Хартією основоположних прав ЄС. Ці завдання вимагають системного переосмислення чинної нормативно-правової бази регулювання обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах.

Мета статті – проаналізувати систему нормативно-правового регулювання обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах України, виявити наявні правові прогалини та суперечності, а також визначити напрями вдосконалення законодавства з урахуванням стандартів ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання персональних даних перебуває в полі зору значної кількості дослідників. Стан українських електронних реєстрів і персональних баз даних, що зберігають інформацію про населення країни, досліджено у колективній монографії Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України [2]; зарубіжний досвід формування реєстрових систем у державах ЄС – у роботі О. М. Гладун та співавторів [3]. Теоретико-правові засади охорони баз персональних даних за законодавством України, а також особливості суб'єктного складу відносин, пов'язаних із персональними даними, досліджувалися у працях В. І. Теремецького [4; 5]. Питання імплементації зарубіжного досвіду правового захисту персональних даних в Україні висвітлено у праці В. І. Теремецького та Д. В. Цвірюка [6].

Юридичні виміри функціонування реєстрових систем в контексті цифрової трансформації розглядали І. П. Касперський [7], Ю. В. Осика [8], Н. В. Маслак [9]. Технічні аспекти захисту персональних баз даних державних реєстрів та розробки комплексних систем контролю доступу досліджували О. В. Задерейко, О. Г. Трофименко та ін. [1]. Водночас питання нормативно-правового регулювання обробки персональних даних безпосередньо у сфері публічних електронних реєстрів як комплексна проблема залишається недостатньо розробленою, що й визначає мету пропонованої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Персональні дані в сучасному праві традиційно визначаються як будь-яка інформація, що стосується ідентифікації фізичної особи. Законодавство України сприйняло цей підхід: Закон України «Про захист персональних даних» від 01.07.2010 № 2297-VI закріплює поняття персональних даних як «відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» [10]. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII об'єднує поняття «інформація про фізичну особу» та «персональні дані» спільним визначенням, що є тотожним визначенню попереднього закону [11].

Публічні електронні реєстри за своєю природою є автоматизованими інформаційними системами, що забезпечують збір, зберігання, обробку та надання реєстрових даних у процесі здійснення функцій публічного управління. Оскільки значна частина цих даних стосується конкретних фізичних осіб, реєстри є одними з найбільших за обсягом операторів персональних даних у сучасній державі. В Україні функціонує розгалужена система реєстрів, що охоплює Єдиний державний демографічний реєстр, Державний реєстр виборців, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдину державну електронну базу з питань освіти, Державний реєстр актів цивільного стану громадян та багато інших [1].

У правовій доктрині персональні дані, що містяться у реєстрах, набувають подвійного статусу: з одного боку, вони є об'єктом публічного інтересу, оскільки забезпечують функціонування механізмів державного управління; з іншого – є об'єктом конституційно захищеного права особи на приватність та інформаційне самовизначення. Саме ця подвійність є джерелом численних правових колізій, що виникають у сфері регулювання доступу до реєстрових даних [8].

Особливу категорію серед персональних даних, що зберігаються у реєстрах, становлять чутливі дані, а саме: відомості про стан здоров'я, расову та етнічну належність, політичні переконання, судимість тощо. Розголошення таких відомостей здатне завдати суттєвої шкоди правам і свободам осіб, стати підставою для дискримінації, шантажу або психологічного впливу.

Правове регулювання обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах України здійснюється на основі розгалуженої системи нормативно-правових актів, яка охоплює кілька рівнів.

На конституційному рівні право на захист персональних даних ґрунтується на статтях 32 та 34 Конституції України, що гарантують недоторканність особистого і сімейного життя, свободу збирання, зберігання, використання та поширення інформації. Конституційний захист персональних даних органічно пов'язаний із загальним принципом поваги до людської гідності та забезпечення прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності.

Центральне місце у системі спеціального законодавства посідає Закон України «Про захист персональних даних» [10]. Він закріплює такі основні принципи обробки персональних даних, як: законність, цільова обмеженість, пропорційність, точність, обмеженість зберігання, а також права суб'єктів персональних даних, зокрема право на доступ, видалення та заперечення проти обробки. Закон визначає підстави для обробки персональних даних, вимоги до забезпечення їх безпеки та встановлює відповідальність за порушення у цій сфері.

Принципово важливим у контексті реєстрових систем є Закон України «Про публічні електронні реєстри» від 18.11.2021 № 1907-IX [12]. Він встановлює правові, організаційні і фінансові засади створення та функціонування публічних електронних реєстрів із метою захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб під час створення, зберігання, оброблення та використання реєстрової інформації. Серед задекларованих принципів закону – відкритість та доступність реєстрових даних, що покликане сприяти підвищенню прозорості державного управління. Водночас закон містить положення про захист персональних даних у реєстрах, хоча практика його застосування виявляє суттєві прогалини у механізмах забезпечення цього захисту [9].

Відповідно до ст. 34 зазначеного закону будь-якій фізичній чи юридичній особі надано право на отримання інформації з реєстрів у режимі спеціального доступу, в тому числі відомостей про власників нерухомості, обтяження речових прав тощо – за плату. Ця норма викликає обґрунтовані застереження з точки зору принципу пропорційності доступу до персональних даних: широке коло суб'єктів, яким надається такий доступ, істотно підвищує ризики зловживання реєстровою інформацією – від незаконного комерційного використання до несанкціонованого заволодіння правами на об'єкти реєстрації.

Окрему роль у системі нормативно-правового регулювання відіграють галузеві закони, що регламентують обробку персональних даних у конкретних реєстрових системах: Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» (щодо електронної системи охорони здоров'я eHealth) та інші. Кожен із цих актів містить спеціальні норми щодо захисту персональних даних в обсязі, зумовленому специфікою відповідної сфери [8].

Слід також згадати підзаконне регулювання, що доповнює законодавчу базу: Наказ Міністерства цифрової трансформації України від 20.05.2020 № 72 «Про затвердження Порядку обробки та захисту персональних даних, власником яких є Міністерство цифрової трансформації України», а також

Правила забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 № 373. Ці акти конкретизують вимоги до технічного й організаційного захисту персональних даних у реєстрових системах.

Системний аналіз чинного законодавства дозволяє виокремити ключові принципи обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах України, дотримання яких є обов'язковою умовою правомірності відповідної діяльності.

Принцип законності передбачає, що будь-яка обробка персональних даних у реєстрах повинна мати чітку правову підставу: або згоду суб'єкта даних, або пряму норму закону, що уповноважує відповідний орган здійснювати обробку. Він реалізується через систему спеціальних законів, що регламентують ведення окремих реєстрів.

Принцип функціональної достатності (мінімізації даних) вимагає, щоб обсяг зібраних персональних даних не перевищував необхідного для досягнення законної мети реєстру. Дієвість цього принципу може змінюватися під впливом тенденцій до агрегування даних із різних реєстрів та створення інтегрованих інформаційних систем. Зокрема, функціонування Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія» – системи, що через єдиний ідентифікатор надає доступ до даних з численних реєстрів одночасно, – викликає серйозні застереження з точки зору дотримання принципу мінімізації [7]. Правозахисна організація Privacy International вказувала, що агрегування даних різних реєстрів за одним незмінюваним ідентифікатором становить серйозну загрозу безпеці персональних даних.

Принцип цільової обмеженості означає, що персональні дані, зібрані для певної реєстрової мети, не можуть використовуватися для інших цілей, не сумісних з первісною. Однак практика формування інтегрованих реєстрових систем нерідко розмиває цю межу: дані, зібрані, наприклад, для реєстрації права власності, можуть бути доступні суб'єктам, яким вони не призначалися, через режим відкритого або спеціального доступу.

Принцип точності та актуальності передбачає підтримання реєстрових даних у стані, що відповідає дійсності, та їх своєчасне оновлення. На практиці забезпечення актуальності даних у взаємодіючих між собою реєстрових системах є складним організаційним завданням, некоректне вирішення якого може призводити до порушення прав суб'єктів даних.

Принцип безпеки даних вимагає вжиття відповідних технічних та організаційних заходів для захисту персональних даних від несанкціонованого доступу, знищення, зміни або розголошення. В умовах збройної агресії проти України та постійних кібератак на державну цифрову інфраструктуру цей принцип набуває особливої актуальності. Досвід воєнного стану показав уразливість реєстрових систем: у перші дні повномасштабного вторгнення було прийнято вимушене рішення про тимчасове припинення доступу до державних реєстрів, що, водночас, виявило значну залежність функціонування публічного управління від доступності цих систем.

Одним із найгостріших правових питань у сфері публічних реєстрів є питання про межі допустимої відкритості реєстрових даних. Відкритість реєстрів є безперечним позитивом з погляду прозорості державного управління, боротьби з корупцією та покращення інвестиційного клімату. Запровадження Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, ЄДРПОУ, Державного реєстру знищеного та пошкодженого майна, системи «Відновлення» – все це приклади корисного застосування відкритих реєстрових даних [9].

Зауважимо, що надмірна відкритість може перетворити реєстр на інструмент збору персональних даних із метою шантажу, переслідування або незаконного заволодіння майновими правами. Саме цю проблему виявив законопроект № 10242, що передбачав кримінальну відповідальність за несанкціонований доступ до публічних реєстрів: ініціатори законопроекту прагнули встановити кримінально-правові заборони, водночас не обмеживши право широкого кола осіб на спеціальний доступ до тих самих даних [15]. Очевидна непослідовність такого підходу унеможливує досягнення ефективного захисту персональних даних виключно засобами кримінально-правових заборон.

Реакцією на такі виклики повинна бути не лише у криміналізація зловживань, а насамперед у переосмислення самої архітектури доступу до реєстрових даних. Відповідно до стандарту, закладеного практикою Суду справедливості ЄС [13], доступ до чутливих персональних даних у реєстрах має бути диференційованим: відкритий доступ – до даних, що мають явну суспільну цінність і не містять суттєвих персональних ідентифікаторів; обмежений доступ – для органів влади, банків, нотаріусів та інших суб'єктів, що мають правомірний інтерес; закритий доступ – для персональних даних, відкриття яких не виправдовується жодною суспільною необхідністю.

Окремою проблемою є агрегування персональних даних через портали електронних послуг. Аналіз функціонування порталу «Дія» засвідчив, що він фактично виступає агрегатором значного обсягу персональних даних, отриманих із загальнодержавних реєстрів [7]. Повідомлення про спроби продажу персональних даних користувачів «Дії» з індивідуальними податковими номерами, номерами телефонів, паспортними даними та фотографіями документів виявили системну проблему: концентрація ідентифікаторів різних реєстрів в єдиному ресурсі різко збільшує цінність такого масиву для зловмисників і одночасно масштаб потенційного витоку.

Цифрова трансформація публічного управління відкриває нові можливості для ефективного надання адміністративних послуг та оптимізації функцій держави, однак одночасно збільшує ризики для персональних даних громадян. Інтеграція реєстрів через платформу «Трембіта», функціонування Єдиного державного вебпорталу відкритих даних та інших систем електронної взаємодії створюють умови, за яких порушення безпеки однієї ланки потенційно загрожує цілісності всього інформаційного простору держави [1].

У цьому контексті першочергового значення набуває запровадження комплексних систем захисту персональних баз даних реєстрів. Дослідження у сфері кібербезпеки реєстрових систем вказують на необхідність поєднання інструментів шифрування, криптографії, систем запобігання витоку даних (DLP), мережевого екранування та блокчейн-технологій для забезпечення цілісності та конфіденційності реєстрових даних. Поряд із технічними заходами принципово важливими є організаційні – чіткі процедури надання та розмежування доступу, впровадження багатофакторної автентифікації, регулярний аудит безпеки.

Воєнний стан актуалізував питання резервування та фізичної безпеки реєстрових систем. Зберігання персональних даних у хмарних сервісах на серверах країн ЄС стало одним із практичних рішень, що дозволило забезпечити безперервність функціонування реєстрів в умовах ракетних ударів по інфраструктурі [14]. Водночас таке рішення породжує нові правові питання: про застосовне право, підстави та межі обробки даних за кордоном, про відповідальність оператора у разі інцидентів. З огляду на вимоги GDPR розміщення персональних даних на серверах країн ЄС забезпечує високий рівень правової захищеності відповідно до суворих законодавчих вимог регламенту; водночас слід враховувати і ризики, пов'язані з можливими політичними змінами.

Прикладом нормативного відгуку на виклики воєнного часу може бути запровадження системи відновлення втраченого майна – Державного реєстру знищеного та пошкодженого майна та програми «Відновлення». Утім ці системи потребують обробки значного обсягу персональних даних постраждалих осіб, що ставить питання про відповідні гарантії їх захисту. Зокрема, необхідним є закріплення чітких правил щодо строків зберігання таких даних, кола суб'єктів доступу та заходів їх безпеки.

Висновки. Нормативно-правове регулювання обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах України характеризується розгалуженою, проте недостатньо систематизованою нормативною базою, що поєднує конституційні гарантії, спеціальне законодавство, галузеві норми та підзаконне регулювання. Ключовою проблемою залишається забезпечення балансу між принципами відкритості та доступності реєстрових даних – як засобів підвищення прозорості публічного управління – та вимогами захисту права на приватність і персональних даних громадян.

Аналіз чинного законодавства виявляє такі основні прогалини: недостатня деталізація принципу функціональної достатності при агрегуванні даних різних реєстрів; надмірно широкий суб'єктний склад осіб, що мають право на спеціальний доступ до реєстрових даних без достатнього обґрунтування правомірного інтересу; відсутність законодавчо закріплених стандартів оцінки впливу на захист персональних даних при розробці нових реєстрових систем; фрагментарність регулювання питань транскордонного переміщення реєстрових даних.

Напрями вдосконалення законодавства повинні включати: приведення режиму доступу до реєстрових даних у відповідність до стандартів пропорційності, вироблених практикою Суду справедливості ЄС; законодавче закріплення принципу «конфіденційність за замовчуванням» як обов'язкової вимоги до архітектури реєстрових систем; диференціацію правових режимів доступу до різних категорій реєстрових даних залежно від їх чутливості; кодифікацію нормативного матеріалу у сфері персональних даних у форматі Інформаційного кодексу України з урахуванням вимог GDPR; посилення заходів кібербезпеки реєстрових систем на нормативному рівні.

Реалізація цих заходів не лише сприятиме наближенню законодавства України до стандартів ЄС, а й забезпечить ефективний захист фундаментальних прав і свобод громадян в умовах цифрової держави.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаються у розробленні теоретико-прикладних засад удосконалення адміністративно-правового регулювання обробки та захисту персональних даних у

публічних електронних реєстрах з урахуванням європейських стандартів, розвитку цифрового публічного управління та практики застосування автоматизованих рішень.

Список використаних джерел

1. Задерейко О. В., Трофименко О. Г., Єленич С. І., Логінова Н. І., Гура В. І. Системний аналіз захищеності державних електронних реєстрів та баз персональних даних. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2025. № 4 (28). С. 57–70. DOI: 10.28925/2663-4023.2025.28.735.
2. Електронні реєстри: стан в Україні: кол. монографія. Київ : НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2021. URL: <https://www.idss.org.ua/arhiv/registers3.pdf> (дата звернення: 12.02.2026).
3. Гладун О. М., Пугачова М. В., Виноградова М. В. Електронні реєстри: зарубіжний досвід формування та використання: колективна монографія. Київ : НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2021. 271 с. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/registers.pdf> (дата звернення: 12.02.2026).
4. Теремецький В. І. Загальна характеристика охорони бази персональних даних за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 11. С. 3–5.
5. Теремецький В. І. Суб'єкти відносин, пов'язаних з персональними даними. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 171–176.
6. Теремецький В. І., Цвірюк Д. В. Застосування зарубіжного досвіду правового захисту персональних даних в Україні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7, № 2. С. 73–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2014_7_2_11 (дата звернення: 14.02.2026).
7. Касперський І. П. Проблеми забезпечення принципів захисту персональних даних у процесах цифрової трансформації. *Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання* : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 25 грудня 2022 р. С. 33–37.
8. Осика Ю. В. Правове регулювання використання персональних даних. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). С. 343–351. DOI: 10.33244/2617-4154.3(12).2023.343-351.
9. Маслак Н. В. Відкритість та доступність публічних електронних реєстрів України: переваги та виклики на шляху апроксимації *acquis communautaire* Європейського Союзу. *Європеїзація кримінального права України*: матеріали міжнар. наук. конф., 19 груд. 2024 р. С. 253–257.
10. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 11.02.2026).
11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
12. Про публічні електронні реєстри : Закон України від 18.11.2021 № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text> (дата звернення: 15.02.2026).
13. Luxembourg Business Registers, Case C-37/20. Court of Justice of the European Union, Judgment of 22 November 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62020CJ0037> (дата звернення: 15.02.2026).
14. Пазюк А., Слабко Т. Використання комерційних хмарних технологій для обробки даних державних реєстрів України. 2024. URL: <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2024/01/ifes-ukraine-the-use-of-commercial-cloud-technologies-for-processing-data-from-state-registers-of-ukraine-1.pdf> (дата звернення: 12.02.2026).
15. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за несанкціоноване втручання, збут або розповсюдження інформації, що обробляється в публічних електронних реєстрах, та посилення кримінальної відповідальності під час дії воєнного стану за кримінальні правопорушення у сфері використання інформаційно-комунікаційних систем. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43139> (дата звернення: 12.02.2026).

References

1. Zadereiko, O. V., Trofymenko, O. H., Yelenych, S. I., Lohinova, N. I., & Hura, V. I. (2025). Systemnyi analiz zakhyshchenosti derzhavnykh elektronnykh reiestriv ta baz personalnykh danykh [System analysis of the security of state electronic registers and personal data databases]. *Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika* –

- Cybersecurity: education, science, technology*, 4(28), 57–70. Retrieved from <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2025.28.735> [in Ukrainian].
2. *Elektronni reiestry: stan v Ukraini [Electronic registers: the state in Ukraine]*. (2021). Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy. Retrieved from <https://www.idss.org.ua/arhiv/registers3.pdf> [in Ukrainian].
  3. Hladun, O. M., Puhachova, M. V., & Vynohradova, M. V. (2021). *Elektronni reiestry: zarubizhnyi dosvid formuvannia ta vykorystannia [Electronic registers: foreign experience of formation and use]*. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy. Retrieved from <https://idss.org.ua/arhiv/registers.pdf> [in Ukrainian].
  4. Teremetskiy, V. I. (2015). *Zahalna kharakterystyka okhorony bazy personalnykh danykh za zakonodavstvom Ukrainy [General characteristics of personal data database protection under the legislation of Ukraine]*. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Business, Economics and Law*, 11, 3–5 [in Ukrainian].
  5. Teremetskiy, V. I. (2015). *Subiekty vidnosyn, poviazanykh z personalnymy danymy [Subjects of relations related to personal data]*. *Pravo i bezpeka – Law and Security*, 2(57), 171–176 [in Ukrainian].
  6. Teremetskiy, V. I., & Tsviriuk, D. V. (2014). *Zastosuvannia zarubizhnoho dosvidu pravovoho zakhystu personalnykh danykh v Ukraini [Application of foreign experience of legal protection of personal data in Ukraine]*. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy – Journal of the Ukrainian Bar Association*, 7(2), 73–82. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2014_7_2_11 [in Ukrainian].
  7. Kasperskiy, I. P. (2022). *Problemy zabezpechennia pryntsyviv zakhystu personalnykh danykh u protsesakh tsyfrovoy transformatsii [Problems of ensuring the principles of personal data protection in the processes of digital transformation]*. *Sotsialna i tsyfrova transformatsiia: teoretychni ta praktychni problemy pravovoho rehuliuвання: materialy II vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 2022, Hruden 25) – Social and Digital Transformation: Theoretical and Practical Issues in Legal Regulation: Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, 2022, December 25)*, 33–37 [in Ukrainian].
  8. Osyka, Yu. V. (2023). *Pravove rehuliuвання vykorystannia personalnykh danykh [Legal regulation of the use of personal data]*. *Irpinskiy yurydychny chasopys – Irpin Law Journal*, 3(12), 343–351. Retrieved from [https://doi.org/10.33244/2617-4154.3\(12\).2023.343-351](https://doi.org/10.33244/2617-4154.3(12).2023.343-351) [in Ukrainian].
  9. Maslak, N. V. (2024, December 19). *Vidkrytist ta dostupnist publichnykh elektronnykh reiestriv Ukrainy: perevahy ta vyklyky na shliakhu aproksymatsii acquis communautaire Yevropeiskoho Soiuzu [Openness and accessibility of public electronic registers of Ukraine: advantages and challenges on the way to approximation of the acquis communautaire of the European Union]*. *Yevropeizatsiia kryminalnoho prava Ukrainy: materialy mizhnar. nauk. konf., 2024, 19 Hrubnia – The Europeanisation of Ukrainian Criminal Law: Proceedings of the International Scientific Conference, 19 December 2024*, 253–257 [in Ukrainian].
  10. Verkhovna Rada Ukrainy (2010, June 1). *Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy № 2297-VI [On Personal Data Protection: Law of Ukraine No. 2297-VI]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> [in Ukrainian].
  11. Verkhovna Rada Ukrainy (1992, October 2). *Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy №2657-XII [On Information: Law of Ukraine No. 2657-XII]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
  12. Verkhovna Rada Ukrainy. (2021, November 18). *Pro publichni elektronni reiestry: Zakon Ukrainy № 1907-IX [On Public Electronic Registers: Law of Ukraine No. 1907-IX]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text> [in Ukrainian].
  13. *Court of Justice of the European Union*. (2022, November 22). *Luxembourg Business Registers, Case C-37/20 [Judgment in case C-37/20]*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62020CJ0037> [in English].
  14. Paziuk, A., & Slabko, T. (2024). *Vykorystannia komertsiiynykh khmarnykh tekhnolohii dlia obrobky danykh derzhavnykh reiestriv Ukrainy [The use of commercial cloud technologies for processing data from state registers of Ukraine]*. Retrieved from <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2024/01/ifes-ukraine-the-use-of-commercial-cloud-technologies-for-processing-data-from-state-registers-of-ukraine-1.pdf> [in Ukrainian].
  15. Verkhovna Rada Ukrainy. (n.d.). *Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za nesanktsionovane vtruchannia, zbut abo rozpovsiudzhennia informatsii, shcho obrobliaietsia v publichnykh elektronnykh reiestrakh, ta posylennia*

kryminalnoi vidpovidalnosti pid chas dii voiennoho stanu za kryminalni pravoporushennia u sferi vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh system [Draft Law on Amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding the establishment of criminal liability for unauthorized interference, sale or dissemination of information processed in public electronic registers, and strengthening criminal liability during martial law for criminal offenses in the field of use of information and communication systems]. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43139> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 20.02.2026
Стаття прийнята до друку 23.03.2026
Стаття опублікована 30.04.2026.

Vira Kalushka,
Candidate of Legal Sciences, Lecturer at the
Department of Security and Law Enforcement,
West Ukrainian National University.
ORCID: [https://orcid.org/0009-0007-1759721 X](https://orcid.org/0009-0007-1759721-X)

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION FOR STATE LANGUAGE POLICY IN UKRAINE

A modern state acquires independence and sovereignty only when it can fully protect and secure itself and its own symbols. It is applied not only at the national and international levels, but also in individual spheres of functioning, in individual regions throughout its territory. When we talk about Ukraine as a sovereign state, we mean a free country that performs its own functions on its territory independently and as an independent subject of international relations. In this case, one of the most important elements of such a state is necessarily the Ukrainian language in the status of the only official state language.

It is worth noting that the state language is one of the most important attributes of any state, it is the foundation of national identity and the basis for the formation of self-awareness and self-identification of an individual, as a citizen and representative of the respective nation. In the process of formation and development of a modern state, its language plays a major role in uniting and strengthening society. Therefore, taking into account the importance of language in the formation and development of the state and nation, it is worth paying attention to its protection at the national level.

A noticeable problem of the modern language policy of Ukraine has become its discrepancy with the real language situation in the country. The reason for this is the political situation, which contributed to excessive politicization of the language issue. Therefore, from the point of view of some people, the state language is not so much an important symbol of national identity and an integral part in the mechanism of formation of an independent legal state, as a lever for various manipulations on political issues. This state of affairs makes it difficult to properly assess the situation and settle the language issue.

The aim of the article is to analyze the peculiarities of the formation and implementation of the state language policy in Ukraine, the problems and shortcomings of legal support in this area, and suggestions for its improvement.

Keywords: state language policy, legal regulation, state language, problems of defining and applying the state language.

Калушка В.

Проблеми правового регулювання державної мовної політики в Україні

Сучасна держава набуває незалежності та суверенітету лише тоді, коли вона може повноцінно захищати та забезпечувати себе і свої символи. Це стосується не лише національного та міжнародного рівнів, а й окремих сфер функціонування, окремих регіонів на всій її території. Коли ми говоримо про Україну як про суверенну державу, ми маємо на увазі вільну країну, яка самостійно виконує свої функції на своїй території і як незалежний суб'єкт міжнародних відносин. У цьому випадку одним з найважливіших елементів такої держави обов'язково є українська мова в статусі єдиної офіційної державної мови.

Варто зазначити, що державна мова є одним з найважливіших атрибутів будь-якої держави, вона є фундаментом національної ідентичності та основою для формування самосвідомості та самоідентифікації особистості як громадянина і представника відповідної нації. У процесі формування та розвитку сучасної держави її мова відіграє важливу роль в об'єднанні та зміцненні суспільства. Тому, з огляду на важливість мови у формуванні та розвитку держави і нації, варто приділяти увагу її захисту на національному рівні.

Помітною проблемою сучасної мовної політики України стала її невідповідність реальній мовній ситуації в країні. Причиною цього є політична ситуація, яка сприяла надмірній політизації мовного питання. Тому, на думку деяких людей, державна мова є не стільки важливим символом національної ідентичності та невід'ємною частиною механізму формування незалежної правової держави, скільки важелем для різних маніпуляцій з політичних питань. Такий стан речей ускладнює об'єктивну оцінку ситуації та вирішення мовного питання.

Метою статті є аналіз особливостей формування та реалізації державної мовної політики в Україні, проблем і недоліків правового забезпечення в цій сфері, а також пропозицій щодо її вдосконалення.

Ключові слова: державна мовна політика, правове регулювання, державна мова, проблеми визначення та застосування державної мови.

© Vira Kalushka, 2026

Formulation of the problem. Nowadays, language policy occupies a very important place among state priorities, because its task is «to ensure the unwavering observance of constitutional guarantees regarding the comprehensive development and functioning of the Ukrainian language as the state language in all spheres of public life throughout the territory of Ukraine, the free development, use and protection of the languages of national minorities and meeting the language needs of Ukrainian citizens» [1].

A noticeable problem of the modern language policy of Ukraine has become its discrepancy with the real language situation in the country. The reason for this is the political situation, which contributed to excessive politicization of the language issue. Therefore, from the point of view of some people, the state language is not so much an important symbol of national identity and an integral part in the mechanism of formation of an independent legal state, as a lever for various manipulations on political issues. This state of affairs makes it difficult to properly assess the situation and settle the language issue. Meanwhile, it is very important not to interfere with the interests and rights of indigenous peoples and national minorities after approving and strengthening the status of the Ukrainian language as the only state language.

Literature Review. In the practical and theoretical aspect, the legislative definition of language policy was studied in the works of such scientists as: V. Vasylenko, M. Havretska, O. Hutsul, V. Datsyuk, T. Kovalova, Yu. Kuts, O. Levchenko, V. Lyzanchuk, I. Lopushynskij, H. Lucyshyn, L. Masenko, V. Markovskij, T. Marusyk, Ch. Oleksyk, I. Plotnyczka, Ye. Tkachenko. However, the problems and gaps in the legal regulation of the state language policy in Ukraine are poorly researched.

The purpose of the study. The aim of the article is to find out the peculiarities of the formation and implementation of the state language policy in Ukraine, problems and shortcomings of legal support in this area, proposals for its improvement.

Presentation of the Main Research Findings. Among the achievements in the linguistic and cultural sphere that have been implemented in recent years, we can name:

- adoption of the Law «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language» [2];
- approval by the Cabinet of Ministers of Ukraine of the Ukrainian spelling for 2019 [3];
- approval of the Strategy «A strong language – a successful state» [4];
- decommunization of the toponymic space and landscape of the country;
- receiving the Tomos on autocephaly by the Orthodox Church of Ukraine;
- state support for book publishing in the Ukrainian language;
- introduction of quotas regarding the Ukrainian language on television and radio;
- as well as the growth of national film production, etc.

An important step for the formation of an effective language policy in Ukraine was the adoption by the Cabinet of Ministers of Ukraine of the Strategy for the Popularization of the Ukrainian Language until 2030 «A Strong Language – a Successful State» dated July 17, 2019. «This, in particular, will contribute to increasing the prestige and authority of the state language, forming a comfortable and a functional Ukrainian-speaking environment throughout the territory of Ukraine and for its entire population, and will also create conditions for meeting the linguistic needs of Ukrainians living abroad» [4].

In view of the above, the opinion of O. Kuts appears to be correct, who concludes that «the political, socio-economic, cultural, legal aspects of the functioning of the state language in all its specificity should be coordinated elements of a holistic social worldview, declared as the state's course for harmony and harmony in society» [5, p. 196].

O. Kuts also determined the next steps in the development of the state language policy «to create a central body with a full-fledged vertical of specialized bodies for the implementation of language policy in the field of language planning and construction; organize and add content to the mechanisms of control over compliance with the current legislation on language. An important role belongs to civil servants, who, as representatives of the Ukrainian state, must not only know the state language, but also promote it [5, p. 196].

The integrity of society, its effective functioning and development depends on how the language policy will be constructed, what are its main goals and objectives. Since the declaration of independence, the language issue in Ukraine has acquired an overtly political color. No political crisis or election campaign was without speculations and provocations regarding the language issue. Therefore, the state must take clearly defined and purposeful actions to create appropriate socio-political conditions to overcome the language crisis, because without improving the legal foundations of the state language policy, it is impossible to harmonize the language environment in general, overcome the problem of politicization of the language issue and turn it into a tool of external and internal manipulative influence, on the mechanism of division of Ukrainian society.

The language conflict in Ukraine should be considered as a factor that negatively affects the country's national security and determines the need to improve the activities of authorities that determine the main elements of language policy. Therefore, it is urgent to identify the fundamental characteristics of the real state of the language situation in this nation, factors that negatively affect the language issue and hinder the democratic development of interethnic relations, and also require their consideration in the process of developing and improving modern language legislation.

Nowadays, the significant problems have been identified in the implementation of language policy in the Ukrainian society, in particular, regarding its influence on the course of political processes. They are multifaceted. After all, on the one hand, it is the formation and determination of priorities of the state language policy, on the other hand, the influence of the language issue on the entire political process in the context of modern challenges.

Among the factors determining the vector of modern socio-political development of Ukraine and the state of its national security, the language issue occupies a special place, taking into account the linguistic composition of the population of Ukraine.

As the world practice shows, the spread of multilingualism in one country is always conflict-causing. According to the American sociolinguist E. Haugen, a multilingual country, if it is not a decentralized federation with sufficiently stable linguistic boundaries, will always be threatened by internal conflict [6, p. 245].

The change in the political, economic, and spiritual situation in our country contributed to changes in the internal relations of the Ukrainian ethnic group, and also affected its relations with foreign ethnic groups living on the territory of Ukraine.

«Firstly, these inter-ethnic relations have become more complex, more diverse; secondly, the trends that give rise to these contradictions have emerged. It should be noted, that one of them lies in the area of language policy implementation. In the process of ideological confrontation, the language issue turns into a factor of inter-ethnic conflicts» [7, p. 47].

Language contradictions turn into a destabilizing factor of internal security and inhibit the process of development of a democratic, sovereign, legal state. Due to the fact that the ethno-national and linguistic majority in Ukrainian society do not coincide, this is a serious problem and a source of possible conflict on linguistic grounds. A sociological study called «Dynamics of Patriotic Sentiments» conducted in 2014 shows that «more than 60% of Donbas residents miss the USSR. At the same time, if the number of supporters of the USSR decreased in the Center, East and South during 2013-2014, it increased in Donbas. Among ethnic Russians, the number of those who still regret the loss of the USSR increased from 55% to 60% in one year. Whereas, this indicator decreased from 38% to 29% among ethnic Ukrainians» [8, p. 52].

As we can see, the possibility of any conflict arising on the basis of the language issue is a preventive threat of the disintegration of the state as long as the process of language policy implementation is not too successful due to internal and external factors. Internal factors include the difficult historical heritage and regional division of Ukraine, when the regions differ in both culture and language. The state has regions with heterogeneous national-cultural, linguistic, socio-political traditions and orientations. Historically, this is due to the inclusion of separate parts of Ukraine in the composition of different states and their unification at different times in the composition of one state.

In addition, in the process of forming the foundations of the state language policy of Ukraine, its linguistic landscape, which is unique, plays an important role. «All the larger ethno-linguistic minorities together number less than 2.4 million people (4.9% of the entire Ukrainian population) and represent different communities, each of which has less than 300,000 people (less than 1% of the Ukrainian people). These include Belarusians – 275.8 thousand, Moldovans – 258.6 thousand, Crimean Tatars – 248.2 thousand, Bulgarians – 204.6 thousand, Hungarians – 156.6 thousand, Romanians – 151 thousand, Poles – 144.1 thousand, Jews – 103.6 thousand, Armenians – 99.9 thousand, Greeks – 91.5 thousand, Tatars – 73.3 thousand, Roma – 47.6 thousand, Azerbaijanis – 45.2 thousand, Georgians – 34.2 thousand, Germans – 33.3 thousand and Gagauz – 31.9 thousand. In some regions, there is a significant presence of certain minorities (from a geographical point of view, we are talking about the densest population) i.e. 98.1% of Crimean Tatars live in the Autonomous Republic of Crimea; 96.8% of Hungarians are in Zakarpattia Oblast; 86.5% of Gagauz people are in Odesa region; 84.7% of Greeks are in Donetsk region; 75.9% of Romanians are in Chernivtsi Oblast and 21.3% in Zakarpattia Oblast, and 73.7% of Bulgarians are in Odesa Oblast» [9, p. 45].

As world practice shows, the effectiveness of regulating complex and important social relations, which also includes the legal language status of national minorities in society, increases significantly if it is carried out by means of legal policy. After all, it involves purposeful activity of authorities on the basis of scientifically based

mechanisms, principles and means of achieving the goals and tactical tasks of the state and society. In addition, the formation of legal protection of the languages of national minorities is an objective response of the state to the needs of the internal regulation of the foundations and basic conditions of language policy. Ensuring the rights of citizens representing national minorities should take place not only at the national level, but also at the regional level.

A special role for national minorities is played by the factors of «motive of danger» and «principle of justice» in language policy. After all, it is them who influence the formation and development of language policy. Therefore, the role of the state and its institutions in this sphere is determined, in particular, by the fact that the state establishes and regulates the language rights of national minorities within its own territory.

It is worth noting that language problems must be solved taking into account our status of independence and integration aspirations to Europe. It is these two priorities that should dictate the conditions for conducting language policy, i.e., orient domestic legislation, organizational measures, and management decisions to these components. Analysis of Ukrainian legislation and foreign countries shows that language policy should be implemented on the basis of:

- state support for comprehensive development and functioning of the Ukrainian language in all spheres of public life on the territory of Ukraine;
- taking into account the inherent right of a person to communicate in his native language;
- promotion of ethnic groups' realization of the right to use and develop their own language;
- combination of functioning of the state Ukrainian language and guarantees of development and use of languages of national groups and indigenous peoples;
- the development of the languages of ethnic minorities should not hinder the development of the state language, the need to know, study and use it in everyday communication,
- a tolerant attitude on the part of society towards a person's native language, as a special form of feelings and a treasure of the ethnic group to which he refers;
- the protection and development of the languages of ethnic minorities and indigenous peoples as an important contribution to the development of Europe, its cultural diversity and the introduction of democratic traditions [8, p. 54].

Therefore, the modern state language policy of Ukraine can be effective only under the condition of the existence of a certain mechanism for its legal support, which is optimal for solving various problems related to language relations. Therefore, coordinated actions of authorities, public structures, and scientists, based on constitutional provisions, will be the key to success. Solving language problems in Ukraine requires a scientifically based combination of all promising, including pan-European trends and world experience in solving them. Therefore, the state language policy, as a set of goals and principles that determine the application of language practices in all spheres of social life with the help of legal factors, should take into account the rights and interests of Ukrainian society and national minorities. As a result, the new content of the modernization of the language policy in our country provides support for the development and functioning of the state language, as well as the languages of national minorities, taking into account the value orientations, social and psychological characteristics, language needs of citizens, which requires, first of all, scientific and theoretical understanding and justification i.e. legal basis for its implementation.

In general, it is necessary to influence the language situation simultaneously and purposefully in all spheres of social life: in education, in the management system, informational and cultural spheres, in the security and defense sector. In order to avoid a negative development of events and eliminate the possible consequences of external influence on the politicization of language problems, it is advisable to: improve the regulatory and legal framework; to develop additional measures for the support of the Ukrainian language for Russian-speaking regions, to promote the Ukrainian language in all spheres of life and on the scale of the entire country actively; to take control of assistance to underused languages and review the list of languages covered by the Law of Ukraine «On the Ratification of the European Charter of Regional or Minority Languages». All in all, it is expedient to strengthen and develop information and educational networks in the languages of national minorities in accordance with the needs declared by them; to create joint commissions with neighboring states on issues of linguistic, cultural and historical heritage to conduct an active dialogue on this issue [10, p. 278].

Therefore, the development and implementation of relevant laws requires an appropriate language policy that can be relied upon. Individual domestic normative legal acts are fragmentary and cannot effectively define language relations as a whole. Meanwhile, the exclusive borrowing of foreign experience without taking into account Ukrainian international relations, to which lobbying of the ethnic community interests is added, makes it impossible to adopt a general document. If the language legislation is formed as part of the state language policy

agreed in society and at the same time takes into account international legal standards, the risk of increasing tensions and violent conflicts is significantly reduced.

Conclusions. Thus, it can be concluded that language problems must be solved taking into account the status of independence and sovereignty of Ukraine and its integration aspirations into the European community. These priorities should dictate the conditions for the formation and implementation of language policy and guide Ukrainian legislation. After all, the issue of the relationship between politics and language is gaining importance in the aspect of determining the future in the linguistic development of Ukraine and the formation of the national consciousness of society.

Legislative provision of the state language policy requires, first of all, the solution of a number of tasks, in particular, the solution of language problems based on the consolidation of Ukrainian society in accordance with the Constitution of Ukraine. The state language policy will be successful only if there is one state language – Ukrainian. At the same time, all ethnic communities living on the territory of our state should feel safe, and the state guarantees of their linguistic rights and freedoms should be supported by a high degree of tolerance regarding their implementation. Such a language policy would serve the unity of the Ukrainian nation, better mutual understanding of all indigenous peoples and national minorities.

References

1. *Pro Kontsepsiuiu derzhavnoi movnoi polityky: Ukaz President Ukrainy vid 15 liutoho 2010 roku No. 161/2010 [On the Concept of State Language Policy: Decree of the President of Ukraine dated February 15, 2010 No. 161/2010].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text> [in Ukrainian].
2. *Pro security funktsionuvannia ukrainian movie yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25 kvitnia 2019 r. No. 2704-VIII. On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language: Law of Ukraine dated April 25, 2019 No. 2704-VIII].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].
3. *Pytannia Ukrainian pravopysu : Postanova Cabinet Ministry Ukrainy vid 22 travnia 2019 r. No. 437 [The issue of Ukrainian spelling: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 22, 2019 No. 437].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].
4. *Pro _skhvalennia Strategy populiaryzatsii ukrainian movie do 2030 roku «Sylna mova – uspishna derzhava» : Rozporiadzhennia Cabinet Ministry Ukrainy vid 17 lypnia 2019 roku No. 596-r [On the approval of the Strategy for the Popularization of the Ukrainian Language until 2030 A Strong Language – a Successful State»: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 17, 2019 No. 596].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80> [in Ukrainian].
5. Kuts, O. M. (2004). *Movna polityka v derzhavotvorchykh protsesakh Ukrainy: navch. possible [Language policy in the state-building processes of Ukraine: academic. manual].* Kharkiv: KhNU named after VN Karazina [in Ukrainian].
6. Haugen, E. (1972). *The Ecology of language. Essays by Einar Haugen.* Stanford, CA: Stanford University Press [in English].
7. Kubaichuk, V. (2004). *Chronolohiia movnykh podii v Ukraini : zovnishnia history ukrainian movie [Chronology of linguistic events in Ukraine: external history of the Ukrainian language].* Kyiv: KIS [in Ukrainian].
8. Rudenko, O., & Abramova, D. (2018). *Genesis she rozvytok derzhavnoi movnoi polityky Ukrainy : monohrafiia [Genesis and development of the state language policy of Ukraine: monograph].* Kosice, Republic of Slovakia [in Ukrainian].
9. Yevtukh, V. B., Troshchynskyi, V. P., Halushko, K. Yu., & Chernova, K. O. (2004). *Etnonatsionalna structure Ukrainian suspilstva: dovidnyk [Ethno-national structure of Ukrainian society: a guide].* Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. *Yevropeiski rights standarty she yih implementatsiia v ukrainske zakonodavstvo / za red. O.V. Zaichuka [European legal standards and their implementation in Ukrainian legislation / edited by O.V. Zaychuk] (2013).* Kyiv: Instytut Zakonodavstva Verhovnoi Rady Ukrainy [in Ukrainian].

Стаття надійшла 17.12.2025
Стаття прийнята до друку 29.01.2026
Стаття опублікована 30.04.2026.

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI:10.35774/app2026.01.111
УДК 347.2 : 341.9 : 342.7

Євгенія Дуліба,

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри конституційного права і галузевих
дисциплін Навчально-наукового інституту
права Національного університету водного
господарства та природокористування.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2651-4977>

Наталія Чудик,

доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри теорії права та
конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0649-2715>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОМПЕНСАЦІЮ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ ЧИ ЗРУЙНОВАНЕ НЕРУХОМЕ МАЙНО ІНОЗЕМЦЯ- МИ, ЯКІ ІММІГРУВАЛИ В УКРАЇНУ НА ПОСТІЙНЕ ПРОЖИВАННЯ

У статті розкрито актуальні проблеми реалізації права на компенсацію за пошкоджене чи зруйноване нерухоме майно іноземцями, які іммігрували в Україну на постійне проживання. Проаналізовано норми Конституції України, міжнародно-правових актів, положення цивільного та спеціального законодавства. В ході дослідження проблеми використано системно-структурний підхід, юридично-догматичний метод і тлумачення норм права, порівняльно-правовий метод. Встановлено, що іноземці-іммігранти є повноцінними учасниками цивільних правовідносин, мають право набувати у власність нерухоме майно, користуватися ним та розпоряджатися ним, а також розраховують на належний правовий захист у разі його пошкодження або знищення.

© Євгенія Дуліба, Наталія Чудик, 2026

Аналіз національного законодавства та судової практики надав можливість зробити висновок, що ані порядок, передбачений Законом України № 2923-IX, ані наявний порядок розгляду справи у цивільному судочинстві не забезпечує ефективний захист права на отримання компенсації за пошкоджене/знижене нерухоме майно для іноземців, які постійно проживають в Україні. Національний механізм компенсації для них є недоступним у зв'язку з обмеженням суб'єктного складу, судовий механізм хоча й формально відкритий після зміни підходів до застосування юрисдикційного імунітету, проте залишається малоефективним через неможливість виконання відповідних судових рішень, а міжнародні механізми мають довготривалий та невизначений характер реалізації.

Запропоновано розширення переліку осіб, які мають право на отримання компенсації за пошкоджене/зруйноване нерухоме майно відповідно до Закону № 2923-IX, зокрема шляхом надання такого права іноземцям, які іммігрували до України на постійне місце проживання, що сприятиме забезпеченню принципів рівності, недискримінації та ефективного захисту права власності.

Ключові слова: компенсація, пошкоджене/зруйноване нерухоме майно, органи місцевого самоврядування, іноземці, іммігранти, право власності, захист прав, житлова політика, збройна агресія.

Duliba Ye., Chudyk N.

Current Issues in the Implementation of the Right to Compensation for Damaged or Destroyed Real Estate by Foreigners who Have Immigrated to Ukraine for Permanent Residence

The article deals with the current issues related to the implementation of the right to compensation for damaged or destroyed real estate by foreigners who have immigrated to Ukraine for permanent residence. The provisions of the Constitution, international legal instruments, as well as civil and special legislation are analysed. In the course of the study, a systemic-structural approach, a legal-dogmatic method, an interpretation of legal norms, and a comparative law method were employed. It is established that immigrant foreigners are full participants in civil legal relations, have the right to acquire ownership of real estate, use and dispose of it, and are entitled to adequate legal protection in the event of its damage or destruction.

The analysis of national legislation and judicial practice made it possible to conclude that neither the procedure established by the Law of Ukraine No. 2923-IX nor the existing procedure for civil proceedings ensures effective protection of the right to compensation for damaged or destroyed real estate for foreigners permanently residing in Ukraine. The national compensation mechanism is inaccessible to them due to restrictions on the range of eligible persons; the judicial mechanism, although formally available following changes in the approach to jurisdictional immunity, remains ineffective due to the impossibility of enforcing relevant court decisions, while international mechanisms are characterized by a prolonged and uncertain implementation period.

It is proposed expanding the list of persons entitled to compensation for damaged or destroyed real estate under the Law of Ukraine No. 2923-IX, in particular by granting such a right to foreigners who have immigrated to Ukraine for permanent residence. This would contribute to ensuring the principles of equality, non-discrimination, and effective protection of property rights.

Keywords: compensation, damaged/destroyed real estate, foreigners, immigrants, local authorities, property rights, protection of rights, housing policy, armed aggression.

Постановка проблеми. Законом України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації (далі – рф) проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією рф проти України» (далі – Закон № 2923-IX) [1] визначений порядок надання компенсації за пошкодження/знищення окремих об'єктів нерухомого майна та коло осіб, які мають право на її отримання. Утворення в органах місцевого самоврядування комісій з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна зумовило значну кількість звернень громадян України за отриманням відповідної компенсації за пошкоджене чи зруйноване нерухоме майно. Разом із тим питання реалізації права на компенсацію для іноземцям, які іммігрували до України на постійне місце проживання, залишається належним чином не врегульованим, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі визначення суб'єктів отримання компенсації за пошкоджені/зруйновані об'єкти житлової нерухомості приділено недостатньо уваги в наукових дослідженнях. В основному вчені зосереджували свою увагу на правових аспектах процедур відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації (Н. Онищенко та інші [2], О. Г. Предместніков та інші [3], І. Голубенко і К. Шпак [4], О. Гавриленко [5], О. Вітко [6]). Водночас, незважаючи на наявність

наукових напрацювань, питання відшкодування шкоди іноземцям, які іммігрували до України на постійне місце проживання не досліджено, що і зумовлює проведення цього дослідження.

Метою статті є висвітлити проблеми обмеження права іноземців, які іммігрувати до України на постійне проживання, на отримання компенсації за пошкоджене/зруйноване майно відповідно до порядку, передбаченого Закон № 2923-IX. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: формально-юридичний, статистичний, узагальнення, логіко-правовий.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто почати з того, що відповідно до статті 25 Загальної декларації прав людини [7], статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [8], статті 48 Конституції України [9] кожна людина має право на достатній життєвий рівень, невід'ємною частиною якого є право на житло. Закон України від 13.01.2026 № 4751-IX «Про основні засади житлової політики» (далі – Закон № 4751-IX) не лише закріплює право кожної особи побудувати або набути у власність житло (стаття 7), а й встановлює гарантії забезпечення його реалізації (стаття 33) [10].

Сьогодні одним із пріоритетів житлової політики є надання компенсації за пошкоджене, знищене (зруйноване) житло у випадках, визначених законом (пп.4 п.2 статті 4). Цей пріоритет конкретизовано у статті 35 Закону № 4751-IX «Компенсація як спосіб захисту права на житло», де зазначено, що «... особи, житло яких належало їм на праві власності та було пошкоджено/знищено/зруйновано внаслідок збройної агресії, терористичних актів, бойових дій, диверсій, внутрішніх або міжнародних конфліктів, надзвичайних ситуацій, мають право на поновлення порушених прав шляхом відновлення житла в рамках реалізації відповідних програм або надання компенсації» [10]. До того ж у цій статті конкретизовано, що держава забезпечує доступ до реалізації механізмів поновлення порушених майнових прав осіб, житло яких пошкоджено/зруйноване внаслідок збройної агресії. Це положення корелюється з положеннями статті 34 Закону № 4751-IX, де зазначено, що «... держава забезпечує особам належні та рівні умови для захисту права на житло» [10] та статті 386 Цивільного кодексу України, згідно з яким «... держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності» [11].

У контексті нашої теми, варто зазначити, що у статті 26 Конституції України закріплено положення, що «... «іноземці...», що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, які і громадяни України - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України» [9]. Аналогічне положення міститься і у статті 3 Закону України від 22.09.2011 № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [12] (далі – Закон № 3773-VI). Відповідно до ч.1 статті 4 Закону № 3773-VI іноземці можуть іммігрувати в Україну на постійне проживання [12]. Водночас відповідно до статті 1 Закону України від 07.06.2001 № 2491-III «Про імміграцію» [13] імміграція – це прибуття в Україну чи залишення в Україні у встановленому законом порядку іноземців на постійне проживання. Для цього іноземець повинен отримати дозвіл на імміграцію, який є підставою для оформлення посвідки на постійне проживання. Посвідка на постійне проживання посвідчує особу іноземця і підтверджує його право на постійне проживання в Україні.

За даними Державної служби міграції України в нашій державі у 2021 (станом на 31 грудня 2021 року) на обліку перебувало 303 115 іммігрантів, у 2022 (станом на 31 грудня 2022 року) році – 305024 іммігранта, у 2023 році (станом на 31 грудня 2023 року – 305744 іммігранта, у 2024 році (станом на 31 грудня 2024 року – 308 204 іммігранта, у 2025 році (станом на 31 грудня 2025 року) – 305 982 іммігранта [14], що свідчить про стабільну присутність значної кількості іноземців, інтегрованих у суспільне та економічне життя України.

Таким чином, іноземці, які постійно проживають в Україні на законних підставах, користуються правами, рівними з громадянами України щодо набуття, володіння, користування та правового захисту об'єктів житлової нерухомості. Звідси слідує, що державна житлова політика України ґрунтується на принципі недискримінації, що забезпечує іноземцям в цілому, так і іноземцям-іммігрантам, можливість не лише володіти житлом, а й реалізовувати право на його захист.

Водночас Закон № 2923-IX [1], який визначає порядок звернення за отриманням компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна, встановлює обмеження щодо суб'єктивного складу осіб, які мають право на таку компенсацію. Так, зокрема, відповідно до статті 2 Закону № 2923-IX отримувачами компенсації за пошкоджене/знищене нерухоме майно є виключно фізичні особи-громадяни України, які є власниками відповідного нерухомого майна (квартири, будинку садибного типу, інших житлових приміщень в будівлі, садові та дачні будинки) або ж майнових прав на житлові об'єкти незавершеного будівництва, замовниками будівництва, інвесторами об'єктів будівництва, членами житлово-будівельних кооперативів, які викупили об'єкти нерухомого майна, але не оформили право власності на нього, їхні

спадкоємці, а також об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків чи житлово-будівельних кооперативів [1].

Отже, у разі звернення іноземців, які постійно проживають на території України та мають посвідку на постійне проживання, із заявами до комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна, такі заяви не підлягають задоволенню, у зв'язку з чим відповідні комісії приймають рішення про відмову у наданні компенсації, яке затверджується виконавчим органом місцевого самоврядування. Це узгоджується з статтею 6 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [9].

У національній судовій практиці також сформовано підхід щодо неможливості отримання компенсації іноземцями у порядку, передбаченому Законом № 2923-ІХ. Зокрема, Донецький окружний адміністративний суд у справі № 200/5556/23 дійшов висновку, що громадянин Вірменії, який постійно проживає в Україні та, квартира якого зруйнована внаслідок ракетного обстрілу, не може бути отримувачем компенсації у розумінні Закону № 2923-ІХ у зв'язку з тим, що предметом його регулювання є правовідносини щодо надання компенсації виключно громадянам України [15]. Аналогічну позицію підтримали Перший апеляційний адміністративний суд (постанова від 14 січня 2025 року) [16], а також Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду (постанова від 25 квітня 2025 року) [17]. При цьому Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду додатково зазначив, що відповідні обмеження не є дискримінацією за ознакою громадянства, а є «... проявом суверенного права держави регулювати соціально-економічні відносини у контексті національних інтересів та безпеки», а також підкреслив, що «... в умовах дефіциту фінансових ресурсів, спричиненого війною, обмеження права іноземців на компенсацію є об'єктивною необхідністю, зумовленою пріоритетністю підтримки громадян України задля збереження економічної стабільності та забезпечення належного рівня соціального захисту населення» [17]. Водночас суди всіх інстанцій звернули увагу на те, що в цілому, іноземці не позбавлені права на захист своїх майнових інтересів іншими способами. Зокрема, у статті 16 Цивільного кодексу України закріплено право кожного звертатися до суду за захистом свого особистого немайнового та майнового права та інтересу [11].

У цьому контексті слід звернути увагу на те, що починаючи з 2014 року в Україні судами розглядаються справи щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої в період проведення антитерористичної операції. Так, зокрема, відповідно до статті 19 Закону України від 20.03.2003 № 638-ІV «Про боротьбу з тероризмом» відшкодування шкоди, заподіяної фізичним особам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду [18].

Водночас у переважній більшості випадків суди відмовляли у задоволенні позовів до рф, посилаючись на положення статті 79 Закону України від 23 червня 2005 року № 2709-ІV «Про міжнародне приватне право», відповідно до якого пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави [19]. Таким чином, за відсутності згоди рф ця країна не могла бути залучена як відповідач у судовому процесі. Зазначений підхід відповідав загальноновизнаному принципу судового імунітету держави (лат. *par in parem non habet imperium*), закріпленому, зокрема, у Європейській конвенції про імунітет держав (1972) та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004), якими встановлено імунітет держави та її власності від юрисдикції судів іншої держави [20; 21].

Однак у 2022 році судова практика з цього питання зазнала суттєвих змін. У постанові Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховний Суд від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 зазначено про відсутність судового імунітету рф у справах про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, а також про розгляд та вирішенням судом України як належним та повноважним судом такої категорії справ. Свою позицію суд обґрунтував тим, що «... країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому безумовно надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом» [22]. Аналогічну позицію відображено і у постанові Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду від 18 травня 2022 року у справі № 760/17232/20-ц, де зазначено, що «... підтримання юрисдикційного імунітету рф позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних прав» [23], адже обов'язок держави є забезпечувати захист прав і свобод людини і громадян судом. Відтоді у більшості проваджених у справах позовні вимоги були задоволені та прийняті рішення

про відшкодування шкоди, при цьому суми матеріальної та моральної шкоди присуджувалися в мільйонах гривень. Наприклад, станом на січень 2023 року сума відшкодування шкоди, завданих рф становила понад 173 млн. грн [24], а в рішенні Держинського районного суду м. Харкова від 22 листопада 2023 року у справі № 638/12435/23 було постановлено стягнути з рф 262 млн. грн [25].

Разом з тим, сьогодні виконання таких судових рішень є фактично неможливим у зв'язку з відсутністю ефективного механізму звернення стягнення з рф та може бути реалізоване лише шляхом включення вимог про відшкодування до Реєстру збитків України з подальшою перспективою їх відшкодування.

Варто також звернути увагу на те, що у зв'язку з ухваленням українськими судами рішень про відшкодування матеріальної та моральної шкоди з рф, які залишаються невиконаними, сформувався інша судова практика звернення громадян України з позовами до держави Україна щодо відшкодування шкоди, завданої невиконанням таких судових рішень. Так, наприклад, ухвалою Подільського районного суду м. Полтави від 17 січня 2025 року у справі № 553/88/25 прийнято до розгляду позовну заяву особи до України про відшкодування моральної та матеріальної шкоди за невиконання рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 27 лютого 2023 року у справі № 760/17232/20 про стягнення з рф на його користь моральної шкоди у розмірі 1 000 000,00 грн, а також щодо неініціювання питання внесення змін до чинного законодавства з метою виконання зазначеного рішення [26]. По цій справі суди першої та апеляційної інстанції відмовили в задоволенні позову та вказали на той факт, що «... за відсутності встановленого факту протиправності дій державного органу та факту спричинення шкоди та їх причинно-наслідкового зв'язку не є безумовною підставою для покладення на державу Україна в особі відповідного органу обов'язку з відшкодування моральної шкоди» [26; 27]. До того ж Перша судова палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду у постанові від 14 січня 2026 року по цій справі зазначила, що «... відсутність національних механізмів виконання на території України судових рішень, постановлених національними судами проти країни агресора, не перешкоджає особам, постраждалим від збройної агресії рф, звернутися до міжнародного Реєстру збитків для України» (заява А 3.1 «Пошкодження або знищення житлового нерухомого майна») [28].

Однак як показує досвід діяльності Комісії ООН з питань компенсації, що приймала та розглядала заяви та виплачувала компенсацію за шкоду, понесену в результаті вторгнення Іраку та окупації Кувейту, процес прийняття, розгляду та присудження компенсацій в міжнародному Реєстрі збитків для України розтягнеться на роки. Так, зокрема, вищезгадана Комісія була створена у травні 1991 році, а закінчила свій мандат у січні 2022 року [29].

Висновки. Аналіз національного законодавства та судової практики дає підстави стверджувати, що ані порядок, передбачений Законом України № 2923-IX, ані наявний порядок розгляду справи у цивільному судочинстві не забезпечує ефективний захист права на отримання компенсації за пошкоджене/знижене нерухоме майно для іноземців, які постійно проживають в Україні. Національний механізм компенсації для них є недоступним у зв'язку з обмеженням суб'єктного складу, судовий механізм хоча й формально відкритий після зміни підходів до застосування юрисдикційного імунітету, проте залишається малоефективним через неможливість виконання відповідних судових рішень, а міжнародні механізми мають довготривалий та невизначений характер реалізації. Таким чином, наявна ситуація свідчить про відсутність цілісного та ефективного правового механізму захисту майнових прав іноземців-іммігрантів у разі пошкодження чи знищення житла внаслідок збройної агресії, що вказує на необхідність подальшого вдосконалення законодавчого регулювання у цій сфері.

Сьогодні у Верховній Раді України зареєстрований проект Закону України від 14.03.2024 № 11085, в якому пропонується розширити перелік категорій осіб, які мають право на отримання компенсації за пошкоджене/знижене майно. Так, зокрема, цей проект пропонує доповнити перелік суб'єктів, хто має право на компенсацію, іноземцями, які здійснюють свою господарську діяльність на території України, та є власниками пошкоджених/знищених об'єктів нерухомого майна та зазнали прямих матеріальних збитків внаслідок збройної агресії РФ проти України [30]. Про те, на мою думку, цей законопроект є дискримінаційний по відношенню до іноземців, які мають власне майно і не здійснюють господарську діяльність на території України. У пояснювальній записці ініціатори цього закону зазначають, що саме через те, що іноземці, що здійснюють свою господарську діяльність на території України та сплачують податки до бюджету країни, повинні мати право на отримання компенсації за пошкоджене/зруйноване нерухоме майно. Однак виходячи з логіки ініціаторів цього законопроекту, ті іноземці, що не здійснюють господарської діяльності, однак офіційно працюють в Україні та сплачують податки, також повинні мати право на отримання компенсації за пошкоджене/зруйноване майно.

Ми вважаємо, що з метою гарантування захисту майнових прав іноземців, які постійно проживають на території України, доцільним є розширення переліку осіб, які мають право на отримання компенсації за пошкоджене/зруйноване нерухоме майно відповідно до Закону № 2923-IX. Це дозволить зазначеним особам реалізовувати своє право на захист права власності, а також сприятиме утвердженню конституційних засад України як демократичної, соціальної та правової держави.

Список використаних джерел

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-IX#Text> (дата звернення: 04.02.2026).
2. Onishchenko N., Teremetskyi V., Bila V., Chechil Yu., Kostenko M. Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: experience of Ukraine. *Lex Humana*. 2023. Vol. 15. № 3. P. 522–537.
3. Предместніков О. Г., Лещенко С. О., Ковташ В. Д. Компенсація за зруйноване житло: взаємодія «Відновлення», судового захисту та страхових механізмів. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17802169>.
4. Голубенко І. І., Шпак К. О. Правові аспекти відшкодування шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок збройної агресії російської федерації. *Наукові перспективи*. 2023. № 4 (34) DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4\(34\)-384-396](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-384-396).
5. Гавриленко О. О. Правова основа відшкодування шкоди, завданої фізичним особам та юридичним особам приватного права внаслідок повномасштабної війни російської федерації проти України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. С. 51–58. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.8> (дата звернення: 07.02.2026).
6. Вітко О. Ю. Стягнення шкоди з російської федерації, завданої суб'єктам господарювання в Україні внаслідок порушення норм міжнародного права збройних конфліктів. *Dictum Factum*. 2023. № 2(14). С. 173-181. DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-173-181>.
7. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.02.2026).
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
9. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.02.2026).
10. Про основні засади житлової політики: Закон України від 13.01.2026 №4751-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4751-20#Text> (дата звернення: 07.02.2026).
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 07.02.2026).
12. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 07.02.2026).
13. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14> (дата звернення: 05.02.2026).
14. Статистичні дані ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html> (дата звернення: 10.02.2026).
15. Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 30.09.2024 року по справі № 200/5556/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121967435> (дата звернення: 10.02.2026).
16. Постанова Першого апеляційного адміністративного суду від 14 січня 2025 року по справі 200/5556/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124393330> (дата звернення: 10.02.2026).
17. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 25 квітня 2025 року № 200/5556/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126885224> (дата звернення: 10.02.2026).
18. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 05.02.2026).

19. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року №2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
20. European Convention on State Immunity (ETS No. 074). URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/-/council-of-europe-european-convention-on-state-immunity-ets-no-074-translations> (дата звернення: 10.07.2026).
21. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property General Assembly resolution 59/38 of 2 December 2004. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004_resolution.pdf (дата звернення: 06.02.2026).
22. Постанова Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (дата звернення: 11.02.2026).
23. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 травня 2022 року у справі № 760/17232/20-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312> (дата звернення: 10.02.2026).
24. Понад 173 млн. грн. відшкодування вже присудили РФ українські суди. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/courts-ua-russia> (дата звернення: 10.02.2026).
25. Рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 22 листопада 2023 року у справі № 638/12435/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/115160289-c93b6ef5b2ae5ef046cd64b7867454fa> (дата звернення: 10.02.2026).
26. Ухвала Подільського районного суду м. Полтави від 17 січня 2025 року у справі № 553/88/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124511932> (дата звернення: 10.02.2026).
27. Постанова Полтавського апеляційного суду від 26 червня 2025 року у справі 553/88/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128698874> (дата звернення: 10.02.2026).
28. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 січня 2026 року у справі № 553/88/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133578770> (дата звернення: 11.02.2026).
29. The United Nations Compensation Commission. URL: <https://uncc.un.org/en/who-we-were/uncc-glance> (дата звернення: 12.02.2026).
30. Про внесення змін до Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України щодо розширення переліку категорій осіб, які мають право на отримання компенсації за пошкоджене майно»: проєкт Закону України від 14.03.2024 № 11085. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43828> (дата звернення: 12.02.2026).

References

1. *Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehorii obiektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta Derzhavnyi reiestr maina, poshkodzhеноho ta znyshchenoho vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy* [On compensation for damage to and destruction of certain categories of real property resulting from hostilities, terrorist acts, and sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of Property Damaged and Destroyed as a Result of Hostilities, terrorist acts, and sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2023 roku № 2923-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-IX#Text> [in Ukrainian].
2. Onishchenko, N., Teremetskyi, V., Bila, V., Chechil, Yu. & Kostenko, M. (2023). Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: experience of Ukraine. *Lex Humana*, 15(3), 522–537 [in Ukrainian].
3. Predmestnikov, O. H., Leshchenko, S. O., & Kovtash, V. D. (2025). Kompensatsiia za zruinovane zhytlo: vzaiemodiia «ieVidnovlennia», sudovoho zakhystu ta strakhovykh mekhanizmiv [Compensation for destroyed housing: the interaction of «e-Restoration» judicial protection, and insurance mechanisms]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs - Ukrainian political and legal discourse*, 17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17802169> [in Ukrainian].
4. Holubenko, I. I., & Shpak, K. O. (2023). Pravovi aspekty vidshkoduvannia shkody ta zbytkiv, zavdanykh fizychnym ta yurydychnym osobam vnaslidok zbroinoiu ahresii rosiiskoi federatsii [Legal aspects of compensa-

- tion for harm and losses caused to individuals and legal entities as a result of armed aggression by the Russian Federation]. *Naukovi perspektyvy - Scientific Perspectives*, 4 (34). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4\(34\)-384-396](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-384-396) [in Ukrainian].
5. Havrylenko, O. O. (2024). Pravova osnova vidshkoduvannia shkody, zavdanoi fizychnym osobam ta yurydychnym osobam pryvatnoho prava vnaslidok povnomasshtabnoi viiny rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [Legal Basis for Compensation for Harm Caused to Individuals and Legal Entities under Private Law as a Result of the Russian Federation's Full-Scale War Against Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 51-58. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.8> [in Ukrainian].
  6. Vitko, O. (2023). Stiahnennia shkody z rosiiskoi federatsii, zavdanoi subiektam hospodariuvannia v Ukraini vnaslidok porushennia norm mizhnarodnoho prava zbroinykh konfliktiv [Recovery of damages from the Russian Federation for harm caused to business entities in Ukraine as a result of violations of the rules of international law of armed conflict]. *Dictum Factum*, 2(14), 173-181. DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-173-181> [in Ukrainian].
  7. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]* vid 10.12.1948. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
  8. *Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]* vid 19.10.1973. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [in Ukrainian].
  9. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]* vid 28.06.1996. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
  10. *Pro osnovni zasady zhytlovoi polityky [On the Basic Principles of Housing Policy]: Zakon Ukrainy* vid 13.01.2026 № 4751-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4751-20#Text> [in Ukrainian].
  11. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]* vid 16.01.2003 № 435-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
  12. *Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva [On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons]: Zakon Ukrainy* vid 22.09.2011 № 3773-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> [in Ukrainian].
  13. *Pro immihratsiiu [On Immigration]: Zakon Ukrainy* vid 07.06.2001 № 2491-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14> [in Ukrainian].
  14. *Statystychni dani DMS Ukrainy [Statistical data from the State Migration Service of Ukraine]*. Retrieved from <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html> [in Ukrainian].
  15. *Rishennia Donetskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu [Decision of the Donetsk District Administrative Court]* vid 30.09.2024 roku po spravi №200/5556/24. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121967435> [in Ukrainian].
  16. *Postanova Pershoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu [Ruling of the First Administrative Court of Appeal]* vid 14 sichnia 2025 roku po spravi 200/5556/24. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124393330> [in Ukrainian].
  17. *Postanova Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho sudu [Decision of the Administrative Cassation Court within the Supreme Court]* vid 25 kvitnia 2025 roku № 200/5556/25. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126885224> [in Ukrainian].
  18. *Pro borotbu z teroryzmom [On Combating Terrorism]: Zakon Ukrainy* vid 20.03.2003 № 638-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> [in Ukrainian].
  19. *Pro mizhnarodne pryvatne pravo [On Private International Law]: Zakon Ukrainy* vid 23 chervnia 2005 roku № 2709-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> [in Ukrainian].
  20. *European Convention on State Immunity (ETS No. 074)*. Retrieved from <https://www.coe.int/ru/web/conventions/-/council-of-europe-european-convention-on-state-immunity-ets-no-074-translations> [in Ukrainian].
  21. *United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property General Assembly resolution 59/38 of 2 December 2004*. Retrieved from https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004_resolution.pdf [in Ukrainian].
  22. *Postanova Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho sudu [Decision of the Third Judicial Chamber of the Civil Cassation Court within the Supreme Court]* vid 14 kvitnia 2022 roku u spravi № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> [in Ukrainian].

23. *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu [Ruling of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation]* vid 18 travnia 2022 roku u spravi № 760/17232/20-ts. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312> [in Ukrainian].
24. *Ponad 173 mln hrn vidshkoduvannia vzhe prysudyly Rf ukrainski sudy [Ukrainian courts have already awarded over 173 million UAH in compensation from the Russian Federation]*. Retrieved from <https://opendatabot.ua/analytics/courts-ua-russia> [in Ukrainian].
25. *Rishennia Dzerzhynskoho raionnoho sudu m. Kharkova [Decision of the Dzerzhinsky District Court of Kharkiv]* vid 22 lystopada 2023 roku u spravi № 638/12435/23. Retrieved from <https://opendatabot.ua/court/115160289-c93b6ef5b2ae5ef046cd64b7867454fa> [in Ukrainian].
26. *Ukhvala Podilskoho raionnoho sudu m. Poltava [Order of the Podilskyi District Court of Poltava]* vid 17 sichnia 2025 roku u spravi № 553/88/25. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124511932> [in Ukrainian].
27. *Postanova Poltavskoho apeliatsiinoho sudu [Decision of the Poltava Court of Appeals]* vid 26 chervnia 2025 roku u spravi 553/88/25. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128698874> [in Ukrainian].
28. *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu [Decision of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation]* vid 14 sichnia 2026 roku u spravi № 553/88/25. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133578770> [in Ukrainian].
29. The United Nations Compensation Commission. Retrieved from <https://uncc.un.org/en/who-we-were/uncc-glance> [in English].
30. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehorii ob'ektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta Derzhavnyi reiestr maina, poshkodzhenooho ta znyshchenoho vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy shchodo rozshyrennia pereliku katehorii osib, yaki maiut pravo na otrymannia kompensatsii za poshkodzhene maino» [On Amendments to the Law of Ukraine «On Compensation for Damage to and Destruction of Certain Categories of Real Estate Objects as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, and Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of Property Damaged and Destroyed as a Result of Hostilities, terrorist acts, and sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine regarding the expansion of the list of categories of persons entitled to receive compensation for damaged property»: Draft Law of Ukraine No. 11085]: projekt Zakonu Ukrainy vid 14.03.2024 № 11085. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43828> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 18.02.2026

Стаття прийнята до друку 17.03.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

Максим Кириленко,
доктор філософії з публічного управління
та адміністрування, аспірант Українського
державного університету імені Михайла
Драгоманова.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2518-9375>

НАПРЯМИ ЗБІЛЬШЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ МІСЬКИХ РАД У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

У статті здійснено систематизацію та визначення характеристик напрямів збільшення повноважень міських рад у сфері господарських відносин на рівні різних правових систем. Представлена робота виконана на основі аналізу нормативно-правової бази та аналітичних матеріалів. Також було використано порівняльний аналіз, з допомогою якого було зіставлено позиції авторів щодо дослідженого питання.

Встановлено, що на нинішньому етапі на рівні правових систем представлено низку напрямів збільшення повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) у сфері господарських відносин. Вказані трансформації обумовлені потребою покращення діяльності зазначених суб'єктів в розрізі реалізації повноважень, реалізація яких сприяє підтримці розвитку територіальних громад у господарській сфері. Серед основних напрямів збільшення повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) у сфері господарських відносин, передбачених законодавством України, можемо виділити: збільшення повноважень у площині фінансового забезпечення відновлення та підтримання інфраструктури територій в умовах воєнного часу; підтримка внутрішньо переміщених підприємств (релокованого бізнесу) в контексті їх розміщення в рамках територій, відновлення виробництв та збереження трудових ресурсів. На рівні законодавства Польщі найважливішим напрямом у зазначеній сфері, є: підвищення фінансового забезпечення місцевих бюджетів для покращення управління інфраструктурою територій (в тому числі у господарській сфері). В розрізі реформування законодавства Чехії передбачено, зокрема: повноваження міжмуніципальної співпраці щодо оптимізації реалізації завдань за основними сферами діяльності (в тому числі у господарській), яке може реалізуватись завдяки інституційним трансформаціям, пов'язаним із збільшенням повноважень асоціації муніципалітетів.

Зазначено, що проблема розширення та фінансового забезпечення реалізації повноважень міських рад у сфері господарських відносин є актуальною для правових систем України, Польщі та Чехії. Зазначене обумовлено потребою реалізації нових та непрогнозованих завдань (у випадку України), які як закріплені, так і не встановлені напрямом в положеннях законодавства.

Ключові слова: релокація, органи місцевого самоврядування, міські ради, зміни, повіти, повноваження, господарські відносини, муніципалітети.

Kyrylenko M.

Directions for increasing the powers of city councils in the sphere of economic relations

Relevance of the study. The powers of city councils in the field of economic relations allow them to more effectively and promptly resolve urgent issues that arise in the specified area.

Legislative transformations within the specified area determine the state of decentralization of a country in the specified area. The study of the legal principles of the development of legal regulation of strengthening the powers of city councils in the economic sphere at the level of different legal systems will make it possible to establish the features and advantages of the specified issue.

The purpose of the study is to systematize and present the characteristics of the directions of increasing the powers of city councils in the field of economic relations at the level of different legal systems.

Research methodology. The presented work was carried out using a survey analysis of the regulatory and legal framework and analytical materials. A comparative analysis was also used, with the help of which the positions of the authors on this issue were compared.

Research results. It was established that at the current stage, at the level of legal systems, a number of directions for increasing the powers of local government bodies (including city councils) in the field of economic relations are presented. These transformations are due to the need to improve the activities of the specified entities in terms of the implementation of powers, the implementation of which contributes to supporting the development of territorial

communities in the economic sphere. Among the main areas of increasing the powers of local governments (including city councils) in the field of economic relations, provided for by the legislation of Ukraine, we can highlight: increasing powers in the area of financial support for the restoration and maintenance of the infrastructure of territories in wartime conditions; supporting internally displaced enterprises (relocated businesses) in the context of their placement within the territories, restoring production and preserving labor resources. At the level of Polish legislation, the most important area in the specified area is: increasing the financial support of local budgets to improve the management of the infrastructure of territories (including in the economic sphere). In the context of reforming the legislation of the Czech Republic, it is provided, in particular: the authority of intermunicipal cooperation to optimize the implementation of tasks in the main areas of activity (including economic), which can be implemented through institutional transformations associated with increasing the powers of the association of municipalities.

Keywords: relocation, local governments, city councils, communes, counties, powers, economic relations, municipalities.

Постановка проблеми. Децентралізація є фактором безперервного розвитку територій, основних сфер економіки та інфраструктур в умовах зовнішніх викликів та загроз. Її розвиток та правове забезпечення дає змогу країнам, регіонам та територіям протистояти бар'єрам та ризикам у різних сферах, що є більш складним в державах, де пріоритетною є централізоване управління. Цей процес передбачає передавання певного або широкого спектра повноважень від органів державної влади органам місцевого самоврядування (в тому числі міським радам), що доповнює чинні виключні повноваження останніх. Повноваження міських рад у сфері господарських відносин дають їм змогу більш ефективно та оперативніше вирішувати актуальні питання, що виникають за вказаним напрямом. Законодавчі трансформації в рамках вказаного напрямку визначають стан децентралізації тієї або іншої країни у зазначеній сфері. Вивчення правових засад розвитку правового регулювання посилення повноважень міських рад у господарській сфері на рівні різних правових систем дасть змогу встановити особливості та переваги за вказаною проблематикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання збільшення повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) вивчається як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями та дослідниками. Є наукові роботи, в яких висвітлено особливості, проблеми та напрями удосконалення фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування (міських рад), яке реалізується за рахунок оптимізації законодавства в контексті впровадження децентралізації (дослідження Л. Гладченко та А. Славкової [2], К. Блішук [1], І. Долженко та О. Негода [5], К. Костик-Секерської [13], Е. Малинської-Місяг [14]). Можемо відмітити дослідження П. Петрекової [15], в якому розкрито реформи щодо інституціонального забезпечення взаємодії муніципалітетів Чехії, за рахунок яких здійснюється оптимізація реалізації господарських відносин органів місцевого самоврядування.

Хоча на даному етапі є достатній масив досліджень питань розвитку повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) у сфері господарських відносин, актуальним виступає визначення особливостей у вказаній сфері на рівні різних правових систем.

Мета статті – систематизувати та представити характеристики напрямів збільшення повноважень міських рад у сфері господарських відносин на рівні різних правових систем. Для реалізації вказаної мети визначено низку завдань, зокрема: визначення країн, у яких здійснено законодавчі реформи у сфері децентралізації, що пов'язані із збільшенням повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) у сфері господарських відносин; характеристика законодавчих трансформацій за вказаним напрямом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення ключових особливостей розширення повноважень міських рад у сфері господарських відносин необхідне для встановлення переваг правових систем і виявлення їх позитивного досвіду у зазначеній сфері.

Сформулюємо основні напрями збільшення повноважень міських рад у сфері господарських відносин, які на сучасному етапі представлені на рівні законодавства України.

Першим напрямом є збільшення повноважень у площині фінансового забезпечення відновлення та підтримання інфраструктури територій в умовах воєнного часу.

Завдяки ініціативам Асоціації міст України в 2022 році було ухвалено зміни до розподілу доходів від податків. А саме, Законом України від 02.12.2021 р. № 1928-ІХ було встановлено ставку зарахування податку з доходів фізичних осіб (ПДФО) до бюджетів органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) у розмірі 64 % [6]. До цього періоду цей показник був встановлено на рівні 60 %, і зазначене передбачалось на рівні закону про державний бюджет. Варто зазначити, що незважаючи на спроби скоро-

тити вказану частку надходжень, вона було збережена і у Законі України від 03.12.2021 р. № 4695-IX, який було визначено державний бюджет на 2026 рік [7]. Це один із важливих бюджетоутворюючих податків, які забезпечують дохідну частину бюджету органів місцевого самоврядування [4]. Зміна нормативно-правового регулювання збільшення частки зарахування ПДФО до бюджетів органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) була обумовлена потребою підтримки з боку останніх внутрішньо переміщених осіб та покращення управління та відновлення інфраструктури (один із аспектів господарської діяльності вказаних суб'єктів).

Збільшення повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) у площині фінансового забезпечення відновлення та підтримання інфраструктури територій в умовах воєнного часу передбачено Постановою Кабінету міністрів України від 19.03.2022 р. № 473 [8] щодо обов'язкового залучення органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) до реалізації невідкладних заходів відносно усунення наслідків воєнної агресії РФ, пов'язаних із пошкодженням споруд та будівель. Повноваження зазначених органів встановлено на рівні вказаного підзаконного акту, їх фінансування здійснюється за рахунок місцевих бюджетів. Вказані повноваження на загальному рівні (без вказівки на те, що це повноваження органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) в умовах воєнного часу)) було передбачені положеннями п. 3, 6, 14, 15 ч. 1 ст. 36.1 Закону України від 27.05.1997 р. № 280/97-ВР [9]. При цьому, розширення даних повноважень з огляду на вплив воєнного часу потребує використання додаткових фінансових ресурсів, залучення яких не передбачено чинним законодавством країни.

Дослідники відмічають потребу законодавчого закріплення всіх повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) в контексті врахування в державному бюджеті ресурсів (фондів) для фінансування відновлення будівель та споруд територіальних громад, зруйнованих або пошкоджених внаслідок російської агресії проти України в період воєнного часу [1; 5]. Вказане необхідно для зняття навантаження на місцеві бюджети, в тому числі вказане стосується окремих регіонів, які віднесено до складу тих, до яких передбачено релокацію бізнесу, підприємств та організації некомерційного сектору в Україні.

Другим напрямом розвитку повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) є підтримка внутрішньо переміщених підприємств (релокованого бізнесу) в контексті їх розміщення в рамках територій, відновлення виробництв та збереження трудових ресурсів. Чинне законодавство України з 2022 і до початку 2026 рр. стосовно підтримки таких підприємств представило:

– два нормативно-правових актів, пов'язаних із забезпеченням перевезення потужностей вказаних суб'єктів;

– Програму релокації бізнесу;

– внесення змін до нормативно-правових актів у сфері оренди майна (в тому числі комунального). Зокрема, п. 15 Закону України № 157-IX від 03.10.2019 р. встановлено можливість надання в оренду комунального майна підприємствам, організаціям та особам (депутатам) без здійснення аукціонів, при цьому останні не відносяться до складу суб'єктів, економічна діяльність яких дає можливість підвищення надходжень місцевих бюджетів [10]. Тобто, на рівні вказаного закону передбачається можливість надання пільгових умов оренди (без участі у аукціоні) для суб'єктів невиробничого сектору. Але фактично органи місцевого самоврядування (в тому числі міські ради) більшості регіонів, які приймають релокований бізнес здійснюють широкий спектр повноважень у сфері розміщення, підтримки, організації підприємств зазначеного сектору. Зазначене є важливим для територіальних громад, які їх приймають з точки зору податкових надходжень та можливості створення нових робочих місць. Хоча, вказане важливо і для держави, вказаних підприємств і персоналу, який часто переміщається разом із роботодавцями;

– Постанову Кабінету міністрів України від 27.05.2022 р. № 634 [11] стосовно особливостей оренди комунального та державного майна під час воєнного періоду. Постанова Кабінету міністрів України від 27.05.2022 р. № 634 [11] визначає необхідність скасування орендної плати для осіб (юридичних та фізичних), які проходять військову службу в умовах воєнного часу. В даному випадку органи місцевого самоврядування (в тому числі міські ради) можуть реалізувати господарські відносини у сфері управління майном в контексті надання пільг окремим особам. Для здійснення вищезазначених нових повноважень (визначених та тих, які реалізуються стосовно інших категорій підприємств в рамках територіальних програм розвитку) використовуються фінанси місцевих бюджетів.

Визначимо ключові напрями збільшення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері господарських відносин, встановлені в рамках реформ правової системи Польщі.

Важливим напрямом збільшення повноважень вказаних органів є підвищення фінансового забезпечення місцевих бюджетів для покращення управління інфраструктурою територій (в тому числі у господарській сфері).

01.10.2024 р. було внесено зміни до Закону від 1 жовтня 2024 року «Про доходи місцевих органів влади». Згідно із внесеними поправками передбачалось запровадження нового методу розрахунку доходів місцевих органів влади від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на прибуток підприємств. Згідно з новим Законом про доходи місцевих органів влади, доходи місцевих органів влади більше не залежатимуть від змін у податковій системі, а будуть залежати від доходів мешканців. Завдяки цьому очікується, що місцеві органи влади отримають майже на 25 мільярдів злотих більше доходів протягом першого року (тобто, в 2025 році). Вказані податки розраховуватимуться як відсоток від доходу платників податків, які розміщені в рамках територіальних громад, а не, як це було досі, як відсоток від належного податку, тобто після вирахування податкових пільг та звільнень. Крім того, місцеві органи влади братимуть участь у ПДФО, що стягується одноразово із зареєстрованих доходів.

Згідно із змінами до Закону про доходи місцевих органів влади передбачено, що розмір частки ПДФО становитиме [12]:

- для гмін – 7%,
- для міст з правами повітів – 8,6 %
- для повітів – 2 ;
- для воєводств – 0,35.

У випадку податку на прибуток підприємств, частки його зарахування до місцевих бюджетів складатимуть [12]:

- для гмін – 1,6%;
- для міст з правами повітів – 2,2%;
- для повітів – 1,7 %;
- для воєводств – 2,3 .

Найважливішими пріоритетами зазначеної реформи фінансів місцевого самоврядування є:

– зміцнення та стабілізація фінансів місцевих органів влади шляхом збільшення їхніх власних доходів. Зокрема, кожному місцевому органу влади буде гарантовано вищі доходи від вказаних податків, ніж до реформування законодавства у зазначеній сфері, тобто не менше 4%, але не більше 10% доходів [12];

– зменшення впливу податкових змін на податкові надходження місцевих органів влади. Дохід платників податків буде основою для розрахунку доходів місцевих органів влади з їхньої частки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на прибуток підприємств. Доходи місцевих органів влади залежатимуть не від змін у податковій системі, а від доходів мешканців. База для розрахунку доходів місцевих органів влади від їхньої частки в податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств включатиме дохід від податку на фіксовану ставку з зареєстрованих доходів;

– розрахунок фінансових потреб місцевих органів влади (таких як компенсаційні потреби на господарську діяльність у сфері інфраструктури, освітні потреби, потреби розвитку, екологічні потреби та додаткові потреби (в тому числі у сфері захисту прав та інтересів осіб території у сфері господарських відносин)) замість поточної частини загальної субсидії. Закон передбачає методи розрахунку цих потреб. Якщо надходження від частки певного місцевого органу влади у податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на прибуток підприємств виявляться недостатніми для покриття розрахованих фінансових потреб, місцевий орган влади отримає загальну субсидію з державного бюджету;

- виділення міст з правами повітів як окремої категорії одиниць місцевого самоврядування.

Встановлено, що Закон про доходи місцевих органів влади також гарантує [12]:

– збільшення загального резерву субсидій для місцевих органів влади на 700 мільйонів злотих. Цей резерв може бути використаний для задоволення потреб місцевих органів влади щодо соціального забезпечення та опіки;

– індексацію так званої «додаткової суми» для місцевих органів влади. Відповідний механізм індексації розроблено на рівні законодавців у співпраці з місцевими органами влади;

– перегляд функціонування реформи фінансів місцевого самоврядування у 2026 році на основі досвіду 2025 року;

– продовження дії нині пом'якшених фіскальних правил для місцевих органів влади, викладених у статтях 242 та 243 Закону про державні фінанси, до кінця 2029 року. Вказане сприятиме зменшенню

організаційного навантаження на органи місцевого самоврядування у здійсненні фіскальної діяльності як елементу повноважень у сфері господарських відносин;

– створення спеціальної групи (складатиметься з представників місцевих органів влади та Міністерства внутрішніх справ та адміністрації), яка буде здійснювати перегляд поставлених завдань та їх стандартизації.

Сформулюємо основні напрями розвитку повноважень органів місцевого самоврядування у сфері господарських відносин, встановлені в розрізі реформ правової системи Чехії.

У даному контексті можна виділити повноваження міжмуниципальної співпраці щодо оптимізації реалізації завдань за основними сферами діяльності (в тому числі у господарській), яке може реалізуватись завдяки інституційним трансформаціям, пов'язаним із збільшенням повноважень асоціації муніципалітетів.

13 лютого 2025 року Палатою депутатів Чехії було ухвалено в першому читанні поправку до Закону про муніципалітети. Метою поправки є, серед іншого, розширення повноважень асоціації муніципалітетів, що є логічним продовженням розвитку цієї структури муніципалітетів, яка розвиває їхню взаємну співпрацю. Інститут асоціації муніципалітетів був запроваджений в 2024 році, і на сьогоднішній день створено 24 асоціації, які об'єднують велику кількість мешканців та муніципалітетів [15]. Територіальна громада дозволяє об'єднувати можливості муніципалітетів для забезпечення складних питань, таких як захист даних в рамках норм ЄС (в тому числі стосовно господарських відносин на рівні органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів), опіка або обробка проєктів чи адміністрування державних контрактів у рамках спільної співпраці (також відноситься до окремих сфер господарської діяльності). У майбутньому, завдяки вказаній зміні до закону, територіальна громада зможе навіть виконувати деякі завдання, які стосуються великих інфраструктурних проєктів національного рівня (під контролем органів місцевого самоврядування) [13].

На нинішньому етапі Чеська Республіка має найбільш фрагментовану систему місцевого самоврядування в Європейському Союзі в контексті інфраструктурного забезпечення населення, підприємств та організацій територіальних громад. Це довгострокова проблема, з якою держава намагається боротися вже багато років. Кожна громада має широкі повноваження згідно із законом, але через брак потужностей та фінансів вона часто не справляється з їх виконанням. Хоча на рівні законодавства і передбачено широкий спектр повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі тих, які стосуються господарської сфери), їх виконання здійснюється відповідно до організаційного, технічного, технологічного, кадрового та фінансового забезпечення. Однією із проблем у зазначеній сфері є відсутність можливості підтримки такого напрямку інфраструктурного забезпечення як створення мережі якісного оптоволоконного Інтернету. Вказане впливає не те, що на нинішньому етапі у Чехії найгірший у ЄС доступ до оптоволоконного Інтернету. Вказане негативно впливає на розвиток бізнес-середовища і, відповідно, обумовлює уповільнення господарської діяльності підприємств, недоотримання доходів та податків у місцеві бюджети.

Мери часто стикаються з нестачею чиновників та фінансів для управління основними послугами для своїх громадян та підприємств, здійснення управління муніципальною власністю тощо.

До ухвалення законодавчих змін до Закону про муніципалітети у Чехії муніципалітети намагалися заощадити кошти та оптимізувати адміністрування завдяки міжмуниципальній співпраці, наприклад, через Добровільні асоціації муніципалітетів або за підтримки Місцевих груп дій. Однак обидві моделі мають свої обмеження:

– Добровільні асоціації муніципалітетів зазвичай зосереджуються на окремих цільових проєктах (наприклад, експлуатація водопостачання, будівництво велосипедної доріжки тощо), багато з яких не працюють;

– Місцевих груп дій мають завдання активізувати громадянське суспільство, соціальних та економічних партнерів на місцевому рівні;

– співпраця в рамках зазначених моделей може не враховувати територіальний поділ або мінімальний ефективний розмір, тому її можна використовувати лише обмежено.

Амбіціями виправити ці недоліки стала спільнота муніципалітетів, яка діє з 2024 року та розширення якої було підтримано Міністерством внутрішніх справ відповідно до потреб муніципалітетів, і закріплено на законодавчому рівні. Відповідно до положень до Закону про муніципалітети Чехії, асоціація муніципалітетів дозволяє об'єднаним муніципалітетам використовувати спільних працівників для виконання державних обов'язків та самоврядування, наприклад, бухгалтерів, реєстраторів або працівників для

розгляду правопорушень чи державних контрактів (сфера господарських відносин). Це дозволяє муніципалітетам пропонувати кращі умови оплати праці або легше покривати дефіцит персоналу.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Узагальнюючи представлені результати дослідження відмічаємо, що на нинішньому етапі на рівні правових систем представлено низку напрямів збільшення повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) у сфері господарських відносин. Вказані трансформації обумовлені потребою покращення діяльності зазначених суб'єктів в розрізі реалізації повноважень, реалізація яких сприяє підтримці розвитку територіальних громад у господарській сфері. Серед основних напрямів збільшення повноважень органів місцевого самоврядування (в тому числі міських рад) у сфері господарських відносин, передбачених законодавством України, можемо виділити: збільшення повноважень у площині фінансового забезпечення відновлення та підтримання інфраструктури територій в умовах воєнного часу; підтримка внутрішньо переміщених підприємств (релокованого бізнесу) в контексті їх розміщення в рамках територій, відновлення виробництва та збереження трудових ресурсів. На рівні законодавства Польщі найважливішим напрямом у зазначеній сфері, є: підвищення фінансового забезпечення місцевих бюджетів для покращення управління інфраструктурою територій (в тому числі у господарській сфері). В розрізі реформування законодавства Чехії передбачено, зокрема: повноваження міжмуніципальної співпраці щодо оптимізації реалізації завдань за основними сферами діяльності (в тому числі у господарській), яке може реалізуватись завдяки інституційним трансформаціям, пов'язаним із збільшенням повноважень асоціації муніципалітетів.

Проблема розширення та фінансового забезпечення реалізації повноважень міських рад у сфері господарських відносин є актуальною для правових систем України, Польщі та Чехії. Вказане обумовлено потребою реалізації нових та непрогнозованих завдань (у випадку України), які як закріплені, так і не встановлені напряду в положеннях законодавства.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути сконцентровані в площині визначення проблем реалізації повноважень міських рад в контексті впливу зовнішніх та внутрішніх викликів.

Список використаних джерел

1. Бліщук К. Управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу: проблеми та можливості для їх вирішення. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. (43). DOI: 10.32782/2524-0072/2022-43-67.
2. Гладченко Л., Славкова А. Оподаткування доходів фізичних осіб у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 3(50). С. 27-36. DOI: 10.32782/2308-1988/2024-50-5.
3. Держбюджет–2026 підписано: основні положення для місцевого самоврядування. Асоціація міст України. 2025. URL: <https://auc.org.ua/novyna/derzhbyudzheth-2026-pidpysano-osnovni-polozhennya-dlya-miscevogo-samovryaduvannya> (дата звернення: 10.02.2026).
4. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2022 рік. Міністерство фінансів України. 2023. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82_%D0%B7%D0%B0_2022_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf (дата звернення: 10.02.2026).
5. Долженко І., Негода О. Особливості фінансування видатків місцевих бюджетів у період воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 79. DOI: 10.32782/2524-0072/2025-79-137.
6. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України № 1928-IX від 02.12.2021 р. *Верховна Рада України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20/ed20220225#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
7. Про Державний бюджет України на 2026 рік: Закон України № 4695-IX від 03.12.2025 р. *Верховна Рада України*. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
8. Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд: Постанова Кабінету міністрів України № 473 від 19.04.2022 р. *Верховна Рада України*. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-%D0%BF/ed20230915#Text> (дата звернення: 10.02.2026).
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР від 27.05.1997 р. *Верховна Рада України*. 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.02.2026).

10. Про оренду державного та комунального майна: Закон України № 157-IX від 03.10.2019 р. *Верховна Рада України*. 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
11. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Кабінету міністрів України № 634 від 27.05.2022 р. *Верховна Рада України*. 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#n5> (дата звернення: 12.02.2026).
12. Horbaczewski R. Nowelizacja przepisów o dochodach JST zwiększy stabilność samorządów. *Prawo.pl*. 2024. URL: <https://www.prawo.pl/samorzad/nowa-ustawa-o-dochodach-jednostek-samorzadu-terytorialnego,529302.html> (дата звернення: 11.02.2026).
13. Kostyk-Siekierska K. Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację finansową i funkcjonowanie jednostek samorządu terytorialnego. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*. 2021. No. 51(3). S. 29–45. DOI: 10.25944/znmwse.2021.03.2945.
14. Malinowska-Misiąg E. Finanse jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w pierwszym roku pandemii. *Optimum Economic Studies*. 2022. S. 48-63. DOI: 10.15290/oes.2022.01.107.04.
15. Petreková P. Společensví obcí a novela zákona. *Deník veřejné správy*. 2025. URL: <https://www.dvs.cz/clanek.asp?id=7025302> (дата звернення: 14.02.2026).

References

1. Blishchuk, K. (2022). Upravlinnia mistsevymy finansamy v umovakh voiennoho chasu: problemy ta mozhlyvosti dlia yikh vyrishennia [Management of local finances in wartime conditions: problems and opportunities for their solution]. *Economika ta sypylstvo - Economy and Society*, (43). DOI: 10.32782/2524-0072/2022-43-67 [in Ukrainian].
2. Hladchenko, L., and Slavkova, A. (2024). Opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib u zabezpechenni finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad [Taxation of personal income in ensuring the financial capacity of territorial communities]. *Stalui rozvutok ekonomiku - Sustainable Development of Economy*, 3(50), 27-36. DOI: 10.32782/2308-1988/2024-50-5 [in Ukrainian].
3. Association of Ukrainian Cities (2025). *Derzhbiudzhzet–2026 pidpysano: osnovni polozhennia dlia mistsevoho samovriaduvannia [The 2026 State Budget has been signed: basic provisions for local self-government]*. Retrieved from <https://auc.org.ua/novyna/derzhbyudzhzet-2026-pidpysano-osnovni-polozhennya-dlya-mis-cevogo-samovryaduvannya> [in Ukrainian].
4. Ministry of Finance of Ukraine (2023). *Dovidka shchodo vykonannia dokhodiv zahalnoho fondu mistsevyykh biudzhzetiv za 2022 rik [Certificate on the implementation of the general fund revenues of local budgets for 2022]*. Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82_%D0%B7%D0%B0_2022_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf [in Ukrainian].
5. Dolzhenko, I. and Nehoda, O. Osoblyvosti finansuvannia vydatkiv mistsevyykh biudzhzetiv u period voiennoho stanu [Features of financing local budget expenditures during martial law]. *Economika ta sypylstvo - Economy and society*, 79. DOI: 10.32782/2524-0072/2025-79-137 [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). *Pro Derzhavnyi biudzhzet Ukrainy na 2022 rik: Zakon Ukrainy № 1928-IX vid 02.12.2021 r. [On the State Budget of Ukraine for 2022: Law of Ukraine No. 1928-IX of December 2, 2021]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20/ed20220225#Text> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2025). *Pro Derzhavnyi biudzhzet Ukrainy na 2026 rik: Zakon Ukrainy № 4695-IX vid 03.12.2025 r. [On the State Budget of Ukraine for 2026: Law of Ukraine No. 4695-IX of December 3, 2025]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). *Pro zatverdzhennia Poriadku vykonannia nevidkladnykh robot shchodo likvidatsii naslidkiv zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii, poviazanykh iz poshkodzhenniam budivel ta sporud: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy № 473 vid 19.04.2022 r. [On approval of the Procedure for performing urgent work to eliminate the consequences of the armed aggression of the Russian Federation related to damage to buildings and structures: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 473 of April 19, 2022]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-%D0%BF/ed20230915#Text> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2026). *Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy № 280/97-VR vid 27.05.1997 r. [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine No. 280/97-VR of May 27, 1997]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2026). *Pro orendu derzhavnoho ta komunalnoho maina: Zakon Ukrainy № 157-IX vid 03.10.2019 r. [On the lease of state and municipal property: Law of Ukraine No. 157-IX of October 3, 2019]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text> [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2026). *Pro osoblyvosti orendy derzhavnoho ta komunalnoho maina u period voiennoho stanu: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy № 634 vid 27.05.2022 r. [On the peculiarities of leasing state and municipal property during martial law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 634 of 05/27/2022]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#n5> [in Ukrainian].
12. Horbaczewski, R. (2024). Nowelizacja przepisów o dochodach JST zwiększy stabilność samorządów. *Prawo.pl*. Retrieved from <https://www.prawo.pl/samorzad/nowa-ustawa-o-dochodach-jednostek-samorzadu-terytorialnego,529302.html> [in Polish].
13. Kostyk-Siekierska, K. (2021). Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację finansową i funkcjonowanie jednostek samorządu terytorialnego. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, 51(3)*, 29–45. DOI: 10.25944/znmwse.2021.03.2945 [in Polish].
14. Malinowska-Misiąg, E. (2022). Finanse jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w pierwszym roku pandemii. *Optimum Economic Studies*, 48-63. DOI: 10.15290/oes.2022.01.107.04. [in Polish].
15. Petreková, P. (2025). Společenství obcí a novela zákona. *Deník veřejné správy*. Retrieved from <https://www.dvs.cz/clanek.asp?id=7025302> [in Czech].

Стаття надійшла 23.02.2026
Стаття прийнята до друку 20.03.2026
Стаття опублікована 30.04.2026.

Володимир Лук'янець,
Хмельницький університет управління та
права імені Леоніда Юзькова, аспірант
кафедри приватного права.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9528-7790>

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СЛУЖБОВИХ ТВОРІВ

Стаття присвячена поняттю та ознакам службових творів. Особливу увагу приділено питанням правового регулювання творчого внеску, визначенню обсягу майнових прав і винагороди, а також забезпеченню балансу між інтересами держави та автора (творця). Звернуто увагу на неузгодженість термінології в законодавстві, зокрема на використання двох термінів: «службові твори» та «об'єкт, створений у зв'язку з виконанням посадових обов'язків». Підкреслено, що в законодавствах різних країн тлумачення службового твору залежить від стану економічних відносин і національних традицій у сфері творчої діяльності.

Наголошено, що службовий твір є не лише результатом творчої, інтелектуальної праці працівника, а й продуктом організаційної, матеріально-технічної та правової взаємодії між ним і роботодавцем. Це свідчить про те, що службовий твір не виникає ізольовано, а є результатом системної координації діяльності та ресурсів, наданих роботодавцем. Основною ознакою службового твору є його створення у зв'язку з виконанням службових обов'язків, що зумовлює виникнення складних правовідносин у сфері службових творів. Обсяг повноважень роботодавця щодо службового твору залежить від сфери його використання, зокрема у діяльності військовослужбовців та в IT-сфері.

Акцентовано увагу на актуальній судовій практиці щодо майнових авторських прав на службові твори, зокрема на правових позиціях Верховного Суду, які підтверджують збереження авторсько-правової охорони службового твору незалежно від включення його до офіційних документів. Обґрунтовано необхідність чіткого договірної та нормативного врегулювання правового режиму службових творів з урахуванням специфіки окремих сфер їх створення та використання.

Виокремлено такі ознаки службового твору: наявність усіх ознак твору; створення у зв'язку з виконанням трудових (службових) обов'язків, передбачених трудовим договором, посадовою інструкцією або окремими дорученнями роботодавця; цільовий характер завдання зі створення твору в інтересах роботодавця; можливість створення твору з використанням матеріально-технічної бази роботодавця. Стаття має практичне значення для вдосконалення законодавства у сфері службових творів та для розроблення ефективних механізмів їх правової охорони та використання.

Ключові слова: твір, творчість, службові обов'язки, об'єкт інтелектуальної власності, інтелектуальна власність, правовласник.

Lukianets V.

Concept and signs of official works

The article is devoted to the concept and characteristics of works created in the course of employment. Particular attention is paid to issues of legal regulation of creative contributions, determination of the scope of property rights and remuneration, as well as ensuring a balance between the interests of the state and the author (creator). Attention is drawn to the inconsistency of terminology in legislation, in particular the use of two terms: "works created in the course of employment" and "object created in connection with the performance of official duties". It is emphasised that in the legislation of different countries, the interpretation of a work created in the course of employment depends on the state of economic relations and national traditions in the field of creative activity.

It is emphasised that a work for hire is not only the result of the creative, intellectual work of an employee, but also the product of organisational, material, technical and legal interaction between the employee and the employer. This indicates that a work for hire does not arise in isolation, but is the result of systematic coordination of activities and resources provided by the employer. The main feature of a work created in the course of employment is that it is created in connection with the performance of official duties, which gives rise to complex legal relationships in the field of works created in the course of employment. The scope of the employer's powers with regard to a work created in the course of employment depends on the field of its use, in particular in the activities of military personnel and in the IT sector.

Attention is focused on current judicial practice regarding property copyrights to works created in the course

of employment, in particular on the legal positions of the Supreme Court, which confirm the preservation of copyright protection for works created in the course of employment regardless of their inclusion in official documents. The need for clear contractual and regulatory regulation of the legal regime for works created in the course of employment, taking into account the specifics of the individual areas of their creation and use, is justified.

The following characteristics of a work for hire are highlighted: the presence of all the characteristics of a work; creation in connection with the performance of labour (official) duties provided for in the employment contract, job description or separate instructions from the employer; the purpose of the task of creating the work is in the interests of the employer; the possibility of creating the work using the employer's material and technical resources. The article is of practical importance for improving legislation in the field of works created in the course of employment and for developing effective mechanisms for their legal protection and use.

Keywords: *writing, creativity, official duties, intellectual property object, intellectual property, copyright holder.*

Постановка проблеми. Питання правової охорони службових творів є одним із найактуальніших у сфері права інтелектуальної власності. Це зумовлене тим, що вони є результатом системної наукової та творчої діяльності науковців, викладачів, ІТ-спеціалістів, інженерів та інших працівників під час виконання ними трудових (службових) обов'язків. За сучасних умов розвитку суспільства знань, цифровізації та академічної мобільності кількість таких творів неухильно зростає, а сфери їх використання істотно розширюються.

Службові твори займають окреме місце в системі об'єктів авторського права та мають специфічну правову природу, зумовлену поєднанням творчої праці працівника і виконання службового завдання. При цьому під час їх створення використовується матеріально-технічна база роботодавця, за допомогою якої створюється відповідний твір. Це породжує потребу в установленні балансу між правами автора та майновими правами на результати творчої діяльності, які можуть належати роботодавцю повністю або частково.

Актуальність цієї тематики посилюється тим, що у правозастосовній практиці виникають труднощі щодо визначення правового статусу службового твору та порядку виплати авторської винагороди. Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20 лютого 2025 року у справі № 910/19775/23 було розглянуто спір щодо майнових авторських прав на службовий твір, а саме графічне оформлення бланка «Посвідчення особового складу Національної поліції України». Суд дійшов висновку, що використання такого твору без згоди автора порушує його майнові авторські права, навіть за наявності свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір. Водночас зазначено, що авторське право на службовий твір виникає з моменту його створення та фіксації і не потребує державної реєстрації, а відповідне свідоцтво має лише підтвердний характер. Включення службового твору як додатка до офіційного документа не припиняє його авторсько-правової охорони [1].

Наведена судова практика підкреслює актуальність цієї тематики. Крім того, недостатня визначеність договірної регулювання, фрагментарність законодавчих положень і неоднозначність їх тлумачення призводять до правової невизначеності та можуть призводити як до порушення прав авторів, так і до необґрунтованого обмеження законних інтересів роботодавців. Отже, дослідження поняття та ознак службового твору є актуальним і нагальним.

Мета статті полягає у визначенні поняття та ознак службового твору. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: розкрити поняття службового твору, виявити його ознаки, запропонувати подальші напрями наукових досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що представники різних галузей права (цивільного, адміністративного та трудового) дедалі частіше звертаються до вивчення правового режиму службового твору. Водночас ця проблематика залишається надзвичайно актуальною у зв'язку з постійним зростанням обсягів творчої, наукової та інтелектуальної діяльності в різних сферах. О. Є. Аврамова зазначає, що службовий об'єкт інтелектуальної власності – це об'єкт, створений творцем під час виконання трудових обов'язків, у зв'язку з чим такі об'єкти ще називають залежними, оскільки виникає залежність у здійсненні прав на об'єкт самим творцем [2, с. 135]. Дослідниця загалом акцентує увагу на службових об'єктах права інтелектуальної власності. Н. Г. Печерова звертає увагу на складність природи правовідносин, що виникають при створенні службового твору [3, с. 166]. Дійсно, ці правовідносини є комплексними та багатограними, що зумовлює потребу у застосуванні спеціальних методологічних підходів до їх дослідження. А. С. Штефан доводить, що створення службового твору може передбачатися різними документами, зокрема трудовим договором (контрактом), посадовою інструкцією, наказом, розпорядженням або дорученням роботодавця [4, с. 12]. О. О. Штефан, зі свого боку, розкриває правовий статус суб'єктів

службового твору [5]. В. С. Дмитришин справедливо підкреслює, що історично службовий твір створювався переважно з метою захисту інтересів роботодавця, гарантуючи, що працівник-автор не передаватиме результати своєї творчої діяльності третім особам [6, с. 46]. Наведені дослідження підтверджують актуальність обраної тематики, водночас у зв'язку зі змінами законодавства та процесами євроінтеграції ця проблематика потребує подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «службового твору» визначене в законодавстві, що забезпечує його чітке юридичне тлумачення. Так, службовий твір – це твір, створений працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом) (п. 55 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [7]. Водночас у Цивільному кодексі України службовий твір визначено інакше, зокрема у ст. 429 ЦК України, як «об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту)» [8].

Коментуючи таку законодавчу неузгодженість, О. О. Штефан зазначає, що цей підхід можна пояснити поєднанням запозичення міжнародної термінології та прагненням зробити закон більш доступним для учасників правовідносин, пов'язаних із наданням послуг. Такий підхід дає змогу враховувати як міжнародний досвід, так і практику застосування відповідних норм. Водночас дослідниця вважає доцільним використання саме терміна «службовий твір» [5, с. 105].

Поділяючи позицію О. О. Штефан, слід зазначити, що термін «службовий твір» є більш юридично коректним, оскільки охоплює всі творчі результати, створені працівником під час виконання посадових обов'язків. Натомість у ст. 429 ЦК України використано узагальнений термін, який може поширюватися не лише на службові твори, а й на службові винаходи та інші об'єкти інтелектуальної власності, адже поняття «об'єкт, створений у зв'язку з виконанням посадових обов'язків» має описовий характер.

У німецькому авторському праві, врегульованому Законом про авторське право та суміжні права (Urheberrechtsgesetz, UrhG), правовий режим творів, створених у межах трудових відносин, ґрунтується на принципі цільової передачі прав, закріпленому у § 31 Urheberrechtsgesetz. Відповідно до § 43 UrhG, майнові права на такі твори передаються роботодавцю лише в тій мірі, яка необхідна для досягнення цілей трудових відносин, тоді як автор у будь-якому разі залишається фізичною особою (§ 7 UrhG) [9].

На відміну від України, де поняття «службового твору» законодавчо визначене, німецьке законодавство не містить окремого терміна, а регулює майнові права на твори, створені в межах трудових відносин, через положення §§ 31, 43 та 7 UrhG. В Україні службовий твір визначається як результат творчої діяльності працівника, створений під час виконання ним трудових обов'язків, майнові права на який відповідно до закону можуть повністю або частково належати роботодавцю, тоді як автор зберігає особисті немайнові права.

У Німеччині ж права роботодавця на твір обмежуються цілями трудових відносин (Zweckübertragungsprinzip), тобто роботодавець набуває лише тих прав, які є необхідними для використання твору в межах виконання трудових обов'язків. Наведене підкреслює, що у законодавствах різних країн тлумачення службового твору залежить від стану економічних відносин і національних традицій у сфері творчої діяльності, у зв'язку з чим це питання залишається предметом наукової дискусії.

На особливості саме службового об'єкта прав інтелектуальної власності наголошує О. Є. Аврамова. Так, службовий об'єкт інтелектуальної власності має тісний зв'язок із творчістю автора, його професійним досвідом та завданням роботодавця. Встановлення факту створення службового об'єкта можливе шляхом дослідження таких документів, як патент (який дає змогу розмежувати автора та патентовласника-роботодавця), трудовий договір (контракт), письмове завдання на створення об'єкта, акт приймання-передачі створеного об'єкта (акт виконаних робіт), а також ліцензійний договір (як виняток) [2, с. 136].

Варто звернути увагу, що особливість службового твору полягає в наявності під час його створення двох взаємопов'язаних внесків: творчого внеску автора та внеску роботодавця у вигляді матеріально-технічного забезпечення. Саме поєднання інтелектуальної діяльності працівника і ресурсного забезпечення роботодавця визначає специфіку правового режиму службового твору. Таким чином, службовий твір є не лише результатом творчої, інтелектуальної праці працівника, а й продуктом організаційної, матеріально-технічної та правової взаємодії між ним і роботодавцем.

Щодо взаємовідносин між працівником-автором і роботодавцем Н. Є. Яркіна зазначає, що роботодавець має сплачувати саме за результат роботи, який є логічним і очікуваним наслідком виконання трудової функції. Якщо ж така діяльність потребує особливих творчих здібностей, оплата цього процесу має бути справедливою та відповідною докладеним зусиллям [10, с. 70].

Із таким підходом можна погодитися лише частково, оскільки під час формування завдання на створення службового твору, за загальним правилом, визначаються технічні та організаційні параметри майбутньої роботи. Відсутність належної конкретизації в такому завданні може призвести до невизначеності щодо обсягу й характеру внесків автора та ресурсів роботодавця, що, зі свого боку, ускладнює визначення обсягу майнових прав і умов оплати праці.

Зазначене узгоджується зі змістом абз. 2 ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до якого у разі переходу майнових прав на твір до роботодавця працівник, який є автором службового твору, має право на винагороду. Якщо ж посадові обов'язки працівника прямо передбачають створення службових творів відповідних видів, авторська винагорода за їх створення і використання, а також за перехід прав на них може бути включена до заробітної плати працівника відповідно до договору між працівником і роботодавцем [7].

Отже, залежно від технічного завдання визначається й відповідна винагорода, а творчий внесок автора набуває регламентованого характеру, оскільки має бути чітко визначений у технічному завданні.

На думку Н. Г. Печерової, створення працівником службового твору може відбуватися в межах: 1) виконання функціональних обов'язків, коли основною метою працевлаштування є створення конкретних робіт, що за своєю правовою природою є рівнозначним твору на замовлення; 2) виконання інших трудових обов'язків, у процесі яких виникає твір [3, с. 167]. Водночас первинне значення має факт створення службового твору під час виконання службових обов'язків, що зумовлює виникнення складних правовідносин у сфері службових творів. Юридично це потребує чіткого регулювання процедур виникнення, використання та передачі майнових прав на службовий твір, яке може здійснюватися через механізми трудового або цивільно-правового договорів.

Ознаки службового твору визначає А. С. Штефан. Зокрема до них належать: 1) створення твору в межах трудових відносин; 2) належність обов'язку створювати твори певного виду до трудових обов'язків працівника; 3) створення твору внаслідок виконання працівником своїх трудових обов'язків. Системне застосування зазначених критеріїв дає змогу відмежувати службовий твір від іншого твору, створеного працівником за власною ініціативою та не у зв'язку із здійсненням трудової діяльності [4, с. 12].

Вважаємо, що наведені ознаки є обґрунтованими та заслуговують на підтримку. Водночас слід звернути увагу на те, що залежно від сфери використання службового твору роль роботодавця та правовий режим такого твору можуть мати певні відмінності.

Значення правового статусу роботодавця для формування технічного завдання, а також для визначення режиму охорони службових творів, зокрема тих, що мають значення для національної безпеки, є багатограним і юридично складним. На це звертає увагу О. Ю. Лавренюк, зазначаючи, що у площині захисту службових об'єктів інтелектуальної власності, які покликані забезпечувати національну безпеку, пріоритетною є належна поведінка відповідних установ, що реалізують правосуб'єктність держави у сфері безпеки та оборони, а також формування додаткових організаційних і правових засобів протидії порушенням прав інтелектуальної власності в цій сфері [11, с. 251].

З огляду на це можна дійти висновку, що роботодавець, який реалізує правосуб'єктність держави у сфері безпеки та оборони, виступає відповідальним суб'єктом у забезпеченні режиму секретності або іншої правової охорони службових творів. У сфері винахідництва з метою врегулювання відповідних правовідносин було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з проходженням військової служби», який набрав чинності 25.12.2025 [12].

Прийняття цього Закону стало важливим кроком у формуванні спеціального правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, створених військовослужбовцями під час виконання ними службових обов'язків, оскільки ним уточнено коло правласників, порядок виникнення та розподілу майнових прав між державою і військовослужбовцем, а також процедури оформлення та використання таких розробок.

Окрема проблематика існує щодо правової охорони службових винаходів в ІТ-сфері. На цю проблематику звертає увагу Д. С. Прилипко, зазначаючи, що саме у сфері створення службових творів у цьому напрямі сформувався значна кількість проблем [13, с. 49]. Проблематика в цьому напрямі посилюється у зв'язку з тим, що значна частина службових творів в ІТ-сфері створюється у колективному форматі, зокрема шляхом розроблення окремих модулів, алгоритмів чи елементів інтерфейсу різними особами. Це, зі свого боку, зумовлює труднощі у визначенні авторства, обсягу прав і відповідальності, оскільки результат має колективний характер, тоді як твір загалом є службовим.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що службові твори є результатом творчої праці працівника-автора, створеним у зв'язку з виконанням ним трудових обов'язків, із переданням майнових прав роботодавцю, який забезпечує матеріально-технічний внесок у створення відповідного об'єкта інтелектуальної власності. До ознак службового твору належать: 1) наявність усіх ознак твору; 2) створення у зв'язку з виконанням трудових (службових) обов'язків, передбачених трудовим договором, посадовою інструкцією або окремими дорученнями роботодавця; 3) цільовий характер завдання зі створення твору в інтересах роботодавця; 4) можливість створення твору з використанням матеріально-технічної бази роботодавця.

Творчий характер роботи під час створення службового твору набуває регламентованої форми, оскільки внесок розробника не є довільним, а має бути чітко окреслений, структурований і задалегідь визначений у технічному завданні. Такий підхід забезпечує прозорість взаємовідносин між сторонами, сприяє належному розподілу прав і створює підґрунтя для справедливої та обґрунтованої системи винагороди.

Майнові права на службовий твір переходять до роботодавця або виникають у нього за законом чи договором, тоді як особисті немайнові права завжди залишаються за автором. Водночас виникає низка специфічних питань щодо правового режиму результатів інтелектуальної діяльності, пов'язаної з виконанням трудових (службових) обов'язків, зокрема у високотехнологічних секторах, таких як ІТ та оборонні технології. Вирішення цих питань потребує подальшого вдосконалення законодавства, розроблення більш детальних процедурних і методологічних засад, а також встановлення оптимального балансу між інтересами держави та володільцями майнових прав на відповідні об'єкти. Зазначені напрями є актуальними для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20.02.2025 року у справі № 910/19775/23. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/125356122> (дата звернення: 12.12.2025).
2. Аврамова О. Здійснення майнових прав на службові об'єкти інтелектуальної власності. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 5 (95). С. 135–141.
3. Печерова Н. Г. Майнові права автора на службовий твір в авторському праві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 160–167. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.26>.
4. Штефан А. Теоретичні і практичні аспекти правової кваліфікації службового твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 3. С. 7–15.
5. Штефан О. О. Проблеми правового статусу суб'єктів «службового» твору. *Приватне право і підприємництво*. 2009. Вип. 8. С. 105–108.
6. Дмитришин В. С. Набуття та передання прав на службові об'єкти інтелектуальної власності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Вип. 2(54). С. 45–50. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2\(54\).264398](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2(54).264398).
7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 13.12.2025).
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.12.2025).
9. Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz) vom 9. September 1965 (BGBl. I S. 1273), zuletzt geändert durch Artikel 25 des Gesetzes vom 23. Juni 2021 (BGBl. I S. 1858). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/urhg/> (дата звернення: 13.12.2025).
10. Яркіна Н. Є. Майнові авторські права на службовий твір: тенденції правового регулювання в Україні та країнах ЄС. *Теорія і практика правознавства*. 2023. Вип. 1(23). С. 62–83. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2023.23.278100>.
11. Лавренюк О. Ю. Особливості правового режиму результатів творчої, інтелектуальної діяльності, створених при здійсненні повноважень підрозділами сектору безпеки і оборони. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 1. С. 247–254. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.36>.
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з проходженням військової служби: Закон України від 21.08.2025 № 4585-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4585-20#Text> (дата звернення: 12.12.2025).

13. Прилипка Д. С. Проблеми правового регулювання авторських прав на службові твори в сфері за законодавством України. *Юридична Україна*. 2021. № 4. С. 48–55. DOI: [https://doi.org/0.37749/2308-9636-2021-4\(220\)-5](https://doi.org/0.37749/2308-9636-2021-4(220)-5).

References

1. Supreme Court of Ukraine, in the composition of the judges of the Commercial Cassation Court (2025). Judgment in case № 910/19775/23. *Verdictum*. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/125356122> [in Ukrainian].
2. Avramova, O. (2017). Zdiisnennia maionvykh prav na sluzhbovi obiekty intelektualnoi vlasnosti [Exercise of property rights over service objects of intellectual property]. *Mala entsyklopediia notariusa – Small encyclopedia of notaries*, 5 (95), 135–141 [in Ukrainian].
3. Pecherova, N. H. (2024). Maynovi prava avtora na sluzhbovyi tvir v avtors'komu pravi Ukrayiny [Property rights of the author in a service work under Ukrainian copyright law]. *Analychno-porivnyal'ne pravoznavstvo – Analytical-comparative jurisprudence*, 3, 160-167. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.26> [in Ukrainian].
4. Shtefan, A. (2023). Teoretychni i praktychni aspekty pravovoyi kvalifikatsiyi sluzhbovoho tvoriv [Theoretical and practical aspects of the legal qualification of an official work]. *Teoriya i praktyka intelektualnoyi vlasnosti – Theory and practice of intellectual property*, 3, 7-15 [in Ukrainian].
5. Shtefan, O. O. (2009). Problemy pravovoho statusu sub'yektiv «sluzhbovoho» tvoriv. [Problems of the legal status of subjects of “official” work]. *Pryvatne pravo i pidpryyemnytstvo – Private law and entrepreneurship*, 8, 105–108 [in Ukrainian].
6. Dmytryshyn, V. S. (2022). Nabuttya ta peredannya prav na sluzhbovi ob'yekty intelektual'noyi vlasnosti. [Acquisition and transfer of rights to official intellectual property objects]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo. – Bulletin of NTUU «KPI». Political science. Sociology. Law*, 54, 45-50. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2\(54\).264398](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2(54).264398) [in Ukrainian].
7. *Pro avtorske pravo i sumizhni prava [On Copyright and Related Rights]: Zakon Ukrayiny vid 1 hrudnya 2022 r. №2811-IX*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> [in Ukrainian].
8. Tsyvilnyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 16 sichnya 2003 r. [Civil Code of Ukraine]. № 435-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
9. Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz) vom 9. September 1965 (BGBl. I S. 1273), zuletzt geändert durch Artikel 25 des Gesetzes vom 23. Juni 2021 (BGBl. I S. 1858). Retrieved from <https://www.gesetze-im-internet.de/urhg/> [in German].
10. Yarkina, N. YE. (2023). Maynovi avtors'ki prava na sluzhbovyi tvir: tendentsiyi pravovoho rehulyuvannya v Ukrayini ta krayinakh YES. [Property copyrights for official works: trends in legal regulation in Ukraine and EU countries]. *Teoriya i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of law*, 1(23), 62–83. <https://doi.torg/10.21564/2225-6555.2023.23.278100> [in Ukrainian].
11. Lavrenyuk, O. Yu. (2025). Osoblyvosti pravovoho rezhymu rezul'tativ tvorchoyi, intelektual'noyi diyal'nosti, stvorenykh pry zdiysnenni povnovazhen' pidrozdilamy sektoru bezpeky i oborony. [Peculiarities of the legal regime of the results of creative, intellectual activity created in the exercise of powers by units of the security and defense sector]. *Analychno-porivnyal'ne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 3 (1), 247-254. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.36> [in Ukrainian].
12. *Pro vnesennya zmin do deyakyykh zakoniv Ukrayiny shchodo prav intelektual'noyi vlasnosti na obyekty, stvoreni u zvyazku z prokhodzhennyam viys'kovoyi sluzhby: Zakon Ukrayiny vid 21 serpnia 2025 r. № 4585-IX [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Intellectual Property Rights to Objects Created in Connection with Military Service]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4585-20#Text> [in Ukrainian].
13. Prylypko, D. S. (2021). Problemy pravovoho rehulyuvannya avtorskykh prav na sluzhbovi tvoriv v sferi za zakonodavstvom Ukrayiny [Problems of legal regulation of copyrights for official works in the sphere under the legislation of Ukraine]. *Yurydychna Ukrayina – Legal Ukraine*, 4, 48-55. DOI: [https://doi.org/10.37749/2308-9636-2021-4\(220\)-5](https://doi.org/10.37749/2308-9636-2021-4(220)-5) [in Ukrainian].

Стаття надійшла 28.12.2025

Стаття прийнята до друку 26.01.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

Оксана Назарчук,

докторка філософії в галузі права (Ph.D.),

доцент кафедри приватного права

Навчально-наукового інституту

«Юридичний інститут

КНЕУ ім. В. Гетьмана».

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5849-3758>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПЛАТФОРМНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

У статті визначено особливості правового статусу платформних працівників у контексті стрімкого розвитку цифровізації на ринку праці.

Методологічну основу дослідження становить поєднання формально-юридичного та порівняльно-правового аналізу із застосуванням доктринального підходу до осмислення трансформації трудових відносин у цифровому середовищі.

Розглянуто проблему визначення характеру правовідносин між цифровою платформою та виконавцем робіт, адже платформна зайнятість, на відміну від традиційної, характеризується тим, що інтернет-сервіси та майданчики виступають не як роботодавці, а як посередники, вони надають можливість одній стороні розмити запит на виконання завдання, а іншій – виконати його відповідно до власних компетенцій.

Проаналізовано трансформаційні процеси трудових відносин, що виникають у зв'язку з використанням цифрових платформ як посередників між замовниками та виконавцями. Визначено основні ризики, пов'язані з невизначеністю правового статусу платформних працівників, що ускладнює їх правову кваліфікацію та створює передумови для обмеження трудових і соціальних гарантій.

Обґрунтовано, що відсутність чітких критеріїв відмежування трудових і цивільно-правових відносин потребує доктринального осмислення та нормативного вдосконалення. Підкреслено актуальність вирішення означених проблем для забезпечення гідних умов праці та соціальної стабільності.

Встановлено, що правова невизначеність призводить до прогалин у забезпеченні базових трудових і соціальних гарантій. Особи, діяльність яких опосередковується цифровими платформами, зазнають комплексних правових, соціальних та економічних ризиків, зокрема нестабільності зайнятості та обмеженого доступу до системи соціального захисту.

Окреслено напрями адаптації національного законодавства до сучасних вимог цифрової економіки. Запропоновано запровадження мінімального обов'язкового пакета соціального захисту, включно з оплачуваною відпусткою, страхуванням від нещасних випадків та іншими соціальними гарантіями. Реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню в Україні збалансованої та стабільної правової моделі регулювання платформної зайнятості.

Ключові слова: трудові відносини, трудові права, платформна праця, найманий працівник, зайнятість, гідна праця, цифровізація, інноваційні технології, соціальний захист, соціальні гарантії, європейські стандарти регулювання.

Nazarchuk O.

Legal status of platform workers: problems of definition and social significance

This article identifies the legal status of platform workers in the context of the rapid development of digitalization in the labor market.

The study's methodological basis is a combination of formal legal and comparative legal analysis, applying a doctrinal approach to understanding the transformation of labor relations in the digital environment.

This article examines the nature of the legal relationship between a digital platform and a contractor. Unlike traditional employment, platform employment is characterized by the fact that online services and platforms act not as employers but as intermediaries, enabling one party to submit a request for a task and the other to perform it in accordance with their competencies.

This article analyzes the transformational processes of labor relations arising from the use of digital platforms as intermediaries between clients and contractors. It identifies the key risks associated with the uncertainty of the legal status of platform workers, which complicates their legal qualifications and creates the preconditions for limiting

labor and social guarantees. It is substantiated that the lack of clear criteria for distinguishing between labor and civil law relations requires doctrinal understanding and regulatory improvement. The urgency of addressing these issues to ensure decent working conditions and social stability is emphasized.

It is established that legal uncertainty leads to gaps in the provision of basic labor and social guarantees. Individuals whose activities are mediated by digital platforms are exposed to complex legal, social, and economic risks, including job instability and limited access to the social security system.

Areas for adapting national legislation to the modern requirements of the digital economy are outlined. The introduction of a minimum mandatory social security package, including paid leave, accident insurance, and other social guarantees, is proposed. The implementation of these measures will contribute to the development of a balanced and stable legal model for regulating platform employment in Ukraine.

Keywords: *labor relations, labor rights, platform work, employee, employment, decent work, digitalization, innovative technologies, social protection, social guarantees, European regulatory standards.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових платформ, зумовив поширення нових моделей організації праці, правова природа яких залишається до цього часу дискусійною. Невизначеність статусу платформних працівників ускладнює належну їх правову кваліфікацію та відповідно створює ризики обмеження трудових і соціальних гарантій. Відсутність чітких критеріїв, відмежування трудових і цивільно-правових відносин потребує доктринального осмислення та нормативного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зайнятості, безробіття та ринку праці довготривало є предметом активного наукового дослідження: через значення для розвитку трудових відносин і суспільства.

Цифровізація відкриває нові можливості, водночас, трансформуючи традиційні форми та моделі зайнятості. Ці зміни знаходять своє відображення у вітчизняних наукових роботах, зокрема, варто виділити дослідження: В. В. Анатійчука [2], Ю. В. Бондаря [3], Н. Д. Гетьманцева [7], О. В. Дзюби [5], Л. В. Єрофєєнко [8], Л. В. Машковської [9], В. В. Саманя [10], М. М. Шумило [11] та інших.

Метою дослідження є проведення комплексного дослідження та визначення, яким же чином правовий статус платформних працівників формується у сучасному цифровому світі, які критерії визначають правову кваліфікацію та яким чином забезпечується соціальний захист.

Виклад основного матеріалу дослідження. Праця, що здійснюється через цифрові платформи, сьогодні є важливим джерелом доходу для мільйонів осіб у світі. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими стрімким розвитком та активним упровадженням цифрових технологій у всі сфери життєдіяльності. За таких умов особливого значення набуває належний захист прав людини, ефективність якого визначається спроможністю адекватно осмислити специфіку їх реалізації, гарантування та правового захисту в умовах цифрового середовища.

Глобалізація – як зазначає Л. В. Машковська веде до зростання міжнародної мобільності робочої сили, поширення цифрових технологій, змін у структурі зайнятості та появи нових форм трудових відносин [9, с. 145].

Так, процеси глобалізації спричинили глибоку інтеграцію й на ринку праці, адже цифрова трансформація суттєво змінила способи соціальної взаємодії, організації праці та реалізації прав людини. Погоджуючись з думкою Н. В. Гетьманцевої, дійсно, сучасні зміни зачепили якісну характеристику зайнятості населення та основних інститутів трудового права. Змінюються підходи до організації робочих місць, режимів робочого часу та часу відпочинку, оплати праці, безпеки та гігієни праці [7, с. 310].

До прикладу, у сучасній юридичній науці, обговорюється питання так званих «цифрових прав», однак ця категорія не набула усталеного нормативного закріплення [11]. Ситуація пояснюється відносною новизною проблеми осмислення змісту та механізмів реалізації основоположних прав людини в умовах цифрового середовища, а формування концептуального підходу до їх правової природи та меж захисту перебуває на стадії становлення, що зумовлює високий рівень наукової дискусійності та надає актуальності для подальших досліджень.

Зокрема, в чинному КЗпП України відсутнє легальне визначення поняття «платформна зайнятість» [1]. Так само, на сьогодні, відсутнє уніфіковане визначення поняття «цифрова платформа», що зумовлено міждисциплінарним характером цього явища та різними підходами до його аналізу [8, с. 136]. Більшість досліджень наголошує, що цифрові платформи характеризуються трьома базовими ознаками: вони функціонують на основі технологічного посередництва, забезпечують взаємодію між різними групами корис-

тувачів та створюють умови для виконання цими групами певних економічних чи соціальних завдань. Концептуалізація цифрових платформ значною мірою залежить від галузі знань.

«Platform Revolution» це платформа, розглядається як інноваційна бізнес-модель, що ґрунтується на використанні цифрових технологій для об'єднання осіб, організацій і ресурсів у межах інтерактивної екосистеми, в якій відбувається створення та обмін цінностями [14].

Українські компанії використовують цифрові платформи для трансформації традиційних моделей бізнесу, створення нових бізнес-можливостей та інтеграції сучасних технологій в повсякденну діяльність, а також демонструють, як цифрові платформи допомагають зростати бізнесу, автоматизувати операції та вдосконалювати взаємодію з клієнтами по всьому світу. Як зазначає науковець В. В. Анатійчук, що різноманітні види бізнесу, від стартапів компаній зі списку Fortune 500, дедалі більше покладаються на веб-платформи онлайн. Підприємства використовують онлайн-платформи з трьох основних причин: спрощення процесу набору персоналу; зниження витрат і підвищення ефективності; отримання доступу до знань і пошуку інновацій. Навколо з'явилося багато цифрових стартапів світу, зокрема у сфері штучного інтелекту (ШІ), щоб задовольнити вимоги автоматизації робочих процесів та аналітики [2, с. 312].

Платформна зайнятість, на відміну від традиційної, характеризується тим, що інтернет-сервіси та майданчики виступають не як роботодавці, а як посередники, вони надають можливість одній стороні розмістити запит на виконання завдання, а іншій – виконати його відповідно до власних компетенцій.

Водночас, у більшості правових систем платформи, як правило, уникають визнання таких осіб найманими працівниками, кваліфікуючи їх як «незалежних підрядників» [4]. Такий підхід дозволяє перекладати на виконавців значну частину економічних ризиків і витрат, пов'язаних із виконанням роботи. Наслідком цього є зниження рівня трудових гарантій та ерозія соціальних стандартів не лише у сфері платформної зайнятості, але й у традиційних секторах економіки, де підприємства змушені конкурувати в умовах нерівного регуляторного навантаження.

Однак, працівники, діяльність яких опосередковується цифровими платформами, продовжують збільшувати ризики з комплексом правових, соціальних та економічних проблем, зокрема нестабільністю зайнятості, обмеженим доступом до соціального захисту та невизначеністю свого правового статусу.

Таким чином, платформні працівники – це особи, які виконують завдання через цифрові платформи, що організовують взаємодію між різними користувачами, зазвичай у гнучкому форматі зайнятості та з частковим або повним відсутнім соціальним захистом (наприклад, водії сервісів Uber, Bolt, кур'єри служб доставки Glovo, Uber Eats, фрілансери на онлайн-платформах Freelancehunt, Work.ua, онлайн-репетитори через сервіси Preply, Skilful) [4].

Динамічний розвиток цифрових трудових платформ як посередників у сфері організації праці суттєво трансформує усталені моделі зайнятості та механізми управління трудовими ресурсами. Такий розвиток впливає на структуру ринку праці, стимулюють підприємства до адаптації бізнес-процесів та формують нові моделі конкуренції [3]. Безперечно, розширення платформної зайнятості відкриває додаткові можливості для отримання доходу та гнучкої участі в економічній діяльності. Водночас, йдеться не про виникнення принципово нових суспільних відносин, а про трансформацію вже існуючих приватно-правових і публічно-правових зв'язків, які набувають цифрової форми, а спосіб їх існування та функціонування у цифровому середовищі – зумовлює специфіку правового регулювання.

Цифрова трансформація змінює способи виконання трудової функції, поширюючи дистанційні форми праці, платформну зайнятість та алгоритмічні моделі управління персоналом. Трансформуються інструменти контролю та оцінювання результатів праці, процедури реалізації права на захист, а за таких умов істотно переосмислюється і роль держави: від традиційного регулятора вона дедалі більше виступає як цифровий адміністратор та гарант ефективного захисту трудових прав в умовах цифрового середовища, що потребує модернізації нормативної бази та вдосконалення трудового законодавства [1]. Отже, цифровий формат можна підкреслити – модифікує механізми правового впливу на суспільні відносини.

Разом із розширенням гнучких форм зайнятості актуалізувалися й нові ризики для забезпечення гідних умов праці. Значна частина роботи через цифрові платформи характеризується нестабільністю, фрагментарністю зайнятості та відсутністю належних соціальних гарантій. В українських реаліях платформні виконавці, навіть у випадках їх державної реєстрації як фізичних осіб-підприємців (що радше є винятком, ніж усталеною практикою), не набувають статусу найманих працівників. Як наслідок, на них не поширюються класичні трудові гарантії – право на оплачувану відпустку, тимчасову непрацездатність, страхування на випадок безробіття чи нещасного випадку на виробництві [6].

У такій моделі організації праці основний масив економічних і соціальних ризиків перекладається безпосередньо на виконавця, тоді як платформа формально дистанціюється від відповідальності за умови праці [7, с. 309]. Зокрема, витрати на пальне, технічне обслуговування транспортних засобів, амортизацію обладнання або медичне страхування покладаються на самих працівників; водночас діяльність кур'єрів чи водіїв пов'язана з підвищеним рівнем небезпеки без гарантованих механізмів компенсації у разі травмування. Додатковим чинником вразливості є нестабільність доходу, що може суттєво коливатися залежно від попиту, сезонності або внутрішніх алгоритмів платформи.

Варто звернути увагу, що в ЄС розроблено директиву Platform Work Directive (2024), яка спрямована на встановлення прозорості алгоритмічного управління, справедливості та належного визначення трудового статусу працівників платформ. Крім того, Європейська Комісія впроваджує Digital Services Act, що регламентує відповідальність платформ. OECD також активно працює над нормами регулювання та умов праці цифрових платформ [15].

До прикладу, Італія ще у листопаді 2019 року прийняла Закон № 128/2019, спрямований безпосередньо на регулювання прав працівників цифрових платформ. Вказаний закон запроваджує дві ключові програми: 1) поширюється на працівників, чия діяльність координується клієнтом через цифрові платформи; 2) передбачає комплекс заходів із забезпечення охорони праці для самозайнятих кур'єрів, які здійснюють доставку товарів у містах на двоколісному транспорті [13].

В Україні триває активна підтримка впровадження новітніх технологій та тісна співпраця з міжнародними партнерами для створення єдиного цифрового ринку з ЄС, що залишається пріоритетом політики цифрових перетворень, особливо в умовах війни. Зростає застосування локальних великих мовних моделей, які сприяють розробці високоякісних AI-продуктів та створенню AI-асистентів для державного сектору, медицини, оборони, освіти, сільського господарства та інших сфер. Цей цифровий перехід формує базу для розвитку ефективної технологічної екосистеми як на національному, так і на міжнародному рівнях [9, с. 142].

До прикладу, вже відбуваються ініціативи держави з модернізації послуг центрів зайнятості, зокрема: у січні 2026 року Міністерством цифрової трансформації України оприлюднено інформацію про запуск пілотного проєкту «Обрій», що передбачає інтеграцію сервісів пошуку роботи через портал «Дія» та ЦНАП. Таким чином, завдяки пілотному проєкту пошук роботи та доступ до сервісів зайнятості стане доступнішим і зручнішим для громадян, що сприятиме оперативнішому працевлаштуванню [12].

Водночас постає потреба у запровадженні ключових механізмів підтримки українських цифрових проєктів, встановленні правил використання цифрових рішень у державному секторі та системному оцінюванні ризиків і наслідків неправомірного використання ідентифікаційних даних користувачів [9].

Осмилення європейського досвіду, його критичний аналіз та адаптація з урахуванням особливостей української правової системи є необхідною передумовою формування сучасної моделі регулювання праці в цифровій економіці. Йдеться про створення конкурентоспроможного, соціально орієнтованого ринку праці, в межах якого поєднуюватимуться гнучкість зайнятості, інноваційний розвиток бізнесу та належний рівень гарантій захисту трудових прав, включно з прозорими механізмами визначення статусу працівника та забезпеченням ефективних процедур правового захисту. Так, освоївши ефективну взаємодію з платформними працівниками, будь-яка компанія зможе не лише мати широку базу спеціалістів, а й повторно пропонувати одного кандидата різним підприємствам, полегшуючи співпрацю бізнесу з фрилансерами [11].

Регулювання роботи на цифрових платформах потребує комплексного підходу, який врахує стандарти праці й динаміку розвитку технологій та забезпечить всі фундаментальні права, якими повинні володіти працівники з урахуванням специфіки та різновидів даного виду праці, що буде необхідним для забезпечення гідної роботи для працівників та чесної конкуренції, так і забезпечення економічних інтересів як власників платформ, так і працівників.

Ключовим шляхом врегулювання, що відповідає європейському вектору інтеграції, є законодавче закріплення правової презумпції трудових відносин для платформної зайнятості.

Висновки. Отож, виходячи з вищевикладеного, необхідно підкреслити, що для забезпечення ефективного захисту працівників у контексті цифровізації та гармонізації українського трудового законодавства з європейськими стандартами пропонується впровадити низку ключових регуляторних заходів.

Зокрема, доцільно законодавчо визначити, що відносини між цифровою платформою та виконавцем кваліфікуються як трудові за умови дотримання певних критеріїв контролю, наприклад, фіксованої винагороди або контролю за робочим часом. Доцільно запровадити мінімальний обов'язковий пакет со-

ціального захисту, включно з оплачуваною відпусткою, страхуванням від нещасних випадків і соціальними гарантіями. Безумовно, реалізація таких заходів сприятиме формуванню в Україні збалансованої та стабільної правової системи для платформної зайнятості, що забезпечить гідні умови праці, підвищить соціальну захищеність громадян та стимулюватиме розвиток цифрової економіки в межах ефективного правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
2. Анагійчук В. В. Право на справедливі умови праці та соціальний захист працівників цифрових платформ праці через призму міжнародних правових стандартів. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 310–316. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12041> (дата звернення: 15.02.2026).
3. Бондар Ю.В. Значення використання цифрових платформ у забезпеченні зайнятості в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 16. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-03-07>.
4. Віддалена робота: гарантії, права та ризики для працівників та роботодавців. *Budni*. 2025. URL: <https://budni.robota.ua/expert-thoughts/viddalena-robota-garantiyi-prava-ta-riziki-dlya-pratsivnikiv-ta-robotodavtsiv> (дата звернення: 15.02.2026).
5. Дзюба О. 5 тенденцій, як ринок фрилансу України буде змінюватися в наступні кілька років. *Dev.ua*. URL: <https://dev.ua/news/5-tendentsii-iaak-gynok-frylansu-ukrainy-bude-zminiuvatysia-v-nastupni-kilka-rokiv> (дата звернення: 17.02.2026).
6. Диджитал-можливості для України: результати програми «Цифрова Європа». URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/didzhital-mozhливosti-dlya-ukraini-rezultati-programi-tsifrova-evropa> (дата звернення: 16.02.2026).
7. Гетьманцева Н. Д. Модифікація трудових відносин в умовах цифровізації. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 309–313. URL: <http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/303270/295359> (дата звернення: 15.02.2026).
8. Єрофеєнко Л. В. Правове регулювання гнучких та гібридних форм зайнятості в Україні: виклики диджиталізації та європейський досвід. Успіхи і досягнення у науці. *Електронний науковий періодичний журнал*. 2026. №1(23). С. 136–153. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1\(23\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)).
9. Машковська Л. В. Адаптація трудового законодавства до сучасних викликів глобалізації. Трудове право, право соціального забезпечення. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Том 1. С. 142–147. URL: DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.1.20> (дата звернення: 16.02.2026).
10. Самань В. В. Щодо перспектив правового регулювання платформної зайнятості з метою приведення у відповідність законодавства України з *acquis* ЄС. *Legal Bulletin*. 2025. № 2 (16). С. 90–97. DOI: [10.31732/2708-339X-2025-16-B11](https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-16-B11).
11. Шумило М. М. Нестандартні трудо-договірні відносини на цифрових платформах. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2023. Том 11. С. 94–99. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.94-99>.
12. *Українці шукатимуть роботу через Дію та ЦНАП: запускаємо пілотний проєкт*. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/postanovy-uriadu/ukrayintsi-shukatymut-robotu-cherez-diiu-ta-tsnap-zapuskayemo-pilotnyy-proyekt> (дата звернення: 17.02.2026).
13. Law № 128/2019 amending Decree 101/2019 on urgent measures for the protection of work. URL: <https://www.studiomarchetti.net/it/news/2019-11-25-decree-crisis-urgent-measures-for-the-protection-of-work-italy/> (дата звернення 16.02.2026).
14. Parker G., Van Alstyne M., Choudary S. Platform Revolution. New York: W.W. Norton & Company, Inc, 2016. 211 с. URL: http://103.44.149.34/elib/assets/buku/Platfrom_revolution.pdf (дата звернення: 17.02.2026).
15. Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 12 February 2024 on Platform Work. Рада ЄС, Європейський парламент. Офіційний журнал ЄС. L 167, 25 трав. 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32024L2831> (дата звернення: 17.02.2025).

References

1. *Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Code of Labor Laws of Ukraine]* (1971). Zakon Ukrainy №. 322-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].

2. Anatiichuk, V. V. (2025). Pravo na spravedylyvi umovy pratsi ta sotsialnyi zakhyst pratsivnykiv tsyfrovyykh platform pratsi cherez pryzmu mizhnarodnykh pravovykh standartiv [The right to fair working conditions and social protection of digital platform workers through the prism of international legal standards]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and comparative law*, 1, 310-316. <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12041> [in Ukrainian].
3. Bondar, Yu. V. (2024). Znachennia vykorystannia tsyfrovyykh platform u zabezpechenni zainiatosti v Ukraini [The importance of using digital platforms in ensuring employment in Ukraine], 16. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-03-07> [in Ukrainian].
4. Viddalena robota: harantii, prava ta ryzyky dlia pratsivnykiv ta robotodavtsiv [Remote work: Guarantees, rights and risks for employees and employers]. (2025). *Budni*. Retrieved from <https://budni.robota.ua/expert-thoughts/viddalena-robota-garantiyi-prava-ta-rizyki-dlya-pratsivnykiv-ta-robotodavtsiv> [in Ukrainian].
5. Dziuba, O. (n.d.). 5 tendentsii, yak rynek frylansu Ukrainy bude zminiuvatysia v nastupni kilka rokiv [Five trends in how the Ukrainian freelance market will change in the coming years]. *Dev.ua*. Retrieved from <https://dev.ua/news/5-tendentsii-iak-rynok-frylansu-ukrainy-bude-zminiuvatysia-v-nastupni-kilka-rokiv> [in Ukrainian].
6. Didzhytal-mozhlyvosti dlia Ukrainy: rezultaty prohramy «Tsyfrova Yevropa» [Digital opportunities for Ukraine: Results of the Digital Europe programme]. Retrieved from <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/didzhytal-mozhlyvosti-dlya-ukraini-rezultati-programi-tsifrova-evropa> [in Ukrainian].
7. Hetmantseva, N. D. (2024). Modyfikatsiia trudovykh vidnosyn v umovakh tsyfrovizatsii [Modification of labor relations under digitalization conditions]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and comparative law*, 2, 309-313. Retrieved from <http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/303270/295359> [in Ukrainian].
8. Yerofieienko, L. V. (2026). Pravove rehuliuвання hnuchkykh ta hibrydnykh form zainiatosti v Ukraini: vyklyky didzhytalizatsii ta yevropeyskyi dosvid [Legal regulation of flexible and hybrid forms of employment in Ukraine: Digitalization challenges and European experience]. *Uspikhy i dosiahnennia u nauksi - Scientific achievements and accomplishments*, 1 (23), 136-153. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1\(23\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)) [in Ukrainian].
9. Mashkovska, L. V. (2025). Adaptatsiia trudovoho zakonodavstva do suchasnykh vyklykiv hlobalizatsii [Adaptation of labor legislation to modern challenges of globalization]. *Pravo i suspilstvo - Law and Society*, 3 (1), 142-147. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.1.20> [in Ukrainian].
10. Saman, V. V. (2025). Shchodo perspektyv pravovoho rehuliuвання platformnoi zainiatosti z metoiu pryvedennia u vidpovidnist zakonodavstva Ukrainy z acquis YeS [On prospects of legal regulation of platform employment to align Ukrainian legislation with the EU acquis]. *Legal Bulletin*, 2 (16), 90-97. DOI: [10.31732/2708-339X-2025-16-B11](https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-16-B11) [in Ukrainian].
11. Shumylo, M. M. (2023). Nestandardni trudovo-dohovirni vidnosyny na tsyfrovyykh platformakh [Non-standard employment relations on digital platforms]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky - Scientific Notes of the National University of Kyiv-Mohyla Academy. Legal Sciences*, 11, 94-99. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.94-99> [in Ukrainian].
12. *Ministerstvo tsyfrovoy transformatsii Ukrainy (n.d.). Ukraintsi shukatyimut robotu cherez Diiu ta TsNAP: zapuskaiemo pilotnyi proiekt [Ukrainians will search for jobs via Diiu and CNAP: Launching a pilot project]*. Retrieved from <https://thedigital.gov.ua/news/postanovy-uriadu/ukrayintsi-shukatymut-robotu-cherez-diiu-ta-tsnap-zapuskayemo-pilotnyy-proyekt> [in Ukrainian].
13. *Law № 128/2019 amending Decree 101/2019 on urgent measures for the protection of work*. Retrieved from <https://www.studiomarchetti.net/it/news/2019-11-25-decree-crisis-urgent-measures-for-the-protection-of-work-italy/> [in Ukrainian].
14. Parker, G., Van Alstyne, M., & Choudary, S. (2016). *Platform revolution*. W. W. Norton & Company. Inc. Retrieved from http://103.44.149.34/elib/assets/buku/Platform_revolution.pdf [in English].
15. Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 12 February 2024 on platform work. (2024). *Official Journal of the European Union*, L 167. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32024L2831> [in English].

Стаття надійшла 20.02.2026

Стаття прийнята до друку 19.03.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

Ольга Омельченко,

докторка філософії у галузі права,
завідувачка наукового відділу дослідження
прав інтелектуальної власності та прав
людини у сфері охорони здоров'я Науково-
дослідного інституту інтелектуальної
власності НАПрН України.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3265-205X>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ БІОТЕХНОЛОГІЙ: ДЕЯКІ ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

З року в рік цінність світового ринку біотехнологій зростає, що пов'язано із низкою факторів, серед іншого, розширенням сфер використання біотехнологій (від сільського господарства, харчової промисловості і до медицини, фармації і навіть індустрії моди). Водночас правове регулювання біотехнологій є фрагментарним як на рівні національного законодавства, так і на рівні законодавства міжнародного. У статті аналізується чинне законодавство щодо правового регулювання використання біотехнологій крізь призму перспектив його реформування та реформування законодавства Європейського Союзу.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному поєднанні кількох методів. Для вивчення використання юридичної термінології застосовується порівняльний метод, проводиться доктринальний аналіз сучасної наукової літератури, а окремі законодавчі положення досліджуються за допомогою методу аналізу та синтезу.

Поступ використання біотехнологій у медицині та фармації потребує формування належного правового поля. У проєкті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) №14394 від 22.01.2026 у статті 308 пропонується закріпити право фізичної особи на тілесну недоторканість, серед іншого й щодо прийняття рішень про біотехнологічні втручання.

У ЄС триває робота над прийняттям Регламенту про встановлення заходів для зміцнення секторів біотехнологій та біовиробництва в Союзі, що буде спрямований на посилення конкурентоспроможності ЄС у сфері виробництва лікарських засобів через усунення регуляторних бар'єрів та створення середовища з єдиними стандартами для проведення клінічних випробувань.

У контексті правової охорони прав інтелектуальної власності на біотехнологічні винаходи правове поле має сприяти досягненню балансу між стимулюванням досліджень, розвитком інновацій та забезпеченням суспільних інтересів у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: біотехнології, правове регулювання, інтелектуальна власність, охорона здоров'я, фармація.

Omelchenko O.

Legal Regulation of Biotechnology Use: Certain Perspectives for Legislative Reform

From year to year, the value of the global biotechnology market is growing, which is associated with a number of factors, including the expansion of the areas of use of biotechnology (from agriculture, the food industry to medicine, pharmacy and even the fashion industry). At the same time, the legal regulation of biotechnology is fragmentary both at the level of national legislation and at the level of international legislation. The article analyzes the current legislation on the legal regulation of the use of biotechnology through the prism of the prospects for its reform and reform of the legislation of the European Union.

The research methodology is based on a complex combination of several methods. The comparative method is used to study the use of legal terminology, a doctrinal analysis of modern scientific literature is carried out, and individual legislative provisions are studied using the analysis and synthesis method.

The progress of the use of biotechnology in medicine and pharmacy requires the formation of an appropriate legal framework. The draft Civil Code of Ukraine (Code of Private Law) No. 14394 of 22.01.2026 in Article 308 proposes to enshrine the right of an individual to bodily integrity, including with regard to making decisions on biotechnological interventions. The EU is currently working on adopting a Regulation on establishing a framework of measures for strengthening Union's biotechnology and biomanufacturing sectors particularly in the area of health, which will aim

to strengthen the EU's competitiveness in the field of pharmaceuticals by removing regulatory barriers and creating an environment with uniform standards for clinical trials. In the context of legal protection of intellectual property rights for biotechnological inventions, the legal framework should contribute to achieving a balance between stimulating research, developing innovation and ensuring public interests in the field of health.

Keywords: *biotechnology, legal regulation, intellectual property, healthcare, pharmacy.*

Постановка проблеми. У 2023 році розмір світового ринку біотехнологій оцінювався в 1,55 трильйона доларів США та, за прогнозами, досягне 3,88 трильйонів доларів США до 2030 року, зростаючи зі середньорічним темпом зростання 13,96% з 2024 по 2030 рік [1].

Наразі застосування промислової біотехнології демонструє швидке зростання економічних показників, окрім внеску до ВВП, біотехнологічна галузь ЄС також розвиває ринок праці. У 2022 році приблизно 913 160 осіб були безпосередньо зайняті в біотехнологічній галузі ЄС, більшість з них у секторі охорони здоров'я 184 400 (77,4%), промислова біотехнологія – 49 400 (20,8%) та сільськогосподарська біотехнологія – 4 400 (1,8%) [2].

Європейський патентний індекс за останні роки демонструє тенденцію зростання кількості поданих патентних заявок у сфері біотехнологій до Європейського патентного відомства [3; 4].

Вищезазначене свідчить про перспективність розвитку використання біотехнологій. Застосування біотехнологій поширене у багатьох сферах: сільське господарство, харчова промисловість, медицина та фармація, енергетика, екологія. Біотехнологічні рішення почали застосовувати навіть в індустрії моди (для створення матеріалів) [5] та будівництві [6].

Метою дослідження є аналіз чинного законодавства щодо правового регулювання використання біотехнологій крізь призму перспектив його реформування та реформування законодавства Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури доводить, що правові аспекти використання біотехнологій у різних сферах є предметом досліджень українських вчених. Т. Курман досліджувала теоретичні та правові засади використання біотехнологій в процесі сільськогосподарського виробництва за умов забезпечення його сталого розвитку [7], Ю. Бакай здійснював аналіз правового регулювання використання біотехнологій у сільськогосподарському виробництві в контексті забезпечення продовольчої безпеки [8], О. Піддубний досліджував правове регулювання розвитку інновацій у сфері біотехнологій [9], формування категорій і понять у сфері біотехнологій [10], основи патентного захисту у сфері біотехнологій [11], В. Устименко та О. Россильна аналізували проблеми правового регулювання біотехнологій у галузі охорони здоров'я [12].

Попри значну зацікавленість вченими проблемами правового регулювання використання біотехнологій у різних сферах, дослідження етичних та правових аспектів використання біотехнологій залишається актуальним через відсутність спеціального законодавства, необхідність формування правових меж для поступу інновацій з урахуванням поваги до гідності людини та забезпечення прав людини, потребою формування низки легальних дефініцій та у зв'язку з реформуванням регулювання біотехнологій у Європейському Союзі зокрема в галузі охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавче регулювання використання біотехнологій характеризується фрагментарністю як на міжнародному, так і на національному рівні. Як це зазвичай притаманно сферам, що інтенсивно розвиваються, коли фактичні суспільні відносини випереджають розроблення та прийняття відповідних законодавчих актів, правове регулювання застосування біотехнологій також потребує уніфікації термінології та закріплення легальних визначень низки термінів.

В. Устименко та О. Россильна зазначають «водночас регуляторна політика у сфері біотехнологій ускладнюється через складність самої галузі, яка поєднує як діяльність із розвитку інновацій загалом, так і діяльність у рамках системи охорони здоров'я» [12, с. 93].

Термін «біотехнологія» був введений угорським інженером Карлом Ерекі у 1919 році «для позначення науки та методів, що дозволяють виробляти продукти із сировини за допомогою живих організмів» [13] у книзі «Біотехнологія виробництва м'яса, жиру та молока у великомасштабному сільськогосподарському господарстві» [14].

Ю. Ю. Бакай пропонує розглядати біотехнології як «сукупність науково-обґрунтованих методів, технологій і способів використання біологічних систем, живих організмів, їх клітин, компонентів, похідних або процесів їх життєдіяльності з метою створення, модифікації або вдосконалення продуктів, матеріалів чи технологічних процесів у промисловій, аграрній, харчовій та інших сферах суспільного виробництва,

що забезпечує досягнення економічного, соціального, екологічного або іншого суспільно корисного ефекту та підлягає спеціальному правовому регулюванню з огляду на потенційні ризики для здоров'я людини, навколишнього середовища та біобезпеки» [8, с.100–101].

У Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 1992 року вказано, що біотехнологія означає будь-який вид технології, пов'язаний з використанням біологічних систем, живих організмів або їх похідних для виготовлення або зміцнення продуктів, або процесів з метою їх конкретного вживання [15].

Організація економічного співробітництва та розвитку визначає біотехнологію як «застосування науки та технологій до живих організмів, а також їх частин, продуктів та моделей, для зміни живих або неживих матеріалів для виробництва знань, товарів та послуг» [16].

В українському законодавстві термін «біотехнологія» та похідні від нього вживаються у низці нормативно-правових актів: Законі України «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції» [17] (який набере чинності 16.09.2026), Законі України «Про лікарські засоби» 2022 р. [18] тощо.

У Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 р. № 1351-р, однією зі стратегічних цілей визначено розвиток інноваційної інфраструктури, а також створення сприятливого регуляторного режиму для розвитку біологічних технологій та зазначено, що до підгалузей біологічної технології належать біотехнології в медицині (біофармацевтика – розробка ліків, вакцин, генетична і клітинна терапія, генетичне тестування; біоматеріали – наприклад, вирощування шкіри), біотехнології в індустрії (біоенергетика та альтернативні види палива, застосування біотехнологій у виробництві тканин, будівельних матеріалів, пластик, що розкладається), біотехнології в агроіндустрії (наприклад, генетично модифіковане насіння, покращення виводу тварин або годування тварин) [19].

На рівні Європейського Союзу низкою директив та регламентів здійснюється регулювання поводження з генно модифікованими організмами (Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/18/ЄС від 12 березня 2001 року про навмисне вивільнення у довкілля генетично модифікованих організмів та про скасування Директиви Ради 90/220/ЄЕС [20], Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1830/2003 від 22 вересня 2003 року щодо простежуваності та маркування генетично модифікованих організмів і простежуваності харчових продуктів та кормів, вироблених з генетично модифікованих організмів, та про внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС [21] та ін.).

Директива 98/44/ЄС спрямована на регулювання правової охорони біотехнологічних винаходів. У 1996 р. Економічний та соціальний комітет надав офіційний висновок про пропозиції Директиви Європейського Парламенту та Ради про правову охорону біотехнологічних винаходів де, поміж іншого, доцільність прийняття відповідної директиви обґрунтовувалася тим, що «в результаті інтенсивних наукових досліджень та значних винаходів протягом останніх кількох років, біотехнологія стала однією з найбільш інноваційних та перспективних технологій, особливо в медичній та ветеринарній галузях, тваринництві та агропродовольчому секторі» [22].

Відтоді наукові горизонти значно розширилися, а застосування біотехнологій постійно розширюють ландшафт. Дослідження тенденцій патентування біотехнологій демонструють стабільну активність з поступовим зростанням кількості подання заявок у ЄС та США. Останні лідирують з поступовим зростаючим відривом [23, с.11–12].

У проєкті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) №14394 від 22.01.2026 р. (далі проєкт Цивільного кодексу) у статті 308 пропонується закріпити право фізичної особи на тілесну недоторканість, серед іншого й щодо прийняття рішень про біотехнологічні та/або інші втручання [24]. У пояснювальній записці до проєкту Цивільного кодексу зазначено, що кодифікація тілесної автономії особи як базового стандарту приватного права, що передбачає втручання в організм можливе лише за наявності письмової поінформованої згоди, з визнанням права на відмову та на визначення долі тіла/його частин після смерті фізичної особи.

Виокремлення норми про право фізичної особи на тілесну недоторканість, з акцентом, серед іншого, на біотехнологічні втручання, відповідає викликам часу у контексті розвитку технологій редагування генома людини. Швидкий розвиток технологій CRISPR спричиняють розвиток генної терапії нового покоління, застосуванню чого прогнозують ефективну інноваційну терапію багатьох захворювань [25].

Водночас можливості пов'язані з редагування генома людини породжують багато дискусій щодо етичних та правових меж втручання в геном з огляду на непередбачуваність наслідків. Важливо зазна-

чити, що на патентоспроможність біотехнологічних винаходів (у т.ч. пов'язаних із редагуванням генома) впливає не лише відповідність таких винаходів тріаді умов патентоздатності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність), а й вимога про їх несуперечність публічному порядку та загальноновизнаним принципам моралі.

Наприклад, у вересні 2024 року Європейське патентне відомство (ЄПВ) відмовило у видачі патенту на химери людини та свині. Посилаючись на захист людської гідності і обмеження патентування винаходів, що суперечать суспільному порядку чи моралі. ЄПВ відхилило відповідну заявку [26]. Цей приклад є підтвердженням того як деякі біотехнологічні винаходи знаходяться на тонкому перетині їх формальної відповідності умовам патентоздатності та посяганням на порушення фундаментальних цінностей.

У Норвегії є спеціальний закон про біотехнології (Act on human medical use of biotechnology etc. (Biotechnology Act), який регулює медичне застосування біотехнологій щодо людини [27]. Мета цього закону полягає в тому, щоб забезпечити найкраще використання медичних біотехнологій для людей у суспільстві. Закон застосовується до використання біотехнологій тощо в медицині і включає штучне запліднення, дослідження запліднених яйцеклітин і клонування, діагностику плода, генетичні обстеження новонароджених і генну терапію тощо.

16 грудня 2025 року Європейська комісія офіційно оприлюднила проєкт Регламенту про встановлення заходів для зміцнення секторів біотехнологій та біовиробництва в Союзі (Proposal for a Regulation to establish measures to strengthen the Union's biotechnology and biomanufacturing sectors (European Biotech Act)) (далі Регламент) [28].

В обґрунтуванні його прийняття зазначено, що через швидке зростання сектору біотехнологічної промисловості, біотехнологія та біовиробництво мають важливе значення для конкурентоспроможності, стратегічної автономії та економічної безпеки ЄС. Однак ЄС відстає від інших регіонів світу, коли йдеться про перетворення своїх наукових досягнень та інновацій світового рівня на комерційно вигідні продукти, а ще більше – на виробництво таких продуктів у великих масштабах.

Мета Регламенту визначена через три складові:

- покращити функціонування внутрішнього ринку шляхом створення основи для посилення конкурентоспроможності сектору медичних біотехнологій, від досліджень до виробництва;
- створити умови для розробки та своєчасного розміщення на ринку ЄС біотехнологічних інновацій, продуктів та послуг;
- забезпечити високі стандарти захисту здоров'я людини, здоров'я тварин, пацієнтів та споживачів, навколишнього середовища, етики, якості, безпеки харчових продуктів та кормів, а також біобезпеки.

Також у статті 2 проєкту Регламенту закріплено наступні дефініції:

- 1) «біотехнологія» означає застосування науки і техніки до живих організмів, а також їх частин, продуктів і моделей з метою зміни живих або неживих матеріалів для отримання знань, продуктів і послуг;
- 2) «біотехнологія в галузі охорони здоров'я» означає застосування біотехнології для просування, захисту або відновлення здоров'я людини та біотехнологічного застосування, що стосуються здоров'я тварин, здоров'я рослин, ветеринарного громадського здоров'я та безпеки харчових продуктів, у тій мірі, в якій ці галузі прямо або опосередковано сприяють захисту здоров'я людини та відповідають цілям Союзу в галузі громадського здоров'я, визначеним у статті 168 Договору про функціонування Європейського Союзу.

Прийняття цього Регламенту має поліпшити середовище для проведення клінічних випробувань, що, як очікується, сприятиме пришвидшенню доступу до нових лікарських засобів. Водночас звертає увагу позиція щодо важливості зміщення позицій ЄС у сфері світових інновацій та інвестицій та підвищення конкурентоспроможності європейських фармацевтичних виробників.

Отже, біотехнології – це методи та способи цілеспрямованого використання біологічних систем, живих організмів, клітин та їх похідних для виробництва чи модифікації продуктів, процесів, послуг тощо.

Висновки. Ландшафт застосування біотехнологій розширюється, чим підкреслюється актуалізація потреби належного правового регулювання їх використання. Кожна сфера у якій використовуються біотехнології характеризується притаманними особливостями, що впливає на «характер» відповідного правового регулювання.

Біотехнології у сфері охорони здоров'я відіграють важливе значення для впровадження методів інноваційної медицини у тому числі інноваційної фармації для створення лікарських засобів «нового покоління» і переходу до персоналізованого лікування.

У сфері охорони здоров'я правові межі використання біотехнологій повинні корелюватися із етичними аспектами та фундаментальними цінностями. Проте у контексті правової охорони прав

інтелектуальної власності на біотехнологічні винаходи (що завжди пов'язано зі складною взаємодією загальноправових принципів поваги до людської гідності, несуперечності публічному порядку та загальноновизнаним принципам моралі) правове поле має сприяти досягненню балансу між стимулюванням досліджень, розвитком інновацій та забезпеченням суспільних інтересів у сфері охорони здоров'я.

Прагнення Європейського Союзу досягнути не лише суспільних переваг, у вигляді покращення доступу до нових лікарських засобів шляхом поліпшення регуляторного середовища проведення клінічних випробувань, а й економічних – залучення інвестицій у дослідження та розробки, створення робочих місць, підвищення конкурентоспроможності європейської фармацевтичної індустрії, свідчить про комплексний підхід до забезпечення ефективності системи охорони здоров'я в широкому значенні. Прийняття регламента про біотехнології матиме значення для України на шляху до повноцінного членства у ЄС та як учасника європейської спільноти.

Список використаних джерел

1. Biotechnology Market (2024 – 2030). URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/biotechnology-market> (дата звернення: 10.02.2026).
2. The EU Biotech Act: What Sponsors Need to Know About Europe's Biotechnology Transformation. URL: <https://www.precisionformedicine.com/blog/the-eu-biotech-act-what-sponsors-need-to-know-about-europes-biotechnology-transformation> (дата звернення: 07.02.2026).
3. All technical fields. URL: <https://www.epo.org/en/about-us/statistics/patent-index-2023/statistics-and-indicators/european-patent-applications/all-technical-fields> (дата звернення: 10.02.2026).
4. All technical fields. URL: <https://www.epo.org/en/about-us/statistics/patent-index-2024/statistics-and-indicators/european-patent-applications/all-technical-fields> (дата звернення: 10.02.2026).
5. Harrison A., Thompson S. Applications of Biotechnology in the Fashion Industry. *Journal of Biotechnology (Australian Science Journals)*. 2025. Vol. 6 No. 1. P.15-28. DOI: <https://doi.org/10.71465/ajbt2430>.
6. Šovljanski O., Tomić A., Milović T. et al. Construction Biotechnology: Integrating Bacterial Systems into Civil Engineering Practices. *Microorganisms*. 2025. Vol. 13. No. 9. P.1-29. DOI: 10.3390/microorganisms13092051.
7. Курман Т. Правові засади використання біотехнологій в умовах сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 97–102.
8. Бакай Ю. Ю. Правове регулювання використання біотехнологій у контексті забезпечення продовольчої безпеки. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2026. Т. 2. № 1. С. 98–105. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.15>.
9. Піддубний О. Ю. Правове регулювання розвитку інновацій у сфері біотехнологій. *Право. Людина. Довкілля*. 2011. № 3. Т. 2. С. 138–144.
10. Піддубний О. Ю. Теоретичні засади формування категорійно-понятійного апарату правового регулювання у сфері біотехнологій. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2011. Вип. 165. Ч. 2. С. 136–143.
11. Піддубний О. Ю., Світличний О. П. Основи патентного захисту у сфері біотехнологій. *Право. Людина. Довкілля*. 2022. Т. 13. № 1. С. 43–49. DOI: 10.31548/law2022.01.005.
12. Ustymenko V. A., Rossylina O. V. Problems of Biotechnology Legal Regulation in the Field of Healthcare. *Science and Innovation*. 2024. Vol. 20. No. 2. P. 91-100. DOI: <https://doi.org/10.15407/scine20.02.091>.
13. An Introduction to Biotechnology / V. Gupta, M. Sengupta, J. Prakash, B. C. Tripathy. *Basic and Applied Aspects of Biotechnology* / [eds. V. Gupta et al.]. Singapore: Springer Nature Singapore, 2017. P. 1–21. DOI: 10.1007/978-981-10-0875-7_1.
14. Fári M. G., Kralovánszky Ú. P. The founding father of biotechnology: Károly (Karl) Ereky. *International Journal of Horticultural Science*. 2006. Vol. 12. No. 1. P. 9–12. DOI: 10.31421/IJHS/12/1/614.
15. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 11.02.2026).
16. Friedrichs, S. B. van Beuzekom. Revised proposal for the revision of the statistical definitions of biotechnology and nanotechnology. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*. 2018. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1787/085e0151-en>.
17. Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції: Закон України від 23.08.2023 № 3339-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3339-20> (дата звернення: 18.02.2026).

18. Про лікарські засоби: Закон України від 28.07.2022 № 2469-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-20> (дата звернення: 10.02.2026).
19. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 р. № 1351-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1351-2024-%D1%80> (дата звернення: 09.02.2026).
20. Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/18/oj/eng> (дата звернення: 10.02.2026).
21. Regulation (EC) No 1830/2003 of the European Parliament and of the Council of 22 September 2003 concerning the traceability and labelling of genetically modified organisms and the traceability of food and feed products produced from genetically modified organisms and amending Directive 2001/18/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2003/1830/oj/eng> (дата звернення: 04.02.2026).
22. Opinion of the Economic and Social Committee on the Proposal for a European Parliament and Council Directive on the legal protection of biotechnological inventions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51996AC0878:EN:HTML> (дата звернення: 07.02.2026).
23. A comparison of the innovation and regulatory environments for biotechnology and biosolutions across the European Union and the United States / C. Barraza-Botet, D. Nadal, M. Rosen, D. Winickoff. Paris : OECD Publishing, 2026. 72 p.
24. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 10.02.2026).
25. Liu D., Cao D., Han R. Recent advances in therapeutic gene-editing technologies. *Therapeutic Delivery*. 2021. Vol. 12. No. 7. P. 517–536. DOI: 10.4155/tde-2021-0023.
26. Boards of Appeal EPO (2024). T 1553/22 (Human-pig chimeras/UNIVERSITY OF MINNESOTA) 04-09-2024. URL: <https://www.epo.org/en/boards-of-appeal/decisions/t221553eu1> (дата звернення: 10.02.2026).
27. Act on human medical use of biotechnology etc. (Biotechnology Act) LOV-2003-12-05-100. URL: https://bwcimplementation.org/sites/default/files/resource/NO_Biotechnology%20Act%20-%202003_EN.pdf (дата звернення: 09.02.2026).
28. Proposal for a Regulation to establish measures to strengthen the Union’s biotechnology and biomanufacturing sectors (European Biotech Act). URL: https://health.ec.europa.eu/publications/proposal-regulation-establish-measures-strengthen-unions-biotechnology-and-biomanufacturing-sectors_en (дата звернення: 11.02.2026).

References

1. *Biotechnology Market (2024 – 2030)*. Retrieved from <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/biotechnology-market> [in English].
2. *The EU Biotech Act: What Sponsors Need to Know About Europe’s Biotechnology Transformation*. Retrieved from <https://www.precisionformedicine.com/blog/the-eu-biotech-act-what-sponsors-need-to-know-about-europes-biotechnology-transformation> [in English].
3. *All technical fields*. Retrieved from <https://www.epo.org/en/about-us/statistics/patent-index-2023/statistics-and-indicators/european-patent-applications/all-technical-fields> [in English].
4. *All technical fields*. Retrieved from <https://www.epo.org/en/about-us/statistics/patent-index-2024/statistics-and-indicators/european-patent-applications/all-technical-fields> [in English].
5. Harrison, A., & Thompson, S. (2025). Applications of Biotechnology in the Fashion Industry. *Journal of Biotechnology (Australian Science Journals)*, 6(1), 15-28. DOI: <https://doi.org/10.71465/ajbt2430> [in English].
6. Šovljanski, O., Tomić A., & Milović, T. et al. (2025). Construction Biotechnology: Integrating Bacterial Systems into Civil Engineering Practices. *Microorganisms*, 13(9), 1-29. DOI: 10.3390/microorganisms13092051 [in English].
7. Kurman, T. (2018). Pravovi zasady vykorystannia biotekhnolohii v umovakh staloho rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva [Legal principles of the use of biotechnologies in the conditions of sustainable development of agricultural production]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Business, Economics and Law*, 7, 97-102 [in Ukrainian].
8. Bakai, Yu. Iu. (2026). Pravove rehuliuвання vykorystannia biotekhnolohii u konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky [Legal regulation of biotechnology use in the context of food security].

- Analityko-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Law*, 2(1), 98-105. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.15> [in Ukrainian].
9. Piddubnyi, O. Yu. (2011). Pravove rehuliuвання rozvytku innovatsii u sferi biotekhnolohii. [Legal regulation of innovations development in the sphere of biotechnology]. *Pravo. Liudyna. Dovkillia – Law. Human. Environment*, 2 (3), 138–144 [in Ukrainian]
  10. Piddubnyi, O. Yu. (2011). Teoretychni zasady formuvannya katehoriino-poniatiinoho aparatu pravovoho rehuliuвання u sferi biotekhnolohii [Theoretical principles of formation of category-conceptual apparatus of legal regulation in the field of biotechnology]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*, 165 (2), 136–143 [in Ukrainian]
  11. Piddubnyi, O. Yu., & Svitlychnyi, O. P. (2022). Osnovy patentnoho zakhystu u sferi biotekhnolohii [Fundamentals of patent protection in the field of biotechnology]. *Pravo. Liudyna. Dovkillia – Law. Human. Environment*, 13(1), 43–49. DOI: 10.31548/law2022.01.005 [in Ukrainian]
  12. Ustymenko, V. A., & Rossylina, O. V. (2024). Problems of Biotechnology Legal Regulation in the Field of Healthcare. *Science and Innovation*, 20 (2), 91-100 [in English]
  13. Gupta, V., Sengupta, M., Prakash, J., & Tripathy, B. C. (2017). An Introduction to Biotechnology. *Basic and Applied Aspects of Biotechnology* [eds. V. Gupta et al.]. Singapore: Springer Nature Singapore, 1–21. DOI: 10.1007/978-981-10-0875-7_1 [in English].
  14. Fári, M. G., & Kralovánszky, U. P. (2006). The founding father of biotechnology: Károly (Karl) Ereky. *International Journal of Horticultural Science*, 12 (1), 9–12. DOI: 10.31421/IJHS/12/1/614 [in English].
  15. *Konventsia pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia [Convention on Biological Diversity]* vid 05.06.1992 r. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text [in Ukrainian].
  16. Friedrichs, S., & van Beuzekom, B. (2018). Revised proposal for the revision of the statistical definitions of biotechnology and nanotechnology. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 1. DOI: <https://doi.org/10.1787/085e0151-en> [in English].
  17. *Pro derzhavne rehuliuвання henetychno-inzhenernoї diialnosti ta derzhavnyi kontrol za rozmishchenniam na rynku henetychno modyfikovanykh orhanizmiv i produktsii: Zakon Ukrainy vid 23.08.2023 № 3339-IX [On State Regulation of Genetic Engineering Activities and State Control over the Placing on the Market of Genetically Modified Organisms and Products]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/3339-20> [in Ukrainian].
  18. *Pro likarski zasoby: Zakon Ukrainy vid 28.07.2022 № 2469-IX. [On Medicinal Products: Law of Ukraine dated July 28, 2022 № 2469-IX]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-20> [in Ukrainian].
  19. *Pro skhvalennia Stratehii tsyfrovoho rozvytku innovatsiinoї diialnosti Ukrainy na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 hrudnia 2024 r. № 1351-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine [On Approval of the Strategy for Digital Development of Innovation Activity in Ukraine for the Period up to 2030 and Approval of the Operational Action Plan for its Implementation in 2025-2027]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/1351-2024-%D1%80> [in Ukrainian].
  20. *Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/18/oj/eng> [in English].
  21. *Regulation (EC) No 1830/2003 of the European Parliament and of the Council of 22 September 2003 concerning the traceability and labelling of genetically modified organisms and the traceability of food and feed products produced from genetically modified organisms and amending Directive 2001/18/EC*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2003/1830/oj/eng> [in English].
  22. *Opinion of the Economic and Social Committee on the Proposal for a European Parliament and Council Directive on the legal protection of biotechnological inventions*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51996AC0878:EN:HTML> [in English].
  23. Barraza-Botet, C., Nadal, D., Rosen, M., & Winickoff, D. (2026). *A comparison of the innovation and regulatory environments for biotechnology and biosolutions across the European Union and the United States*. Paris: OECD Publishing, 2026. DOI: 10.1787/1ec20342-en [in English].
  24. *Proekt Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy [Project of Civil Code of Ukraine]* № 14394 vid 22.01.2026 r. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> [in English].

25. Liu, D., Cao, D., & Han, R. (2021). Recent advances in therapeutic gene-editing technologies. *Therapeutic Delivery*, 12 (7), 517–536. DOI: 10.4155/tde-2021-0023 [in English].
26. *Boards of Appeal EPO (2024). T 1553/22 (Human-pig chimeras/UNIVERSITY OF MINNESOTA) 04-09-2024*. Retrieved from <https://www.epo.org/en/boards-of-appeal/decisions/t221553eu1> [in English].
27. *Act on human medical use of biotechnology etc. (Biotechnology Act) LOV-2003-12-05-100*. Retrieved from https://bwcimplementation.org/sites/default/files/resource/NO_Biotechnology%20Act%20-%202003_EN.pdf [in English].
28. *Proposal for a Regulation to establish measures to strengthen the Union's biotechnology and biomanufacturing sectors (European Biotech Act)*. Retrieved from https://health.ec.europa.eu/publications/proposal-regulation-establish-measures-strengthen-unions-biotechnology-and-biomanufacturing-sectors_en [in English].

Стаття надійшла 15.02.2026
Стаття прийнята до друку 19.03.2026
Стаття опублікована 30.04.2026.

Володимир Паньківський,
аспірант 4-го року навчання кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0121-8433>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЗУФРУКТА В ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Інститут узуфрукта, сформований ще римськими юристами, має значний вплив на розвиток сучасного речового права. Для його належного впровадження та розвитку в Україні ключового значення набуває ґрунтовний аналіз цивільно-правових систем європейських країн, які реценювали цей інститут та мають тривалу практику його ефективного застосування у регулюванні майнових відносин. До таких країн насамперед належать Німеччина та Франція, цивільне законодавство яких містить розгорнуте та системне регулювання права узуфрукта. У статті розкриваються основні положення права узуфрукта за Французьким цивільним кодексом та Німецьким цивільним уложенням, зокрема: поняття узуфрукта, підстави його виникнення та припинення, права та обов'язки узуфруктуарія і власника майна. Акцентовано на спільних та відмінних рисах у його регулюванні. Крім того, здійснено порівняння окремих аспектів узуфрукта за цивільним законодавством Італії та Польщі.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей правового регулювання узуфрукта в законодавстві європейських країн.

Під час дослідження використано порівняльно-правовий, формально-юридичний та системно-структурний методи.

Зроблено висновок, що, незважаючи на відмінності, характерні для конкретних правових систем, в цілому спостерігається єдиний підхід до правової природи узуфрукта. Підтверджується загальне правило, що право узуфрукта можливе лише у випадку користування річчю із збереженням її сутності. Під час користування допускаються зміни стану майна, які не впливають на можливість його повернення у попередній стан після припинення узуфрукта. Звертається увага на те, що у французькому та німецькому цивільних законодавствах, попри широкий перелік правомочностей узуфруктуарія, користування майном «як сам власник», останній під час дії узуфрукта не стає власником майна, а залишається користувачем чужим майном. Подібний підхід спостерігається і в інших європейських правових системах, зокрема у Цивільному кодексі Італії та Цивільному кодексі Польщі.

Ключові слова: узуфрукт, річ, майно, речові права, узуфруктуарій, голий власник.

Pankivskiy V.

Legal regulation of usufruct in the legislation of European countries

The institution of usufruct, developed by Roman jurists, has had a significant impact on the evolution of modern property law. For its proper implementation and development in Ukraine, a thorough analysis of the civil law systems of European countries that have adopted this institution and have long-standing experience in its effective application to the regulation of property relations is of crucial importance. Among such countries are, first and foremost, the Germany and the France, whose civil legislation provides for comprehensive and systematic regulation of the right of usufruct. The article outlines the main provisions of usufruct under the French Civil Code and the German Civil Code (Bürgerliches Gesetzbuch), including the concept of usufruct, the grounds for its creation and termination, as well as the rights and duties of the usufructuary and the owner. Emphasis is placed on the similarities and differences in their regulation. In addition, certain aspects of usufruct under the civil legislation of Italy and Poland are compared.

The purpose of the study is to examine the peculiarities of the legal regulation of usufruct in the legislation of European countries.

The research employs comparative-legal, formal-legal, and systemic-structural methods.

It is concluded that, despite the differences characteristic of particular legal systems, there is, in general, a unified approach to the legal nature of usufruct. The general rule is confirmed that the right of usufruct is possible only in cases of using a thing while preserving its substance. During use, changes in the condition of the property are permissible as long as they do not affect the possibility of restoring it to its previous state after the termination of the usufruct. Attention is drawn to the fact that in French and German civil legislation, despite the broad scope of the usufructuary's

powers – including the right to use the property “as the owner himself” – the usufructuary does not become the owner of the property during the usufruct, but remains a user of another’s property. A similar approach can be observed in other European legal systems, particularly in the Italian Civil Code and the Polish Civil Code.

Keywords: usufruct, thing, property, property rights, usufructuary, bare owner.

Постановка проблеми. Завдяки рецепції римського приватного права в країнах Європи закладено міцне підґрунтя для формування національних правових систем романо-германського типу. Водночас Україна, належачи до романо-германської правової сім’ї, поки що не імплементувала в повному обсязі ті правові інститути і механізми, які ефективно функціонують у правопорядках європейських країн. І, якщо на етапі становлення національної системи приватного права чинні правові механізми у сфері речового права загалом задовольняли потреби учасників цивільних правовідносин, то нині розвиток суспільних відносин зумовлює об’єктивну потребу в удосконаленні правового регулювання та запровадженні нових правових інструментів. У цьому контексті слухним є зауваження В.В. Цюри, що «узус та узуфрукт як класичні інститути обмежених речових прав та різновиди сервітутів уже давно повинні були посісти чільне місце у масиві нормативного регулювання ЦК України», запровадження інституту узуфрукта є своєчасним і доцільним [1, с. 104]. Першим кроком, яким впроваджено інститут узуфрукта в Україні, стало прийняття Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремими організаційно-правових форм у перехідний період та об’єднань юридичних осіб» від 09 січня 2025 року № 4196-IX, яким введено інститут узуфрукта комунального та державного майна [2]. Таким чином, «саме юридична конструкція узуфрукта державного та комунального майна була вибрана на заміну розробленим ще радянською юридичною наукою майновим титулам господарського відання та оперативного управління» [3, с. 144].

Для подальшого розвитку інституту узуфрукта в Україні важливим є правовий аналіз норм цивільного законодавства європейських країн, які мають усталену практику застосування цього інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання інституту узуфрукта, в тому числі й за законодавством європейських країн було предметом наукових досліджень багатьох учених, серед яких: О. Бамде, Ю. М. Жорнокуй, О. В. Ільків, Н. І. Майданик, Р. А. Майданик, Н. Р. Попова, Є. О. Трубаков, В. В. Цюра та ін. Враховуючи необхідність розвитку інституту узуфрукта в Україні існує необхідність в його подальшому дослідженні.

Мета дослідження. Вивчення особливостей правового регулювання узуфрукта в законодавстві європейських країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Узуфрукт є гнучким і загальновизнаним у праві країн Західної Європи правовим інструментом, покликаним забезпечити за допомогою обмеженого речового права тривалого користування чужою нерухомістю» [4, с. 41]. Серед країн, які мають довгочасну практику застосування узуфрукта, провідне місце займають Німеччина та Франція. За § 1030 Німецького цивільного уложення (далі – НЦУ) «річ може бути обтяжена таким чином, що особа, на користь якої встановлене обтяження, має право отримувати вигоди від речі (узуфрукт)» [5]. Ст. 578 ФЦК поняття узуфрукта розкривається як «право користування речами, які належать іншій особі, подібно до самого власника, але з обов’язком зберігати їхню сутність» [6].

Орельєн Бамде, висвітлюючи зміст закріпленого у ФЦК поняття, «сутність речей» розуміє як «суттєві характеристики майна, ті, що його структурують і без яких він би втратив свою ідентичність» [7]. «Обов’язок зберігати сутність речей» делеговано узуфруктуарію. Саме за ним, наділеним правом користування предметом узуфрукта, закріплюється обов’язок реалізації цього права за таких умов і у такий спосіб, щоб річ зберігала свою сутність.

Отже, за загальним правилом, лише за умови збереження сутності речі є допустимим користування нею у межах здійснення права узуфрукта. Втрата сутності речі може означати втрату інтересу узуфруктуарія до неї або неможливість користування річчю. Попередженню зміні сутності речі зі сторони узуфруктуарія сприяє користування ним річчю за призначенням. Залежно від підстави виникнення цього права, така умова може бути встановлена як законом, так і за волею сторін, якщо підставою його встановлення є договір, або воля власника майна у разі, якщо узуфрукт встановлено заповідачем.

Приклад реалізації узуфруктуарієм належного йому права при виникненні протиріччя щодо можливої зміни сутності речі віднаходимо у рішенні, яке Касаційний суд Франції ухвалив на підтримку постанови Апеляційного суду. В ньому Суд вказав, що, «враховуючи, що запропонований договір комерційної оренди відповідав необхідності адаптації сільськогосподарської діяльності до економічного

розвитку та норм охорони навколишнього середовища, що він не спотворював призначення ділянок, а також їх сільськогосподарське призначення, що він був вигідним для спільної власності, але не порушував прав власників, оскільки орендар зобов'язався після закінчення терміну оренди привести приміщення до їхнього початкового стану, Апеляційний суд, який дійшов висновку, що це не впливає на сутність майна, зміг уповноважити узурфруктуарієв укласти договір комерційної оренди виключно на відповідні ділянки [8]. Таким чином, Судом було підкреслено, що за матеріалами даної справи зміна первісного стану майна з можливістю повернення його після закінчення узурфрукта у попередній стан, свідчить про відсутність нанесення під час користування майну такої шкоди, яка призводить до зміни його субстанції. Отже, таке користування не змінює сутності майна і, відповідно, не порушує право власності.

У § 1030 НЦУ не міститься вказівки щодо збереження сутності майна, водночас в інших параграфах розкривається зміст цієї вимоги. Зокрема, відповідно до § 1036(2) НЦУ узурфруктуарій зобов'язаний зберігати попереднє економічне призначення майна, § 1037 НЦУ встановлена заборона щодо переробки майна або його суттєвої зміни. При цьому, наприклад, допускається «будівля нових споруд для видобутку каменю, гравію, піску, суглинку, глини, мергелю, торфу та інших компонентів ґрунту, за умови, що економічне призначення майна цим суттєво не змінюється» [5].

Статті 579 – 581 ФЦК визначають основні умови для встановлення узурфрукта. Так, згідно зі ст. 579 ФЦК підставою виникнення узурфрукта є закон або волевиявлення особи. Відповідно до ст. 580 ФЦК, це речове право може бути встановлено безстроково, на визначений строк, або під умовою. За ст. 581 ФЦК узурфрукт може встановлюватись на будь-яке майно – рухоме або нерухоме [6]. За НЦУ на праві узурфрукта також може передаватися будь-яке рухоме або нерухоме майно (§§ 1031, 1032 НЦУ), а також права (§ 1068 НЦУ) [5]. Водночас важливо звернути увагу на відмінності у правовому режимі окремих видів майна, зокрема: нерухомого майна, яке складається з головної речі та її приналежностей, майна як сукупності речей та сукупності речей. У разі передачі на праві узурфрукта нерухомої речі, за взаємної згоди власника та узурфруктуарія, вважається, що узурфрукт поширюється як на головну річ, так і на її приналежності. За відсутності прямої домовленості, за аналогією з § 926(1) НЦУ, можна виходити з того, що узурфрукт охоплює і головну річ, і належні їй приналежності.

Інший підхід передбачено на майно як сукупність речей: він може бути встановлений «лише таким чином, що узурфруктуарій набуває права користування кожною окремою річчю, яка входить до складу майна» (§ 1085 НЦУ) [5]. Така конструкція забезпечує суворіший контроль над обсягом прав узурфруктуарія, оскільки предмет узурфрукта у цьому випадку може охоплювати речі різного роду – автоматичне поширення права користування на всі складові могло б ускладнити баланс прав власника та узурфруктуарія. Якщо узурфрукт встановлюється на сукупність речей, узурфруктуарій та власник у співпраці повинні скласти опис цих речей, який підписується обома сторонами, і, за вимоги будь-якої сторони, має нотаріально засвідчуватись (§ 1035 НЦУ) [5].

До підстав виникнення узурфрукта за НЦУ можна залічити договір, про що свідчить § 1032 НЦУ, за яким для встановлення узурфрукта на рухоме майно має, крім передачі майна власником узурфруктуарію, відбутись погодження обох сторін з його правом на користування. Також § 1033 НЦУ передбачено набуття досліджуваного речового права за набувальною давністю [5].

В.В. Цюра, звертаючи увагу на притаманні НЦУ об'ємність та значний рівень деталізації, виділяє такі основні риси регулювання інституту узурфрукта у німецькому праві:

- «є різновидом особистого сервітуту та полягає у користуванні річчю з отриманням права вилучення з неї плодів (доходів), але за умови збереження її сутності;

- передбачається широкий перелік об'єктів, що можуть бути обтяжені узурфруктом, водночас забороняється встановлення узурфрукта на узурфрукт;

- для виникнення узурфрукта власник та узурфруктуарій зобов'язані укласти речовий договір. Щодо рухомих речей він може переходити за набувальною давністю. Встановлення узурфрукта на право, що підлягає передачі, відбувається за правилами, передбаченими для уступки права;

- до підстав припинення узурфрукта, встановленого щодо речей належать: смерть узурфруктуарія, або, якщо ним є юридична особа – її припинення, співпадіння в одній особі власника та узурфруктуарія, відмова узурфруктуарія від свого права;

- підставою припинення узурфрукта щодо прав, крім передбачених §§ 1063-1064 НЦУ підстав, є випадок, коли обтяжене узурфруктом право не є правом на рухому річ [1, с. 105–106].

В основному запропоновані автором ознаки узурфрукта у німецькому та французькому цивільному праві є подібними. Водночас, є й розбіжності. Наприклад, аналіз ФЦК свідчить про те, що, на відміну

від Німеччини, у Франції існує можливість встановлення узурфрукта на узурфрукт. Зокрема, ст. 595 ФЦК передбачена можливість продажу або безкоштовної переуступки узурфруктуарієм свого права [6].

Набуття узурфрукта за набувальною давністю, прямо передбачене § 1033 НЦУ, у ФЦК відбувається на основі ст. ст. 2258–2272, що у загальному регулюють володіння нерухомістю. На практиці це викликає суперечливі ситуації, що потребують вирішення в судовому порядку. Так, за рішенням апеляційного суду м. Кольмар (Франція) від 03 червня 2022 року № 20/03657, заявник, будучи голим власником ½ частини нерухомого майна, для набуття узурфрукта своєї матері за набувальною давністю мав довести, що він здійснював володіння узурфруктом виключно, відкрито, безперервно та недвозначно. Доказом цього слугувало декларування доходів, отриманих від майна, тоді як батьки включали його у свою декларацію з ISF. До того ж, судом було враховано, що на момент появи конкурентного узурфрукта син був неповнолітнім, а також застосував скорочений до десяти років строк набувальної давності відповідно до закону « 2008-561 від 17 червня 2008 року. Після завершення строку давності сином було поєднано голу власність та узурфрукт, внаслідок чого він став повним власником половини майна [9].

Положеннями ФЦК закріплюється право узурфруктуарія реалізовувати широкий обсяг правомочностей, зокрема користуватися всіма видами плодів, які приносить предмет узурфрукта. Оскільки за французьким цивільним законодавством предметом узурфрукта можуть бути споживні речі, які визначені родовими ознаками, ст. 587 ФЦК встановлює правило, за яким узурфруктуарій наділяється правом споживати такі речі, але зобов'язаний після закінчення узурфрукта повернути речі, які відповідають тим, що були надані йому для користування, за кількістю, якістю та вартістю [6]. Крім зазначених прав, своєї особливості має користування й іншими речами, зокрема, тими, що псуються поступово внаслідок використання, довічним ануїтетом, лісом, фруктовими деревами та ін.

З дотриманням встановлених Кодексом правил, відповідно до ст. 595 ФЦК, узурфруктуарій наділяється правом самостійного користування майном, здачі його в оренду іншій особі, а також продавати або переуступати своє право безоплатно [6]. Зазначена стаття наділяє узурфруктуарія широким колом прав, водночас «укладення деяких договорів найму інколи наближається до справжніх актів розпорядження, зокрема: укладення договору комерційного найму або сільськогосподарського найму. Тому, щоб не порушити права голого власника, який у разі такого договору буде змушений нести його обтяження після припинення узурфрукта, законодавець обмежив можливість протиставлення таких правочинів, вчинених узурфруктуарієм, голому власнику» [10]. Так, усуненню протиставлення сприяє встановлене ст. 595(2) ФЦК правило, за яким строк самостійно укладеної узурфруктуарієм оренди на більш як дев'ятирічний період, після припинення узурфрукта, є обов'язковою для власника майна на встановлений орендою період, якщо він менше дев'яти років, та обмежується дев'ятьма роками, якщо він більше цього строку [6]. Прикладом є справа суду першої інстанції м. Париж № 24/10440 від 10 жовтня 2024 року, у якій він дозволив шістьом узурфруктуаріям поновити комерційний договір оренди на користь компанії, незважаючи на те, що один із двадцяти п'яти голих власників висловився проти, при цьому двадцять чотири голі власники дали свою згоду [11].

У цілому, для узурфруктуарія, який користується чужим майном, ключовими є положення, які надають йому право використовувати корисні властивості майна «як сам власник». Так, за ст. 597 ФЦК, він має право «сервітуту, проїзду та загалом усі права, якими може користуватися власник, і він користується ними як сам власник» [6]. Однак Кодексом встановлено застереження, яке вказує на межі прав узурфруктуарія, на те, що, хоча він і діє «як сам власник», в той же час таким не є, залишаючись користувачем чужим майном. Подібні застереження зустрічаємо і в НЦУ, зокрема, відсутність поширення права узурфруктуарія на частку власника у будь-якому скарбі, що знайдено у майні (§ 1040 НЦУ) [5]. Як обгрунтовано відмічає Ю. Жорнокуй, «межі повноважень узурфруктуарія і власника щоразу підлягають ретельній регламентації, оскільки обидва здійснюють правомочності щодо однієї й тієї ж речі» [12, с. 62].

До виконання обов'язків узурфруктуарій також повинен ставитися «як власник майна». «Право користування має здійснюватися відповідно до права власності безумовного власника. Цей загальний обов'язок, покладений на узурфруктуарія, передбачає дуже конкретні зобов'язання, зокрема: зобов'язання зберігати сутність майна і зобов'язання нести поточні витрати на утримання та користування майном» [7]. За НЦУ до кола обов'язків узурфруктуарія також належить: здійснення ремонту та оновлення в межах звичайного утримання майна (§ 1041 НЦУ), нести публічні тягарі, що лежать на майні (§ 1047 НЦУ), повернути майно власнику після припинення права користування (§ 1055 НЦУ) та ін. [5].

У Німеччині на строк дії узурфрукта на узурфруктуарія покладено ще один, спрямований на захист майна від наслідків настання несприятливих обставин, обов'язок. Узурфруктуарій зобов'язаний застрахувати

майно від нещасних випадків, в тому числі від пожежі, за умови, що страхування відповідає належному веденню бізнесу (§ 1045(1) НЦУ). Це правило, хоча і зобов'язує лише користувача, оскільки здійснюється за його рахунок, слугує захистом інтересів обох сторін. Тягар сплати платежів, якщо майно вже застраховане, також лягає на узуфруктуарія [5].

Під час дії узуфрукта прав та обов'язків не позбавлений і власник майна. Одним із основних обов'язків власника є заборона будь-яким чином завдавати шкоди правам узуфруктуарія (ст. 599 ФЦК). Однак це не означає, що власник в цей період в повній мірі «усувається» від здійснення права власності. Крім прямих обов'язків, які закріплюються за ним в силу закону, такими, як проведення капітального ремонту, сплата основних витрат, які можуть бути накладені на майно протягом періоду користування тощо, для збереження належного йому на праві власності майна в його інтересах здійснювати контроль за користуванням узуфруктуарієм предметом узуфрукта. Наприклад, відповідно до ст. 603 ФЦК, «за відсутності забезпечення від користувача власник може вимагати продажу рухомого майна, яке псується внаслідок використання, для того, щоб виручка інвестувалася так само, як і товари» [6]. Параграфами 1051-1054 НЦУ також передбачена можливість захисту прав власника від несумлінних дій узуфруктуарія шляхом застосування забезпечення. Якщо останній не здійснив забезпечення у встановлений строк, здійснення права користування на вимогу власника за призначенням суду може бути передане розпоряднику. Також судом до узуфруктуарія може бути застосована судова заборона, якщо він незаконно використовує майно, і, навіть за попередження власника, продовжує це робити [5].

Висвітлюючи роль голого власника майна в узуфрукті, варто звернути увагу на певну невизначеність його права власності під час дії зазначеного права, що призводить до напруженості у відносинах між ним та узуфруктуарієм. До прикладу, одним із найбільш розповсюджених видів є довічний узуфрукт, який дозволяє особам, які перебувають у родинних відносинах, передавати голу власність родичам, зберігаючи за собою право користування майном. Однією із проблем, що при цьому виникає, є те, що «на відміну від тимчасового узуфрукта, він припиняється зі смертю узуфруктуарія, що створює невизначеність у часі. Голий власник опиняється в ситуації очікування невідомої тривалості, що може сприйматись як дисбаланс, особливо, якщо узуфруктуарій молодший від нього» [13]. Крім того, питання виникають при розмежуванні капітальних та поточних ремонтів, сплаті податків, зловживання користуванням та ін.

До підстав припинення узуфрукта ст. 617 ФЦК зараховує: смерть узуфруктуарія, закінчення строку його дії, об'єднання або поєднання в одній особі власника та узуфруктуарія, невикористання узуфрукта протягом тридцяти років, повне знищення майна, на яке встановлено узуфрукт, зловживання узуфруктуарієм своїм правом користування [6]. Припинення узуфрукта за НЦУ відбувається у разі смерті узуфруктуарія (§ 1061 НЦУ), поєднання цього права на рухоме майно або право з правом власності на них (§§ 1063, 1072 НЦУ), відмови узуфруктуарія від користування (§§ 1064, 1072 НЦУ) та в інших передбачених цим законом випадках [5].

Незважаючи на певні відмінності у регулюванні узуфрукта у досліджуваних нами нормативних актах, ключовими аспектами є те, що право власності в них розкривається як повне право, яке належить власнику майна. Узуфруктуарій наділяється обмеженим відносно власника обсягом речових прав, що визначається законом або домовленістю сторін. Подібний підхід на рівні національного цивільного законодавства застосовується й у інших європейських країнах. Наприклад, ст. 979 Цивільного кодексу Італії встановлено право узуфруктуарія користуватися річчю, однак обов'язково із дотриманням її економічного призначення. «Необхідність дотримання економічного призначення є обмеженням для користування майном, і її порушення тягне за собою порушення права власності, даючи власникові право вимагати припинення узуфрукта через зловживання або відновлення первісного стану майна через заперечувальну позовну дію» [14]. За ст. 253 Цивільного кодексу Польщі при встановленні узуфрукта існує можливість його обмеження за допомогою виключення певних плодів речі, а узуфрукт нерухомого майна певною його частиною [15]. Цим положенням констатується, що узуфрукт є обмеженим речовим правом у порівнянні з правом власності, його метою є не отримання правового статусу, який дорівнюватиметься правовому статусу власника майна, а отримання майнової вигоди від майна, що не належить на праві власності узуфруктуарію.

Висновки. В результаті аналізу регулювання узуфруктних відносин у національному законодавстві Федеративної Республіки Німеччина та Французької Республіки, які є представниками романо-германської правової системи, можна зробити висновок про наявність низки відмінностей, зумовлених особливостями національного законодавства, що, однак, не є свідченням різних підходів до правової природи узуфрукта. Водночас у зазначених правових актах відтворюється концепція права власності як повного права, що

належить власнику майна, із наділенням узуфруктуарія обмеженим відносно власника обсягом речових прав, який визначається законом або домовленістю сторін. Подібний підхід у сфері регулювання узуфрукта спостерігається й у законодавствах інших європейських країн.

Список використаних джерел

1. Цюра В. В. До питання вдосконалення правового регулювання окремих видів речових прав у світлі оновлення Цивільного кодексу України. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Вінниця, 24 трав. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України. Вінниця : ХНУВС, 2024. 380 с. С. 103–108.
2. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09 січня 2025 року № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення 11.09.2025).
3. Трубаков Є.О. Деякі проблемні питання імплементації закону № 4196-IX. Рекодифікація речового права: збірник матеріалів XIV Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 16 травня 2025 р.). Одеса: Юридика, 2025. С. 143-147.
4. Майданик Р.А., Майданик Н.І., Попова Н.Р. Європеїзація та рекодифікація. Узуфрукт. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2021. № 4 (119). С. 40-50. DOI: 10.17721/1728-2195/2021/4.119-8.
5. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення: 11.01.2026).
6. Code civil français. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006429233 (дата звернення: 11.01.2026).
7. Aurélien Bamde. Les obligations de l'usufruitier. Avril 4, 2020. URL: <https://aurelienbamde.com/2020/04/04/les-obligations-de-lusufruitier/> (дата звернення 12.01.2026).
8. Cour de cassation, 3e chambre civile, arrêt du 2 février 2005, № 03-19.729. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007049869> (дата звернення 12.01.2026).
9. Acquisition de l'usufruit par usucapion. 07 juillet 2022. URL: https://onb-france.com/actualites/acquisition-de-lusufruit-par-usucapion?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 11.01.2026).
10. Aurélien Bamde. Les droits de l'usufruitier. Avril 2, 2020. URL: <https://aurelienbamde.com/2020/04/02/les-droits-de-lusufruitier/> (дата звернення 13.01.2026).
11. Tribunal judiciaire de Paris, 10 octobre 2024, 24/10440. URL: https://justice.pappers.fr/decision/db9c839a57a7283699f42e2242e3095a236c7326?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 13.01.2026).
12. Жорнокуй Ю. М. Узуфрукт чи довірча власність: питання застосування конструкцій у рамках управління юридичною особою. Рекодифікація речового права: збірник матеріалів XIV Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 16 травня 2025 р.). Одеса: Юридика, 2025. С. 60–64.
13. L'Usufruit Viager en Débat : Enjeux, Contentieux et Perspectives. URL : https://www.juridique-ressources.fr/lusufruit-viager-en-debat-enjeux-contentieux-et-perspectives/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 13.01.2026).
14. Codice Civile 2023: aggiornato con le ultime modifiche legislative apportate dal D. Lgs. 10 ottobre 2022, n. 149, come modificato dalla L. 29 dicembre 2022, n. 197 («Riforma Cartabia»). (R.D. 16 marzo 1942, n. 262). URL: <https://www.brocardi.it/codice-civile/> (дата звернення: 12.01.2026).
15. Kodeks cywilny. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf> (дата звернення: 14.01.2026).

References

1. Tsyura, V. V. (2024). Do pytannya vdoskonalennya pravovoho rehulyuvannya okremykh vydiv rechovykh prav u svitli onovlennya Tsyvil'noho kodeksu Ukrayiny [On the issue of improving the legal regulation of certain types of property rights in the light of the update of the Civil Code of Ukraine]. Abstracts of the scientific and practical conference: *Tezy dopovidey naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, prysvyachnoyi 99-y richnytsi vid dnya narodzhennya O.A. Pushkina «Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu» - Theses of additional participants of the scientific-practical conference, dedicated to the 99th anniversary of the birth of O.A. Pushkin «Problems of civil law and process»*, 103-108 [in Ukrainian].

2. *Zakon Ukrainy «Pro osoblyvosti rehulyvannya diyalnosti yurydychnykh osib okremy orhanizatsiyno-pravovykh form u perekhidnyy period ta obyednan yurydychnykh osib» [Law of Ukraine «On the Features of Regulation of the Activities of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms in the Transitional Period and Associations of Legal Entities»]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> [in Ukrainian].
3. Trubakov, Ye. O. (2025). Deyaki problemni pytannya implementatsiyi zakonu №4196-IX [Some problematic issues of the implementation of law № 4196-IX]. *Rekodyfikatsiya rechovoho prava: zbirnyk materialiv KHIV Mizhnarodnoho tsyvilistychnoho forumu*. Odesa: Yurydyka, 143-147 [in Ukrainian].
4. Maydanyk, R. A., Maydanyk, N. I., & Popova, N. R. (2021). Yevropeyzatsiya ta rekodyfikatsiya.Uzurfukt. [Europeanization and recodification. Usufruct]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka - Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 4 (119), 40-50. DOI: 10.17721/1728-2195/2021/4.119-8 [in Ukrainian].
5. *Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [in German].
6. *Code civil français*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006429233 [in French].
7. Bamdé, A. (2020). *Les obligations de l'usufruitier*. URL: <https://aurelienbamde.com/2020/04/04/les-obligations-de-lusufruitier/> [in French].
8. Cour de cassation, 3e chambre civile, arrêt du 2 février 2005, № 03-19.729. Retrieved from <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007049869> [in French].
9. Acquisition de l'usufruit par usucapion. 07 juillet 2022. Retrieved from https://onb-france.com/actualites/acquisition-de-lusufruit-par-usucapion?utm_source=chatgpt.com [in French].
10. Bamdé, A (2020). *Les droits de l'usufruitier*. Retrieved from <https://aurelienbamde.com/2020/04/02/les-droits-de-lusufruitier/> [in French].
11. *Tribunal judiciaire de Paris, 10 octobre 2024, 24/10440*. Retrieved from https://justice.pappers.fr/decision/db9c839a57a7283699f42e2242e3095a236c7326?utm_source=chatgpt.com [in French].
12. Zhornokuy, Yu. M. (2025). Uzufrukt chy dovircha vlasnist: pytannya zastosuvannya konstruksiy u ramkakh upravlinnya yurydychnoyu osoboyu [Usufruct or trust property: the issue of applying constructions within the framework of managing a legal entity]. *Rekodyfikatsiya rechovoho prava: zbirnyk materialiv KHIV Mizhnarodnoho tsyvilistychnoho forumu - Recodification of Property Law: Proceedings of the 14th International Civil Law Forum (Kyiv, 16 May 2025)*. Odesa: Yurydyka, 60-64 [in Ukrainian].
13. *L'Usufruit Viager en Débat : Enjeux, Contentieux et Perspectives*. Retrieved from https://www.juridique-ressources.fr/lusufruit-viager-en-debat-enjeux-contentieux-et-perspectives/?utm_source=chatgpt.com [in French].
14. *Codice Civile 2023: aggiornato con le ultime modifiche legislative apportate dal D. Lgs. 10 ottobre 2022, n. 149, come modificato dalla L. 29 dicembre 2022, n. 197 («Riforma Cartabia»)*. (R.D. 16 marzo 1942, n. 262). Retrieved from <https://www.brocardi.it/codice-civile/> [in Italian].
15. *Kodeks cywilny. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r.* Retrieved from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf> [in Polish].

Стаття надійшла 25.01.2026

Стаття прийнята до друку 24.02.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

DOI:10.35774/app2026.01.155
УДК 347.7

Роман Поліщук,

доктор філософії у галузі права, доцент
кафедри теорії та публічного права
Навчально-наукового інституту управління,
технологій та правових наук Національного
транспортного університету.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9968-5713>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТІВ АРБІТРАЖУ ТА НЕСПРОМОЖНОСТІ З МЕТОЮ ЗАХИСТУ ПРАВ КРЕДИТОРІВ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ-БОРЖНИКІВ

Право чи інтерес заінтересованої особи-кредитора мають бути захищені господарським судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення боржником-товариством та спричиненим цими діями наслідками.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів застосування інститутів арбітражу та неспроможності з метою захисту прав кредиторів товариств з обмеженою відповідальністю-боржників.

У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: системно-структурний аналіз для дослідження механізмів захисту кредиторів неспроможних товариств; порівняльно-правовий метод для аналізу процесуального інструментарію реалізації кредитором права на захист майнових прав за умови неналежного виконання грошового обов'язку неплатоспроможним суб'єктом господарювання, а саме позовного провадження через використання арбітражного застереження та судових процедур банкрутства щодо товариства-боржника; метод узагальнення судової практики у спірних правовідносинах.

Результати дослідження. Автором констатовано, що господарський суд у провадженні якого перебуває справа про банкрутство неспроможного суб'єкта господарювання, позбавлений належного та достатнього законодавчо обумовленого правового механізму з метою забезпечення повного та всебічного дослідження всіх обставин, зазначених у заяві ініціюючого кредитора та відзиві товариства-боржника, враховуючи допустимість, достовірність та достатність доказів, наданих учасниками справи, на підтвердження або спростування своїх вимог та заперечень. Дана прогалина у конкурсному законодавстві зумовлює досить часто у практичному аспекті неможливість належного та ефективного захисту законних прав та інтересів кредиторів. Автором встановлено, що у позовному провадженні вирішується спір між учасниками правовідносин (кредитором та товариством-боржником), а у справі про банкрутство – господарський суд здійснює перевірку та контроль обґрунтованості майнових (грошових) вимог кредитора до товариства-боржника. Якщо існує спір про право, то дана обставина виключає постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство, у результаті чого державний суд відмовляє у задоволенні вимог заявника. Констатовано, що в подальшому ініціюючий кредитор може використати з метою захисту своїх прав процесуальний механізм арбітражного застереження. Автором запропоновано повернутися у правозастосуванні до висновків, викладених у постановках Верховного Суду щодо законності та обґрунтованості розгляду місцевими та апеляційними господарськими судами справ по суті спору поряд із забезпеченням відповідними судовими органами належного дослідження обставин дійсності, чинності та виконаності третейських угод.

Ключові слова: кредитор, боржник, судовий акт, арбітражне застереження, третейська угода, господарський суд, арбітраж.

Polischuk R.

Problematic aspects of the application of arbitration and insolvency institutions to protect the rights of creditors of debtor limited liability companies.

Relevance of the study. The right or interest of the interested creditor person must be protected by the commercial court in a way that is effective, that is, that corresponds to the content of the relevant right or interest, the nature of its violation by the debtor-company and the consequences caused by these actions.

The purpose of the article is to study the problematic aspects of the application of arbitration and insolvency institutions in order to protect the rights of creditors of limited liability companies-debtors.

The work uses a set of general scientific and special methods: system-structural analysis to study the mechanisms

© Роман Поліщук, 2026

of protection of creditors of insolvent companies; comparative legal method for analyzing the procedural tools for the creditor's exercise of the right to protect property rights under the condition of improper fulfillment of a monetary obligation by an insolvent business entity, namely legal proceedings through the use of an arbitration clause and court bankruptcy procedures for the debtor company; the method of generalizing judicial practice in disputed legal relations.

Research results. The author stated that the commercial court in whose proceedings the bankruptcy of the insolvent business entity is pending is deprived of a proper and sufficient legally stipulated legal mechanism in order to ensure a full and comprehensive study of all the circumstances specified in the statement of the initiating creditor and the response of the debtor company, taking into account the admissibility, reliability and sufficiency of the evidence provided by the participants in the case, in confirmation or refutation of their claims and objections. This gap in competition legislation often causes the impossibility of proper and effective protection of the legal rights and interests of creditors in a practical aspect. The author established that the dispute between the participants in the legal relationship (the creditor and the debtor company) is resolved in the legal proceedings, and in the bankruptcy case – the commercial court verifies and controls the validity of the creditor's property (monetary) claims against the debtor company. If there is a dispute about the right, then this circumstance excludes the issuance of a decision to open bankruptcy proceedings, as a result of which the state court refuses to satisfy the applicant's demands. It was established that in the future the initiating creditor can use the procedural mechanism of the arbitration clause to protect its rights. The author proposed to return in law enforcement to the conclusions set forth in the resolutions of the Supreme Court regarding the legality and validity of consideration by local and appellate commercial courts of cases on the merits of the dispute, along with ensuring that the relevant judicial bodies properly investigate the circumstances of the validity, validity and enforceability of arbitration agreements.

Keywords: creditor, debtor, court act, arbitration clause, arbitration agreement, commercial court, arbitration.

Постановка проблеми. Спрямування кредитором до суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство товариства з обмеженою відповідальністю-боржника не може вважатися одним із видів способів судового захисту. Відповідний спосіб законодавчо не є унормованим ні статтею 16 Цивільного кодексу України, ні статтею 5 Господарського процесуального кодексу України. Більш того, він не може бути закріплений договором (правочином), з огляду на специфіку правовідносин інституту неспроможності.

Натомість існує інша альтернативна точка зору з приводу того, що направлення кредитором до господарського суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство товариства-боржника є власне реалізацією кредитором права на захист майнових прав за умови неналежного виконання грошового обов'язку неплатоспроможним суб'єктом господарювання. При цьому, кредитор зобов'язаний подати до господарського суду належні, достатні та допустимі докази на підтвердження наявності у нього відповідного майнового (грошового) права, яке підлягає захисту, зазначивши про обставини на підтвердження своїх вимог.

Застосування господарським судом процедур, передбачених Кодексом України з процедур банкрутства, в результаті подання кредитором заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство боржника-товариства згідно із вимогами статті 34 Кодексу, можливе лише у разі коли відсутній спір про право між відповідними учасниками провадження. У протилежному ж випадку такий спір підлягає вирішенню у порядку позовного провадження (загальні суди) або через арбітраж (третейський суд, міжнародний комерційний арбітраж) у разі закріплення відповідного порядку у третейській угоді (правочині).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інститутів арбітражу та неспроможності окремо один від одного без їх взаємозв'язку у своїй сукупності, присвячені наукові праці вітчизняних вчених, серед яких слід виділити Г. Афанасьєва, Б. Грека, І. Вечірка, Л. Винокурова, О. Волощук, М. Гетманцева, В. Джуня, С. Жукова, В. Комарова, С. Кравцова, О. Крупчана, М. Мальського, С. Мінковського, І. Побірченко, Б. Полякова, П. Пригузу, Ю. Притику, В. Радзивілюк, Г. Цірага, В. Щербину та інших. Натомість питання проблемних аспектів комплексного застосування інститутів арбітражу та неспроможності з метою захисту прав кредиторів товариств з обмеженою відповідальністю-боржників взагалі не вивчалось. А тому проведення відповідного дослідження є наразі актуальним та доцільним.

Виклад основного матеріалу дослідження. За змістом статей 15 і 16 Цивільного кодексу України особа має право на звернення до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права у разі його порушення, невизнання або оспорювання та інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства [1].

Статтею 4 ГПК України передбачено, що право на звернення до господарського суду в установленому цим Кодексом порядку гарантується. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у

господарському суді, до юрисдикції якого вона віднесена законом. Юридичні особи та фізичні особи-підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням [2].

Використання кредитором конкретного способу захисту своїх прав та законних інтересів, які порушуються та зачіпаються товариствами-боржниками, залежить як від змісту відповідних прав чи інтересу за захистом якого кредитор звернувся до господарського суду, так і від характеру його порушення неспроможним суб'єктом господарювання.

Обрання кредитором-позивачем неналежного та неефективного способу захисту своїх прав, порушених відповідачем-зобов'язаним суб'єктом господарювання, є самостійною підставою для відмови в позові.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що звернення кредиторів боржника-товариства до третейського суду є правомірним, якщо відмова від послуг державного суду відбулася за вільним волевиявленням сторін спору.

Вважаю, що такий спосіб вирішення можливих спорів може бути обраний сторонами третейської угоди виключно свідомо і добровільно із дотриманням вимог спеціального законодавства.

Згідно з частиною 1 статтею 627 Цивільного кодексу України відповідно до статті 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [1].

Сторонами (кредитором та боржником-товариством з обмеженою відповідальністю) господарських правочинів досить часто досягається згода підпорядкувати правовідносини за контрактом іноземному праву, та визначається підсудність закордонному арбітражу справ у спорах, що виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з правовими відносинами за відповідними договорами.

Тобто, у вказаних правочинах може міститися арбітражна угода, прописана у вигляді арбітражного застереження.

При цьому, у відповідних контрактах встановлюються конкретні терміни їх дії, без можливості подальшої пролонгації. Натомість, в частині реалізації фінансових взаєморозрахунків між кредитором та боржниками-товариствами строки дії зазначених договорів визначаються до повного їх виконання.

Саме ж арбітражне застереження, як правило, міститься лише у главі «Арбітраж» основного договору з посиланням (відсиланням) на типовий контракт арбітражної установи, який знаходиться на відповідному сайті юридичної особи.

Публічна пропозиція щодо змісту типової угоди арбітражної установи (арбітражного застереження), з огляду на її мінливий характер, не можна вважати складовою основного договору, укладеного між боржником-товариством та кредитором, у тому числі і щодо будь-яких інших встановлених ними нових умов та правил, якщо вони не підписані та не визнаються останнім; а також, якщо ці умови прямо не передбачені в основному правочині, який безпосередньо підписаний кредитором та боржником. Лише факт відповідного укладення може свідчити про прийняття кредитором запропонованих йому умов та приєднання як другої сторони до запропонованої типової угоди арбітражної установи (арбітражного застереження).

За таких обставин та без наданих підтверджень про конкретні запропоновані кредитором умови та правила підпорядкування правовідносин за контрактом іноземному праву, визначення підсудності закордонному арбітражу справ у спорах, що виникли або можуть виникнути в майбутньому між суб'єктами права, не можуть розцінюватися як стандартна (типова) форма арбітражної угоди, що встановлена до укладеного кредитором із боржником-товариством з обмеженою відповідальністю основного правочину (договору), оскільки достовірно не підтверджують вказаних обставин.

Оформлення правочину (двостороннього договору) через фіксацію волі учасників правовідносин та його змісту здійснюється у спосіб складання одного документу, який текстуально відтворює волю сторін. Домовленість учасників двостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину.

Третейське застереження є власним волевиявленням сторін договору і не може розцінюватися як встановлення обмеження їх прав. Наявність дійсного третейського застереження та обов'язковість звернення до третейського суду за наявності волі на розгляд справи третейським судом, не є обмеженням

прав позивача, гарантованих статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтею 55 Конституції України. Проте, ухилення від виконання положень пункту договору про розгляд спору в третейському суді, має розглядатися як дії, що суперечать самій ідеї Закону України «Про третейські суди», яка полягає у гарантуванні у такому випадку учасникам господарських відносин права розраховувати на швидкий та ефективний спосіб вирішення господарського спору альтернативним шляхом [3].

Договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною (ст. 638 Цивільного кодексу України) [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що за відповідних умов зазначене вище арбітражне застереження не можна вважати укладеним у відповідності до приписів ст. 638 Цивільного кодексу України; арбітражне застереження не свідчить та ніяким чином не вказує на розповсюдження положень та умов типової арбітражної угоди відповідної установи (знаходиться за посиланням на сайті арбітражної установи) на відносини, що склались між сторонами згідно з укладеного на основі вільного волевиявлення та їх власного розсуду основного контракту.

За вказаних вище обставин викладене в договорі третейське застереження суперечить Конституції України та іншим нормам законодавства та свідчить про обмеження права сторони кредитора боржника-товариства з обмеженою відповідальністю на судовий захист. Такий спосіб вирішення можливих спорів не обирається учасниками основного контракту свідомо і добровільно та відповідно до положень закону.

Питання щодо недійсності третейської/арбітражної угоди суд розглядає не як позовну вимогу, а як процесуальне питання, що має бути вирішене до початку розгляду позовних вимог по суті відповідно до приписів пункту 7 частини 1 статті 226 Господарського процесуального кодексу України. Якщо суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана, він залишає позов без розгляду. Такий висновок має міститися в мотивувальній частині судового рішення. За необхідності суд призначає експертизу. Аналогічні правові висновки викладені Верховним Судом у складі Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у постанові від 30.08.2024 у справі № 911/1766/22 [4].

Натомість згідно нинішньої судової практики, що склалася, державні суди суто формально відносяться до дослідження питання дійсності, чинності та виконаності арбітражної угоди.

Господарські суди України обмежуються формальним посиланням на те, що в контрактах міститься арбітражна угода, у вигляді арбітражного застереження відповідно до якої будь-які спори, вирішуються арбітражем відповідно до регламенту іноземної арбітражної установи у редакції, чинній на дату цього контракту. При цьому, будь-яка суперечка/спір, що виникає з основного правочину або у зв'язку з ним, охоплює також і спори стосовно виконання/невиконання такого договору та повинен вирішуватися за правилами іноземного арбітражного суду.

Будь-які сумніви у дійсності, чинності та виконаності третейських / арбітражних угод мають тлумачитися на користь таких угод. Отже, у разі конфлікту (невизначеності) певних положень договору, така правова невизначеність має тлумачитися на користь третейської чи арбітражної угоди, незалежно від того, якою зі сторін був розроблений проект відповідного договору [4].

При цьому, доводи відповідача (боржника-товариства) повністю беруться вітчизняними судами до уваги, з приводу заперечень проти вирішення відповідних спорів в українських господарських (державних) судах, підтверджують дійсність арбітражних угод та обставину можливості їх виконання. Поряд з цим, заперечення кредитора відхиляються, як неспроможні та як такі, що не заслуговують на увагу.

Зазначені заперечення боржника-товариства з обмеженою відповідальністю, як правило подаються до початку розгляду справи по суті, як того вимагають положення Господарського процесуального законодавства. У свою чергу, судами не встановлюються обставини щодо недійсності, втрати чинності, неможливості виконання арбітражних угод.

Як наслідок, позовні вимоги кредитора залишаються без розгляду, враховуючи наступні обставини: заперечення неспроможного суб'єкта господарювання проти вирішення спору у господарському суді; подання боржником-товариством (відповідачем) у порядку та строк, передбачений пунктом 7 частини 1 статті 226 Господарського процесуального кодексу України, клопотання про залишення позову без розгляду, тобто, до початку розгляду судом справи по суті та до подання першої заяви щодо суті спору.

Суди, як правило, посилаються на висновок Великої Палати Верховного Суду (постанова від 01.11.2023 у справі № 910/3208/22): «...за усталеною практикою Європейського суду з прав людини до-

бровільна відмова від судового порядку вирішення спору на користь арбітражу є загалом прийнятною в аспекті дотримання статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (див. зокрема рішення у справі *Suovaniemi and others v. Finland*, заява № 31737/96, 23.02.1999), тому залишення судом без розгляду позову через наявність арбітражної угоди саме по собі не становить неприйнят-ного обмеження доступу до суду» [5].

Варто відзначити, що зазначена вище судова практика суперечить правовим позиціям Великої Палати Верховного Суду, Касаційного господарського суду Верховного Суду, які були вже сформовані раніше та є сталими.

Так, суд може визнати арбітражну угоду такою, що не може бути виконана, внаслідок істотної помилки сторін у назві арбітражу, до якого передається спір (відсилання до неіснуючої арбітражної установи), за умови відсутності в арбітражній угоді вказівки на місце проведення арбітражу чи будь-яких інших положень, які б дозволяли встановити дійсні наміри сторін щодо обрання певної арбітражної установи чи регламенту, за яким має здійснюватися арбітражний розгляд. У разі невизначеності арбітражної установи сторона арбітражної угод не має обов'язку перед зверненням до компетентного державного суду звертатися до однієї чи декількох арбітражних установ для того, щоб вони вирішили питання щодо своєї компетенції стосовно цього спору. Подібні правові позиції викладені у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28.08.2018 у справі № 906/493/16, постановах Касаційного господарського суду Верховного Суду від 04.08.2021 у справі № 924/1253/20, від 12.05.2021 у справі № 911/1110/20 [6; 7; 8].

Як зазначено у постанові Касаційного господарського суду Верховного Суду від 16.08.2022 у справі № 916/3245/21, арбітражна угода визнається невиконаною внаслідок істотної помилки сторін у назві арбітражу (відсилання до неіснуючої арбітражної установи), за умови відсутності в арбітражній угоді вказівки на місце проведення арбітражу чи будь-яких інших положень, які б дозволяли встановити дійсні наміри сторін щодо обрання певної, тобто конкретної арбітражної установи, яка (установа) не може визначатися альтернативно залежно від певних умов та обставин [9].

Таким чином, вважаю, що зазначені висновки суду вищої інстанції є обґрунтованими та законними, які ґрунтуються на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справ; судова практика, яка склалася станом на сьогоднішній день, - є хибною та безпідставною. Тому пропонується повернутися у правозастосуванні до висновків, викладених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28.08.2018 у справі № 906/493/16, постановах Касаційного господарського суду Верховного Суду від 04.08.2021 у справі № 924/1253/20, від 12.05.2021 у справі № 911/1110/20, з наданням можливості господарськими (державними) судами розгляду позовних вимог кредиторів до товариств з обмеженою відповідальністю-боржників про стягнення заборгованості через механізм позовного провадження, при цьому, не залишаючи відповідні вимоги без розгляду.

Крім того, варто звернути увагу на те, що у разі впливу дії основного договору, у тому числі і щодо умов застосування арбітражного застереження, без його подальшої пролонгації у вигляді додаткової угоди, господарські суди застосовують принцип «самостійного життя» (principle of separability/autonomy) арбітражної угоди. Тобто, арбітражне застереження автоматично не припиняється внаслідок впливу строку дії основного правочину, адже арбітражна угода носить самостійний характер щодо вирішення спорів, які виникли як під час, так і після впливу дії основного контракту, якщо це звичайно безпосередньо погоджено між кредитором та товариством-боржником.

Аналогічний принцип застосовується господарськими судами і при укладенні між первісним та новим кредиторами договору про відступлення права вимоги (цесії) грошового зобов'язання до неплатоспроможного боржника за основним договором. Уклавши правочин цесії, в подальшому арбітражне застереження діє автоматично щодо порядку розгляду спорів між новим кредитором та товариством-боржником, відсутня і заборона на перехід арбітражних порядку та умов, адже їхню дію підтримує сам законодавець та судова гілка влади у відповідній практиці.

У разі залишення господарським судом позовної заяви кредитора про стягнення заборгованості з товариства-боржника, кредитор має змогу застосувати до спірних відносин механізм звернення до державного суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство неспроможного суб'єкта господарювання навіть за наявності арбітражного застереження (із підпорядкуванням правовідносин за контрактом іноземному праву та визначенням підсудності закордонному арбітражу справ у спорах), яке сторони погодили, уклавши основний договір.

Так, відповідно до частини шостої статті 4 Господарського процесуального кодексу України угода сторін про передачу спору на розгляд третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу)

допускається. До міжнародного комерційного арбітражу за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що відповідає вимогам, визначеним законодавством України про міжнародний комерційний арбітраж, крім випадків, визначених законом. Згідно із пунктом 2 частини першої статті 22 Господарського процесуального кодексу України спір, який відноситься до юрисдикції господарського суду, може бути переданий сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, крім, зокрема, спору, передбаченого пунктом 8 частини першої статті 20 цього Кодексу, з урахуванням частини другої цієї статті. Відповідно до пункту 8 частини першої статті 20 Господарського процесуального кодексу України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема, справи про банкрутство (неплатоспроможність) та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника [2].

Отже, зазначені вище статті Господарського процесуального кодексу України (ст. 20, 22) забезпечують обмеження дії арбітражного застереження в основному договорі (арбітражної угоди), адже тільки державні (господарські) суди уповноважені розглядати справи про банкрутство товариства з обмеженою відповідальністю-боржника. Таким чином, в Україні законодавчо врегульована виключна підсудність справ про банкрутство державним (господарським) судам, за умови що товариство-боржник було створено за вимогами вітчизняного законодавства. При цьому, необхідно обов'язково наголосити на тому, що подана до господарського суду заява про відкриття провадження у справі про банкрутство не є з правової точки зору ідентичною позову про стягнення заборгованості.

Відповідно до пунктом 11 частини першої статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» суди розглядають будь-які справи з іноземним елементом у таких випадках: якщо у справі про банкрутство боржник має місце основних інтересів або основної підприємницької діяльності на території України. Згідно з пункту 7 частини першої статті 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» підсудність судам України є виключною у таких справах з іноземним елементом: якщо у справах про банкрутство боржник був створений відповідно до законодавства України [10].

Враховуючи вищевикладені приписи інститутів господарського судочинства та арбітражу; обставину того, що у разі ініціювання кредитором відкриття провадження у справі про банкрутство боржника-товариства з обмеженою відповідальністю, яке зареєстровано (створено) у відповідності до вітчизняного законодавства та є аналогічно юридичною особою приватного права, вирішення питання щодо відкриття провадження у справі про банкрутство належить до підсудності державним (господарським) судам України.

Як зазначено у постанові Касаційного господарського суду Верховного суду від 16.11.2023 у справі № 914/597/23: «питання, що виникають у сфері приватно-правових відносинах з іноземним елементом (хоча б один учасники правовідносин є іноземцем, особою без громадянства або іноземною особою; об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, який впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, мав чи має місце на території іноземної держави), у тому числі й питання підсудності судам України справ з іноземним елементом, вирішуються згідно із Законом «Про міжнародне приватне право». У контексті наведеного Верховний Суд враховує обґрунтованість доводів касаційної скарги про відсутність юрисдикції господарських судів України щодо вирішення спорів за Кредитним договором (з огляду на наявність у ньому відповідного арбітражного застереження), однак зауважує на помилковому ототожненні скажником звернення ініціюючого кредитора із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство із зверненням таким кредитором із позовом про стягнення заборгованості» [11].

Практика Верховного Суду з питання правозастосування статті 39 Кодексу України з процедур банкрутства є сталою та послідовною: імперативною умовою для відкриття провадження у справі про банкрутство неплатоспроможного суб'єкта господарювання є встановлення фактичної обставини відсутності спору про право щодо кредиторських вимог, тобто між заявником та боржником-товариством.

Слід зазначити і про те, що наявність або відсутність категорії спору про право з'ясовується господарським судом під час підготовчого засідання що передуює відкриттю провадження у справі про банкрутство товариства-боржника. Поняття «спір про право» може бути уособлюватися у двох формах: процесуальній, – доказами чого можуть бути судові акти (ухвали, рішення або постанови загальних судів);

матеріальній, – може підтверджуватись юридичними фактами, які надають суду можливість висувати про наявність протиріччя у конструкції кредиторських вимог. Тобто, у господарського суду на стадії до відкриття провадження у справі про банкрутство товариства-боржника буде відсутня об'єктивна можливість встановити дійсні обставини суб'єктивного права кредитора та співвідносний (кореспондуючий) йому особистісний обов'язок неспроможного суб'єкта господарювання.

Механізмом та способами встановлення зазначених вище фактичних обставин можуть бути: безпосереднє дослідження судовим органом відзиву; заслуховування усних пояснень представника (виконавчого органу або адвоката) боржника-товариства з обмеженою відповідальністю; аналіз відкритих та загальнодоступних відомостей Єдиного державного реєстру судових рішень задля встановлення наявності/відсутності позовного провадження у справі за позовом ініціуючого кредитора до боржника-товариства про стягнення заборгованості, яка є ідентичною заявленій вимозі у справі про банкрутство, тощо.

Вважаю, що господарський суд не повинен суто формально підходити до визначення існування категорії «спору про право», тобто зводиться виключно до факту долучення до матеріалів справи про банкрутство справи відзиву боржника-товариства на заяву ініціуючого кредитора: фактичних заперечень неспроможного суб'єкта господарювання щодо обставин наявності або відсутності правовідносин між учасниками провадження. У кожному визначеному випадку судом має досліджуватись відзив боржника-товариства з обмеженою відповідальністю на предмет наявності/відсутності спору про право. Відзив має імперативно базуватись на дійсних обставинах справи, а заперечення проти заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство підтверджуватись належними, допустимими, вірогідними та достовірними доказами. При цьому, можливі твердження неплатоспроможного боржника про наявність спору про право не мають базуватись виключно на припущеннях останнього.

Задля уникнення зловживання боржником своїми правами і створення спору заради спору, спрямованого на ухилення від відкриття провадження у справі про банкрутство, необхідною умовою оспорення в судовому порядку вимог ініціуючого кредитора є те, що таке оспорення має відбуватись до подання заяви кредитора про відкриття провадження у справі про банкрутство. Аналогічний висновок викладений Верховним Судом у постанові від 06.04.2023 у справі № 902/560/20 [12].

Отже, господарський суд перед відкриттям провадження у справі про банкрутство в обов'язковому порядку має встановити фактичну обставину: чи звертався боржник (товариство з обмеженою відповідальністю) до суду (арбітражу) з позовною заявою (першою заявою по суті спору) з метою оскарження правочину, на якому базуються майнові (грошові) вимоги ініціуючого кредитора. При цьому, важливим є момент такого звернення, - до подання заяви кредитора про відкриття провадження у справі про банкрутство боржника-товариства. Якщо дана обставина не підтверджена, то, відповідно, і спір про право відсутній, що дає законні підстави господарському суду порушити провадження у справі про банкрутство товариства-боржника.

Висновки. Направлення кредитором до господарського суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство товариства-боржника визначається з одного боку, як реалізацією кредитором права на захист своїх грошових (майнових) прав, з іншого - не може вважатись одним із видів способів судового захисту, встановлених статтею 16 Цивільного кодексу України та статтею 5 Господарського процесуального кодексу України. Спосіб захисту порушеного права або інтересу має бути таким, щоб у кредитора товариства-боржника не виникала необхідність повторного звернення до органу судової гілки влади.

Спрямування кредитором до господарського суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство товариства з обмеженою відповідальністю-боржника є видом (формою) судового захисту грошових (майнових) прав кредитора.

Право на подання кредитором заяви по суті спору до третейського суду є законним та обґрунтованим за умови добровільної відмови сторін спору від послуг національного суду, адже відповідний спосіб вирішення конфліктів має імперативно обиратись свідомо, у відповідності до законодавчих приписів. При цьому, третейське застереження не може вважатись встановленням обмеження прав сторін спору.

Умовами залишення господарським судом позовних вимог кредитора без розгляду є: наявність відзиву відповідача (боржника), у якому викладені заперечення проти вирішення спору у господарському суді; подання зобов'язаним товариством клопотання про залишення позову без розгляду у встановлених процесуальним законом формі, порядку та строки. Задоволення відповідної заяви товариства-боржника, в подальшому створює альтернативну можливість кредитору застосовувати до спірних відносин механізм звернення до державного суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство неспроможного суб'єкта господарювання. При цьому, імперативною умовою для відкриття провадження у

справі про банкрутство неплатоспроможного суб'єкта господарювання є встановлення відсутності спору про право щодо кредиторських вимог. Законодавець прямо не визначив конкретний перелік будь-яких еталонних показників, що дають змогу встановити наявність/відсутність обставини щодо спору про право. Отже, в кожному індивідуальному випадку, який залежить від змісту правовідносин учасників інституту неспроможності, господарський суд зобов'язаний надати оцінку способу викладення незгоди сторін до відкриття провадження у справі про банкрутство на предмет існування спору. Відсутність фактичної обставини попереднього оспорення в судовому порядку вимог ініціюючого кредитора до моменту подання заяви ініціюючого кредитора про банкрутство, є підставою для відкриття відповідного провадження у справі щодо товариства з обмеженою відповідальністю-боржника.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4601> (дата звернення: 17.01.2026).
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 16.01.2026).
3. Постанова Верховного Суду від 12.08.2019 у справі № 876/7/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83593204> (дата звернення: 17.01.2026).
4. Постанова Верховного Суду від 30.08.2024 у справі № 911/1766/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121725661> (дата звернення: 18.01.2026).
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01.11.2023 у справі № 910/3208/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685588> (дата звернення: 18.01.2026).
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.08.2018 у справі № 906/493/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977571> (дата звернення: 17.01.2026).
7. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 04.08.2021 у справі № 924/1253/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98812439> (дата звернення: 17.01.2026).
8. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 911/1110/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96907093> (дата звернення: 15.01.2026).
9. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 16.08.2022 у справі № 916/3245/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105837285> (дата звернення: 13.01.2026).
10. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 17.01.2026).
11. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду від 16.11.2023 у справі № 914/597/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115231884> (дата звернення: 17.01.2026).
12. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 06.04.2023 у справі № 902/560/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110144325> (дата звернення: 13.01.2026).
13. Волощук О. Т., Гетманцев М. О. Арбітраж АД НОС: поняття та специфічні риси. *Юридична Україна*. 2019. № 1-2. С. 60–68.
14. Жуков С. Дискусійні новели щодо відкриття та закриття провадження у справі про банкрутство відповідно до кодексу. *Юрліга*. 2018. 27 грудня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/630435/> (дата звернення: 17.01.2026).
15. Комаров В. В., Погорецький В. Н. Міжнародний комерційний арбітраж. Харків: Право, 2009. 164 с.
16. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2011. 560 с.
17. Пригуза П. Д. Проблеми предмету регулювання відносин неспроможності та банкрутства в Україні. *Судова влада України: вебсайт*, 2011. URL: <https://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/pres-centr/publications/417565/> (дата звернення: 17.01.2026).
18. Притика Ю. Д. Альтернативне вирішення спорів. Київ: ВД «Дакор», 2021. 436 с.
19. Цірат А. В., Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж. Київ: Істина, 2002. 304 с.

References

1. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]* № 435-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4601> [in Ukrainian]
2. *Hospodarskyi kodeks Ukraini : Zakon Ukrainy [Commercial Code of Ukraine: Law of Ukraine]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15> [in Ukrainian].

3. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 12.08.2019 u spravi № 876/7/19. [Resolution of the Supreme Court dated August 12, 2019, in case No 240/401/1].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83593204> [in Ukrainian].
4. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 30.08.2024 u spravi № 911/1766/22. [Resolution of the Supreme Court dated August 30, 2024, in case No 911/1766/22].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121725661> [in Ukrainian].
5. *Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 01.11.2023 u spravi № 910/3208/22 [Resolution of the Supreme Court dated November 01, 2023, in case No 910/3208/22].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685588> [in Ukrainian].
6. *Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 28.08.2018 u spravi № 906/493/16 [Resolution of the Supreme Court dated August 28, 2018, in case No 906/493/16].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977571> [in Ukrainian].
7. *Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 04.08.2021 u spravi № 924/1253/20 [Resolution of the Supreme Court dated August 04, 2021, in case No 924/1253/20].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98812439> [in Ukrainian].
8. *Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 12.05.2021 u spravi № 911/1110/20 [Resolution of the Supreme Court dated May 12, 2021, in case No 911/1110/20].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96907093> [in Ukrainian].
9. *Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 16.08.2022 u spravi № 916/3245/21 [Resolution of the Supreme Court dated August 16, 2022, in case No 916/3245/21].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105837285> [in Ukrainian].
10. *Zakon Ukrainy «Pro mizhnarodne pryvatne pravo» vid 23.06.2005 r. № 2709-IV. [Law of Ukraine «On Private International Law» dated June 23, 2005, No. 263-IX].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> [in Ukrainian].
11. *Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu Verkhovnoho sudu vid 16.11.2023 u spravi № 914/597/23. [Resolution of the Cassation Economic Court of the Supreme Court dated 11/16/2023 in case No. 914/597/23].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115231884> [in Ukrainian].
12. *Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 06.04.2023 u spravi № 902/560/20 [Resolution of the Cassation Economic Court of the Supreme Court dated 04/06/2023 in case No. 902/560/20].* Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110144325> [in Ukrainian].
13. Voloshchuk, O. T. & Hetmantsev, M. O. (2019). Arbitrazh AD HOC: poniattia ta spetsyfichni rysy [AD HOC Arbitration: Concept and Specific Features]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine, 1-2*, 60-68. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2019_1-2_10 [in Ukrainian].
14. Zhukov, S. (2018). Dyskusiini novely shchodo vidkryttia ta zakryttia provadzhennia u spravi pro bankrutstvo vidpovidno do kodeksu [Discussion stories regarding the opening and closing of bankruptcy proceedings in accordance with the code]. *Yurliha – Jurlig*. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/630435/> [in Ukrainian].
15. Komarov, V. V. & Pohoretskyi, V. N. (2009). *Mizhnarodnyi komertsiiyi arbitrazh [International Commercial Arbitration]*. Kharkiv: Pravo, 164 [in Ukrainian].
16. Poliakov, B. M. (2011). Pravo nespromozhnosti (bankrutstva) v Ukraini [Insolvency (bankruptcy) law in Ukraine]. Kyiv: In Yure, 560 [in Ukrainian].
17. Pryhuza, P. D. (2011). Problemy predmetu rehuliuвання vidnosyn nespromozhnosti ta bankrutstva v Ukraini [Problems of the subject of regulation of insolvency and bankruptcy relations in Ukraine]. *Sudova vlada Ukrainy - The judiciary of Ukraine*. Retrieved from <https://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/pres-centr/publications/417565/> [in Ukrainian].
18. Prytyka, Yu. D. (2021). *Alternatyvne vyrishennia sporiv [Alternative Dispute Resolution]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
19. Tsirat, A. V., Tsirat, H. A. (2002). *Mizhnarodnyi komertsiiyi arbitrazh [International Commercial Arbitration]*. Kyiv: Istyna [in Ukrainian].

Стаття надійшла 27.01.2026
Стаття прийнята до друку 25.02.2026
Стаття опублікована 30.04.2026.

Юлія Суха,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету
імені Івана Франка.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7606-8069>

ЗАКОНОДАВЧІ ОБМЕЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА В МЕЖАХ САНКЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР

У статті досліджено правові та практичні аспекти обмеження управління корпоративними правами учасників господарських товариств у межах санкційних процедур, зокрема при застосуванні санкцій у вигляді блокування активів та стягнення активів у дохід держави. Розкрито зміст і правову природу цих санкцій відповідно до Закону України «Про санкції» та проаналізовано їх вплив на реалізацію корпоративних прав учасників товариств.

Встановлено, що блокування активів має тимчасовий характер і спрямоване на обмеження розпорядження майновими правами, не позбавляючи суб'єкта права власності. Натомість санкція стягнення активів у дохід держави є спеціальною формою примусового відчуження майна, яка призводить до припинення корпоративних прав підсанкційної особи та переходу їх у власність держави. У таких випадках держава через уповноважений орган набуває статусу учасника товариства та здійснює управління корпоративними правами.

Проаналізовано судову практику Вищого антикорупційного суду щодо застосування санкцій цього виду, де визначено критерії встановлення прямого та опосередкованого контролю підсанкційних осіб над корпоративними структурами. Виявлено, що відсутність чітких законодавчих ознак опосередкованого впливу створює ризик надмірного втручання у корпоративне управління та можливого порушення балансу між інтересами держави й правами непідсанкційних учасників.

Автор обґрунтовує необхідність системного вдосконалення законодавства про санкції з метою узгодження процедур стягнення активів з врахуванням інтересів непідсанкційних учасників господарського товариства. Запропоновано встановити чіткий порядок передачі корпоративних прав у державне управління, запровадити механізм захисту прав непідсанкційних учасників і забезпечити дотримання принципу пропорційності втручання у право власності відповідно до практики ЄСПЛ.

Ключові слова: учасник товариства, корпоративні права, корпоративне управління, кінцевий бенефіціарний власник, здійснення корпоративних прав, управління корпоративними правами, обмеження корпоративних прав, право на участь в управлінні господарським товариством, право на отримання дивідендів, санкції, блокування активів, стягнення активів в дохід держави, опосередкований вплив, прямий вплив.

Suha Yu.

Legislative restrictions on the exercise of corporate rights of participants of a business company within the limits of sanctions procedures

The article examines the legal and practical aspects of restricting the management of corporate rights of business entity participants within the framework of sanction procedures, particularly the sanctions of asset blocking and asset recovery to the state revenue. The legal nature of these sanctions under the Law of Ukraine «On Sanctions» is analyzed, as well as their impact on the exercise of corporate rights by company participants.

It is established that asset blocking has a temporary character and limits the owner's ability to dispose of property rights without depriving ownership itself. Conversely, the sanction of asset recovery to the state revenue constitutes a special form of compulsory expropriation, resulting in the termination of the sanctioned person's corporate rights and their transfer to the ownership of the state. In such cases, the state, through an authorized body, acquires the status of a company participant and manages the corporate rights in the public interest.

The High Anti-Corruption Court of Ukraine decisions are analyzed, particularly cases determining direct and indirect control over corporate structures by sanctioned individuals. It is emphasized that the lack of legislative clarity

regarding indirect control risks disproportionate interference with corporate governance and the rights of bona fide shareholders.

Along with this, analyzing the legal nature of the sanctions' application, in addition to the fact that corporate rights can act as a «sanctioned» asset, the sanctions themselves can indirectly affect the exercise of corporate rights by non-sanctioned participants of business companies, which in itself will technically block the activities of the company.

It is worth distinguishing between two categories of potential risks when imposing sanctions: blocking or recovery (confiscation) of corporate rights (assets) belonging to a sanctioned person; indirect influence on the exercise of corporate rights by non-sanctioned persons within the framework of sanctions imposed on the assets of another participant of the company.

The author proposes improving the legislative framework to align asset recovery procedures with interest of other company shareholders, defining clear rules for the transfer of corporate rights to state management, protecting non-sanctioned participants, and ensuring proportionality of interference in property rights in line with ECHR standards.

Keywords: *shareholder, corporate rights, corporate governance, ultimate beneficial owner, exercise of corporate rights, management of corporate rights, restriction of corporate rights, right to participate in the management of a business company, right to receive dividends, sanctions, blocking of assets, seizure of assets to the state revenue, indirect influence, direct influence.*

Постановка проблеми. У контексті тривалої збройної агресії російської федерації проти України на державному рівні реалізуються ефективні заходи для протидії, зокрема у сфері можливого фінансування агресії і підтримки з боку окремих осіб. Одним з ефективних інструментів є застосування норм Закону України «Про санкції», який передбачає накладення санкцій на певних осіб, зокрема шляхом: блокування активів; вилучення в дохід держави активів, що належать фізичним або юридичним особам, а також активів, щодо яких ці особи можуть прямо або опосередковано (через інших осіб) здійснювати дії, які еквівалентні праву розпорядження ними; запобігання виведенню капіталів поза межі України; обмеження торговельних операцій; зупинення виконання економічних і фінансових зобов'язань; анулювання або призупинення ліцензій чи інших дозволі [1]. Активами, які можуть підпадати під санкції, виступатимуть як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти - зокрема, майнові права. І якщо з накладенням санкцій на речі не мало б бути проблеми, то з майновими правами, особливо, якщо такими виступають корпоративні права, виникає чимало питань. Самі по собі санкції можуть безпосередньо впливати на управління корпоративними правами господарських товариств. Відповідно, основною метою цієї публікації є дослідження порядку застосування санкцій та їх впливу на здійснення корпоративних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання накладення санкцій на активи підсанкційних осіб у своїх працях досліджували ряд науковців, зокрема Щербанюк О. [2] (в контексті забезпечення верховенства права), Кирилюк Д. В. (в частині прямого та опосередкованого впливу на активи) [3], Горбачевська Т. (щодо експропріації активів) [4] та інші. Водночас, немає комплексного дослідження щодо обмеження здійснення саме корпоративних прав учасниками господарського товариства в межах санкційних процедур.

Мета статті – дослідити особливості обмеження здійснення корпоративних прав учасників господарських товариств в межах санкційних процедур. У цьому аспекті – визначити критерії обмеження здійснення корпоративних прав учасниками господарських товариств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосування санкцій, передбачених Законом України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII, стало одним із ключових інструментів захисту національної безпеки в умовах збройної агресії. Одним із правових наслідків введення санкції у вигляді блокування активів є тимчасове обмеження корпоративних прав особи, зокрема права на управління господарським товариством, розпорядження часткою у статутному капіталі та участь у прийнятті рішень органами управління.

За своєю суттю блокування активів не позбавляє суб'єкта права власності, однак припиняє можливість реалізації окремих елементів корпоративного права – передусім правомочностей користування і розпорядження. Це є проявом спеціальної правової заборони, яка діє доти, доки санкція не буде скасована або змінена.

Поряд з санкцією блокування активів, на активи учасників господарських товариств може бути накладено санкцію як стягнення активів в дохід держави. В сукупності їх слід розглядати як механізми впливу на корпоративні права учасників товариства.

Види обмежень корпоративних прав. Запроваджуючи санкції, законодавець надав можливість блокувати чи звертати стягнення на активи підсанкційної особи. Водночас, чи може бути визнано активом саме

корпоративні права учасника товариства? Закон України «Про санкції» не надає нам визначення поняття активів, натомість у Порядку управління активами, щодо яких ухвалено судові рішення про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2023 р. № 1233 (надалі – Порядок управління) до активів відносять також корпоративні права [5]. З огляду на свій майновий характер, корпоративні права серед іншого майна виступатимуть тим активом, на який можуть накладатися санкції.

Аналізуючи правову природу застосування санкцій, крім того, що корпоративні права можуть виступати «підсанкційним» активом, санкції самі по собі можуть опосередковано впливати на здійснення корпоративних прав непідсанкційними учасниками господарських товариств, що технічно заблокує діяльність товариства.

Відтак, потрібно виділити дві категорії можливих ризиків при накладенні санкцій:

- 1) блокування чи звернення стягнення на корпоративні права (актив) підсанкційної особи;
- 2) опосередкований вплив на здійснення корпоративних прав непідсанкційними особами в межах накладення санкцій на активи іншого учасника товариства.

I. Блокування корпоративних прав. Щодо застосування даної санкції на практиці дискутується питання в частині можливості блокування корпоративних прав, так як останні становлять як майнові так і немайнові права [6].

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», блокування активів передбачає тимчасове позбавлення підсанкційної особи можливості користуватися своїм майном та розпоряджатися ним [1]. Відповідно до статті 190 Цивільного кодексу України, майном визнаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майнові права кваліфікуються як неспоживна річ та, відповідно, належать до об'єктів речових прав.

У сфері корпоративних відносин майнові права учасників товариства включають право на участь у розподілі прибутку, отримання дивідендів, а також право на частину активів при ліквідації товариства. Поряд із цим існує категорія немайнових корпоративних прав, до яких належать, зокрема, право на участь в управлінні товариством, право вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів, брати участь у їх роботі та голосувати з питань компетенції зборів.

Як зазначає В. Ващенко, права на цінні папери мають майновий (речовий) характер у розумінні статті 190 Цивільного кодексу України, а відтак можуть бути об'єктом санкцій у формі блокування активів. При цьому немайнові корпоративні права не визнаються майном у розумінні зазначеної норми, а отже, не підпадають під тимчасові обмеження, встановлені санкцією «блокування активів».

За позицією В. Ващенко, застосування такої санкції не обмежує учасника товариства у реалізації його немайнових корпоративних прав, пов'язаних з управлінням товариством, зокрема права брати участь у загальних зборах і користуватися правом голосу [6].

На наш погляд, блокування активів потрібно розглядати у ширшому розумінні, а саме в контексті можливості підсанкційної особи вирішувати долю належного їй майна (в частині його зменшення). До прикладу, якщо участь у загальних зборах та прийняття відповідних рішень вплине в подальшому на долю майна такого господарського товариства, то такий правочин повинен бути заблокований. В іншому випадку взагалі втрачається суть застосування самої санкції у вигляді блокування активів.

II. Стягнення в дохід держави корпоративних прав (частки) підсанкційних осіб на сьогодні не має чітко визначеного механізму і в окремих випадках така санкція може розглядатися як грубе порушення права власності особи. У контексті даного дослідження доцільно зосередити увагу на правових особливостях стягнення частки у статутному капіталі господарського товариства в дохід держави як різновиду санкції, а також на можливих шляхах вирішення проблемних питань, що виникають при її застосуванні.

З огляду на чинне законодавство та судову практику, застосування такої санкції можливе лише за наявності певних умов.

1. Часові межі застосування санкції. Вона може бути застосована лише під час дії правового режиму воєнного стану або після його скасування, за умови, що позовну заяву про її застосування було подано в період дії воєнного стану. Крім того, до фізичної чи юридичної особи має бути вже застосовано санкцію у вигляді блокування активів.

2. Суб'єктний критерій. Цю санкцію може бути застосовано до фізичних або юридичних осіб, які своїми діями створили реальну загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України – зокрема, шляхом участі у збройній агресії чи терористичній діяльності, – або істотно сприяли вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі через їх фінансування.

3. Наявність активів, що можуть бути об'єктом стягнення. Йдеться як про активи, які безпосередньо належать фізичній чи юридичній особі, так і про активи, щодо яких така особа може прямо або опосередковано (через пов'язаних осіб чи структури) здійснювати дії, еквівалентні розпорядженню.

Питання визначення опосередкованого впливу є найбільш дискусійним. Законодавець не встановив чітких критеріїв для відмежування прямого та опосередкованого впливу особи на активи. У зв'язку з цим саме судова практика набуває ключового значення для тлумачення цього поняття, проте наразі вона застосовує різні підходи до визначення меж такого впливу.

У постанові Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 16 червня 2023 року у справі № 991/265/23 було виокремлено категорію активів, «щодо яких особа прямо або опосередковано вчиняє дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними». Такий підхід дозволяє охопити майно, що формально не належить підсанкційній особі, однак фактично перебуває під її контролем, оскільки саме вона визначає його економічну долю та має можливість розпоряджатися ним [8]¹.

Суд установив, що санкція, визначена пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», може застосовуватися не лише до активів, які формально належать підсанкційній особі, а й до майна, над яким така особа здійснює фактичний контроль – зокрема, керує ним, отримує з нього доходи чи визначає напрями його використання, навіть якщо воно зареєстроване на інших осіб [8].

Застосовуючи зазначені критерії до корпоративних прав як виду активів, можна зробити висновок, що підсанкційна особа не обов'язково повинна бути формальним власником частки у статутному капіталі товариства, а може здійснювати лише управлінські або розпорядчі функції, отримувати економічну вигоду. Відповідно, за відсутності таких ознак – фактичного контролю, доходів чи впливу на управління - корпоративні права не підпадуть під визначення активів, щодо яких можливо застосування санкції.

Слід зазначити, що зверненню стягнення активів у дохід держави обов'язково передують застосування санкції у формі їх блокування. Таким чином, стягнення частки у статутному капіталі (корпоративних прав) допускається виключно за умови дотримання передбачених законом вимог. Водночас у таких правовідносинах виникає проблема забезпечення прав інших учасників товариства, які не є підсанкційними особами².

У практичному аспекті можна виокремити два типові випадки:

1) коли підсанкційна особа є безпосереднім учасником товариства – у такій ситуації визначення розміру частки, що підлягає стягненню, не викликає труднощів;

2) коли корпоративна структура має багаторівневий характер, а підсанкційна особа володіє корпоративними правами опосередковано – через інші юридичні особи. У таких випадках виникає складність із визначенням частки, що фактично контролюється, без порушення прав третіх осіб³.

Суди звертають увагу, що дії, спрямовані на «розмиття» часток підсанкційних осіб або на формальне виведення їх з-під контролю, кваліфікуються як недобросовісна поведінка, що суперечить принципам публічного порядку [12]. У таких випадках об'єктом стягнення має бути саме частка, що відповідає розміру фактичної участі підсанкційної особи у товаристві або у структурі власності пов'язаних компаній.

¹ Враховуючи те, що чинне корпоративне законодавство не визначає, що ж таке опосередкований вплив, то суд у цій справі застосував за аналогією:

- положення Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»[9]. А саме у п. 29 ч. 1 ст. 1 цього закону визначено, що ж таке істотна участь - пряме або опосередковане володіння однією особою самостійно чи спільно з іншими особами часткою у розмірі 10 і більше відсотків статутного капіталу або прав голосу в юридичній особі або незалежно від формального володіння можливістю значного впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи;
- положення ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», де зазначається, що особа визнається власником опосередкованої істотної участі незалежно від того, чи здійснює така особа контроль прямого власника участі в юридичній особі або контроль будь-якої іншої особи в ланцюгу володіння корпоративними правами такої юридичної особи [10].

² Зі змісту положень, закріплених у Закон України «Про санкції» [1] винесення Указу Президента України про введення у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» є обов'язковою умовою для звернення до суду із позовною заявою про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини 1 статті 4 Закону України «Про санкції». Разом із цим, Закон не передбачає обов'язку Ради національної безпеки і оборони України конкретизувати у своєму рішенні перелік заблокованих активів. Згадане рішення носить персональний характер та є підставою для тимчасового обмеження права певної особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном, де б воно не знаходилося та з чого б воно не складалося [8].

³ Досить поширеною є ситуація, коли підсанкційна особа володіє активами, структурованими через іноземні юрисдикції, у складі власників яких присутні іноземні юридичні особи або громадяни інших держав, до яких санкції згідно із законодавством України не застосовуються. У таких випадках на практиці виникає проблема визначення можливості звернення стягнення такого активу в дохід держави без порушення прав та законних інтересів непідсанкційних учасників.

У проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо механізму захисту права власності третіх осіб» (2024 р.) пропонувалося надати можливість звернення стягнення одразу на 100 % пакету акцій чи часток юридичної особи, у структурі власності якої є підсанкційна особа [13]. Також обговорювалася ідея автоматичного поновлення корпоративних прав непідсанкційних учасників після реалізації рішення про стягнення [14].

Такий підхід, з одного боку, спрощував би процедуру реалізації санкцій, проте, з іншого – створював би ризики порушення права власності інших учасників товариства, суперечив би принципу пропорційності та міг би стати підставою для численних судових спорів, спрямованих на захист порушених прав.

Як альтернативу, доцільно розглянути механізм, за яким після прийняття рішення про стягнення частки в дохід держави іншим учасникам товариства надається переважне право викупу такої частки. Це забезпечить стабільність корпоративного управління, безперервність господарської діяльності та мінімізує втручання держави у корпоративні відносини, що узгоджується з принципами приватного права [15].

ІІІ. Управління корпоративними правами, до яких застосована санкція стягнення активів в дохід держави регулюється Порядком управління [5]. Фонд державного майна здійснює управління активами на підставі рішення Фонду державного майна про визначення способу управління. Як зазначено у згаданому вже порядку Фонд вправі самостійно управляти активами або ж передати в управління іншому суб'єкту господарювання. І тут постає питання: чи забезпечить такий суб'єкт належне управління корпоративними правами в інтересах товариства? До прикладу, якщо такі права будуть передані конкуруючій юридичній особі, очевидно, що є великі сумніви у здатності управляти активами в інтересах товариства. Відтак, логічним є (1) пряме законодавче закріплення заборони передачі в управління таких активів конкуруючій юридичній особі чи (2) визначення чітких критеріїв та дій, яка така юридична особа вправі здійснювати для забезпечення добросовісного управління майном.

Висновки. Враховуючи наведене, приходимо до висновків, що корпоративні права виступають активами, на які можуть бути накладені санкції. Слід виділити дві категорії можливих ризиків при накладенні санкцій: 1) блокування чи звернення стягнення на корпоративні права (актив) підсанкційної особи; 2) опосередкований вплив на здійснення корпоративних прав непідсанкційними особами в межах накладення санкцій на активи іншого учасника товариства. Застосування таких обмежувальних заходів повинно бути спрямоване на блокування чи звернення стягнення на актив саме підсанкційної особи. Водночас, вони не можуть обмежувати чи порушувати права інших учасників товариства чи перешкоджати діяльності юридичної особи.

Список використаних джерел

1. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 12.11.2025).
2. Щербанюк О. В. Стягнення в дохід держави підсанкційних активів та верховенство права. *Науковий Вісник УжНУ. Серія Право*. 2025. Випуск 90: Частина 4. С. 468-472. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.67>.
3. Кирилюк Д. В. Теоретичні та практичні аспекти застосування понять «прямий» та «опосередкований» вплив на осіб, що знаходяться під санкціями, в нотаріальній практиці. *Академічні візії*. 2023. Вип. 26. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.12199854>.
4. Horbachevska T., Varabash Yu., Uvarova O. The Expropriation of Sanctioned Assets: Does Ukrainian Jurisprudence Respond to Human Rights Concerns? *Journal of Human Rights Practice*. February 2025. Volume 17. Issue 1. P. 97–206 URL: <https://doi.org/10.1093/jhuman/huae031>.
5. Порядок управління активами, щодо яких ухвалено судові рішення про застосування санкції, передбаченої пунктом 1⁻¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції»: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2023 р. № 1233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
6. Ващенко В. Санкційні непорозуміння. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/sankciyni-nerozozuminnya.html> (дата звернення: 15.11.2025).
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.11.2025).
8. Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду 16 червня 2023 року. Справа № 991/265/23. URL: [kdpelmjpfafjppnhbloffcjeomlnpah/https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/AP%20VAKS/ADMIN_JUD/991-265-23-16-06-23.pdf](https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/AP%20VAKS/ADMIN_JUD/991-265-23-16-06-23.pdf) (дата звернення: 13.11.2025).

9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (дата звернення: 16.11.2025)
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 18.11.2025).
11. Постанова Вищого антикорупційного суду від 12 січня 2023 р. Справа № 991/6376/22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C024171> (дата звернення: 13.11.2025) (дата звернення: 18.11.2025).
12. Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 02 квітня 2024 року. Справа № 991/8725/23. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/118224134> (дата звернення: 14.11.2025).
13. Про внесення змін до деяких законів України щодо механізму захисту права власності третіх осіб: Проект Закону від 22.04.2024 № 11195. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/J110971A> (дата звернення: 17.11.2025).
14. Лист АПУ за вих. № 658 від 06 червня 2024 року. URL: https://uba.ua/documents/doc/0001_UVA_%D0%9B%D0%B8%D1%81%D1%82%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf (дата звернення: 14.11.2025).
15. Суха Ю. Управління корпоративними правами учасників господарського товариства в межах санкційних процедур. *Корпоративне управління у підприємницьких товариствах в умовах євроінтеграції: Збірник наукових праць за матеріалами XXIII Міжнародної науково-практичної конференції «Васильєвські читання», присвяченої світлій пам'яті Заслуженої юристки України, докторки юридичних наук, професорки Валентини Антонівни Васильєвої (3-4 жовтня 2025 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. канд. юрид. наук Л. В. Сіучук. Івано-Франківськ, 2025. С. 186–192.*

References

1. *Pro sanktsii: Zakon Ukrainy [On sanctions: Law of Ukraine]* No. 1644-VII. *Verhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*, 2014, August 14. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> [in Ukrainian].
2. Shcherbaniuk, O. V. (2023). Stiahnennia v dokhid derzhavy pidsanktsiinykh aktyviv ta verkhovenstvo pravau [Confiscation of sanctioned assets to the state revenue and the rule of law]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Law*, 90 (40), 468–472. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.67> [in Ukrainian].
3. Kyryliuk, D. V. (2023). Teoretychni ta praktychni aspekty zastosuvannia poniat «priamyi» ta «oposeredkovanyi» vplyv na osib, shcho znakhodiatsia pid sanktsiiamy, v notarialnii praktyts [Theoretical and practical aspects of the application of the concepts «direct» and «indirect» influence on persons under sanctions in notarial practice]. *Akademichni visiti - Academic Visions*, 26. Retrieved from <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1204> [in Ukrainian].
4. Horbachevska, T., Barabash, I., & Uvarova, O. (2025). The expropriation of sanctioned assets: Does Ukrainian jurisprudence respond to human rights concerns? *Journal of Human Rights Practice*, 17(1), 197–206. DOI: <https://doi.org/10.1093/jhuman/huae031> [in Ukrainian].
5. *Procedure for the management of assets in respect of which a court decision has been issued imposing a sanction provided for in paragraph 1-1 of Part 1 of Article 4 of the Law of Ukraine «On Sanctions»: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1233 of 21 November 2023 [Procedure for managing assets subject to a court decision on the application of sanctions under paragraph 1-1, part 1, Article 4 of the Law of Ukraine «On Sanctions»: Resolution No. 1233. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023, November 21)]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
6. Vashchenko, V. Sanktsiini neporozuminnia [Sanction misunderstandings]. *Yurydychna hazeta - Legal Newspaper Online*. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/sankciyni-neporozuminnya.html> [in Ukrainian].
7. Civil Code of Ukraine [Civil Code of Ukraine]. *Verhovna Rada Ukrainu - Verkhovna Rada of Ukraine*, 2016, April 16. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
8. *Decision of the Appeals Chamber of the High Anti-Corruption Court of 16 June 2023. Case No. 991/265/23 [Appeal Chamber of the High Anti-Corruption Court. (2023, June 16). Decision in case No. 991/265/23*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua> [in Ukrainian].

9. *On the Prevention and Combating of Money Laundering, the Financing of Terrorism and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine of 6 December 2019 [On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds of crime, terrorism financing and proliferation of weapons of mass destruction: Law No. 361-IX. Verkhovna Rada of Ukraine, 2019, December 6].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> [in Ukrainian].
10. *On Banks and Banking Activities: Law of Ukraine of 7 December 2000 [On banks and banking activity: Law No. 2121-III. Verkhovna Rada of Ukraine. (2000, December 7)].* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> [in Ukrainian].
11. *Order of the High Anti-Corruption Court of 12 January 2023. Case No. 991/6376/22 [High Anti-Corruption Court of Ukraine. (2023, January 12). Decision in case No. 991/6376/22].* Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/C024171> [in Ukrainian].
12. *Decision of the Appeals Chamber of the High Anti-Corruption Court dated 2 April 2024. Case No. 991/8725/23 [Appeal Chamber of the High Anti-Corruption Court. (2024, April 2). Decision in case No. 991/8725/23].* Retrieved from <https://court.gov.ua/fair/sud> [in Ukrainian].
13. *On amendments to certain laws of Ukraine concerning the mechanism for protecting the property rights of third parties: Draft Law No. 11195 of 22 April 2024 [Draft Law on amendments to certain laws of Ukraine concerning the mechanism for protecting third parties' property rights: No. 11195]. Verhovna Rada Ukrainu - Verkhovna Rada of Ukraine, 2024, April 22.* Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JI10971A> [in Ukrainian].
14. *Letter from the APU, ref. no. 658, dated 6 June 2024 [Ukrainian Bar Association (UBA), 2024, June 6. Letter No. 658].* Retrieved from https://uba.ua/documents/doc/0001_UBA_%D0%9B%D0%B8%D1%81%D1%82%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf [in Ukrainian].
15. Sukha, Yu. (2025). *Upravlinnia korporatyvnymy pravamy uchasnykiv hospodarskoho tovarystva v mezhakh sanktsiinykh protsedur [Management of corporate rights of company participants within sanction procedures]. Zbirnyk naukovykh prats za materialamy XXIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Vasylievski chytannia», prysviachenoj svitlii pamiati Zasluzhenoi yurystky Ukrainy, doktorky yurydychnykh nauk, profesorky Valentyny Antonivny Vasylievoi (3–4 zhovtnia 2025 roku, m. Ivano-Frankivsk) / NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akad. F. H. Burchaka NAPrN Ukrainy [Corporate Governance in Business Entities in the Context of European Integration: A collection of academic papers based on the proceedings of the 23rd International Scientific and Practical Conference «Vasilyev Readings», dedicated to the memory of Valentina Antonivna Vasilyeva, Honoured Lawyer of Ukraine, Doctor of Law, Professor (3–4 October 2025, Ivano-Frankivsk) / F. G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; edited by L. V. Sishchuk, Candidate of Legal Sciences] 186–192.* Ivano-Frankivsk: Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Acad. F. H. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Стаття надійшла 25.11.2025

Стаття прийнята до друку 10.01.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.

Денис Фільварочний,
аспірант НДІ приватного права і
підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0422-6821>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОГО АГРАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено особливості правового регулювання організованого аграрного ринку України. Обґрунтовано, що організований аграрний ринок як об'єкт правового регулювання є різновидом організованого товарного ринку та є частиною аграрного ринку України. Визначено його як складну економіко-правову інституцію, що включає біржові торги, електронні торговельні платформи, стандартизовані цивільно-правові договори, оптові ринки та встановлені правила торгівлі. Зазначено, що багатокomпонентна структура організованого аграрного ринку зумовлює специфіку та комплексний характер його правового регулювання.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний і порівняльно-правовий, які використано для аналізу нормативно-правового регулювання організованого аграрного ринку України, з'ясування його правової природи як різновиду організованого товарного ринку, виявлення особливостей функціонування його інституційних елементів (біржової торгівлі, електронних платформ, оптових ринків, стандартизованих договорів і правил торгівлі).

Обґрунтовано, що організований аграрний ринок є складним об'єктом правового впливу, у межах якого поєднуються господарські, аграрні, цивільні, адміністративні та корпоративні правовідносини, що зумовлює багаторівневий і комплексний характер його функціонування. Зазначено, що така різномірність правовідносин визначає специфіку правового регулювання організованого аграрного ринку та потребує узгодженого застосування норм різних галузей права. Встановлено, що правове регулювання організованого аграрного ринку слід розуміти як цілеспрямований вплив правових норм на суспільні відносини, що виникають у процесі організації та ведення торгівлі сільськогосподарською продукцією на основі стандартизованих умов і правил. Сформульовано, що подальше удосконалення правового регулювання організованого аграрного ринку доцільно здійснювати шляхом системної імплементації норм права ЄС, зокрема у частині нормативного закріплення поняття організації аграрного ринку, визначення його інституційної структури та функціональних елементів.

Ключові слова: підприємництво, ринкові відносини, біржі, правове регулювання, суб'єкт, правовідносини, сільськогосподарська продукція, аграрна торгівля, аграрний ринок.

Filvarochnyi D.

Legal Regulation of the Organized Agricultural Market in Ukraine

The article examines the peculiarities of the legal regulation of the organized agricultural market in Ukraine. It is substantiated that the organized agricultural market, as an object of legal regulation, constitutes a type of organized commodity market and forms an integral part of the agricultural market of Ukraine. It is defined as a complex economic and legal institution encompassing exchange trading, electronic trading platforms, standardized civil law contracts, wholesale markets, and established trading rules. It is noted that the multi-component structure of the organized agricultural market determines the specificity and comprehensive nature of its legal regulation.

The methodological basis of the study is formed by general scientific and special legal methods, in particular the dialectical, formal legal, system-structural, and comparative legal methods, which were employed to analyze the regulatory framework governing the organized agricultural market in Ukraine, to clarify its legal nature as a type of organized commodity market, and to identify the specific features of the functioning of its institutional elements (exchange trading, electronic platforms, wholesale markets, standardized contracts, and trading rules).

It is argued that the organised agricultural market is a complex subject of legal regulation, within which economic, agricultural, civil, administrative and corporate legal relationships are intertwined, giving rise to a multi-layered and comprehensive nature of its functioning. It is noted that such diversity of legal relationships determines the specific nature of the legal regulation of the organised agricultural market and requires the coordinated application of provisions from various branches of law. It is established that the legal regulation of the organized agricultural market

should be understood as a purposeful influence of legal norms on social relations arising in the process of organizing and conducting trade in agricultural products on the basis of standardized conditions and rules. It is concluded that further improvement of the legal regulation of the organized agricultural market should be carried out through the systematic implementation of European Union law, particularly with regard to the normative consolidation of the concept of agricultural market organization, as well as the determination of its institutional structure and functional elements.

Keywords: *entrepreneurship, market relations, exchanges, legal regulation, subject, legal relations, agricultural products, agricultural trade, agricultural market.*

Постановка проблеми. В умовах економічної трансформації, зумовленої воєнним станом, удосконалення господарського законодавства та поглиблення інтеграційних процесів у напрямі входження до європейського економічного простору особливого значення набуває розвиток ефективної інфраструктури аграрного ринку, важливою складовою якої є організований аграрний ринок. В Україні активно формується організований аграрний ринок, зокрема через різні форми біржової та спеціалізованої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Організований аграрний ринок – це системна інституція, що охоплює організаційні, цивільно-правові правовідносини та інфраструктуру ринку. Становлення біржового ринку в Україні розпочалося ще у 1995 році у зв'язку з розвитком ринкової економіки та реформуванням сільськогосподарських підприємств, що вимагало нових підходів до реалізації продукції та забезпечення продовольчої безпеки. Наприклад, у Сумській області біржова інфраструктура почала формуватися через агроторгові доми, які об'єднували виробників та споживачів для оптових продажів і постачання матеріально-технічних ресурсів. Однак більшість таких домів не змогли адаптуватися до нових ринкових умов і до початку роботи біржі припинили діяльність [1].

Сьогодні активна пропозиція щодо біржових торгів зерном пропонується ТОВ «Українською універсальною біржою», яка була зареєстрована 18 листопада 1997 р. з метою прийняття активної участі в ринковій трансформації економіки України та була однією з перших професійних організацій в Україні, яка почала займатися наданням повного спектру біржових послуг [2]. З 1995 року поступово формувалося утворення організованого аграрного ринку. Внаслідок корпоратизації державного сектору економіки можна очікувати підвищення розвитку аграрних ринкових відносин, зокрема в сфері біржової аграрної торгівлі. Водночас, незважаючи на наявність інституційної інфраструктури та законодавчих визначень, правове регулювання організованого аграрного ринку залишається недостатньо систематизованим. Тому проблематика правового регулювання організованого аграрного ринку в Україні потребує подальшого удосконалення.

Мета статті – розкрити особливості правового регулювання організованого аграрного ринку України. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: охарактеризувати організований аграрний ринок як об'єкт правового регулювання; розкрити систему правового регулювання організованого аграрного ринку; виявити напрями подальшого вдосконалення правового регулювання та окреслити перспективи подальших наукових досліджень цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблематики організованого аграрного ринку звертаються як економісти, так і правники. Визначення сутності організованого аграрного ринку можливе через аналіз понять аграрного ринку, біржової торгівлі, організованого товарного ринку та особливостей їх правового забезпечення. Так, Д. О. Червоний у своїй праці досліджує особливості формування аграрних ринків в умовах національної економіки, звертаючи увагу на складну систему взаємозв'язків між виробниками, посередниками та споживачами продукції, а також на значення аграрного ринку для гарантування продовольчої та національної безпеки держави [3]. Теоретичні підходи до трактування понять ринку та аграрного ринку окреслює О. В. Карман, підкреслюючи, що невід'ємною умовою функціонування ринку є конкуренція, яка узгоджує величини попиту і пропозиції через змагання товаровиробників у задоволенні попиту споживачів на певні види продовольства [4, с. 154]. Ю. М. Павлюченко охарактеризував аграрний ринок як об'єкт правового регулювання [5].

Аналіз економічних інструментів регулювання ринків сільськогосподарської продукції в умовах економічної невизначеності, що також має значення для розуміння механізмів організованого ринку, зокрема біржової торгівлі, здійснено М. А. Горлачуком [6]. Аналіз наукових джерел, присвячених проблематиці організованого аграрного ринку, дає підстави стверджувати, що питання його функціонування та розвитку переважно досліджуються в межах економічної науки. Натомість юридичні дослідження, безпосередньо присвячені організованому аграрному ринку, поки що не дістали належного розвитку. Це зумовлює актуальність обраного напрямку дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття організованого аграрного ринку є законодавчо визначеною категорією. Так, у п. 2.12 ст. 2 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» закріплено, що організований аграрний ринок – це сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням і виконанням цивільно-правових договорів, предметом яких є сільськогосподарська продукція, за стандартизованими умовами та реквізитами біржових договорів (контрактів) і правилами Аграрної біржі [7]. Отже, організований аграрний ринок є самостійним об'єктом правового регулювання. При цьому в його межах виникають правовідносини щодо спеціального об'єкта – сільськогосподарської продукції.

Звернемо увагу, що організований аграрний ринок є різновидом товарного ринку. Так, А. І. Масло зазначає, що категорія «організований товарний ринок» вказує на спосіб організації та регулювання діяльності як ринкових суб'єктів, так і механізмів обігу об'єктів торгівлі. Організована форма торгівлі у світовій та вітчизняній практиці традиційно пов'язується з біржовою торгівлею на товарних біржах. Організований товарний ринок являє собою складну багатофункціональну систему правовідносин між його учасниками, як професійними, так і непрофесійними [8]. Враховуючи наведене, можна стверджувати, що організований аграрний ринок є різновидом організованого товарного ринку. Він становить собою складну економіко-правову інституцію, до структури якої входять біржові торги, електронні майданчики, стандартизовані цивільно-правові договори, оптові ринки та правила торгівлі. Така складність зумовлює і комплексний характер його правового регулювання.

Варто звернути увагу, що Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» визначено також термін «аграрний ринок» як сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням і виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції (п. 2.2 ст. 2 Закону) [7]. Аграрний ринок є надзвичайно складним механізмом, що формується із низки взаємопов'язаних сегментів і розвиває систему виробничо-економічних відносин між структурними елементами, які забезпечують рух товарів від виробника до споживача [3]. При зіставленні понять «аграрний ринок» та «організований аграрний ринок» можна дійти висновку, що ці категорії співвідносяться як загальне і спеціальне. Водночас спільним для них є об'єкт правовідносин – організація торгівлі щодо сільськогосподарської продукції.

Аграрний ринок є ширшою категорією, що охоплює сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням і виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції незалежно від форм і способів її реалізації. Такий ринок включає як організовані, так і неорганізовані форми обігу сільськогосподарської продукції. Натомість організований аграрний ринок є складовою аграрного ринку, що характеризується наявністю спеціалізованих інституційних механізмів реалізації продукції, зокрема через біржову торгівлю. Його відмінною рисою є виникнення та здійснення правовідносин на основі стандартизованих умов, типових договорів та відповідно до правил, встановлених біржовими установами.

Враховуючи наведене, можна дійти висновку, що організований аграрний ринок як об'єкт правового регулювання є складним об'єктом правового впливу. У його межах виникають і взаємодіють господарські, аграрні, цивільні, адміністративні та корпоративні правовідносини. Така різноманітність правовідносин зумовлює комплексний характер і специфіку його правового регулювання.

Відомо, що правове регулювання – це характеристика загальної спрямованості впливу права на суспільні відносини залежно від того, який спосіб правового регулювання покладено в його основу – дозвіл чи заборону [9, с. 63]. Водночас правове регулювання є процесом, що передбачає наявність відповідних засобів регулювання, суб'єкта, наділеного необхідними повноваженнями для його здійснення, а також обставин, які зумовлюють відповідну регулятивну діяльність. До предмета правового регулювання належать лише ті суспільні відносини, які можуть бути врегульовані правом і об'єктивно потребують такого регулювання, оскільки право не здатне впливати на явища, що не мають зовнішнього прояву в поведінці суб'єктів [10, с. 17]. Правове регулювання має здійснюватися відповідно до визначених засад, тобто базових положень, сформульованих з урахуванням суспільного досвіду, специфіки об'єкта і предмета правового регулювання, яким повинна відповідати чинна система джерел права [11, с. 9].

Беручи до уваги загальнотеоретичне розуміння правового регулювання, можна визначити, що правове регулювання організованого аграрного ринку слід розуміти як цілеспрямований вплив правових норм на суспільні відносини, що виникають у процесі організації та ведення торгівлі сільськогосподарською продукцією на основі стандартизованих умов і правил. Таке регулювання має комплексний характер, оскільки поєднує дозволи, заборони та зобов'язання, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування ринку, прозорості торговельних операцій і захисту інтересів його учасників.

Варто звернути увагу, що відносини у сфері організованого аграрного ринку є аграрними правовідносинами, але частково виходять за їх межі. Так, В. Ю. Уркевич зазначає, що у сфері сільськогосподарської діяльності виникає значна кількість суспільних відносин, які внаслідок їх урегулювання нормами права набувають форми правових відносин. Аграрні правовідносини виникають у результаті правового врегулювання аграрних суспільних відносин, тобто відносин, що виникають при виробництві сільськогосподарської продукції, її переробленні та реалізації [12, с. 105]. Водночас особливістю правового регулювання організованого аграрного ринку є включення біржового регулювання, що виходить за межі правового регулювання аграрних і цивільно-правових відносин.

Щодо визначення біржових правовідносин О. П. Суц зазначає, що біржові правовідносини у широкому розумінні – це відносини, що виникають з приводу організації та здійснення біржової діяльності. У вузькому розумінні біржові правовідносини – це суспільні відносини, що виникають на підставі цивільно-правових договорів між суб'єктами біржової діяльності (біржею як професійним суб'єктом з організації торгівлі, членами біржі, учасниками ринків капіталу) з приводу купівлі-продажу біржового товару [13, с. 111]. Отже, біржові правовідносини у сфері організованого аграрного ринку можуть охоплювати організаційні, цивільно-правові, господарські та аграрні правовідносини. Таким чином, правове регулювання біржової діяльності поєднує законодавче регулювання із саморегулюванням учасників ринку, забезпечуючи передбачуваність, прозорість і стабільність функціонування організованого аграрного ринку. Це впливає на систему правового регулювання відносин у сфері організованого аграрного ринку, у якій поряд із нормативним регулюванням важливу роль відіграє локальне регулювання, зокрема правила біржової торгівлі.

З огляду на наведене можна зазначити, що правове регулювання організованого аграрного ринку в Україні здійснюється на основі комплексної та цілісної системи норм, закріплених у низці спеціалізованих нормативно-правових актів, спрямованих на організацію торговельних механізмів, захист інтересів учасників ринку, а також забезпечення прозорості й ефективності інфраструктури сільськогосподарського ринку.

Одним із базових нормативно-правових актів у цій сфері є Цивільний кодекс України [14]. Водночас спеціальним є Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», який визначає засади формування і реалізації державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку, зокрема у частині стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення продовольчої безпеки населення [7].

Особлива роль у системі джерел правового регулювання відносин у сфері організованого аграрного ринку належить також Закону України «Про товарні біржі», який визначає правові умови створення та функціонування товарних бірж на території України як організованих товарних ринків, а також заходи щодо протидії зловживанням на організованих товарних ринках [15]. Крім того, Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» регулює відносини, що виникають під час емісії, обігу, викупу цінних паперів і виконання зобов'язань за ними, а також під час провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках, зокрема регулює відносини щодо аграрних нот [16].

Окремої уваги потребують проблеми правового регулювання цифрових бірж та аграрних торгових платформ, які створюються на основі сучасних інформаційних технологій та електронних систем. Хоча наразі в українському законодавстві немає спеціального нормативно-правового акта, що регулює діяльність цифрових сільськогосподарських торгових платформ, їх функціонування здійснюється на основі норм цивільного і господарського законодавства, а також законодавства про електронну комерцію, захист персональних даних і кібербезпеку. Правове регулювання таких платформ має забезпечувати захист прав споживачів, достовірність інформації, прозорість транзакцій і захист від недобросовісної конкуренції, що відповідає сучасним тенденціям розвитку ринкової інфраструктури, а також сприяння інноваціям. Прикладом є Портал Державніторги.Онлайн [17].

Проблемним аспектом правового регулювання організованого аграрного ринку залишається імплементація норм права Європейського Союзу. Насамперед ідеться про Регламент (ЄС) № 1308/2013 Європейського парламенту та Ради від 17 грудня 2013 року про встановлення єдиної організації ринків сільськогосподарської продукції та скасування Регламентів Ради (ЄС) № 922/72, (ЄС) № 234/79, (ЄС) № 1037/2001 і (ЄС) № 1234/2007 [18]. Цей Регламент визначає спільну аграрну політику ЄС щодо організації аграрних ринків, стабілізацію ринків і запобігання кризам через інструменти втручання та підтримки, забезпечення прозорості ринку для інформаційних рішень фермерів і операторів.

Важливе значення має також Директива (ЄС) 2019/633 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про недобросовісні торговельні практики у відносинах між суб'єктами господарювання в ланцюгу постачання сільськогосподарської та харчової продукції. Її положення спрямовані на захист постачальників сільськогосподарської та харчової продукції, зокрема виробників, організацій виробників, їх асоціацій і кооперативів, які є більш вразливими через дисбаланс переговорної сили у відносинах із покупцями. Отже, імплементація зазначених актів права ЄС має важливе значення для вдосконалення правового регулювання організованого аграрного ринку в Україні, зокрема у частині забезпечення прозорості торгівлі, стабільності ринку та захисту слабших учасників ланцюга постачання [19].

Імплементація норм ЄС у правове регулювання організованого аграрного ринку має охоплювати закріплення підходів до організації ринку, а також засад прозорості та справедливості, узгоджених із правом ЄС. Цей процес може розпочатися з внесення змін до Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку». Водночас положення Директиви (ЄС) 2019/633 щодо захисту від недобросовісних торговельних практик у ланцюгах постачання сільськогосподарської продукції доцільно імплементувати до національного законодавства, зокрема Закону України «Про захист економічної конкуренції», шляхом удосконалення правових механізмів запобігання таким практикам та встановлення чітких правил їх заборони. При цьому контроль за дотриманням цих положень Закону має покладатися на Антимонопольний комітет України. Це сприятиме узгодженню національного законодавства з нормами ЄС, які спрямовані на захист слабших учасників ланцюгів постачання. Наведене дасть можливість сформулювати цілісну правову основу для функціонування організованого аграрного ринку.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що організований аграрний ринок є складною системою суспільних відносин, яка зумовлює комплексний і багаторівневий характер його правового регулювання. У цій сфері можна виокремити два взаємопов'язані рівні регулювання – нормативно-правовий і локальний, які визначають застосовні правила функціонування біржової торгівлі та електронних торговельних платформ. Така структурна і функціональна неоднорідність ринку зумовлює необхідність узгодженого застосування норм різних галузей права для забезпечення ефективності та прозорості його функціонування. Особливістю правового регулювання організованого аграрного ринку є високий рівень формалізації, що проявляється у застосуванні стандартизованих умов договорів, типових біржових контрактів і регламентів торговельних майданчиків.

Правове регулювання організованого аграрного ринку є ширшим за аграрно-правове регулювання, оскільки охоплює не лише діяльність суб'єктів агробізнесу та реалізацію сільськогосподарської продукції, а й містить спеціальні норми, що регулюють організацію і проведення біржової торгівлі, встановлення правил функціонування електронних торговельних платформ та забезпечення прозорості ринкових процесів.

Удосконалення правового регулювання організованого аграрного ринку має здійснюватися шляхом імплементації норм Регламенту (ЄС) № 1308/2013 Європейського Парламенту та Ради від 17 грудня 2013 року задля забезпечення прозорості ринку та сприяння прийняттю обґрунтованих рішень суб'єктами агробізнесу й операторами ринку. Крім того, слід урахувати положення Директиви (ЄС) 2019/633 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про недобросовісну торговельну практику в ланцюгах постачання сільськогосподарської продукції. Ця Директива підкреслює необхідність захисту учасників ринку та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є визначення правових характеристик усіх сегментів організованого аграрного ринку.

Список використаних джерел

1. Про біржу. ТОВ «Суmiaгпропмбіржа». URL: <https://stb.sumy.ua/pro-birzhu.html> (дата звернення: 29.01.2026).
2. ТОВ «Українська універсальна біржа» є правонаступником всіх прав та обов'язків Української універсальної біржі: Загальна інформація / Українська універсальна біржа. URL: <https://www.uub.com.ua/pro-birzhu/misiya-ta-tsili/> (дата звернення: 29.01.2026).
3. Червоний Д. Особливості формування аграрних ринків в умовах функціонування національної економіки України. Економіка та суспільство. 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-1>.

4. Карман О. Теоретичні підходи до трактування понять «ринок» та «аграрний ринок». Сталій розвиток економіки. 2017. № 4(37). С. 151–156. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/23> (дата звернення: 29.01.2026).
5. Павлюченко Ю. М. Аграрний ринок як об'єкт правового регулювання. Вісник Донецького національного університету. Сер. В. Економіка і право. 2014. Вип. 2. С. 119–122.
6. Горлачук М. А. Інструментарій регулювання ринків сільськогосподарської продукції в умовах економічної невизначеності. Інноваційна економіка. 2021. № 3-4. С. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.3-4.18>.
7. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 30.01.2026).
8. Масло А. І. Економічна сутність організованого товарного ринку, його функції та структурні елементи. Економіка та суспільство. 2024. № 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-13>.
9. Прилипко В. М. Правове регулювання суспільних відносин: їх типи та ефективність. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 2. С. 62–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/14>.
10. Кельман М. С., Кельман Р. М. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 10. № 3(39). С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.39.013>.
11. Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 7–10.
12. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / [А. П. Гетьман, М. В. Шульга, А. М. Статівка та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Харків Право, 2012. 448 с.
13. Суц О. П. Правова природа біржових правовідносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 8. С. 108–111. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/24>.
14. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.02.2026).
15. Про товарні біржі: Закон України від 10.12.1991 № 1956-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> (дата звернення: 29.01.2026).
16. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#top> (дата звернення: 29.01.2026).
17. Портал Державніторги. Онлайн: офіційний учасник проекту Prozoagro. Продажі. URL: <https://www.dto.com.ua/> (дата звернення: 29.01.2026).
18. Regulation (EU) No 1308/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing a common organisation of the markets in agricultural products and repealing Council Regulations (EEC) No 922/72, (EEC) No 234/79, (EC) No 1037/2001 and (EC) No 1234/2007. Official Journal of the European Union. 2013. L 347. P. 671–854. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/1308/oj/eng> (date of access: 02.02.2026).
19. Directive (EU) 2019/633 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on unfair trading practices in business-to-business relationships in the agricultural and food supply chain. Official Journal of the European Union. 2019. L 111. P. 59–72. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/633/oj/eng> (date of access: 29.01.2026).

References

1. *Pro birzhu [About the exchange]*. Pro birzhu [About the exchange]. TOV «Sumyahroprombirzha» (2026). Retrieved from <https://stb.sumy.ua/pro-birzhu.html> [in Ukrainian].
2. *TOV «Ukrainska universalna birzha» ye pravonastupnykom vsikh prav ta oboviazkiv Ukrainskoi universalnoi birzhi: Zahalna informatsiia [LLC «Ukrainian Universal Exchange» is the successor to all rights and obligations of the Ukrainian Universal Exchange: General information]*. Retrieved from <https://www.uub.com.ua/pro-birzhu/misiya-ta-tsili/> [in Ukrainian].
3. Chervonyi, D. (2023). *Osoblyvosti formuvannia ahrarnykh rynkiv v umovakh funktsionuvannia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Peculiarities of the formation of agricultural markets under the functioning of the*

- national economy of Ukraine*]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 58. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-1> [in Ukrainian].
4. Karman, O. (2017). Teoretychni pidkhody do traktuvannia poniat «rynok» ta «ahraryni rynok» [Theoretical approaches to the interpretation of the concepts «market» and «agricultural market»]. *Stalyi rozvytok ekonomiky - Sustainable economic development*, 4(37), 151-156. Retrieved from <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/23> [in Ukrainian].
  5. Pavliuchenko, Yu. M. (2014). Ahrarnyi rynek yak ob'ekt pravovoho rehuliuвання [Agricultural market as an object of legal regulation]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Ser. V. Ekonomika i pravo - Journal of Donetsk National University. Series: Economics and Law*, 2, 119-122 [in Ukrainian].
  6. Horlachuk, M. A. (2021). Instrumentarii rehuliuвання rynekiv silskohospodarskoi produktsii v umovakh ekonomichnoi nevyznachenosti [Tools for regulating agricultural product markets under conditions of economic uncertainty]. *Innovatsiina ekonomika - Innovation-driven economy*, 3–4, 124-129. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.3-4.18> [in Ukrainian].
  7. *Pro zasady derzhavnoi ahrarnoi polityky ta derzhavnoi polityky silskoho rozvytku: Zakon Ukrainy № 1877-IV* [On the Fundamentals of State Agrarian Policy and State Rural Development Policy: Law of Ukraine No. 1877-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> [in Ukrainian].
  8. Maslo, A. I. (2024). Ekonomichna sutnist orhanizovanoho tovarnoho rynku, yoho funktsii ta strukturni elementy [The economic essence of the organized commodity market, its functions and structural elements]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and Society*, 64. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-13> [in Ukrainian].
  9. Prylypko, V. M. (2022). Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: yikh typy ta efektyvnist [Legal regulation of social relations: their types and effectiveness]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal scientific electronic journal*, 2, 62–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/14> [in Ukrainian].
  10. Kelman, M. S., & Kelman, R. M. (2023). Doktrynalni pidkhody do rozkryttia poniattia «pravove rehuliuвання» [Doctrinal approaches to revealing the concept of «legal regulation»]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriya: Yurydychni nauky - Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, 10 (3(39)), 13–20. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.39.013> [in Ukrainian].
  11. Vanchuk, I. D. (2015). Poniattia y sutnisni oznaky pravovoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: suchasnyi pohliad [The concept and essential features of legal regulation of social relations: a modern view]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 32(1), 7-10 [in Ukrainian].
  12. Hetman, A. P., Shulha, M. V., & Stativka, A. M., et al. (2012). *Pravove rehuliuвання ekolohichnykh, ahrarnykh ta zemelnykh vidnosyn v Ukraini: suchasnyi stan i napriamy vdoskonalennia* [Legal regulation of environmental, agricultural and land relations in Ukraine: current state and directions for improvement]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
  13. Sushch, O. P. (2021). Pravova pryroda birzhovykh pravovidnosyn [Legal nature of exchange legal relations]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal scientific electronic journal*, 8, 108–111. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/24> [in Ukrainian].
  14. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 435-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 435-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
  15. *Verkhovna Rada Ukrainy. (1991, December 10). Pro tovarni birzhi: Zakon Ukrainy № 1956-XII* [On Commodity Exchanges: Law of Ukraine No. 1956-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> [in Ukrainian].
  16. *Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky: Zakon Ukrainy № 3480-IV* [On Capital Markets and Organized Commodity Markets: Law of Ukraine No. 3480-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#top> [in Ukrainian].
  17. *Portal DerzhavniTorhy. Online: ofitsiyniy uchasyk proektu Prozorro.Prodazhi* [DerzhavniTorhy. Online portal: official participant of the Prozorro.Sale project]. Retrieved from <https://www.dto.com.ua/> [in Ukrainian].
  18. Regulation (EU) No 1308/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing a common organisation of the markets in agricultural products and repealing Council Regulations (EEC) No 922/72, (EEC) No 234/79, (EC) No 1037/2001 and (EC) No 1234/2007. (2013). Official Journal of the European Union, L 347, 671–854. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/1308/oj/eng> [in English].

19. Directive (EU) 2019/633 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on unfair trading practices in business-to-business relationships in the agricultural and food supply chain. (2019). *Official Journal of the European Union, L 111*, 59–72. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/633/oj/eng> [in English].

Стаття надійшла 07.02.2026
Стаття прийнята до друку 17.03.2026
Стаття опублікована 30.04.2026.

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI:10.35774/app2026.01.179
УДК 347:232:343:325:336.7

Ольга Карапетян,

кандидат економічних наук, доцент кафедри
безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнський національний
університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8747-7631>

Юрій Коженювський,

здобувач ступеня доктора філософії,
Західноукраїнський національний
університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0004-5229-1484>

ІНСТИТУЦІЙНА РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

У статті досліджується інституційна роль Державної служби фінансового моніторингу України (Держфінмоніторингу) в системі фінансової розвідки в контексті застосування механізмів цивільної конфіскації. З урахуванням сучасних викликів – правових, технологічних, інституційних та міжнародних – визначено основні напрями реформування діяльності Держфінмоніторингу. Проведено компаративний аналіз зарубіжного досвіду (Велика Британія, США, Франція, Італія), який дозволяє адаптувати кращі практики до українського правового поля. Запропоновано концептуальні зміни в законодавчому забезпеченні та міжвідомчій коорди-

© Ольга Карапетян, Юрій Коженювський, 2026

нації задля посилення ефективності боротьби з незаконними активами без потреби у кримінальному вирокі.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, зокрема системно-структурний, формально-правовий, порівняльно-правовий та функціональний методи. Також застосовано елементи аналізу правозастосовної практики та інституційного підходу для оцінки ефективності механізмів цивільної конфіскації.

Окрему увагу приділено співвідношенню механізмів цивільної конфіскації з принципами верховенства права, гарантіями права власності та стандартами Європейської конвенції з прав людини, що є критично важливим у контексті євроінтеграційних зобов'язань України. Обґрунтовано необхідність посилення аналітичної складової фінансового моніторингу шляхом впровадження ризик-орієнтованих підходів, використання інструментів великих даних та штучного інтелекту для виявлення складних схем легалізації доходів.

Ключові слова: Фінансова розвідка, Держфінмоніторинг, цивільна конфіскація, незаконне збагачення, FATF, фінансові злочини, міжнародна співпраця.

Karapetyan O., Kozhenovskiy Yu.

Institutional role of the state financial monitoring service of Ukraine in the financial intelligence system in the context of applying civil confiscation mechanisms

The article examines the institutional role of the State Financial Monitoring Service of Ukraine as a key subject of the national financial intelligence system in the context of applying civil confiscation mechanisms. It is emphasized that under conditions of armed aggression, expansion of sanctions regimes, and the growth of transnational financial crime, civil confiscation becomes an effective financial-legal instrument for depriving illicit assets without the necessity of a criminal conviction.

Considering contemporary legal, technological, institutional, and international challenges, the main directions for reforming the activities of the State Financial Monitoring Service of Ukraine are identified. Particular attention is paid to strengthening its analytical and preventive functions, improving interagency coordination with law enforcement bodies, anti-corruption institutions, and judicial authorities, as well as enhancing international information exchange within global financial intelligence networks.

The article presents a comparative analysis of foreign experience in the application of civil confiscation mechanisms in the United Kingdom, the United States, France, and Italy. This analysis makes it possible to identify effective models of institutional interaction and legal regulation that may be adapted to the Ukrainian legal system, taking into account national specificities and European integration priorities.

Special focus is placed on the correlation between civil confiscation mechanisms and the principles of the rule of law, protection of property rights, and compliance with the standards of the European Convention on Human Rights. This issue is of particular importance in the context of Ukraine's obligations arising from the European integration process. The necessity of improving the legislative framework governing civil confiscation is substantiated, with due regard to the case law of the European Court of Human Rights and the recommendations of the Financial Action Task Force (FATF).

The study employs a set of general scientific and specialized legal research methods, including systemic-structural, formal-legal, comparative-legal, and functional approaches. Elements of case-law analysis and an institutional approach were also applied to assess the effectiveness of civil confiscation mechanisms.

The article also justifies the need to enhance the analytical capacity of financial monitoring through the implementation of risk-based approaches and the use of big data analytics and artificial intelligence technologies. It is concluded that strengthening the institutional role of the State Financial Monitoring Service of Ukraine and improving coordination mechanisms will increase the effectiveness of combating illicit assets and ensure the sustainable development of the national financial security system.

Keywords: financial intelligence, State Financial Monitoring Service of Ukraine, civil confiscation, illicit enrichment, FATF, financial crimes, international cooperation.

Постановка проблеми. Питання цивільної конфіскації на сьогодні набуває особливої актуальності в умовах збройної агресії проти України, тотального виклику національній безпеці, а також необхідності повернення активів, здобутих злочинним шляхом. У цьому контексті ключову роль відіграє Державна служба фінансового моніторингу України - національний підрозділ фінансової розвідки, відповідальний за виявлення, аналіз та передачу правоохоронним органам інформації щодо підозрілих фінансових операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цивільної конфіскації в контексті протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, викликає дедалі більший науковий інтерес у зв'язку з інтеграцією України до міжнародного правового простору та імплементацією передових практик. Цій

тематичі присвячено дослідження таких науковців, як Бойко І. Д., Боярова А. В., Бусол О. Ю., Демидюк О. В., Кальман О. О., Крупчан О. Д., Лавренюк Ю. О., Шумило М. О. та Шумило О. В.

У наукових працях розглядаються різні аспекти цивільної конфіскації: її правова природа, співвідношення з кримінальною конфіскацією, проблеми доказування, дотримання стандартів справедливого судочинства, а також співвідношення з правами власності. Водночас окремі питання залишаються малодослідженими, зокрема це стосується процесуального механізму застосування цивільної конфіскації в Україні, її ефективності як превентивного інструмента фінансового контролю, а також практичної реалізації норм у рішеннях судів. Недостатньо опрацьованим залишається також питання гармонізації українського законодавства з положеннями міжнародних конвенцій, зокрема Конвенції ООН проти корупції та Директив ЄС у сфері конфіскації.

Отже, подальше наукове дослідження інституту цивільної конфіскації є актуальним і необхідним для вдосконалення національного механізму боротьби з незаконним збагаченням і підвищення ефективності правозастосування у сфері фінансової безпеки.

Метою дослідження є з'ясування інституційної ролі Державної служби фінансового моніторингу України (Держфінмоніторингу) в системі фінансової розвідки як ключового суб'єкта національного механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, з акцентом на її участі в реалізації механізмів цивільної конфіскації. У межах цієї мети дослідження спрямоване на виявлення правових, організаційних та функціональних аспектів діяльності Держфінмоніторингу, аналіз його взаємодії з правоохоронними та судовими органами, а також на оцінку ефективності його дій у виявленні та фіксації активів, що можуть підлягати цивільній конфіскації в рамках фінансових розслідувань.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий методи, а також методи аналізу, синтезу та узагальнення. Вони дозволили комплексно оцінити інституційну роль Держфінмоніторингу в системі фінансової розвідки та його участь у механізмах цивільної конфіскації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цивільна конфіскація (англ. non-conviction based confiscation) – це форма відчуження майна, що використовується без попереднього кримінального вироку. Така модель вже давно інтегрована в практику Великобританії, США, Італії, Канади, де правові системи адаптовані до прецедентного або мішаного типу юриспруденції. В Україні ж відповідні положення з'явилися лише у 2019 році у вигляді змін до Цивільного кодексу та Закону України 361 [1].

«Цивільна конфіскація – це форма правової відповідальності, що ґрунтується не на доведенні вини особи у злочині, а на аналізі законності походження активів. Вона передбачає, що держава, за визначених обставин, може звертатися до суду з вимогою вилучити майно, щодо якого існує обґрунтована підозра у його злочинному походженні, навіть якщо особу не було засуджено або не висунуто обвинувачення.

Такий підхід суперечить традиційній презумпції невинуватості, але є виправданим у контексті правової презумпції законного походження майна. Цивільна конфіскація зосереджена на самому майні, а не на поведінці особи.

У міжнародному праві цей механізм підтримано в:

- Конвенції ООН проти корупції (ст. 31),
- Рекомендаціях FATF (особливо № 4 і 38),
- Стратегії ЄС щодо повернення активів (EU Asset Recovery Strategy, 2020)» [2].

У контексті запровадження в Україні механізмів цивільної конфіскації доцільним є вивчення зарубіжного досвіду, де подібні інструменти вже давно застосовуються як ефективний засіб протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Порівняльний аналіз правових моделей Великої Британії, США, Італії, Франції та України свідчить про спільні риси (низький поріг доказування, відсутність потреби у вироку суду) та відмінності у процесуальних підходах, інституційній структурі та ступені незалежності процедури [3]. Представлена нижче таблиця узагальнює ключові характеристики цивільної конфіскації у вибраних юрисдикціях, що дозволяє визначити переваги та недоліки кожної моделі для адаптації до національного правопорядку.

Таблиця 1

Порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду проведення цивільної конфіскації

Країна	Законодавча база / Інституція	Тип конфіскації	Стандарт доказування	Ініціатор / Орган	Особливості
Велика Британія	Proceeds of Crime Act 2002 (Civil Recovery Order)	Цивільна конфіскація	Balance of probabilities (баланс ймовірностей)	Національне агентство зі злочинності (NCA)	Незалежне провадження; не потребує вироку суду у кримінальній справі
США	Інститут civil asset forfeiture	Цивільна конфіскація	Preponderance of the evidence (перевага доказів)	FinCEN, Міністерство юстиції США	Позов подається не проти особи, а проти майна (in rem); активне використання
Італія	Confisca di prevenzione	Превентивна конфіскація	Обґрунтована підозра, непропорційність доходам	Guardia di Finanza	Не потребує кримінального переслідування; конфіскація можлива «за підозрою»
Франція	AGRASC (змішана законодавча база)	Адміністративна та кримінальна конфіскація	Визначається окремо для кожної процедури	Agence AGRASC	Управління активами до і після конфіскації; застосовуються паралельно 2 процедури
Україна	ЦПКУМ (ст. 290 Кримінального процесуального кодексу), Закон «Про запобігання корупції»	Цивільна конфіскація / спецконфіскація	Достатність доказів, що майно є необґрунтованим активом або здобуте злочинним шляхом	Спеціалізована антикорупційна прокуратура, НАБУ, суд	Застосовується без обвинувального вироку; можливість визнання активу необґрунтованим у цивільному провадженні

Держфінмоніторинг – центральний орган виконавчої влади, уповноважений на збір, обробку, аналіз та передачу інформації щодо підозрілих фінансових операцій. Його функції базуються на принципах, викладених у Рекомендаціях FATF.

Попри наявність ефективної аналітичної спроможності, служба не має мандату ініціювати процес цивільної конфіскації самостійно, що суттєво обмежує її вплив на боротьбу з незаконним збагаченням.

Проте інституційна модель залишається фрагментованою, а механізми – не до кінця узгодженими з міжнародними стандартами FATF та рекомендаціями UNODC [5].

Стратегічне місце у системі фінансової безпеки держави ДФМУ здійснює свою діяльність у системі органів фінансового контролю, правоохоронних та антикорупційних інституцій (НАБУ, БЕБ, САП, НАЗК) на основі принципу інформаційної взаємодії. Її аналітична функція спрямована на виявлення структурних фінансових аномалій, зокрема: значні необґрунтовані надходження, транзакції через офшори, нетипові банківські активності [6].

На основі таких спостережень формується аналітичне досьє (case file), яке передається в правоохоронні органи. Проте чинне законодавство не надає ДФМУ права безпосередньо ініціювати процедуру цивільної конфіскації – навіть у випадках очевидної диспропорції між доходами та активами особи.

Хоча ДФМУ не є правоохоронним або судовим органом, його роль у попередньому ідентифікаційному етапі цивільної конфіскації є вирішальною. Аналітики служби: проводять глибокий фінансовий профайлінг; аналізують потоки грошових коштів через фінансові установи; встановлюють зв'язки між особами, транзакціями та юрисдикціями; виявляють вторинні ознаки злочинної активності – приховування бенефіціарів, підставні компанії, маніпуляції з активами тощо.

Ці матеріали можуть (і повинні) бути використані як обґрунтування для позовів про цивільну конфіскацію у судовому порядку. Аналогічно до практики FinCEN у США, ДФМУ є «розвідником» у фінансовому полі, який виявляє цілі для юридичного реагування.

Державна служба фінансового моніторингу України є не лише спостерігачем, але й стратегічним архітектором інформаційної компоненти цивільної конфіскації. У контексті реформування сектору фінансової безпеки та наближення української правової системи до стандартів ЄС, розширення повноважень ДФМУ стане ключовим етапом на шляху до ефективного управління активами злочинного походження [7].

Держфінмоніторинг здійснює: збір і первинну обробку інформації щодо підозрілих транзакцій; аналіз фінансових потоків; формування аналітичних висновків (фінансових досьє); передавання матеріалів правоохоронним органам [8].

Проте нині Держфінмоніторинг має обмежений мандат: без права ініціювати процес конфіскації або прямого замороження активів у рамках цивільного провадження. Окрім цього серед сучасних викликів є такі: – нормативні обмеження. Відсутність чіткого законодавства щодо підстав, порядку, суб'єктів застосування цивільної конфіскації; – технологічна відсталість. Недостатній рівень автоматизації фінансової аналітики, обмежений доступ до міжнародних реєстрів; – інституційна фрагментарність. Недостатня коор-

динація між органами, що мають повноваження у сфері виявлення та арешту майна; – кадрові проблеми. Брак кваліфікованих фінансових аналітиків, відсутність спеціалізованих програм навчання.

Висновки. Державна служба фінансового моніторингу України має усі потенційні передумови для трансформації в потужний аналітичний центр з протидії фінансовим злочинам. Проте ефективне впровадження інструментів цивільної конфіскації вимагає не лише законодавчого оновлення, але й суттєвого перегляду міжінституційних механізмів. Запозичення досвіду країн із розвиненими системами конфіскації дозволить сформуванню в Україні модель, що базуватиметься на принципах правової визначеності, ефективності та справедливості.

Трансформація інституційної моделі Держфінмоніторингу з акцентом на превентивно-аналітичну функцію та розширення міжнародного інформаційного обміну сприятиме підвищенню результативності цивільної конфіскації як інструменту фінансово-правового впливу на незаконні активи.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
2. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/%D0%9C%D1%96%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1> (дата звернення: 20.01.2026).
3. Фінансова розвідка: навч. посіб. / кол. уклад. за заг. ред. Карапетян О.М. Тернопіль: Західноукраїнський національний університет, 2024.
4. Законодавство / Державна служба фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/zakonodavstvo> (дата звернення: 22.01.2026).
5. Макбрайд Д. Вилучення активів в дохід держави і Європейська конвенція з прав людини. USAID, Кімонікс Інтернешнл Інк. 2023. 36 с.
6. Саприкін Д.В., Бохан А.В. Особливості санкційної політики держав та стратегії держав в умовах глобалізації. *Молодий вчений*. 2023. № 5 (117). С. 164–168.
7. Сковчилюк-Павлів О.В. Здійснення адміністративного судочинства Вищим антикорупційним судом у справах про застосування санкцій. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 182–186.
8. Фінансовий моніторинг: навч. посіб. / кол. уклад. за заг. ред. Е.О. Юрія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 304 с.
9. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення (Рекомендації FATF). Париж: Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), 2012 (зі змінами станом на 2023 р.). URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html> (дата звернення: 23.01.2026).
10. Директива (ЄС) 2018/1673 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2018 року про боротьбу з відмиванням грошей за допомогою кримінального права // Офіційний вісник Європейського Союзу. 2018. L 284. С.22–30. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L1673> (дата звернення: 20.01.2026).
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: прийнята резолюцією 58/4 Генеральної Асамблеї ООН від 31 жовтня 2003 року. Нью-Йорк: ООН, 2004. 41 с. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/uncas>. (дата звернення: 18.01.2026).
12. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
13. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 21.01.2026).
14. Basel Institute on Governance. Basel AML Index 2023: Ranking money laundering and terrorist financing risks around the world. Basel: Basel Institute on Governance, 2023. URL: <https://baselgovernance.org/basel-aml-index> (дата звернення: 20.01.2026).
15. Council of Europe. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Ukraine. Fifth Round Mutual Evaluation Report. Strasbourg: Council of Europe, 2021. URL: <https://www.coe.int/en/web/moneyval> (дата звернення: 20.01.2026).

Reference

1. *Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanni) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyschennia: Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 № 361-IX [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine dated 06 December 2019 No. 361-IX]* [in Ukrainian].
2. Mizhnarodni standarty z protydiu vidmyvanni dokhodiv ta finansuvanniu teroryzmu i rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyschennia. [International Standards on Combating Money Laundering, Terrorist Financing and Proliferation of Weapons of Mass Destruction]. Ofitsiini materialy Derzhavnoi sluzhby finansovoho monitorynhu Ukrainy. Retrieved from <https://fiu.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. *Finansova rozvidka: navch. posib. (2024) / kol. ukklad. za zah. red. Karapetian O.M. [Financial Intelligence: textbook]* / ed. by Karapetian O.M. Ternopil: Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
4. *Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy. Zakonodavstvo. [State Financial Monitoring Service of Ukraine. Legislation]*. Retrieved from <https://fiu.gov.ua/pages/zakonodavstvo> [in Ukrainian].
5. Makbraid, D. (2023). *Vyluchennia aktyviv v dokhid derzhavy i Yevropeiska konventsii z prav liudyny [Asset Recovery and the European Convention on Human Rights]*. USAID, Chemonics International Inc. [in Ukrainian].
6. Saprykin, D. V. & Bokhan, A. V. (2023). Osoblyvosti sanktsiinoi polityky derzhav ta stratehii derzhav v umovakh hlobalizatsii [Features of State Sanctions Policy and State Strategies in the Context of Globalization]. *Molodyi vchenyi - Young scientist*, 5 (117), 164–168 [in Ukrainian].
7. Skochyplias-Pavliv, O. V. (2023). Zdiisnennia administratyvnoho sudochynstva Vyschym antykoruptsiinym sudom u spravakh pro zastosuvannia sanktsii. [Administrative Proceedings of the High Anti-Corruption Court in Cases on the Application of Sanctions]. *Pravo i suspilstvo - Law and security*, 2 (2), 182–186 [in Ukrainian].
8. *Finansovyi monitorynh: navch. posib. (2022) / kol. ukklad. za zah. red. E.O. Yurii. [Financial Monitoring: textbook]* / ed. by E.O. Yurii. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yu. Fedkovycha [in Ukrainian].
9. *Financial Action Task Force (FATF) (2012). International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation (The FATF Recommendations) [International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation (The FATF Recommendations)]*. Paris: FATF [in English].
10. *Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law [Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council on combating money laundering by criminal law]* (2018). *Official Journal of the European Union*, L 284, 22–30 [in English].
11. *United Nations Convention against Corruption (UNCAC). [United Nations Convention against Corruption]* (2024). Adopted by General Assembly Resolution 58/4 of 31 October 2003. New York: United Nations [in English].
12. *Pro sanktsii: Zakon Ukrainy vid 14.08.2014 № 1644-VII [On Sanctions: Law of Ukraine dated 14 August 2014 No. 1644-VII]* [in Ukrainian].
13. *Pro Vysshchy antykoruptsiinyi sud: Zakon Ukrainy vid 07.06.2018 № 2447-VIII. [On the High Anti-Corruption Court: Law of Ukraine dated 07 June 2018 No. 2447-VIII]* [in Ukrainian].
14. *Basel Institute on Governance. Basel AML Index 2023: Ranking Money Laundering and Terrorist Financing Risks around the World*. Basel: Basel Institute on Governance [in English].
15. *Council of Europe. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Ukraine* (2021). Fifth Round Mutual Evaluation Report. Strasbourg: Council of Europe [in English].

Стаття надійшла 10.01.2025

Стаття прийнята до друку 27.02.2025

Стаття опублікована 30.04.2026.

DOI:10.35774/app2026.01.185
УДК 343.35:336.7

Володимир Літкевич,

кандидат юридичних наук, доцент
Науковий співробітник кафедри
кримінального права Університет
Мангайма, Федеративна Республіка
Німеччини, м. Мангайм.
Funded by the Deutsche
Forschungsgemeinschaft (DFG, German
Research Foundation) – Projektnummer:
544729875.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9197-9215>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У СПРАВАХ ПРО ВІДМИВАННЯ КОШТІВ: АНАЛІЗ ОГЛЯДУ РІШЕНЬ СУДІВ НІМЕЧЧИНИ ТА СУДУ ЄС (2025)

У статті здійснено науково-правове дослідження судових рішень у справах про відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом (далі – ВК), прийнятих у 2025 році з урахуванням §261 StGB Кримінального кодексу (далі – §261 StGB) та положень Закону про боротьбу з відмиванням грошей (далі – GwG) Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН). Дослідження ґрунтується на основі огляду 11 важливих судових рішень, підготовленого німецькими науковцями М. El-Ghasi та J. Klotz і опублікованого у профільному німецькому юридичному журналі *Geldwäsche & Recht* [1].

Аналіз судових рішень здійснено за уніфікованою схемою, що передбачає послідовний виклад фактичних обставин справи, ключового правового питання, нормативно-правового контексту рішення, позиції суду та доктринального висновку. За результатами дослідження узагальнено сучасні доктринальні підходи, сформовані у практиці судів ФРН та ЄС, щодо тлумачення і застосування кримінально-правових та суміжних механізмів протидії відмиванню коштів (далі – ПВК).

Предметом дослідження є судова практика у справах про ВК, осмислена в німецькій правовій доктрині. Дослідження охоплює підходи, сформовані в практиці судів ФРН та Суду ЄС, щодо тлумачення і застосування § 261 StGB, GwG і положень Директиви (ЄС) 2015/849, зокрема щодо кваліфікації ВК, меж кримінальної відповідальності за самовідмивання, процесуальних стандартів кримінального переслідування та конфіскації активів, а також взаємодії кримінального права з механізмами ПВК – комплаєнсу і фінансового нагляду.

Фокус дослідження зосереджено на виявленні та систематизації доктринально значущих підходів, які простежуються в судовій практиці ФРН та ЄС у справах про ВК. Судові рішення розглядаються не як самостійний емпіричний матеріал, а як джерело правових позицій, релевантних для розуміння інституційної логіки криміналізації ВК.

У межах дослідження проаналізовано, зокрема, такі напрями: розмежування предикатного злочину та самостійного складу ВК; тлумачення винятку самовідмивання (§ 261 абз. 7 StGB) і критерії настання кримінальної відповідальності предикатного правопорушника; процесуальні межі застосування принципу заборони подвійного покарання за одне й те саме правопорушення – *ne bis in idem* та стандарту початкової підозри; роль конфіскації активів і суміжних позакримінальних механізмів у комплексній системі ПВК.

Методологічною основою дослідження є аналіз судових рішень, здійснений із застосуванням уніфікованої аналітичної схеми (фактичні обставини – правове питання – нормативний контекст – позиція суду – доктринальний висновок). У межах дослідження використано формально-догматичний метод – для аналізу норм кримінального, кримінального процесуального та адміністративного законодавства у сфері ПВК; функціонально-цільовий метод – для оцінки кримінально-правового значення відповідних діянь і мети регулювання заходів ПВК; системний – для розгляду ПВК як інтегрованої сукупності кримінально-правових, процесуальних, конфіскаційних і комплаєнс-інструментів.

Наукова цінність дослідження полягає у доктринальному осмисленні окремих показових судових рішень судів ФРН та ЄС у сфері протидії відмиванню коштів, а також у розкритті інституційної логіки криміналізації ВК у праві ФРН та ЄС на матеріалі їх аргументації. Сформульовані висновки сприятимуть коректному методологічному сприйняттю іноземної судової практики, зменшуватимуть ризики її некритичної рецепції в

національному правовому дискурсі та поглиблюватимуть доктринальне розуміння ВК як автономного кримінально-правового феномену.

Ключові слова: відмивання коштів (ВК), § 261 Кримінального кодексу ФРН, судова доктрина, само-відмивання, предикатний злочин, ПВК, ризик-орієнтований підхід, конфіскація активів, інструмент публічного викриття порушень, принцип заборони подвійного покарання за одне й те саме правопорушення.

Litkevych V.

Modern Approaches in Money Laundering Cases: Analysis of a Review of German and EU Court Decisions (2025)

This article presents a doctrinal legal analysis of court decisions in cases concerning money laundering (ML) rendered in 2025, with due regard to § 261 of the German Criminal Code (Strafgesetzbuch, StGB) and the provisions of the German Anti-Money Laundering Act (Geldwäschegesetz, GwG). The study is based on a review of eleven selected court decisions prepared by German scholars M. El-Ghasi and J. Klotz and published in the specialized legal journal Geldwäsche & Recht [1].

The court decisions are examined using a unified analytical framework that encompasses the factual background of the case, the key legal issue, the relevant normative context, the reasoning of the court, and the resulting doctrinal conclusions. On this basis, the study systematizes current doctrinal approaches reflected in the judicial practice of German and EU courts concerning the interpretation and application of criminal law and related mechanisms for combating money laundering (AML).

The subject of the study is judicial practice in ML cases as understood in German legal doctrine. The analysis covers approaches developed by German and EU courts with respect to the interpretation and application of § 261 StGB, the GwG, and Directive (EU) 2015/849, in particular regarding the qualification of money laundering, the limits of criminal liability for self-laundering, procedural standards for criminal prosecution and asset confiscation, as well as the interaction between criminal law and AML mechanisms, including compliance obligations and financial supervision.

The focus of the study lies in identifying and systematizing doctrinally significant legal positions emerging from judicial practice in ML cases. Court decisions are considered not as independent empirical material, but as a source of legal reasoning relevant to understanding the institutional logic of the criminalization of money laundering.

In particular, the study examines the distinction between predicate offenses and autonomous money laundering offenses; the interpretation of the self-laundering exception under § 261(7) StGB and the criteria for the criminal liability of predicate offenders; procedural limits on the application of the ne bis in idem principle and the standard of initial suspicion; and the role of asset confiscation and related non-criminal instruments within the integrated AML framework.

The methodological basis of the study consists of a structured analysis of court decisions using a unified scheme (factual circumstances – legal issue – normative context – judicial reasoning – doctrinal conclusion). The research employs a formal-dogmatic method to analyze criminal, criminal-procedural, and administrative AML norms; a functional-teleological method to assess the criminal-law significance and regulatory objectives of AML measures; and a systemic method to conceptualize AML as an integrated set of criminal-law, procedural, confiscation-related, and compliance instruments.

The scientific value of the study lies in its doctrinal interpretation of selected representative court decisions of German and EU courts in the field of anti-money laundering, as well as in elucidating the institutional logic of ML criminalization in German and EU law based on judicial reasoning. The findings contribute to a methodologically sound understanding of foreign judicial practice, reduce the risks of its uncritical reception in national legal discourse, and deepen the doctrinal understanding of money laundering as an autonomous criminal-law phenomenon.

Keywords: money laundering, § 261 StGB, judicial doctrine, self-laundering, predicate offense, AML, risk-based approach, asset confiscation, naming and shaming, ne bis in idem.

Постановка проблеми. У сучасних правопорядках ВК дедалі менше сприймається як автономний кримінально-правовий склад і дедалі більше інтегрується у функціонально пов'язану систему кримінально-правових, кримінально-процесуальних та суміжних регуляторних механізмів, спрямованих на захист правосуддя, фінансової стабільності та інших публічно значущих інтересів. Такий зсув від ізольованої криміналізації до комплексної моделі протидії є характерним і для права ЄС, в межах якого ВК, фінансування тероризму та організована злочинність розглядаються як системні загрози, що потребують не лише подальшого розвитку кримінально-правових інструментів, а й цілеспрямованого та пропорційного запобігання використанню фінансової системи для злочинних цілей [2, с. 73].

Водночас така інституційна трансформація породжує низку принципових кримінально-правових проблем. Насамперед ідеться про ризики надмірної експансії криміналізації у сфері ПВК, що

може призводити до подвійного покарання, розмивання догматичних меж між предикатним злочином і самостійним складом ВК, а також до підміни власне кримінально-правових цілей регуляторними завданнями фінансового контролю [3, с. 209].

У цьому контексті особливого значення набуває аналіз судової практики, яка дозволяє не тільки встановити чіткі доктринальні межі кримінальної відповідальності за ВК, але й за умови узгодженості судових підходів і належної судової співпраці між державами-членами ЄС стати запорукою ефективної боротьби з цим явищем з огляду на його транскордонний характер [4, s. 235].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі проблематика ПВК (ст. 209 КК України) досліджувалася у працях низки науковців, зокрема в аспекті кримінально-правового аналізу складу злочину, проблем кваліфікації, криміналістичних підходів до розслідування та окремих питань доказування й арешту майна. До таких авторів належать: Аркуша Л. І., Берзін П. С., Винник А. О., Гловюк І. В., Гуторова Н. О., Дудоров О. О., Чернявський С. С., Тацій В. Я., Хавронюк М. І., Халін О. В., Якових Є. В.

Однак, питання судової доктрини як джерела розвитку правозастосовних стандартів, а також взаємодії кримінального права з процесуальними, конфіскаційними та комплаєнс-механізмами ПВК ще мало висвітлено в українській науковій літературі. Натомість у німецькій та європейській доктрині судова практика відіграє ключову роль у формуванні функціональних меж ПВК, що зумовлює необхідність її системного аналізу для українського правознавства.

Метою дослідження є доктринальне осмислення сучасних підходів до тлумачення і застосування кримінально-правових та суміжних механізмів ПВК, сформованих у судовій практиці ФРН та ЄС, на основі аналізу відповідних судових рішень, систематизованих у німецькому науковому огляді. У цьому контексті дослідження спрямоване на ознайомлення українського наукового читача з практикою судів ФРН та Суду ЄС у складних справах про ВК, зокрема щодо розмежування предикатного злочину і самостійного складу відмивання, застосування винятку самовідмивання, а також використання процесуальних, фінансових і конфіскаційних інструментів.

Актуальність такого аналізу зумовлена особливостями національної судової практики України, яка тривалий час відтворювала модель, за якої кримінальна відповідальність за ВК фактично ставилася у залежність від доведення та засудження за предикатний злочин [5, с. 53]. У підсумку дослідження спрямоване на формування цілісного уявлення про ВК як автономного кримінально-правового феномену та на окреслення можливих орієнтирів для розвитку національної судової практики з урахуванням міжнародних стандартів ПВК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування німецької моделі ПВК розпочалося на початку 1990-х років під вирішальним впливом міжнародних зобов'язань. Вона від самого початку будувалася як дволанкова система, що поєднувала кримінально-правовий та адміністративно-превентивний рівні. Прийняття Закону про боротьбу з незаконним обігом наркотиків та іншими проявами організованої злочинності (OrgKG) у 1992 році заклало матеріально-кримінальний фундамент цієї моделі через запровадження складу ВК (§ 261 StGB) та пов'язаних інститутів майнових санкцій і конфіскації. Водночас ранній досвід показав обмежену ефективність суто кримінально-правових засобів у виявленні ВК, яке розглядалося як «злочин без жертв» і лише у виняткових випадках ставало відомим правоохоронним органам без зовнішніх сигналів [6, s. 45].

Саме тому ухвалення Закону про відмивання грошей (GwG) 1993 року стало ключовим поворотом до інформаційно-превентивної моделі, яка поклала на банки та фінансові установи обов'язки ідентифікації клієнтів, документування операцій і повідомлення про підозрілі транзакції [7, s. 249-250].

Станом на початок 2000-х років взаємодія § 261 StGB і GwG будувалася за логікою функціонального розподілу: адміністративно-превентивні механізми забезпечували формування інформаційної бази для виявлення фінансових потоків, тоді як кримінальне право застосовувалося вибірково й було орієнтоване передусім на протидію організованій злочинності, водночас виконуючи допоміжну функцію захисту належного здійснення правосуддя. § 261 StGB існував у формі каталожної моделі предикатних злочинів, орієнтованої на серйозну та організовану злочинність, із високими порогами відповідальності, обережним підходом до самовідмивання та акцентом на уникнення подвійного покарання.

Станом на 2025 рік кримінально-правові механізми ПВК у ФРН зазнали принципової трансформації, у межах якої кримінально-правовий сегмент системи ПВК, сформований навколо § 261 StGB у системному зв'язку з положеннями GwG, посів особливе міжгалузеве місце в структурі кримінального права. Під впливом стандартів FATF, права ЄС і внутрішніх реформ § 261 StGB еволюціонував у напрямі all-crime-

моделі, що зумовило втрату ним ролі догматичного фільтра «серйозної злочинності» та дедалі більше набуття функцій інструмента загального контролю фінансового обігу. У науковій літературі ця трансформація § 261 StGB була піддана критиці як така, що, за оцінкою Bülte, відображає однобічну орієнтацію кримінального законодавця на ефективність на шкоду принципу пропорційності [8, s. 8].

Водночас ця трансформація § 261 StGB дала підстави Hefendehl R. стверджувати, що охоронюване правове благо (Rechtsgut) кримінально-правового сегмента системи ПВК полягає не стільки в реалізації каральної функції, скільки «в захисті функціональності кримінального судочинства в його фактичному вигляді, оскільки відмивання грошей ускладнює кримінальне переслідування попереднього злочину. Правове благо попереднього злочину, у разі необхідності, також захищається, але як наслідок (примітка – як побічний ефект захисту функціональності кримінального судочинства) та забезпеченні спроможності держави ефективно реагувати на економічну злочинність [9, s. 403].

Паралельно GwG перетворився з інформаційного додатка до кримінального права на самостійну ризик-орієнтовану систему комплаєнсу, інтегровану в логіку запобігання, а не лише виявлення ВК. У результаті відбулося суттєве зближення кримінально-правових і адміністративних механізмів, що поставило нові питання щодо меж криміналізації, принципу пропорційності та збереження гарантій правової держави.

Саме в цьому трансформованому нормативному контексті формувалася судова практика Німеччина, яка відображала спроби судів доктринально врівноважити розширені інструменти ПВК із класичними принципами кримінального права та конституційними обмеженнями. Окремі вузлові питання, таких зусиль простежуються у добірці наступних 11 рішень 2025 року.

1. Справа про комерційне шахрайство та ВК, розглянута Кельнським земельним судом (LG Köln Urt. v. 26. Februar 2025 – 118 KLS 21/24 (BeckRS 2025, 17022)).

Фактичні обставини справи. У 2023–2024 роках обвинувачений систематично вводив в оману підприємства, (переважно у сфері клінінгу), яким пропонував придбати фіктивні активи з конкурсною маси неплатоспроможних підприємств. Себе він видавав за працівника або юриста фіктивних юридичних фірм, створював відповідні вебсайти; надсилав підроблені документи про неплатоспроможність і рахунки-фактури. Отримані від потерпілих платежі спрямовувалися: на рахунки, які контролював сам обвинувачений або на рахунки залучених фінансових агентів. Агенти, введені в оману щодо злочинного походження коштів, отримували гроші, конвертували їх у криптовалюту та передавали обвинуваченому.

Ключове правове питання. Чи є використання фінансових агентів і подальша конвертація коштів у криптовалюту простим розпорядженням доходами, одержаними внаслідок предикатного злочину, чи ці дії утворюють самостійний склад злочину ВК.

Нормативно-правовий контекст. Відповідно до абзацу сьомого § 261 StGB особа, яка підлягає покаранню за участь у попередньому злочині, карається відповідно до частин 1–6 лише за злочин ВК в тому випадку, якщо вона вводить предмет (Gegenstand), що походить із протиправного діяння в обіг, приховуючи його незаконне походження; учасник предикатного злочину (Vortäter) звільняється від відповідальності за відмивання, якщо його поведінка обмежується використанням або зберіганням предмета. Натомість такий учасник набуває статусу предикатного правопорушника, який сам відмиває предмет (selbstgeldwäschender Vortäter) у разі введення його в обіг із приховуванням його незаконного походження.

Відповідно до абз. 7 § 261 StGB особа, яка підлягає кримінальній відповідальності за участь у предикатному злочині, може бути притягнута до відповідальності за ВК згідно з частинами 1–6 цієї статті лише у разі, якщо вона вводить предмет (Gegenstand), що походить із протиправного діяння, в обіг із приховуванням його незаконного походження. Така особа набуває статусу предикатного правопорушника, який сам здійснює відмивання (selbstgeldwäschender Vortäter). Якщо ж поведінка учасника предикатного злочину (Vortäter) обмежується використанням або зберіганням такого предмета, він звільняється від відповідальності за відмивання.

Позиція суду. Суд визнав відмивання доведеним як у формі безпосереднього вчинення злочину обвинуваченим, так і опосередкованого – фінансовими агентами, яких було введено в оману щодо кримінального походження предмета і вони діяли без умислу. Обвинувачений, який мав перевагу в знаннях та волі, використовував їх як інструмент.

Суд відхилив застосування винятку з кримінальної відповідальності, передбаченого абз. 7 §261 StGB. Наступні після предикатного злочину дії – переказ коштів на рахунки криптобірж і обмін на криптовалюту – кваліфіковано як «розміщення на ринку» з одночасним приховуванням походження.

Доктринальний висновок. Рішення фіксує підхід, за яким криптоінфраструктура розглядається як повноцінний «ринок», а використання фінансових агентів – як інструмент приховування, що автоматично виводить справу за межі самовідмивання.

2. Справа про кримінально-правову кваліфікацію ВК у разі відсутності караного предикатного злочину, розглянута Вищим земельним судом м. Целле. (OLG Celle Urt. v. 11.April 2025 – 2 ORs 18/25 (BeckRS 2025, 8359))

Фактичні обставини справи. Підсудний придбав і зберігав шість грамів канабісу. Ознак торгівлі наркотичними засобами або іншої діяльності, що виходила б за межі особистого споживання, встановлено не було. Земельний суд ухвалив виправдувальний вирок. Прокуратура подала апеляцію, вважаючи, що суд першої інстанції порушив обов'язок повного правового аналізу обставин справи, передбаченого § 264 StPO – Кримінально-процесуального кодексу ФРН, оскільки не перевіряв можливість кримінальної відповідальності за ВК, передбаченого § 261 StGB, з огляду на те, що канабіс нібито походить від незаконного предикатного злочину (незаконного вирощування).

Ключове правове питання. Чи може придбання та зберігання невеликої кількості канабісу, що не карається відповідно до Закону про споживчий канабіс (KCanG), водночас утворювати склад злочину ВК за § 261 StGB через формальне посилання на незаконне його походження.

Нормативно-правовий контекст. Справу розглянуто на тлі набрання чинності KCanG, який установлює чіткі межі безкарності щодо придбання та зберігання канабісу для особистого споживання (зокрема § 34 KCanG). Формально § 261 StGB після переходу до all-crime model допускає ВК, що походить із будь-якого протиправного діяння. Водночас постає питання про допустимі межі такого розширення з урахуванням спеціального законодавства та законодавчої мети декриміналізації.

Позиція суду. Вищий земельний суд Целле відхилив апеляцію прокуратури як необґрунтовану та заперечив можливість кримінальної відповідальності за ВК. Колегія виходила з того, що застосування § 261 StGB у випадках придбання та зберігання канабісу нижче встановлених у KCanG порогів підлягає телеологічному скороченню (teleologische Reduktion). Метою законодавця при ухваленні KCanG була широка декриміналізація діяльності, пов'язаної зі споживанням, з метою зменшення навантаження на систему кримінальної юстиції. Притягнення до відповідальності за ВК у таких ситуаціях суперечило б цій меті та створювало б внутрішні колізії правового порядку. Суд зазначив, що відсутність прямої згадки § 261 StGB у законодавчих матеріалах KCanG є законодавчим недоглядом і не перешкоджає застосуванню телеологічного скорочення.

Додаткове обґрунтування (доктрина законодавчого збігу). Колегія застосувала доктрину *lex specialis* і вказала, що § 34 KCanG слід розглядати як привілейовану спеціальну норму, що визначає межі безкарності, свідомо встановлені законодавцем, і яка охоплює поведінку, що інакше могла б формально розглядатися як предикат для § 261 StGB.

Доктринальний висновок. Рішення фіксує коригувальний підхід до all-crime-моделі § 261 StGB, відповідно до якого не кожне формально протиправне походження предмета автоматично зумовлює кримінальну відповідальність за ВК. У випадках цілеспрямованої декриміналізації відповідної поведінки суди зобов'язані обмежувати сферу застосування § 261 StGB шляхом телеологічного скорочення з урахуванням спеціального правового регулювання. За такого підходу криміналізація у сфері ПВК не може використовуватися як інструмент непрямого нівелювання законодавчих рішень щодо декриміналізації окремих форм поведінки.

3. Справа про застосування принципу *ne bis in idem* у контексті шахрайства та ВК, розглянута вищим земельним судом землі Берлін – Каммергеріхт Берлін (KG Beschl. v. 16.April 2025 – 3 Ws 13/25 (BeckRS 2025, 17139))

Фактичні обставини справи. Підсудній було пред'явлено обвинувачення у вчиненні восьми епізодів ВК, що полягали у відкритті у 2021 році банківського рахунку та наданні його у користування співучасникам для здійснення операцій з доходами, одержаними внаслідок шахрайської діяльності. Земельний суд припинив кримінальне провадження на підставі § 206 StPO, з огляду на те, що підсудна вже була засуджена місцевим судом Падерборна за шахрайство – продаж комп'ютера, яким підсудна не володіла, та отримання коштів на її банківський рахунок.

Ключове правове питання. Чи перешкоджає остаточний обвинувальний вирок за шахрайство подальшому кримінальному переслідуванню підсудної за ВК, пов'язаного з використанням того самого банківського рахунку, з огляду на принцип *ne bis in idem*, закріплений в абз. 3 ст. 103 Основного Закону ФРН.

Нормативно-правовий контекст. Вирішальним для оцінки справи стало процесуальне розуміння поняття «діяння» (*Tat*) у значенні § 264 StPO. У німецькому кримінальному процесі це поняття трактується не формально, а як єдина історична подія, обмежена в часі та за змістом, яка визначається сукупністю фактичних обставин, а не їх правовою кваліфікацією. Саме таке розуміння *Tat* слугує ключовим критерієм для встановлення меж дії принципу *ne bis in idem* та розв'язання питання про допустимість окремого кримінального переслідування за відмивання грошей поряд із предикатним злочином².

Позиція суду. Земельний суд землі Берлін – Каммергеріхт Берлін задовольнив скаргу прокурора, скасував постанову про закриття провадження з огляду на відсутність процесуальної перешкоди для подальшого розгляду справи. Суд констатував, що засуджене шахрайство та інкриміноване ВК не утворюють єдиного процесуального діяння у сенсі принципу *ne bis in idem*. На думку судової колегії фактичні дії, а також час їх вчинення істотно відрізняються. Діяння, пов'язані з ВК, мали місце вже на стадії відкриття банківського рахунку у грудні 2021 року та укладення незаконної домовленості зі співучасниками щодо його використання. Натомість шахрайство підсудної полягало в обмані конкретного покупця у січні 2022 року. Збіг у використанні одного й того самого банківського рахунку має лише другорядне, підпорядковане значення для складу шахрайства та не визначає його фактичного ядра. Крім того, суд звернув увагу на відмінність охоронюваних кримінальним правом благ: переслідування шахрайства спрямоване на захист майнових інтересів потерпілого, тоді як ПВК передусім охороняє інтереси правосуддя та ефективність кримінального переслідування, зокрема можливість виявлення й конфіскації доходів злочинного походження.

Доктринальний висновок. Рішення Земельного суду землі Берлін – Каммергеріхт Берлін фіксує відсутність процесуальної тотожності (*prozessuale Tatidentität*) між діяннями шахрайства і ВК. Сам факт використання одного фінансового інструменту (банківського рахунку) у шахрайстві та подальших операціях із доходами не створює процесуальної єдності. ВК визнається самостійним злочином, який може переслідуватися окремо від предикатного діяння, якщо між ними відсутня тотожність історичної події. Такий підхід підсилює автономію § 261 StGB у кримінальному процесі та обмежує можливість блокування переслідування ВК шляхом посилання на *ne bis in idem*.

4. Справа про кваліфікацію внутрішньої передачі предмета злочинного походження між учасниками групи у розумінні § 261 StGB, розглянута Федеральним судом Німеччини (BGH, Beschl. v. 22. April 2025 – 5 StR 29/25 (BeckRS 2025, 8937))

Фактичні обставини справи. Підсудний брав участь в організованій злочинній групі, діяльність якої здійснювалася за так званою схемою «фальшивого поліцейського». На початковому етапі він виконував функції безпосереднього отримання грошових коштів і цінностей від потерпілих осіб. Надалі його роль у структурі групи змінилася: підсудний перейняв функції координації руху предметів, злочинного походження, що полягали в їх прийнятті від інших учасників групи та їхнього подальшого пересилання керівникам злочинної групи.

Суд першої інстанції визнав підсудного винним у вчиненні шахрайства – в частині епізодів, пов'язаних із безпосереднім одержанням предметів від потерпілих, – а також у ВК – в частині дій, здійснюваних ним у межах координації та подальшого переміщення предметів, злочинного походження.

Ключове правове питання. Чи утворює передача предметів, одержаних злочинним шляхом, між членами однієї злочинної групи «введення в обіг» у розумінні § 261 StGB та, відповідно, чи може така поведінка кваліфікуватися як ВК учасником предикатного злочину (підсудним).

Позиція Федерального суду. Федеральний суд скасував обвинувальний вирок у частині ВК. Суд виходив із того, що кримінальна відповідальність предикатного правопорушника за § 261 StGB можлива лише за умови фактичного виведення предмета зі сфери контролю злочинної групи та передачі контролю над ним зовнішній третій особі.

У цьому контексті суд уточнив зміст поняття «введення в обіг» з урахуванням аналогічних підходів, вироблених у практиці застосування ст. 146 StGB (фальшивомонетництво). Зокрема, як приклад введення в обіг розглядається внесення незаконно отриманої готівки на банківський рахунок.

Водночас передача предмета між учасниками тієї самої злочинної групи – зокрема від особи, яка здійснювала координацію його переміщення, до керівників групи – була кваліфікована судом як внутрішній розподіл. Такі дії не призводять до втрати групою контролю над предметом і, відповідно, не утворюють складу злочину ВК.

Доктринальний висновок. Рішення чітко проводить межу між кримінально релевантним «введенням в обіг» та некараною внутрішньою передачею предмета в межах злочинної групи. Воно

підтверджує обмежувальну логіку абз. 7 § 261 StGB і запобігає перетворенню ВК на універсальний інструмент криміналізації будь-якого внутрішнього руху предмета, набутого злочинним шляхом.

5. Справа про неналежну співпрацю працівника у внутрішньому AML-розслідуванні як підставу для його звільнення, розглянута судом з трудових спорів Бремена-Бремергафена (ArbG Bremen-Bremerhaven, Urt. v. 25.April 2025 – 3 Ca 3146/24 (BeckRS 2025, 17448)).

Фактичні обставини справи. Позивачка проходила стажування у банку, який виступав відповідачем у справі. Під час внутрішнього моніторингу на її приватному розрахунковому рахунку, відкритому в тому ж банку, було виявлено низку нетипових фінансових операцій. На вимоги відділу комплаєнсу надати інформацію про походження та цільове призначення коштів, позивачка надавала суперечливі та непереконливі пояснення. Після безрезультатних спроб з'ясування обставин банк припинив стажування та звільнив позивачку без дотримання строку попередження.

Ключове правове питання. Чи може відмова або недостатня співпраця стажиста банку у внутрішньому з'ясуванні підозрілих операцій, пов'язаних із можливим ВК на його власному рахунку, становити «важливу причину» для позачергового припинення трудових (навчальних) відносин.

Нормативно-правовий контекст. Суд виходив із поєднання загальноцивільних і спеціальних регуляторних обов'язків. Згідно з абз. 2 § 241 Цивільного кодексу Німеччини (BGB), працівник або стажист зобов'язаний дбати про інтереси роботодавця. Для банківського сектору цей обов'язок посилюється спеціальними вимогами законодавства про ПВК. Відповідно до абз. 1 § 2 GwG, банк є зобов'язаною особою та має виконувати комплексні обов'язки з моніторингу і з'ясування підозрілих фінансових операцій.

Позиція суду. Суд відхилив позов про визнання звільнення незаконним і визнав позачергове припинення стажування обґрунтованим. Суд зазначив, що стажисти банківських установ перебувають у відносинах підвищеної довіри та мають спеціальний договірний обов'язок сприяти виконанню ПВК-обов'язків роботодавця. Позивачка серйозно порушила цей обов'язок, коли надавала суперечливу, непереконливу та частково явно неправдиву інформацію. Така поведінка не лише перешкождала внутрішньому розслідуванню, а й об'єктивно посилювала підозру у ВК. З огляду на те що позивачка пройшла відповідне навчання з питань ПВК, вона усвідомлювала значення та наслідки своєї поведінки. Суд підкреслив, що банк повинен мати можливість покладатися на надійність як працівників, так і стажистів. Тривале існування невіршеної та посиленої підозри у ВК робить подальше перебування особи у банківській установі неприйнятним.

Доктринальний висновок. Рішення закріплює підхід, відповідно до якого обов'язки співпраці у сфері протидії відмиванню коштів становлять не лише елемент публічно-правового фінансового нагляду, а й інтегруються у зміст приватноправових трудових і навчальних правовідносин у банківському секторі. Недостатня або формальна співпраця з внутрішнім комплаєнсом може кваліфікуватися як істотне порушення договірних обов'язків лояльності та бути правомірною підставою для позачергового звільнення, навіть за відсутності доведеного кримінального правопорушення.

6. Справа про зміст і межі поняття “приховування” у рамках винятку щодо самовідмивання (абз. 7 § 261 StGB), розглянута Федеральним судом Німеччини (BGH, Urt. v. 30.April 2025 – 6 StR 326/24 (BeckRS 2025, 21115))

Фактичні обставини справи. Підсудний S отримував значні грошові доходи від організованих ним несанкціонованих покерних ігор та експлуатації незаконних гральних автоматів. Частина цих коштів він інвестував у ремонт нерухомості, придбаній спільно з підсудним T, з метою приховати незаконне походження доходів. Підсудний T, який знав про кримінальне походження коштів, сприяв проведенню ремонтних робіт, надавав організаційні інструкції та складав списки доходів від покерних ігор. Регіональний суд визнав S винним у незаконних азартних іграх, ВК і злочині, пов'язаному зі зброєю, а T – у пособництві ВК.

Ключове правове питання. За яких умов учасник предикатного злочину може нести кримінальну відповідальність за самостійне ВК відповідно до абз. 7 § 261 StGB. Чи можливе засудження за пособництво у ВК особи, яка не є виконавцем предикатного злочину, та які вимоги до встановлення її статусу як співучасника предикатного діяння.

Нормативно-правовий контекст. Відповідно до абз. 7 § 261 StGB, учасник предикатного злочину може нести кримінальну відповідальність за ВК лише за умови вчинення дій, спрямованих на введення предмета в обіг із приховуванням його незаконного походження. Таким чином, законодавець пов'язує криміналізацію самовідмивання не з самим фактом подальшого поводження з предметом, а з наявністю додаткового елемента маскування його злочинного походження. Зазначена норма встановлює особисту

підставу для виключення покарання (*persönlicher Strafaufhebungsgrund*), яка застосовується виключно до виконавця або співучасника предикатного злочину. Вона не має загального характеру та не поширюється автоматично на інших осіб, які не брали участі у вчиненні предикатного діяння.

Позиція суду. Федеральний суд скасував вироки щодо ВК стосовно S та пособництва у відмиванні щодо T. Щодо S суд зазначив, що, хоча він і вводив готівкові кошти в економічний обіг (зокрема, купував будівельні матеріали та оплачував роботи), суд першої інстанції не встановив активної та навмисної поведінки, спрямованої на приховування походження коштів. Таке приховування вимагає оманливих дій, які створюють видимість легального походження коштів. Просте корисливе використання коштів – у тому числі багаторазові повсякденні покупки за готівку протягом тривалого часу – не утворює самостійного складу відмивання і не виходить за межі предикатного злочину. Щодо T суд підкреслив, що безкарність головного виконавця за абз. 7 § 261 StGB не перешкоджає принципів можливості засудження іншої особи за пособництво у відмиванні. Водночас скасування вироку було зумовлене тим, що суд нижчої інстанції не перевіряв, чи T не брав участі в предикатних азартних іграх. Його дії – ведення обліку доходів і надання нерухомості – об'єктивно вимагали такої перевірки. У разі встановлення його участі у предикатному злочині він також підпадав би під особисте виключення покарання, передбачене абз. 7 § 261 StGB.

Доктринальний висновок. Рішення конкретизує обмежувальне тлумачення самовідмивання у німецькому кримінальному праві: кримінальна відповідальність предикатного правопорушника можлива лише за наявності якісно додаткового елементу приховування, що виходить за межі простого використання злочинних доходів. Водночас суд чітко розмежує особисте виключення покарання для виконавця предикатного злочину та відповідальність інших учасників, наголошуючи на необхідності ретельного встановлення їхнього процесуального статусу у предикатному діянні як передумови для правильної кваліфікації дій згідно з § 261 StGB.

7. Справа про правомірність закриття банківського рахунку у випадку високого ризику ВК, розглянута Земельним судом Дортмунда (LG Dortmund, Urt. v. 23.Mai 2025 – 3 O 157/25 (juris)).

Фактичні обставини справи. Позивачі – дві німецькі охоронні компанії, які мали у відповідача – банку свої єдині поточні рахунки, звернулися до суду з клопотанням зобов'язати банк відновити обслуговування рахунків з огляду на загрозу неплатоспроможності. Вказанні рахунки були закриті відповідачем без попередження, після отримання інформації про заплановану позивачами операцію із золотом з кенійською компанією на суму понад 360 млн дол. США

Ключове правове питання. Чи є позачергове розірвання договорів банківського рахунку у ситуації неприйнятно високого ризику ВК допустимим та обов'язковим відповідно до абз. 9 § 10 GwG, з урахуванням загальних положень цивільного права.

Нормативно-правовий контекст. Відповідно до абз. 9 § 10 GwG, банк зобов'язаний припинити ділові відносини у разі неможливості виконання обов'язків належної перевірки клієнта (*customer due diligence*). Таким чином, припинення правовідносин у цьому випадку виступає не правом, а імперативним наслідком невирішеного ризику ВК. У цивільноправовому вимірі зазначений обов'язок узгоджується з правом на позачергове розірвання довгострокових договірних відносин за наявності поважної причини відповідно до § 314 BGB. Неможливість виконання встановлених законом комплаєнс-обов'язків визнається такою поважною причиною, що виключає подальше продовження договірних відносин. У ширшому регуляторному контексті, зокрема у сфері міжнародної торгівлі, додаткового значення набуває дотримання вимог права ЄС щодо належної перевірки ланцюгів постачання та встановлення походження сировини, зокрема у зв'язку з регулюванням обігу конфліктних мінералів.

Позиція суду. Суд дійшов висновку, що позачергове закриття рахунків було не лише правомірним, а і юридично обов'язковим. Рішення обґрунтовано наявністю множинних та нерозв'язних «червоних прапорців», які унеможливили виконання банком ПВК-обов'язків: надзвичайно високий ризиковий профіль операції; відсутність економічної доцільності угоди з огляду на ціну, істотно нижчу за ринкову; суперечлива інформація щодо ролі та функцій заявників у транзакції; невідповідність операції зареєстрованому предмету діяльності компаній; неможливість перевірки походження золота з урахуванням вимог ЄС щодо конфліктних мінералів. За таких обставин банк не мав дискреції щодо продовження ділових відносин. Апеляційний суд (OLG Hamm) підтвердив ці висновки, відхиливши апеляцію.

Доктринальний висновок. Рішення закріплює підхід, за яким у разі нерозв'язного ризику ВК припинення банківських відносин є обов'язком, а не вибором банку. Судова практика послідовно підкреслює пріоритет публічно-правових ПВК-зобов'язань над приватними інтересами клієнта у збереженні рахунків, навіть якщо це створює ризики для безперервності бізнесу. Водночас рішення конкретизує стандарт

оцінки «нерозв'язності» ризику через сукупність об'єктивних індикаторів, що унеможливають належну перевірку.

8. Справа про конфіскацію майна, отриманого злочинним шляхом, у добросовісного набувача, розглянута Федеральним судом Німеччини (BGH, Urt. v. 04.Juni 2025 – 5 StR 622/24 (NJW 2025, 2711))

Фактичні обставини справи. Нерухоме майно первісно було придбане коштом доходів від кримінальних правопорушень, згодом безоплатно передане родині предикатного правопорушника, а пізніше відчужене третій особі. Останній набувач, за висновками земельного суду, діяв добросовісно. Прокуратура звернулася з клопотанням про конфіскацію майна відповідно до абз. 4 § 76a StGB (Самостійна (незалежна) конфіскація). Земельний суд відхилив клопотання, з мотивів недоведеної недобросовісності третьої особи, яка придбала майно, і неспівмірності у зв'язку з цим конфіскації.

Ключове правове питання. Чи може суд відмовити у незалежній конфіскації за абз. 4 § 76a StGB лише з огляду на добросовісність третього набувача, без проведення комплексної оцінки пропорційності втручання у право власності.

Нормативно-правовий контекст. Абз. 4 § 76a StGB передбачає можливість застосування незалежної конфіскації майна навіть у випадках, коли кримінальне переслідування конкретної особи є неможливим. Водночас ця норма не має характеру автоматизму: її застосування пов'язане з оцінкою пропорційності втручання у право власності. Законодавець сконструював абз. 4 § 76a StGB як дискреційне правило обов'язкового характеру, яке покладає на суд обов'язок перевірки допустимості конфіскації з огляду на гарантії права власності, закріплені у ст. 14 Основного Закону ФРН (GG). Відмова від застосування конфіскації допускається лише у випадку встановлення її непропорційності з урахуванням усіх релевантних обставин конкретної справи.

Позиція суду. Федеральний суд скасував рішення земельного суду, з огляду на те, що оцінка пропорційності не може зводитися до формального встановлення добросовісності чи недобросовісності стороннього набувача, оскільки добросовісність є лише одним з елементів комплексної оцінки. Суд підкреслив, що кваліфікація випадку лише як реалізації (Erfüllungsfall) не усуває обов'язку враховувати інші релевантні обставини, які могли свідчити проти підвищеної потреби в захисті набувача, зокрема: наявність кримінального минулого, незвичайну оплату готівкою без належного забезпечення угоди з нерухомістю, а також непрозоре фінансування численних інших операцій з нерухомістю.

Доктринальний висновок. Рішення Федерального суду закріплює розширений підхід судів у справах про незалежну конфіскацію: оцінка пропорційності за абз. 4 § 76a StGB не може зводитися до формального встановлення добросовісності чи недобросовісності третього набувача. Натомість суд зобов'язаний здійснювати комплексну оцінку усіх релевантних обставин з огляду на публічний інтерес у вилученні злочинних активів і потребу в захисті прав третіх осіб. Це рішення підкреслює пріоритет функціональної ефективності інституту конфіскації та водночас встановлює чіткі методологічні вимоги до перевірки її пропорційності.

9. Справа про правомірність публікації рішення щодо накладення ПВК-санкції, розглянута Адміністративним судом м. Ансбах (VG Ansbach, Urt. v. 16.Juni 2025 – AN 4 K 23.1389 (BeckRS 2025, 14155))

Фактичні обставини справи. Позивачка – ювелір – оскаржила публікацію на вебсайті компетентного наглядового органу юридично обов'язкового рішення про конфіскацію у неї коштів в сумі понад 113 000 євро. Публікацію здійснено на підставі абз. 1 § 57 GwG після неодноразових порушень позивачкою обов'язку повідомляти про підозрілі операції відповідно до § 43 GwG. Свої вимоги позивачка обґрунтовувала непропорційністю застосування механізму публічного репутаційного осуду (Internetpranger), що призводив до істотного підриву її ділової репутації та створював загрозу для функціонування репутаційно чутливого бізнесу з виробництва предметів розкоші (годинників), а також посиленням на порушення принципу незворотності дії закону в часі й принизливий характер оприлюдненої інформації.

Ключове правове питання. Чи є публічне оголошення, здійснюване відповідно до § 57 GwG, адміністративним актом чи суто фактичним актом, що в контексті цієї справи має принципове значення, оскільки від такої кваліфікації залежить обсяг судового контролю та рівень захисту основних прав особи у разі застосування механізму публічного репутаційного осуду; а також чи відповідає такий захід вимогам принципу пропорційності та є сумісним з основними правами, гарантованими Основним законом ФРН та правом ЄС.

Нормативно-правовий контекст. § 57 GwG передбачає можливість публічного оголошення інформації про застосовані заходи у сфері ПВК з метою підвищення ефективності наглядової діяльності та досягнення загально-превентивного ефекту. Оцінка правомірності такого заходу здійснюється з урахуванням гарантій, закріплених Основним законом ФРН (зокрема ст. 12 GG) та Хартією основних прав ЄС (зокрема ст.ст. 4, 15, 16), а також принципу пропорційності у світлі цілей захисту фінансової системи та внутрішнього ринку ЄС.

Позиція суду. Адміністративний суд дійшов висновку, що публікація за § 57 GwG має характер суто фактичного наглядового заходу й не є адміністративним актом, оскільки не встановлює самостійного регулятивного припису. Така публікація є законною, конституційно сумісною та відповідає праву ЄС. Пов'язаний із нею репутаційний ефект не досягає порогу принизливого поводження та не порушує свободи вибору професії, оскільки захід має легітимну мету – захисту фінансової системи та внутрішнього ринку від ВК і має передбачений законодавцем стримувальний характер. Доводи про загрозу існуванню бізнесу визнано недоведеними.

Доктринальний висновок. Рішення закріплює підхід, за яким публічне оголошення інформації про застосування ПВК-заходів за § 57 GwG кваліфікується як фактичний наглядовий захід із превентивно-стримуючою функцією, а не як самостійна санкція. Судова перевірка зосереджується на комплексній пропорційності, де «репутаційний ефект» є допустимим побічним наслідком за умови досягнення легітимної мети та недосягнення порогу принизливого поводження. Рішення підтверджує пріоритет ефективності ПВК-нагляду та узгодженість інструменту публічного викриття порушень – «naming and shaming» з конституційними та європейськими стандартами захисту основних прав.

10. Справа про законність ордеру на обшук, проведений на території ФРН в межах припиненого іноземного кримінального провадження, розглянута Вищим адміністративним судом землі Саар (VGH Saarland, Beschl. v. 19.Juni 2025 – Lv 5/24)

Фактичні обставини справи. Прокуратура ініціювала кримінальне провадження щодо заявника за підозрою у ВК на підставі повідомлення підрозділу фінансової розвідки, сформованого з використанням банківської інформації, а також запиту про міжнародну правову допомогу, отриманого з Князівства Ліхтенштейн. Зазначений запит ґрунтувався на підозрах у вчиненні шахрайства та розтрати, інкримінованих ліхтенштейнському ліквідатору, який здійснив перерозподіл коштів ліквідованої компанії на користь «Фонду В.», з якого значні суми були перераховані заявнику в ФРН під виглядом позик та надалі без зволікання інвестовані у криптовалюту. Попри подальше припинення кримінального провадження у Ліхтенштейні через недостатність доказів, окружний суд м. Саарбрюккен видав ордер на обшук, підтверджений регіональним судом, що згодом стало предметом конституційного оскарження.

Ключове правове питання. Чи відповідає конституційним вимогам ордер на обшук у кримінальному провадженні про ВК, з огляду на припинене іноземне предикатне провадження, та який стандарт підозри є достатнім для застосування такого процесуального примусового заходу.

Нормативно-правовий контекст. Недоторканність житла гарантується абз. 1 ст. 16 Конституції Саарланду (SVerf). Для обшуку необхідною і водночас достатньою передумовою є підозра у скоєнні кримінального правопорушення. У разі обшуку на предмет ВК потрібна «подвійна початкова підозра» (doppelter Anfangsverdacht) – ознаки дій з відмивання (маскування, приховування, нетипові фінансові операції) та злочинного походження предмета (предикат), у тому числі вчиненого за кордоном.

Позиція суду. Вищий адміністративний суд Саарланду відхилив конституційну скаргу. Суд визнав, що вимоги «подвійної початкової підозри» дотримано. Припинення провадження в іноземній державі не має автоматично обов'язкової сили для німецьких судів і не доводить відсутності злочину; воно відображає процесуальну оцінку достатності доказів у відповідній юрисдикції.

Доктринальний висновок. Рішення систематизує конституційний стандарт обшуку у транскордонних справах про ВК: достатньою є подвійна початкова підозра, а припинення іноземного предикатного провадження не нівелює підстав для процесуальних примусових заходів у ФРН. Суд підкреслює процесуальну автономію національної оцінки, легітимує інтенсивні заходи на ранній стадії за умови несвавільності та забезпечує ефективність розслідування без перетворення конституційного контролю на «міні-процес по суті».

11. Справа про тлумачення положень ПВК директиви, що стосуються статусу політично значущих осіб (PEP), груп компаній та встановлення порогових значень для суб'єктів у сфері азартних ігор, розглянута Судом Європейського Союзу (EuGH – Europäischer Gerichtshof, Urt. v. 19. Juni 2025 – C-509/23 (Laimz; BeckRS 2025, 13469))

Фактичні обставини справи. У межах процедури попереднього рішення за запитом національного суду Латвії Суд Європейського Союзу здійснив тлумачення положень директиви ЄС у сфері ПВК у справі про притягнення латвійського оператора азартних ігор до адміністративної відповідальності за порушення вимог ПВК-законодавства. Спiр, зокрема, стосувався питання кваліфікації клієнта як особи, тісно пов'язаної з політично значущою особою (РЕР), у зв'язку зі спільним членством клієнта та політично значущої особи у виконавчому органі однієї організації. Додатково порушувалися питання допустимості використання результатів належної перевірки клієнта, проведеної іншою компанією групи, умов повторного застосування заходів належної перевірки щодо наявних клієнтів, а також тлумачення порогових значень для застосування ПВК-обов'язків операторами азартних ігор.

Ключове правове питання. Як слід тлумачити положення Директиви (ЄС) 2015/849 (Четверта ПВК-директива) щодо: поняття РЕР та «пов'язаних осіб»; розподілу ПВК-обов'язків у межах групи компаній; обсягу та періодичності належної перевірки постійних клієнтів; спеціальних обов'язків операторів азартних ігор.

Нормативно-правовий контекст. Директива (ЄС) 2015/849 закріплює ризик-орієнтований підхід у сфері ПВК і покладає на зобов'язаних осіб обов'язки щодо ідентифікації клієнтів, постійного моніторингу та посиленого контролю у разі підвищеного ризику, зокрема при роботі з РЕР. Окремі положення директиви регулюють внутрішньогруповий обмін інформацією, повторну перевірку клієнтів і специфіку діяльності операторів азартних ігор.

Позиція суду. Суд Європейського Союзу надав наступні роз'яснення щодо чотирьох ключових аспектів застосування ПВК-законодавства.

1. Політично значущі особи (РЕР) та пов'язані з ними особи. Сам по собі факт спільного членства клієнта та політично значущої особи у виконавчому органі однієї організації не є достатньою підставою для автоматичної кваліфікації клієнта ані як РЕР, ані як особи, тісно пов'язаної з РЕР. Водночас така обставина становить релевантний фактор, який підлягає врахуванню в межах індивідуальної ризик-орієнтованої оцінки.

2. Групи компаній. Суд підтвердив обов'язок компаній, що входять до складу однієї корпоративної групи, здійснювати обмін інформацією у сфері протидії відмиванню коштів. Разом із тим такий обмін не звільняє окрему компанію від власної відповідальності за дотримання ПВК-обов'язків. Жодна компанія групи не вправі автоматично, без проведення самостійної оцінки, покладатися на результати аналізу ризиків або рішення щодо належної перевірки клієнтів, ухвалені іншою компанією групи.

3. Наявні клієнти. Зобов'язані суб'єкти не повинні безперервно вживати заходів належної перевірки клієнтів до настання строків їх планового перегляду, визначених внутрішніми процедурами або національним законодавством. Водночас це правило не застосовується у разі виникнення нових обставин, що змінюють ризиковий профіль клієнта, а також у випадках, коли їх невиявлення є наслідком неналежного здійснення постійного моніторингу.

4. Оператори азартних ігор. ПВК-обов'язки операторів азартних ігор виникають щоразу, коли досягається порогове значення у 2 000 євро, незалежно від того, чи відповідна сума сформована за рахунок ставок, вигравів або їх поєднання, незалежно від тривалості відповідного періоду, а також у разі здійснення кількох взаємопов'язаних транзакцій.

Доктринальний висновок. Рішення у справі Laimz систематизує ризик-орієнтовану логіку ПВК-директиви та відкидає будь-які автоматизми у кваліфікації РЕР, груповій відповідальності чи застосуванні порогів. Суд ЄС чітко наголошує на персоналізованій ПВК-відповідальності кожної зобов'язаної особи, навіть у межах корпоративних груп, і підкреслює пріоритет професійного судження над формальними критеріями. Рішення має фундаментальне значення для практики, оскільки встановлює контрольовані межі ризик-орієнтованого підходу та уніфікує стандарти ПВК-застосування в державах-членах ЄС.

Висновки. Запровадження all-crime-моделі у § 261 StGB та відповідне розширення кола предикатних правопорушень зумовили суттєві доктринальні й практичні виклики, пов'язані з ризиками надмірної криміналізації та розмивання меж кримінально-правової відповідальності. За таких умов кримінально-правове регулювання у сфері ПВК набуває потенціалу трансформації з інструменту реагування на серйозну злочинність у механізм превентивного контролю економічного обігу, в якому каральна функція поступається забезпеченню доступу до інструментів майнових санкцій і конфіскації активів.

Водночас аналіз судової практики ФРН за 2025 рік свідчить про корекцію зазначеного вектора. Рішення німецьких судів демонструють прагнення обмежити експансивну криміналізацію у сфері ПВК шляхом послідовного застосування принципів пропорційності, персональної вини та *ne bis in idem*. ВК

не трактується як автоматичний наслідок будь-якого використання доходів, одержаних злочинним шляхом, а самовідмивання визнається кримінально караним лише за наявності активних дій, спрямованих на приховування їх незаконного походження. Таким чином, кримінальне право утримується в межах інституційно виправданої функції.

Судова доктрина Федеративної Республіки Німеччина водночас підтверджує asset-based логіку § 261 StGB, за якої предметом кримінально-правової оцінки є не сам предикатний злочин – ані поведінка, що його утворює, ані ступінь її суспільної небезпечності – а об'єктивний статус активу як такого, що походить із протиправного діяння та вводиться в легальний економічний обіг. Такий підхід узгоджується зі стандартами FATF, у межах яких ключовим є виявлення активу, блокування його обігу, позбавлення можливості інтеграції в економіку, а також його конфіскація або інша форма нейтралізації. Це, своєю чергою, дозволяє інтегрувати кримінальне право у ширший фінансово-регуляторний контур, у якому провідну роль відіграють позакримінальні інструменти, зокрема комплаєнс-механізми, конфіскація, а також адміністративний і репутаційний примус.

Для України, судова доктрина якої ґрунтується переважно на карально-предикатній логіці статті 209 Кримінального кодексу України, відповідно до якої відмивання коштів розглядається не як автономна інституційна загроза фінансовому обігу, а як похідне кримінально каране діяння, тісно пов'язане з необхідністю доведення предикатного злочину, доцільним є переосмислення ролі цієї норми. Йдеться не про механічне запозичення asset-based AML-моделі, а про перехід від кількісного розширення криміналізації до якісно структурованого підходу, який чітко розмежує предикатний злочин і ВК та забезпечує баланс між ефективністю протидії фінансовій злочинності й дотриманням конституційних гарантій кримінального права.

Список використаних джерел

1. El-Ghasi M., Klotz J. Rechtsprechungsübersicht. *Geldwäsche & Recht*. 2025. Nr. 4. S. 149–154.
2. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. *Official Journal of the European Union*. 2015. L 73-114. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849> (дата звернення: 12.01.2026).
3. Слотвінська Н. Причини, види та наслідки помилкової криміналізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. № 1 (33). С. 206–211. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-9-number-1-33-2022/prychyny-vydy-ta-naslidky-pomytkovoyi-kryminalizaciyi> (дата звернення: 12.01.2026).
4. Dannecker G. Money laundering and corruption: Legal framework and distinctive features of German criminal law. *Criminal Law Aspects of the Protection of the Financial Interests of the European Union* / ed. by V. Farkas, G. Dannecker, Á. Jacsó. Budapest: Wolters Kluwer Hungary Kft., 2019. P. 233–250. URL: https://hercule.uni-miskolc.hu/files/5694/Criminal_law_protection_fedellel.pdf (дата звернення: 14.01.2026).
5. Заходи щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Україна. Звіт за результатами п'ятого раунду взаємної оцінки. Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Moneyval(2017)20. Грудень 2017, с. 234. URL: https://fii.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20180305/ZVIT_UKR.pdf (дата звернення: 14.01.2026).
6. Tsakalis I. Die Verflechtung zwischen Geldwäsche und Steuerhinterziehung. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2022. S. 46. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9783748925965_A43532996/preview-9783748925965_A43532996.pdf (дата звернення: 14.01.2026).
7. Suendorf U. Geldwäsche: eine kriminologische Untersuchung. Neuwied; Kriftel: Luchterhand, 2001.
8. Bülte J. Reform des § 261 StGB: Vermeintlich effektive Abschöpfung statt Rechtsstaatlichkeit. *Geldwäsche & Recht*. 2021. Nr. 1. S. 8–12. URL: https://www.jura.uni-mannheim.de/media/Lehrstuehle/jura/Buelte/Dokumente/Veroeffentlichungen/GWuR_1.21_Beitrag_Prof._Jens_Buelte.pdf (дата звернення: 15.01.2026).
9. Hefendehl R. Schutz der Rechtspflege. Wirtschaftssteuerung durch Strafrecht I. Vorlesung. Sommersemester 2024. Institut für Kriminologie und Wirtschaftsstrafrecht, Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Freiburg. S. 400–421. URL: https://strafrecht-online.org/documents/111670/_10_-_Schutz_der_Rechtspflege_KK_400-421.pdf (дата звернення: 12.01.2026).

References

1. El-Ghasi, M., & Klotz, J. (2025). Rechtsprechungsübersicht [Overview of judicial practice]. *Geldwäsche & Recht*, 4, 149–154 [in German].
2. European Parliament and Council of the European Union (2015). Directive (EU) 2015/849 of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. *Official Journal of the European Union*, L 141. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849> [in English].
3. Slotvinska, N. (2022). Prychyny, vydy ta naslidky pomylkovoï kryminalizatsii [Causes, types, and consequences of erroneous criminalization]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Seriya: Yurydychni nauky – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, 1(33), 206–211. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-9-number-1-33-2022/prychyny-vydy-ta-naslidky-pomylkovoyi-kryminalizatsiyi> [in Ukrainian].
4. Dannecker, G. (2019). Money laundering and corruption: Legal framework and distinctive features of German criminal law. In V. Farkas, G. Dannecker, & Á. Jacsó (Eds.). *Criminal law aspects of the protection of the financial interests of the European Union*. Budapest: Wolters Kluwer Hungary. Retrieved from https://hercule.uni-miskolc.hu/files/5694/Criminal_law_protection_fedellel.pdf [in English].
5. Council of Europe, Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism (Moneyval) (2017). *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Ukraine. Fifth round mutual evaluation report* (Moneyval(2017)20). Strasbourg. Retrieved from https://fiu.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20180305/ZVIT_UKR.pdf [in English].
6. Tsakalis, I. (2022). *Die Verflechtung zwischen Geldwäsche und Steuerhinterziehung [The interconnection between money laundering and tax evasion]*. Baden-Baden: Nomos. Retrieved from https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9783748925965_A43532996/preview-9783748925965_A43532996.pdf [in German].
7. Suendorf, U. (2001). *Geldwäsche: eine kriminologische Untersuchung [Money laundering: A criminological study]*. Neuwied; Kriftel: Luchterhand [in German].
8. Bülte, J. (2021). Reform des § 261 StGB: Vermeintlich effektive Abschöpfung statt Rechtsstaatlichkeit [Reform of § 261 StGB: Allegedly effective confiscation instead of the rule of law]. *Geldwäsche & Recht*, 1, 8–12. Retrieved from https://www.jura.uni-mannheim.de/media/Lehrstuehle/jura/Buelte/Dokumente/Veroeffentlichungen/GWuR_1.21_Beitrag_Prof._Jens_Buelte.pdf [in German].
9. Hefendehl, R. (2024). Schutz der Rechtspflege [Protection of the administration of justice]. In *Wirtschaftssteuerung durch Strafrecht I*, 400–421). Lecture course, Summer Semester 2024, Faculty of Law, University of Freiburg. Retrieved from https://strafrecht-online.org/documents/111670/_10_-_Schutz_der_Rechtspflege_KK_400-421.pdf [in German].

Стаття опублікована 30.04.2026.

Ніна Рогатинська,

доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного
університету.
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0617-6114>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОПИТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються процесуальні аспекти використання результатів допиту як джерела доказів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Проаналізовано чинне законодавство на основі якого здійснюється допит свідків, потерпілих, підозрюваних, військовополонених та осіб зі суміжним статусом, із урахуванням умов збройного конфлікту з дотриманням конституційних прав і свобод допитуваних осіб. Досліджено актуальні проблеми допустимості показань, отриманих у надзвичайних ситуаціях, впливу психоемоційного стану допитуваних та недотримання процесуальних гарантій, а також морального тиску, який обмежує права та свободи.

Обґрунтовано особливості допиту у кримінальних провадженнях, пов'язаних із злочинами проти основ національної безпеки, зокрема державної зради, колабораційної діяльності, воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Однак характерною особливістю є те, що такі провадження характеризуються не лише високою правовою складністю, а й сильним емоційним забарвленням, що суттєво впливає на поведінку як допитуваних, так і слідчих. Підкреслено необхідність адаптації слідчих тактик до умов збройного конфлікту, запровадження спеціальних методик роботи з особами, які перебувають у стані посттравматичного стресу, та забезпечення належного супроводу з боку адвокатів, психологів і медичних працівників.

Значну увагу приділено міжнародно-правовим аспектам, включаючи дотримання норм Женевських конвенцій, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також стандартів Міжнародного кримінального суду щодо допустимості доказів. Доведено важливість суворого дотримання принципів законності, гуманізму та верховенства права як засад, без яких неможливо забезпечити легітимність результатів допиту в національному та міжнародному вимірах.

Ключові слова: допит, воєнний стан, колабораційна діяльність, військовополонені, допустимість доказів, права людини, психологічна вразливість, кримінальне провадження.

Rohatynska N.

Some peculiarities of using interrogation results under martial law

The article examines the procedural aspects of using the results of interrogation as a source of evidence in criminal proceedings under martial law. It analyzes the current legislation governing the questioning of witnesses, victims, suspects, prisoners of war, and persons with related status, taking into account the conditions of armed conflict while ensuring compliance with the constitutional rights and freedoms of the persons being questioned. The study explores current issues concerning the admissibility of testimony obtained in emergency situations, the impact of the interviewees' psycho-emotional state, failures to observe procedural safeguards, and moral pressure that restricts rights and freedoms.

The specific features of interrogation in criminal proceedings related to crimes against the foundations of national security are substantiated, including high treason, collaboration activities, war crimes, and crimes against humanity. A distinctive characteristic of such proceedings is that they are marked not only by high legal complexity but also by strong emotional intensity, which significantly affects the behavior of both the persons questioned and investigators. The necessity of adapting investigative tactics to the conditions of armed conflict is emphasized, along with the introduction of specialized methods for working with individuals suffering from post-traumatic stress disorder and ensuring appropriate support from defense attorneys, psychologists, and medical professionals.

Considerable attention is devoted to international legal aspects, including compliance with the provisions of the Geneva Conventions, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and the standards of the International Criminal Court regarding the admissibility of evidence. The importance of strict adherence to the principles of legality, humanism, and the rule of law is demonstrated as a foundation without which it is impossible to

ensure the legitimacy of interrogation results at both the national and international levels.

Keywords: *interrogation, martial law, collaboration activity, prisoners of war, admissibility of evidence, human rights, psychological vulnerability, criminal proceedings.*

Постановка проблеми. У зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації проти України та запровадженням воєнного стану виникла необхідність у переосмисленні низки кримінально-процесуальних інструментів, зокрема інституту допиту. Зміна обстановки, активне ведення бойових дій, обмеження доступу до учасників провадження, емоційна вразливість потерпілих і свідків, специфіка статусу військовополонених — усе це впливає на реалізацію права на справедливий суд і ставить під сумнів допустимість та достовірність показань, отриманих у таких умовах. Відповідно, постає гостра потреба у дослідженні особливостей використання результатів допиту в умовах воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика допиту як джерела доказів у кримінальному процесі розглядалася у працях Вітвіцького С. С., Отришка А. О., Денисовського М. Д., Роденка Т. А., Коваленка В. В., Корабеля М. Г., Павленко Т. А., Новгородської І., Крикухи Р., Любавіної В. та ін. Їхні дослідження охоплюють як загальні тактичні засади проведення допиту, так і специфіку допитів у справах про колаборацію, злочини проти основ національної безпеки, а також проблеми психологічного впливу. Однак специфіка допиту в умовах саме воєнного стану, особливо в контексті його правових наслідків і використання результатів у судовому процесі, досі потребує цілісного й системного осмислення.

Метою статті є аналіз процесуальних, тактичних, правових і психологічних особливостей використання результатів допиту в умовах воєнного стану, виявлення ризиків, що можуть поставити під сумнів допустимість показань, а також формулювання практичних і теоретичних підходів до забезпечення законності та ефективності допиту як інструменту здобуття доказів у складних умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Допит як процесуальна дія посідає одне з ключових місць у системі доказування в кримінальному провадженні. Він є джерелом інформації про обставини вчиненого злочину, особу правопорушника, мотиви, механізм вчинення кримінального діяння, місце, час і спосіб його здійснення. Однак у контексті воєнного стану ця дія значно ускладнюється, оскільки змінюється як правове, так і фактичне тло, в якому відбувається слідча діяльність. Із моменту введення в Україні воєнного стану у 2022 році, практика допитів набуває нових рис, пов'язаних із воєнними ризиками, обмеженими ресурсами, змінами у доступі до слідчих, свідків та потерпілих, а також необхідністю оперативного фіксування злочинів міжнародного характеру, зокрема злочинів агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності. У цих умовах питання допустимості, достовірності та оцінки результатів допиту як джерела доказів потребує комплексного теоретико-практичного переосмислення.

Юридичною основою для реалізації допиту в умовах воєнного стану залишаються положення Кримінального процесуального кодексу України. Стаття 224 КПК України визначає допит як слідчу дію, яка проводиться з метою отримання показань особи про відомі їй обставини, що мають значення для кримінального провадження [6]. При цьому законодавець передбачає гарантії захисту прав допитуваної особи, зокрема право не свідчити проти себе, право на адвоката, право на мовчання, заборону катувань і застосування насильства. Однак у ситуаціях, коли допити проводяться в умовах окупації, в зоні бойових дій, у режимі обмеженого доступу до засобів зв'язку або під час евакуації, ці гарантії набувають іншого виміру. Як вказує Новгородська І., навіть забезпечення присутності адвоката стає складним завданням, не кажучи вже про дотримання усіх процесуальних формальностей, що вимагає від слідчого вміння адаптувати процес до надзвичайних умов без втрати легітимності доказу [7].

Підвищується й роль тактичних особливостей допиту. В умовах обмеженого часу, інформаційного тиску, психологічного шоку допитуваних та стресу самого слідчого, ефективність процедури залежить від гнучкості й професіоналізму. У роботі Денисовського М. Д. і Роденка Т. А. вказується, що в умовах воєнного стану особливої ваги набуває попередня підготовка слідчого: вміння встановити психологічний контакт, правильно поставити запитання, дотримуючись етичних норм, але водночас оперативно виявити критично важливу інформацію [2]. Водночас, застосування традиційних прийомів допиту, як-от навідних запитань або конфронтації, часто є неприйнятним у роботі з особами, які зазнали травм чи стали свідками масових злочинів.

Особливої уваги заслуговує проблема проведення допиту у кримінальних провадженнях, що стосуються злочинів проти основ національної безпеки держави, зокрема державної зради, колабораційної діяльності, сприяння діяльності збройних формувань держави-агресора, шпигунства. У таких провадженнях допит свідків і потерпілих не обмежується суто кримінально-правовим аспектом – він набуває також

політичного та навіть морального виміру. Це обумовлено особливим характером самих злочинів, що в умовах війни сприймаються суспільством як акти глибокої зневаги до державності, співучасті у ворожих діях, зради цінностей, що становлять основу конституційного ладу. Такий контекст зумовлює специфічні труднощі у проведенні допиту та наступному використанні його результатів як доказів.

Як зазначає Коваленко В. В., під час документування колабораційної діяльності вкрай важливо дотримуватися принципу процесуальної неупередженості та презумпції невинуватості. Допит повинен залишатися юридичним інструментом, а не засобом реалізації суспільного осуду або репресивного впливу. У протилежному випадку будь-які показання, навіть якщо вони містять фактичні відомості про вчинений злочин, можуть бути поставлені під сумнів, а вся доказова база – дискредитована в судовому процесі [3]. Це особливо актуально в умовах інформаційної війни, коли правоохоронці нерідко стикаються з необхідністю документування злочинів, що мають високу суспільну резонансність, і тиск щодо швидкого розкриття таких справ може стати спокусою для ігнорування процесуальних стандартів.

Серед численних факторів, які безпосередньо впливають на достовірність і повноту показань, отриманих у провадженнях щодо злочинів колабораційного характеру, вирізняється наявність вираженого психологічного тиску на допитуваних – як з боку слідчих органів, так і з боку суспільного середовища. В умовах війни, коли емоційне напруження досягає критичного рівня, свідки та потерпілі часто перебувають у стані психологічної нестабільності, що, у свою чергу, впливає на якість повідомлюваної ними інформації. Дослідження Ташматова В. А. та Марущака А. П. підтверджують, що психоемоційний стан особи, яка дає показання, прямо корелює з точністю спогадів, логічною зв'язаністю наративу та здатністю до аналітичного відтворення подій [10]. Свідки, які опинилися під впливом травматичних обставин, можуть перебільшувати шкоду, яку вони зазнали, або несвідомо спотворювати факти, прагнучи надати показання, що відповідають очікуванням слідства або загального суспільного настрою.

Особливої складності набуває ситуація, коли допитувані є потерпілими від злочинів, пов'язаних із співпрацею цивільного населення з окупаційною адміністрацією або військовими формуваннями агресора. У таких випадках – як зазначено у роботі Корабеля М. Г. та Павленко Т. А. – допит часто відбувається в умовах зруйнованої інфраструктури, нестачі життєвих ресурсів, відчуття постійної загрози, що загалом створює атмосферу тривожності, недовіри та вразливості [4]. У цих умовах допитуваний може боятися повідомляти певні обставини або умисно змінювати акценти, аби не бути звинуваченим у співпраці з ворогом, навіть якщо така співпраця мала вимушений або незначний характер. Такі обставини обумовлюють необхідність особливої делікатності в роботі з особами, які перебувають у психоемоційно пригніченому або дезорієнтованому стані.

У сучасних умовах ведення збройної агресії проти України питання притягнення до відповідальності осіб, що підозрюються у колабораційній діяльності, набуло надзвичайної актуальності як у правовій, так і в суспільній площині. Водночас не менш важливим є збереження принципів верховенства права й недопущення перетворення кримінального процесу на засіб політичної або емоційної реакції. Як справедливо зазначає Коваленко В. В., суспільне ставлення до підозрюваних у колабораціонізмі, особливо в регіонах, які зазнали тимчасової окупації або втрат серед мирного населення, є вкрай негативним, що формує надзвичайно високий рівень очікування покарання та правової реакції з боку держави [3]. Така атмосфера морального засудження створює тиск не лише на самих підозрюваних, але й на органи досудового розслідування, насамперед – на слідчого, який проводить допит.

У подібних умовах існує ризик, що допит обвинуваченого перетвориться з процесуальної дії на акт емоційного реагування, коли пріоритетом стає не об'єктивне з'ясування фактів, а задоволення суспільного запиту на покарання. Слідчий, який працює під впливом очікувань громади, мас-медіа, політичного керівництва чи навіть власного почуття патріотичного обов'язку, може – часто несвідомо – вдаватися до методів допиту, які не відповідають вимогам процесуальної неупередженості. Як зазначається у наукових дослідженнях, допитувана особа в таких обставинах перебуває в ситуації фактичної вразливості, коли навіть формально дотримані процесуальні гарантії можуть не компенсувати морального тиску та атмосфери звинувачення ще до встановлення вини [3].

Особливо загрозовим це стає у випадках, коли підозрюваними є публічні особи – колишні посадовці, місцеві адміністратори, підприємці або інші відомі представники громад, які на тимчасово окупованих територіях виконували функції управління або підтримували зв'язок із представниками окупаційної влади. Навіть якщо така діяльність мала виключно технічний або гуманітарний характер (наприклад, організація постачання води, евакуації населення, медичної допомоги), вона часто сприймається суспільством як форма зради, що суттєво ускладнює неупереджене ставлення до таких осіб. Унаслідок цього кожен їхній

допит супроводжується ризиком перетворення на демонстративну акцію, а не процесуальну дію, в межах якої має зберігатися принцип презумпції невинуватості.

У поєднанні з потужним впливом інформаційного поля, де часто публікуються імена підозрюваних ще до завершення досудового розслідування, формується публічний клімат, у якому особа фактично засуджується до винесення вироку ще до судового розгляду. Як наголошують Новгородська І. та її співавтори, в умовах воєнного стану принципи прав людини й гуманізму не можуть бути відкладені навіть під тиском суспільного гніву, бо саме їх дотримання визначає, чи залишатиметься держава правовою в найскладніші моменти свого існування [7].

Це показує, що допит обвинуваченого у колабораційній діяльності в умовах воєнного стану має проводитися з усвідомленням підвищеної соціальної напруги та ризиків упередженості. Завдання слідчого полягає не лише у фіксації відповідей, а в організації процесу таким чином, щоб особа мала змогу вільно висловити свою позицію, не побоюючись репресій або заздалегідь сформованої ворожої реакції. Забезпечення цього балансу – не тільки вимога кримінального процесуального закону, а й моральний обов'язок демократичного суспільства, що прагне до справедливості навіть в умовах найтяжчих випробувань.

Зазначене свідчить про те, що достовірність показань у таких провадженнях нерозривно пов'язана з рівнем психологічної безпеки допитуваного та нейтральністю середовища, в якому відбувається допит. Як стверджують Новгородська І., Крикуха Р. та Любавіна В., в умовах воєнного стану особливо важливо забезпечити допит таким чином, аби він не став засобом тиску або підтвердженням наперед сформульованих обвинувачень, а зберігав функцію нейтрального й об'єктивного інструмента встановлення істини [7]. Це, своєю чергою, передбачає не лише технічну організацію допиту, а й дотримання чітких етичних стандартів, застосування адаптованих психологічних методик, обов'язкову присутність захисника та у разі потреби – психолога.

Загалом питання психологічного тиску – це не лише проблема етичного виміру кримінального процесу, а реальний фактор, що здатен знівелювати достовірність доказу як такого. Тому науково обґрунтований підхід до оцінки психологічного стану допитуваних, розробка спеціалізованих протоколів допиту для осіб, які постраждали в умовах війни, та суворе дотримання процесуальних гарантій повинні стати основою для забезпечення законності й ефективності доказування в умовах воєнного стану.

Це доводить, що під час допиту в справах про злочини проти основ національної безпеки слідчий повинен зберігати особливу обачність і професійну дистанцію. Надмірне втручання, психологічний пресинг або попередня правова оцінка дій ще до отримання усіх доказів – усе це є неприпустимим і підриває довіру до правосуддя в цілому. Надзвичайно важливо забезпечити не лише зовнішню, а й внутрішню процесуальну рівновагу: створити такі умови, за яких допит стане джерелом об'єктивної, повної і достовірної інформації, а не інструментом легалізації упереджених суджень. Інакше правосуддя в умовах воєнного стану ризикує стати заручником емоцій суспільства, а не провідником правди й справедливості.

У воєнний період значну роль відіграють новітні технічні засоби, що дозволяють зафіксувати допит без фізичної присутності особи. Ідеться про відеоконференції, аудіозаписи, дистанційні допити, які дозволяють оперативно отримати відомості без порушення безпеки слідчого чи допитуваного. Як зазначають Вітвіцький С. С. та Отришко А. О., у випадках допиту осіб, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, слідчі можуть звертатися до технічної допомоги військових підрозділів, використовуючи відеофіксацію для первинного встановлення обставин, що надалі оформлюється у вигляді протоколу та додається до матеріалів кримінального провадження [1]. Однак питання допустимості таких доказів у суді потребує чіткого нормативного регулювання, оскільки сама лише відеофіксація без належної процесуальної форми може бути визнана неналежною.

Питання використання результатів допиту вимагає особливої уваги й у контексті міжнародного права. Україна, будучи стороною багатьох міжнародних договорів, зобов'язана дотримуватися принципів справедливого судочинства, зокрема – вимог статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У випадку, коли особу допитано з порушенням її прав, навіть за обставин воєнного стану, такі докази можуть бути визнані недопустимими не лише на національному рівні, а й у міжнародних судах, що ставить під сумнів законність усієї процедури. Тому Україна має зацікавленість не лише у встановленні істини, але й у дотриманні стандартів прав людини. Від цього залежить легітимність усіх судових рішень, винесених на підставі таких допитів.

У процесі проведення допиту в умовах збройного конфлікту особливою складністю становить робота зі специфічною категорією осіб – військовополоненими, а також тими, хто, перебуваючи у зоні бойових дій, має суміжний із військовополоненим статус. Ідеться насамперед про представників ворожих збройних

формувань, захоплених у полон під час бойових дій, членів незаконних збройних груп, осіб, які брали участь у бойових діях без належного правового статусу, а також окремих цивільних, підозрюваних у пособництві. Допит таких осіб вимагає не тільки дотримання українського кримінального процесуального законодавства, а й глибокого знання міжнародного гуманітарного права, зокрема норм, закріплених у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них [11].

Як слушно зауважують Корабель М. Г. і Павленко Т. А., будь-який допит осіб, що можуть вважатися військовополоненими або їх наближеними за статусом, має проводитися з безумовним дотриманням принципів гуманності, заборони жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження [4]. Вони підкреслюють, що порушення цих вимог не лише є кримінально караним відповідно до норм міжнародного та українського законодавства, а й може призвести до визнання отриманих під час допиту доказів такими, що не мають юридичної сили. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України, докази, отримані внаслідок порушення прав людини, є недопустимими та не можуть бути використані в судовому провадженні (стаття 87 КПК України) [6]. Таким чином, неправомірний допит, навіть якщо він приносить фактично важливу інформацію, втрачає свою доказову цінність.

У контексті міжнародного права ключовим орієнтиром є Третя Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими», яка прямо забороняє будь-яке фізичне або моральне примушування до надання інформації [11]. Це означає, що особа, яка перебуває в полоні, не зобов'язана відповідати на запитання, крім повідомлення свого імені, військового звання, серійного номера і дати народження. Як зазначено в дослідженні Корабеля М. Г., вимушення з боку слідчих органів навіть у формі психологічного тиску – наприклад, обіцянки кращого ставлення або погрози передачею до інших структур – можуть розцінюватися як порушення міжнародних зобов'язань України [4]. Більше того, така практика може поставити під сумнів добросовісність дій українських правоохоронних органів у міжнародній правовій спільноті, що є вкрай небажаним, особливо на тлі численних міжнародних ініціатив з документування воєнних злочинів, вчинених представниками держави-агресора.

Допит військовополонених має ще одну важливу особливість – він, як правило, проводиться в умовах, що виключають відкриту процесуальну взаємодію: ці особи часто не мають захисника, доступу до родичів або іншого зовнішнього контакту. Саме тому на правоохоронців покладається обов'язок забезпечити максимальні гарантії захисту їхніх прав. У цьому контексті показовим є підхід, запропонований у дослідженні Новгородської І. та її співавторів: вони підкреслюють, що допит осіб, які перебувають під вартою, має обов'язково супроводжуватися процесуальною фіксацією, а за наявності сумнівів у психоемоційному стані допитуваного – із залученням медичного працівника або психолога [7].

Крім того, важливу роль відіграє адаптація тактичних прийомів допиту. Як зазначається в матеріалах, слідчий повинен володіти знаннями не лише права, а й специфіки психологічного стану полонених – зокрема впливу стресу, страху, втоми та умов утримання на здатність надавати послідовні та достовірні показання [9]. Ці чинники обов'язково слід враховувати при оцінці одержаних даних, щоби не допустити маніпуляцій, неправомірних інтерпретацій чи узагальнень. Допит, який ігнорує такі чинники, стає не інструментом здобуття істини, а джерелом потенційно хибної або спотвореної інформації.

У ширшому контексті, в умовах, коли Україна співпрацює з Міжнародним кримінальним судом і багатьма іншими міжнародними слідчими органами щодо документування злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, надзвичайно важливо, щоб усі матеріали, зібрані у межах національного кримінального провадження, відповідали найвищим стандартам доказової чистоти. Інакше ці матеріали можуть бути визнані непридатними для використання в міжнародних судових інституціях. Як підкреслюється в роботі Пасічніченка Д., міжнародний досвід демонструє необхідність гармонізації національних методик із загальноєвропейськими стандартами, особливо у роботі з вразливими категоріями осіб, до яких військовополонені безумовно належать [8].

Тому, допит військовополонених або осіб, що мають суміжний статус, в умовах воєнного стану – це надзвичайно чутлива правова процедура, яка не допускає експериментів, зловживань чи будь-якого відхилення від встановлених стандартів. Дотримання міжнародних норм і національного законодавства, а також залучення спеціалістів із гуманітарного права й психології – це не лише правова необхідність, а й важливий крок до збереження репутації українського правосуддя як відкритого, справедливого та гуманного навіть у найтемніші часи.

Не менш важливим є й психологічний аспект допиту в умовах війни. Люди, які перебувають у стані постійного стресу, мають іншу структуру пам'яті, часто – фрагментарну, не пов'язану логічно. Це відзначають у своїх дослідженнях Ташматов В. А. та Марущак А. П., наголошуючи на необхідності присутності

кваліфікованого психолога під час допиту неповнолітніх, свідків воєнних злочинів, жертв сексуального насильства [10]. Показання, здобуті без належного психологічного супроводу, можуть бути або недостатньо повними, або – що гірше – неточними, що в підсумку призводить до хибної правової оцінки.

Таким чином, ефективне використання результатів допиту в умовах воєнного стану передбачає комплексний підхід, який поєднує юридичну коректність, процесуальну допустимість, дотримання прав людини та чутливість до психологічних факторів. Усі ці аспекти мають не просто бути задекларованими, а реалізованими на практиці через оновлені методики, відповідні інструкції, міжвідомчі протоколи взаємодії та чітке нормативне регулювання. Лише у цьому випадку держава зможе ефективно розслідувати злочини в умовах війни, не виходячи за межі правового поля, залишаючись при цьому вірною принципам гуманізму, справедливості й верховенства права.

Висновки. Отже, допит у контексті воєнного стану – це не просто слідча дія в межах кримінального провадження, а складний правовий і морально-психологічний процес, який вимагає нового рівня правосвідомості, професіоналізму та процесуальної культури з боку суб'єктів кримінального переслідування. В умовах масштабного збройного конфлікту, коли система правосуддя працює на межі своїх можливостей, надзвичайно важливо забезпечити допустимість, достовірність і об'єктивність показань, отриманих під час допиту, не вдаючись до порушень прав людини, незаконного тиску, спрощення процесуальних вимог чи ігнорування гуманітарних стандартів. Показання свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених, а тим більше – військовополонених, повинні здобуватися в умовах, які унеможливають нав'ювання, навмисне формування вигідної для слідства версії подій або вплив суспільного тиску на правову позицію особи. Саме тому актуальним є розвиток спеціалізованих тактик допиту, адаптованих до умов війни, залучення психологів, дотримання етичного коду службовця і ретельне процесуальне документування дій.

Водночас дослідження переконливо демонструє, що порушення елементарних гарантій прав під час допиту не лише нівелює доказову цінність здобутих відомостей, а й ставить під сумнів загальну законність кримінального процесу. Це особливо небезпечно в умовах, коли Україна виступає не лише суб'єктом національного правосуддя, а й учасником міжнародної правової системи. Визнання доказів, зібраних у порушення міжнародних стандартів, недопустимими в судах, зокрема Міжнародному кримінальному суді, означатиме втрату шансів на притягнення винних до відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності. Тому головним висновком дослідження є необхідність формування такої моделі допиту, яка, з одного боку, враховувала б реалії воєнного часу – включно з технічними, часовими обмеженнями, – а з іншого боку, не виходила б за межі конституційних прав людини, вимог КПК України та норм міжнародного гуманітарного права. Лише дотримання цього балансу дозволить системі кримінальної юстиції України не лише зберегти свою ефективність, а й залишитися легітимною в очах власного народу та міжнародної спільноти.

Список використаних джерел

1. Вітвіцький С. С., Отришко А. О. Допит свідків і підозрюваних при розслідуванні незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. № 3. С. 42–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-3-5>.
2. Денисовський М. Д., Роденко Т. А. Тактичні особливості проведення допиту та їх характеристика. *Galician Studies: Law Sciences*. 2023. № 1. С. 17–21. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-1-3.
3. Коваленко В. В. Деякі особливості допиту свідків під час розслідування колабораційної діяльності. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-36>.
4. Корабель М. Г., Павленко Т. А. Допит свідків та потерпілих осіб від окремих категорій воєнних злочинів та злочинів агресії. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2024. № 40. С. 137–142. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.16>.
5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
7. Новгородська І., Крикуха Р., Любавіна В. Сутність проведення допиту в умовах воєнного стану: практичні особливості. *Молодий вчений*. 2024. № 7 (131). С. 181–185. DOI: <https://doi.org/10.32839/978-966-397-428-6-10>.

8. Пасічніченко Д. Зарубіжний досвід проведення допиту вразливих потерпілих у кримінальному провадженні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 7(25). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7\(25\)-473-480](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-473-480).
9. Тактичні особливості проведення допиту в кримінальному провадженні. *Науковий Вісник Дніпропетровського Державного Університету Внутрішніх Справ*. 2023. Т. 6, № 127. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-207-212>.
10. Ташматов В. А., Марущак А. П. Психологічні особливості допиту неповнолітніх. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір: матер. IV міжнар. наук.-практ. конф.* 2024. С. 183–187. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.28049>.
11. Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2010. 416 p. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf> (дата звернення: 1.10.2025).

References

1. Vitvitskyi, S. S. & Otryshko, A. O. (2024). Dopyt svidkiv i pidozriuvanykh pry rozsliduvanni nezakonnoho povodzhennia zi zbroieiu, boiovomu pry pasamy abo vybukhovomu rechovynamy [Interrogation of Witnesses and Suspects in the Investigation of Illegal Handling of Weapons, Ammunition or Explosives]. *Tsentralkoukrainskyi visnyk prava ta publichnogo upravlinnia - Central Ukrainian Bulletin of Law and Public Administration*, 3, 42–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-3-5> [in Ukrainian].
2. Denysovskiy, M. D. & Rodenko, T. A. (2023). Taktychni osoblyvosti provedennia dopytu ta yikh kharakterystyka [Tactical Features of Conducting Interrogation and Their Characteristics]. *Galician Studies: Law Sciences - Galician Studies: Law Sciences*, 1, 17–21. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-1-3 [in Ukrainian].
3. Kovalenko, V. V. (2024). Deiaki osoblyvosti dopytu svidkiv pid chas rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti [Certain Features of Witness Interrogation during the Investigation of Collaboration Activities]. *Yurydychni nauky: problemy ta perspektyvy - Legal Sciences: Problems and Prospects*. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-36> [in Ukrainian].
4. Korabel, M. H. & Pavlenko, T. A. (2024). Dopyt svidkiv ta poterpilykh osib vid okremykh katehorii voiennykh zlochyniv ta zlochyniv ahresii [Interrogation of Witnesses and Victims of Certain Categories of War Crimes and Crimes of Aggression]. *Zbirnyk naukovykh prats H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University «Pravo» - Collection of Scientific Works of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University «Law»*, 40, 137–142. Retrieved from <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.16> [in Ukrainian].
5. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 No. 2341-III: stanom na 1 liut. 2025 r. [Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine of 05 April 2001 No. 2341-III as of 1 February 2025]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
6. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 No. 4651-VI: stanom na 26 hrud. 2024 r. [Criminal Procedure Code of Ukraine: Code of Ukraine of 13 April 2012 No. 4651-VI as of 26 December 2024]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (date of access: 22.04.2025) [in Ukrainian].
7. Novhorodska, I., Kryukha, R., Liubavina, V. (2024). Sutnist provedennia dopytu v umovakh voiennoho stanu: praktychni osoblyvosti [The Essence of Conducting Interrogation under Martial Law: Practical Features]. *Molodyi vchenyi - Young Scientist*, 7 (131), 181–185. DOI: <https://doi.org/10.32839/978-966-397-428-6-10> (date of access: 22.04.2025) [in Ukrainian].
8. Pasichnichenko, D. (2024). Zarubizhnyi dosvid provedennia dopytu vrazlyvykh poterpilykh u kryminalnomu provadzhenni [Foreign Experience in Conducting Interrogation of Vulnerable Victims in Criminal Proceedings]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki - Topical Issues in Modern Science*, 7 (25). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7\(25\)-473-480](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-473-480) [in Ukrainian].
9. Taktychni osoblyvosti provedennia dopytu v kryminalnomu provadzhenni [Tactical Features of Conducting Interrogation in Criminal Proceedings] (2023). *Науковий Вісник Дніпропетровського Державного Університету Внутрішніх Справ - Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 6, 127. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-207-212> [in Ukrainian].
10. Tashmatov, V. A. & Marushchak, A. P. (2024). Psykholohichni osoblyvosti dopytu nepovnoolitnikh [Psychological Features of Interrogation of Minors]. *Osobystist ta suspilstvo v tsyfrovu eru: psykholohichni vymir - Personality and Society in the Digital Era: Psychological Dimension: materials of the IV International*

Scientific and Practical Conference, 183–187. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.28049> (date of access: 22.04.2025) [in Ukrainian].

11. *Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2010. Retrieved from <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf> [in English].

Стаття надійшла 27.10.2025

Стаття прийнята до друку 21.12.2025

Стаття опублікована 28.04.2026.

Збірник наукових праць

*Випуск 1(45)
2026*

Літературний редактор: *Інна Калачик*
Комп'ютерне макетування: *Ольга Драбюк*
Дизайн обкладинки: *Марія Юрків*

Підписано до друку 27 березня 2026 р.
Формат 60x84 ¹/₈. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Ум.-друк. арк. 23,9. Обл.-вид. арк. 24,4.
Замовлення № P014-03-26. Тираж 300 прим.

Адреса редакції:
46400 м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 46а
тел. (0352) 26-06-36

www.appj.wunu.edu.ua
E-mail: zbirnykapp@wunu.edu.ua

Видавець та виготовлювач:
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*

Віддруковано у видавничо-поліграфічному центрі «Університетська думка»
вул. С. Короля, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua
www.appj.wunu.edu.ua